بۆ وڵات

جەمال نەبەز

جەمال نەبەز

بۆ وڵات

■ **چاپی یەکەم**
2720 ـی کوردی - 2021 ـی زایینی
ناونیشان: هەولێر - باشووری کوردستان
چاپی یەکەم : شوباتی 2021

■ هەموو مافەکانی ئەو پەرتۆکە پارێزراوە بۆ وەقفی جەمال نەبەز، هەموو جۆرە لەبەرگرتنەوەو بەکارهێنانەوەیەکی قەدەخەیە.

ژمارەی سپاردنی لە کتێبخانەی گشتی هەرێمی کوردستان (115)ی 2021 بۆ تەرخانکراوە
چاپخانەی رۆژهەڵات

بەڵگەفیلمی (بیرمەندی ئازادی)

www.jemalnebez.org

پێڕێست

زانستکاری وڵات
ئاکۆ محەممەد 5

بەشی کوردیی زانستگەی بەغدا لە 1959دا چۆن دامەزرا؟
جەمال نەبەز 10

پرۆگرامی کوردیی رادیۆی قاهیرە، لە هاوینی 1957دا چۆن دامەزرا؟
جەمال نەبەز 24

چەند دەمژمێرێک لەگەڵ ئیمامی کۆچکردووی شیعەکانی جیهان...
جەمال نەبەز 95

ئازادی لە سەربەخۆیی بەنرخترە 133

هەڤپەیڤین لەگەڵ د.جەمال نەبەز 141

مرۆڤێکی نەبەز
ئاکۆ محەممەد 168

رەسمەن ئینفیسالی بوو
ئاکۆ محەممەد 172

پێشکێشە بە

نیعمەت خان و هانەلۆرە کویشلەر و هۆشەنگ ئۆسمان سەبری

زانستکاری وڵات

ئاکۆ محەممەد

لە کوردستان لە دوای راپەڕینی 1991، لە رێگەی بیری کوردستانیانەی نێو پەرتووکەکانییەوە خۆشمویست. پەرتووکەکانی زۆر بە ئاستەم دەستدەکەوتن. ئەوانیش هەموویان نا. ئەوانەی دەستیشدەکەوتن بە نرخێکی گران و چاپ و کۆپییەکی زۆر خراپەوە هەبوون، بەڵام ئەو بیرەی لەنێویاندابوو ئەوەیان دەهێنا بەهەموو سەختییەکەوە بیانخوێنییەوە.

لەنێو پەرتووکەکانی د.جەمال نەبەز (2018/12/8-1933/12/1) دا، خۆت وەك نەتەوە و، کوردستانیشت وەك وڵات دەدۆزییەوە. ئەو پەرتووکانە ئێمەی گەنجی تازە پێگەیشتووی دەورەدراو بە بیری عێراقچێتی فێر دەکرد کوردستان هەبوونێکی مێژوویی و جوگرافی راستەقینەیە، بێ مۆرالی زلهێزەکان و داگیرکەرانی کوردستان و نەبوونی ئیرادەی ئازاد بەهۆی بیری هاوردەکراو و دۆگماوە، ئەو وڵاتەیان کردووەتە ژێردەستی دەوڵەتی تازەدروستکراو و سێ نەتەوە، کە دووانیان کەم مێژوون لەو ناوچەیەدا. فێریان دەکردی یەکسانی بنەمایەکی خوایی و مرۆڤانەیە، بۆ هەمووان وەك یەکە و ناکرێ رێژە و پلەی بۆ دابنرێت، ناکرێت بڵێین دەبێ عەرەب سەت لە سەت ئازادبن، بەڵام کورد 40 لە سەت ئازادبن. بۆ ئەوەی مرۆڤ بتوانێ وڵاتەکەی سەربەخۆبێت، دەبێ یەکەمجار بیری ئازادبێت و خۆی ئازاد بکات. ژیانی

ئـازادو خۆشـیش هـەر بـە بیـری ئـازاد دروسـتدەبێت. بۆیـە ئـازادی بەهایەکـی گـەورە و مانایەکـی فەلسـەفیی زۆر مەزنـی هەبـوو لـەلای د.جەمـال نەبـەز. هـەر بـەو بیـرە ئـازادەو بـە بـاوەڕی تـەواو بـە مافـداری کـورد بـۆ سـەربەخۆیی لەسـەر خاکـی وڵاتەکەی، مافەکانـی وەك ئۆتۆنۆمـی و فیدرالـی و ئەوانـەی بـە "فشـە مـاف" و "خەیاڵـی" دەبینیـن کـە بەهیـچ شـێوەیەك ناتوانـن چارەسـەربن بـۆ مافەکانـی نەتەوەیەکـی خـاوەن وڵاتـی بـێ دەوڵـەت و دەوڵەتـە داگیرکـەرەکان خۆشـیان بەوشـێوە هاوبەشـییەی کـورد رازینابـن بەکـردەوە. لەبەرئـەوەش بـوو، بـە هیـچ شـێوەیەك لـە سـاڵی 2005دا پشـتیوانی لـە دەسـتووری عێـراق نەکـرد، چونکـە دەسـتوورەکە دانـی بـەوە دانەنـا کـە دەوڵەتـی عێراق لـە دوو وڵات پێکدێـت : عێـراق و کوردسـتان. هەروەهـا لەوباوەڕەدابـوو تائێسـتا یاسـا و دەسـتوور هیـچ بایەخێکیـان نییـە لـە رۆژهەڵاتـی نێوەڕاسـت دا. چونکـە پێیوابـوو ئـەوەی جێبەجێدەکرێـت لۆژیکـی هێـز و دەسـتباڵاییە نـەك یاسـا و دەسـتوورەکان لـەو ناوچەیـەدا. هەروەهـا لـەو باوەڕەدابـوو ئـەوەی دەبـێ بخرێتـە گشتپرسـییەوە سـەربەخۆیی باشـووری کوردسـتانە نـەك کەرکـووك و ناوچـە کوردسـتانییەکان کـە خرابوونـە قومـاری مـادەی 140ەوە.

د.جەمـال نەبـەز، رابـردووی کوردسـتان و کەتـواری ئێسـتای وڵات و، سـوود وەرگرتـن لـە پاشـخانی بیـری لـە کوردسـتان و پێشـکەوتنی زانسـتیی جیهانـی کردبووە کەرەسـتەیەك بۆ دروسـتکردنەوەی بیـری کوردسـتانی، لەوبارەشـەوە زۆر لێکۆڵینـەوەی بەنرخـی نووسـیون، ئـەو هەوڵـە بەدیارتـر لـە نووسـینی (کاژیکنامـە) لەسـاڵی 1959وە وەك هەوڵێکـی نێوکۆیـی کـە زیاتـر بەرهەمـی د.جەمـال نەبـەز بـوو دەسـتیپێکرد، تاوەکـو هەمـوو لێکۆڵینەوەکانـی لەسـەر کۆمەڵگـەی کوردسـتانی و بزاڤـی رزگاریخـوازی کوردسـتان و فەلسـەفەی کوردسـتانی کـە ئـەو لەسـەرەتادا بـە "بیـری نەتەوەیـی یـان قوتابخانـەی کوردیـی سۆسـیالیزم" ناوینـاوە.

د.جەمـال نەبـەز نەکەوتـە داوی "خەریککـردن و خافڵکردنـەوە"، وەك ئـەوەی زۆر رۆشـنبیر و نووسـەری کـورد هاتـن و رۆیشـتن هـەر خەریکـی شرۆڤەکـردن و لێکدانـەوەی ململانێـی نێـوان حیزبەکانـی نەتـەوە سەردەسـتەکانی دەوڵەتـە داگیرکەرەکانی کوردسـتان بـوون، یـان خەریکـی لێکدانـەوەی لێدوانـە نـاوە نـاوە نەرمەکانـی هەنـدێ لـەو حیزبانـە بـوون لەچاوەڕوانـی ئـەوەدا بەڵکـو ئـەوە خوایـە دڵیـان نەرمببێـت بـۆ وردە مافێکـی

کورد، بەڵکو بەردەوام کاری لەسەر بیری نەتەوەیی کورد دەکرد. مامۆستا جەمال نەبەز هەوڵی بۆ خوێندن بە کوردی (بە سیستەم و پرۆگرامی کوردی نەك تەنیا بە زمانی کوردی)، کردنەوەی بەشی کوردی لە زانستگە و رادیۆکان دا، ئەوکاتەی خاوەن رێبازێکی نووسراوی کوردی سیاسی نەبوو، بەڵام دوای ئەوە رێگەیەکی روونی هەبوو و، تاوەکو کۆچی دواییکرد ئەو رێگەیەی بەرنەدا.
مامۆستا جەمال نەبەز و هاوبیرەکانی لە کۆتایی پەنجاکانی سەتەی رابردووەوە بە دانانی رێبازێکی کوردستانیانە، بە بەکارهێنانی دەستەواژەی ناوابەستە بە داگیرکارییەوە، ئازادی وڵاتیان لە هزری مرۆڤی کورددا دەچاند. دەستەواژەکانی "باشووری کوردستان"، "باکووری کوردستان"، "رۆژهەڵاتی کوردستان" و "رۆژئاوای کوردستان" یەکەمجار لەنێو چاپەمەنی و نووسراوەکانی ئەواندا فراوانبوون وەك دەستەواژەی تازەی سیاسی، کە دەربڕی بیرێکی تازە و بیرکردنەوەیەکی تازەبوون سەبارەت بە وڵاتەکەمان.
کە ئەو هەموو بیرە دڵخوازەی خۆم لە نووسینەکانی مامۆستا جەمال نەبەزدا هەڵدەهێنجا، زۆر چووبووە دڵمەوە، هەر بیستنی ناوەکەی خۆشی پێدەبەخشیم. ئەوەبوو رۆژێك لە کۆتایی نەوەتەکاندا کە لەگەڵ د.مارف خەزنەدار دانیشتبووم لەماڵەکەی لە هەولێر، ژمارە تەلەفۆنەکەی مامۆستا جەمال نەبەزم لێوەرگرت. تەلەفۆنم بۆ کرد، داوام لێکرد کە بۆ رۆژنامەی (میدیا) بنووسێت کە ئەوکات دوو هەفتە جارێك بڵاودەکرایەوە، دوای گفتوگۆیەکی زۆر دەستیکرد بە ناردنی نووسینەکانی بۆ من، ئێمەش هەموو جار دەستنووسەکانی ئەومان چاپدەکردن و بە فاکس بۆم دەناردەوە، هەندێجاریش دوو جار بۆم دەناردەوە بەهەمان رێگەی فاکسەوە. بەوشێوەیە دوای دامەزراندنی هەفتەنامەی (رووداو)یش بەردەوامبوو لە ناردنی نووسینەکانی، تاوەکو ساڵی 2012، لەوکاتەوە چیدیکە نووسینی بۆ نەناردم، چونکە نەیدەویست پڕۆژەی دروستکردنی تەلەڤزیۆن و رادیۆی رووداو جێبەجێبکەم.
ئەوانەی نووسینەکانی مامۆستا جەمال نەبەزیان خوێندبێتەوە، ئەوانەی شارەزای شێوەی ژیانی مامۆستا جەمال نەبەز بوون لە کوردستان و ئەڵمانیا، دەزانن هەموو ژیانی خۆی بۆ کوردستان تەرخانکرد، چونکە دڵدار و عاشقی کوردستان بوو، هەروەك ئەو عاشقەی جگە لە خۆشەویستەکەی هیچ شتێکی دیکە شایەنی

عاشقبوونەکەی نابینێت، ئەویش هەموو خۆشەویستییەکەی خۆی دابووە کوردستان، تاوەکو رادەی ئەوەی کە هاوبیری دڵسۆز و وەفاداری مامۆستا جەمال نەبەز هۆشەنگ ئۆسمان سەبری دەیگوت :"لەبەر کوردستان هیچ خۆشی و ئاهەنگێکی نەبوو، رۆژ و شەو بیری هەر لای کوردستان بوو". مامۆستا جەمال نەبەز هەموو کارێکی بۆ کوردستان دەکرد، بەبێ ئەوەی چاوەڕێی هیچ دەستکەوت و پاداشتێك بێت بۆ خۆی. لەگەڵ ئەوەشدا زۆر کوردی پەنابەر کە چوونەتە ئەڵمانیا زۆرجار ئەوەیان بۆ من و زۆر کەسی دیکە گێڕاوەتەوە کە د.جەمال نەبەز چۆن بە دڵسۆزی یارمەتیداون. نیعمەت خانی خوشکی مامۆستا جەمال نەبەز دەڵێت زۆرجار کە باسی ئەوەی لەگەڵ کردووە، حەزدەکات منداڵێکی هەبێت، مامۆستا جەمال نەبەز بەوشێوەیە وەڵامیداوەتەوە: "کورد هەمووی کچ و کوڕی منن".

هەروەك لەو هەڤپەیڤینەش دا دەردەکەوێت کە لەو پەرتۆکەدا بڵاوکراوەتەوە، ژیانی مامۆستا جەمال نەبەز لە ئەوروپا ئاسان نەبووە، چونکە کەسێکی بیرمەند بووە، هەمیشە دیدێکی رەخنەگرانەی هەبووە تەنانەت بەرامبەر ئەورووپاش، ئەویش لە روانگەیەکی کوردییەوە، چونکە پێیوابوو لەسەردەمە جیاوازەکاندا پشتیوانییان لە دەوڵەتە داگیرکەرەکانی کوردستان کردووە بەبێ ئەوەی دان بەو هەڵەیە دابنێن. لەگەڵ ئەوەی د.جەمال نەبەز نانی خۆی بەسەختی پەیدا دەکرد، چونکە لە هیچ تەمەنێکدا دەستی لەبەر هیچ کەس و حیزب و دەوڵەتێك پان نەکردووەتەوەو هیچ یارمەتییەکیشی قبوڵ نەکردووە، بەڵام لە هەمانکاتدا زۆر دەستکراوەبووە بۆ هەموو کوردێك.

من یەکەمجار لە 21ی نیسانی 2007 لە بەرلین چاوم بە مامۆستا جەمال نەبەز کەوت، ئەو رۆژە بۆ من رۆژێکی زۆر خۆشبوو، دوای ئەوە بە چەند ساڵێك لە شاری فرانکفۆرت چاوم پێیکەوتەوەو چەند رۆژێك پێکەوەبووین. دوایین جاریش بەتایبەت لە بەرلینەوە هات بۆ شاری کوێلن بۆ بینینی من. بەڕاستی ئەو دانیشتنانە بەشێکن لە خۆشترین چاوپێکەوتن و دانیشتنەکانی ژیانم. هەمیشە کە دەچمە ئەڵمانیا، هەستێکی سەیر دامدەگرێت، چونکە مامۆستا جەمال نەبەز بەشێوەیەکی بەردەوام دەخاتە بیروەریمەوە. ئێستاش کە ئەو پێشەکییە لە شاری دووسلدۆرفی ئەڵمانیا دەنووسم، ئەو هەستە دایگرتووم، کە حەزدەکەم مات ببم

و بیربکەمـەوە، بێگومـان بیرکردنـەوەش لـە مامۆسـتا جەمـال نەبـەز راتدەکێشـێتەوە بـۆ بیرکردنـەوە لـە دۆزی کـورد و کوردسـتان.
ئەوکاتـەی لـە هەفتەنامـەی (میدیـا) بـووم، مامۆسـتا جەمـال نەبـەز داوای لێکـردم کـە هەمـوو نووسـینەکانی لـە چوارچێـوەی پەرتۆکێکـدا بـۆ کۆبکەینـەوە لەسـەر خەرجیـی خـۆی، ئەوەبـوو کردمـان و وەك دوو بەرگـی زنجیـرەی کۆبەرهەمەکـەی چاپکـران، بـەڵام ئـەو سـێ باسـەی کـە لـە هەفتەنامـەی (رووداو)دا بڵاوکراونەتـەوە، هەروەهـا پووختـەی ئـەو سـەمینارەش کـە رووداو لـە فرانکفـۆرت بـۆی سـازکرد، نەچوونەتـە چوارچێـوەی پەرتۆکـەوە، بۆیـەش بـە پێویسـتم زانـی وەك وەفادارییـەك ئـەو چـوار بەرهەمـەی، لەگـەڵ هەڤپەیڤینێکـی بڵاونەکراوەیـدا وەك بەرهەمێکـی دیکـەی بیـر و کاری مامۆسـتا جەمـال نەبـەز بەناونیشـانی (بـۆ وڵات) چـاپ و بڵاوبکەمـەوە.
هـەزاران چـرا لەسـەر گـۆڕی مامۆسـتا جەمـال نەبـەز بـن و ئێزدانـی مـەزن ئـاگای لـە گیانـی پاکـی بێـت.

2021/1/14

دووسلدۆرف

بەبۆنەی ئاهەنگی پەنجا ساڵەی بەشی کوردی
زانستگەی بەغداوە لە پاییزی 2009 دا

بەشی کوردیی زانستگەی بەغدا لە 1959دا چۆن دامەزرا؟

جەمال نەبەز

لە پاییزی ئەمساڵدا (2009)، پەنجا ساڵی تەواو تێدەپەڕێت بەسەر دامەزراندنی بەشی کوردیی کۆلێژی پەروەردەی زانستگەی بەغدا لە پاییزی 1959دا. بەم بۆنەیەوە، بەڕێز دوکتۆر یوسرا محەممەد عەبدوڵلا سەرۆکی ئەو بەشە، نامەیەکی ئاراستەی کۆمەڵەی رۆژاوای کوردستان WKA لە لەندەن کردبوو، کە وەك هەواڵێك پەخشی بکات. ئەز ژی لە رێی WKAیەوە نامەکە گەیشت پێم. لە هەواڵەکەدا داخوازیی ئەوە کرابوو، هەر کەسێك لەو بارەوە زانیارییەك، بەڵگەیەك، یان پێشنیازێکی هەیە، پێوەندیی بکات بە لیژنەی ئاهەنگگێڕانەوە، چۆنکە بەتەمان ”رێنوێنییەکی گشتگیر و فراوان لەوبارەیەوە بڵاوبکەنەوە و، ماڵپەڕێکیش ئامادە بکەن بۆی“. جا لەبەرئەوەی ئەز هێندەك زانیاری و بەڵگەنامەم لەلایە و پێشنیازێکیشم لەم رووەوە هەیە وا لێرەدا بە کورتی دەیانخەمە بەرچاو. مەرجی من بۆ سووتوەرگرتن لەم وتارە و بڵاوکردنەوەی، چ لەسەر کاخەز و چ لەسەر ئینتەرنێت، ئەوەیە وەك خۆی، بێ هیچ دەستکارییەك پێشانبدرێ و، وەرگێڕانیشی بۆ زمانانی دی، بەر لە بڵاوکردنەوەی، رەزامەندیی منیش وەربگیرێ لەسەری.

هەر لە سەردەمی چوونە قوتابخانەی نێوەندییەوە لە سلێمانی، کە وانە گوتنەوەو پەرتۆکەکان، یەکسەر و لە پڕ هەموو بوونە عەرەبی، پاش ئەوەی، لە قوتابخانە

دەروازەی زانستگەی بەغدا

سـەرەتاییەکاندا بـە کـوردی بـوون، هەرچەنـدە ئـەز خـۆم هیـچ کێشـەیەکم لەگـەڵ زمانی عەرەبـی نەبـوو، چۆنکـە هـەر لـە منداڵییەکـی زووەوە بـە عەرەبـی و فارسـی ڕاهێنرابووم، لـێ هەسـتم بـەوە کـرد کـە قوتابیـی کـورد لـە زمانـی زگماکـی خـۆی بێبەشـەو ئەمـەش بـووە بەهـۆی سـەرکوێرکردنی و پاشخسـتنی لـە مافـی فێربـوون، کـە مافـی هەمـوو مرۆڤێکـە، بـێ جیـاوازی، تەنانـەت مامۆسـتایانی کوردیـش، کـە ژمارەیـان یەکجـار کـەم بـوو، ئەوانیـش ناچارمابـوون بـە عەرەبـی قسـە بکـەن لەگەڵـمان. جا ئەگەرچـی منداڵیش بـووم، ئەمـەم هـەر بـەلاوە شـتێکی سـەیر و سـەمەرەبوو، چۆنکـە لـە شـاری سـلێمانی ئـەو ڕۆژانـەدا تەنـێ بـە کوردیـی قسـە دەکـرا و عەرەبزمانیـش ئەگـەر تاکوتـەرا وەك مووچەخـۆری میـری ڕەوانـەی سـلێمانی نەکرانایـە، ئـەوا عـەرەب بـە دەگمـەن ڕێیـان دەکەوتـە شـار. منداڵانـی ئـەو مووچەخـۆرە عەرەبانـەش، لـە قوتابخانـە سـەرەتاییەکاندا، بـە کوردیـی دەیانخوێنـد و فێـرە کوردیـش دەبـوون. لەبـەر ئـەوە قوتابخانـەی نێوەندیـم وەك شـارێکی دی، کـە سـلێمانی نەبـێ، دەهاتـە بەرچـاو. کـە هاوقوتابییەکانیشـم لـە زمانـی پەرتۆکـەکان و وانـەی مامۆسـتاکان نەدەگەیشـتن، بـە زۆری هانایـان دەهانـی بۆمـن، تاوەکـو دەقـە عەرەبییەکانیـان بـە کـوردی تێبگەیێنـم. ئەمـەش وای لـە مـن کـرد کـە ئـاوات بخـوازم ڕۆژێـك لـە ڕۆژان، خـۆم ببمـە مامۆسـتا بـۆ ئـەوەی بتوانـم بـە کـوردی وانەبڵێمـەوە. هـەر ئەمـەش بـوو بیـری منـی بـەلای چوونـە کۆلێـژی بـەرزی فێرکـەران (دار المعلمیـن العالیـة) دا بـرد. شـایانی باسـە، ئـەو دەمـە لـە هەمـوو عێراقـدا یـەك زانسـتگە هەبـوو لـە شـێوەی چەنـد کۆلێژێکـی سـەربەخۆدا، بۆیـە پـاش تەواوکردنـی قوتابخانـەی دوانێوەنـدی (بەشـی زانسـت) چوومـە کۆلێـژی بـەرزی فێرکـەران کـە نێوەکـەی کرابـوو بـە "کۆلێـژی پـەروەردە" و لـە بەشـی فیزیـك بوومـە خوێنـدکار. ئـەم بەشـە، لـە سـێ سـاڵی یەکەمیـدا لـە پـاڵ فیزیکـدا، ماتماتیکـی بـەرز و کیمیـا و پـەروەردە و عەرەبـی و ئینگلیـزی و دەروونناسـی و فەلسـەفەی تێـدا دەخوێنـدرا. سـاڵی چوارەمیـش دانرابـوو بـۆ خوێندنـی فیزیـك بـە خەسـتی و ڕاهێنانـی خوێنـدکار لەسـەر وانـە گوتنـەوە لـە قوتابخانەکانـی بەغـدادا. تەواویـی پەرتۆکەکانـی خوێنـدن بـە زمانـی ئینگلیـزی بـوون. تـازە مامۆسـتا عەرەبـەکان خەریکـی ئەوەبـوون چەنـد پەرتۆکێکـی سـەرەتایی لـە بـارەی کیمیـاوە بـە عەرەبـی ئامادەبکـەن.

مامۆسـتاکانی کۆلێژەکـە بـە زۆریـی عـەرەب بـوون، لەوانـەی لـە ئەمریـکا و ئەوروپـا

خوێندنیـان تەواوکردبـوو. چەنـد مامۆسـتایەکی ئینگلیـز و کەنەدایـی و ئەڵـمان و سێ مامۆسـتای کـورد لـەوێ بـوون. یەکێکیـان ناجـی عەبـاس کەرکووکـی بـوو کـە لـە جۆگرافیـادا لـە زانسـتگەیەکی ئەمەریـکا ماسـتەری وەرگرتبـوو. ئـەوی دیـش سـەدیق ئەترۆشـی بادینانـی بـوو کـە لـە جۆگرافیـادا لـە ئینگلتـەرە دوکتـۆرای هێنابوو، بـەڵام وەك تۆمارکـەر (مسـجل) دامەزرابـوو. سێیەمیشـیان کچێـك بـوو نێـوی لەمیعـە عەسـکەری بـوو، لـە بنەماڵـەی عەسـکەرییەکان و، خزمـی شـەهید فەریـق بەکـر سیدقی عەسـکەری بـوو. ئەمیـان ماسـتەری لـە زمانـی ئینگلیزیـدا لـە ئەمەریـکا هێنابـوو. دوکتـۆر سـەفا خلووسـیش هەبـوو کـە خانەقینـی بـوو، دوکتـۆرای زمانـی عەرەبـی هەبـوو، بـەڵام خـۆی بـە کـورد نەدەدایـە قەڵـەم. ئێـدی ئـاو بێنـە و دەسـت بشـۆ.

راگـری کۆلێژەکـەش تەحسـین ئیبراهیـم نێوێـك بـوو، ترکمانێکـی تۆرانـی و زوڕنـاژەن بـۆ بنەماڵـەی شـا فەیسـەڵ و، بـۆ خۆشـاردنەوە و بـەدرۆ، خـۆی بـە دۆسـتی عەرەبـە ناسیۆنالیسـتەکان پیشـاندەدا. ژمـارەی خوێندکارانـی کوردیـش لـە بیسـت دانـە تێنەدەپـەڕی، ئەمـە لـە کاتێکـدا ژمـارەی خوێندکارەکانـی کۆلێژەکـە، خـۆی لـە 400 کەسـێك دەدا.

بەمـە رێـژەی خوێندکارانـی کـورد دەبـووە نێزیکـەی 5%، هـۆی ئەمـەش، سـەرەڕای نەزانینـی زمانـی عەرەبـی، سـەبارەت بـەوە بـوو کـە حکوومەتـی عێـراق قوتابخانـەی، بەتایبەتـی نێوەنـدی و، دوانێوەنـدی لـە کوردسـتاندا بەدەگمـەن دەکـردەوە و خەڵکـی کوردسـتانیش لەبـەر هـەژاری نەیاندەتوانـی منداڵیـان بنێرنـە بەغـدا بـۆ خوێنـدن. ئـەوەی هـەر زوو سـەرنجی منـی راکێشـا ئەوەبـوو، کـە کردنـی خوێنـدن بـە کـوردی لـە قوتابخانەکانـی کوردسـتاندا، لـە پـاڵ بوونـی دەسـەڵاتێکدا بـۆ جێبەجێکردنـی ئـەو کارە، نـەك هـەر پێویسـتی بـە نووسـینی زانسـتەکان بـە زمانـی کـوردی هەیـە، کـە ئـەو دەمـە هیـچ پەرتۆکێکـی زانسـتی بـە کـوردی نەبـوو، بەڵکو بەر لـەوە، پێویسـتیی بـە پێگەیاندنی کادری زانسـتییە، واتـە مامۆسـتای پسـپۆر. بـۆ ئەمـەش دەبـوو بەشـێك هەبـێ بـۆ زمانـی کـوردی لـە زانسـتگە، کـە نـە تەنـێ مامۆسـتای زمانـی کـوردی بەرهەمبێنـێ، بەڵکـو خوێندکارانـی کـوردی بەشـەکانی دیکـەش بتوانـن گـوێ لـە وانەکانـی ئـەو بەشـە بگـرن و کوردیزانینـی خۆیـان بەهێـز بکـەن. بـە هیـوای گەیشـتنیش بـەم ئامانجـە، لـەو ماوەیـەدا کـە لـە زانسـتگەی بەغـدا دەمخوێنـد، دەسـتمکرد بـە خوێندنـەوەی ئـەو شـتانەی کـە

تاوەکو ئەو دەمە بە کوردی نووسرابوون و ئەوانەی دەنووسران، کە بەداخەوە زۆر کەمبوون. هەروەها هەوڵمدا رادەی ئینگلیزیزانینم باشتر بکەم. ئەوەش نەك هەر بە خوێندنەوەی فراوان بەو زمانە، بەڵکو بە بەشداریکردن لە کۆرسەکانی زمانی ئینگلیزیدا کە لە (British Council Institute)ی بەغدا پێشکێشدەکران بۆ ئەوانەی بە تەمای درێژەدان بوون بە خوێندنیان لە دەرەوەی وڵات. هەر لەو ساڵانەدا هەوڵمدا لەگەڵ چەند هەڤاڵخوێندکارێك لێژنەیەك دامەزرێنین بۆ پێشخستنی زمانی کوردی و، چەند وتارێکیشم بە عەرەبی لە رۆژنامەکانی بەغدادا لە بارەی زمانی کوردی و مافی کوردەوە بۆ خوێندن بە زمانی خۆی نووسی، وەك رۆژنامەی (صوت الاهالی) زمانحاڵی (حیزبی نیشتمانیی دیمۆکراتی) کامیل چادرچی و گۆڤاری (صدی المستقبل) کە خاوەنەکەی (رسمي العامل) بوو، یەك ژمارەی لێدەرچوو، داخرا. بەڵام هەر زوو دەرکەوت بۆم کە زۆربەی خەڵك ئەمەیان بە (خەیاڵپڵاوی) دەدایە قەڵەم و دەیانگوت: "نە زانست بە زمانی کوردی دەنووسرێتەوە، چۆنکە ئەوەتە عەرەبەکان خۆیان ئەوەیان پێناکرێ و، نە خوێندنیش دەکرێتە کوردی و، نە بەشی کوردیش لە زانستگە دادەنرێ". لەگەڵ ئەوەشدا پشتم سارد نەبووەوە. کە خوێندنەکەم لە زانستگە بە پلەی لیسانس لە فیزیکدا تەواوکرد و لە کەرکووك بووم بە مامۆستا، یەکەمین پەرتۆکی فیزیك و جەبرم بە کوردی نووسی و، ژمارەیەکی بەرچاو زاراوەی زانستیم، بە تایبەتی، بۆ ماتماتیك و فیزیك داهێنا و، چاوەڕوانی هەلێکی لەبارم دەکرد.

ئەو هەلە لەبارە، لەگەڵ کودەتای سوپایی لە 14 تەمموزی 1958دا بە سەرۆکایەتیی ژەنەڕاڵ عەبدولکەریم قاسم و بەشداریکردنی چەند ئەفسەرێکی کورد هاتە پێشەوە، هەر چەند رۆژێك دوای داخۆیانیکردنی کۆماری عێراق، بیر خەرەوەیەکم بە عەرەبی نووسی، وەك رێوشوێن دانانێك بۆ چاکسازیی کاروباری خوێندن و رەوتی رۆشبیریی و بارودۆخی پیشەیی وانەگوتنەوە و مافی مامۆستایان، چ لە کوردستان و چ لە عێراقدا. یەکێك لە داخوازییەکان تەرخانکردنی کورسییەك بوو بۆ زمانی کوردی و وێژەکانی ئەم زمانە لە زانستگەی بەغدا (وێنەیەکی ئەو بیرخەرەوەیە بە کوردی لەم ژمارەیەی رووداودایە) ئەز لەو سەردەمەدا لە قوتابخانەی نێوەندییی زوبێر (بەسرە) مامۆستا بووم، چۆنکە ساڵێك لەوەبەر (بە فەرمانی بەڕێوەبەرانە -

أمر اداري) لە قوتابخانەی دوانێوەندیی موسەڵڵای کەرکووکەوە دوورخرابوومەوە بۆ قوتابخانەی نێوەندیی زوبێر (کە هۆ و درێژەی ئەم باسەم لە پێشگۆتنی (وشەنامەکی ئێتیمۆلۆژیای زمانی کوردی، چاپی ئەلیکترۆنی 2008دا نووسیوە). بەڵام لەو رۆژاندا، پشووی هاوین بوو، گەڕابوومەوە سلێمانی. خۆم وەك یەکەمین کەس بیرخەرەوەکەم واژۆکرد و، لە سلێمانی و کەرکووك و هەولێر پێشانی چەند هەڤاڵماموستایەکەم دا و، ئەوانیش پاش ئەوەی چەند پێشنیازێکی کەمیان خستەڕوو، بەتێکڕای دەنگ وەرگیرا. ئەوجا دەستبەجێ بردم بۆ بەغدا و، لە وەزارەتی پەروەردەو زانیاری، پێشکێش بە وەزیری پەروەردەو فێرکاریی (التربیة والتعلیم) دوکتۆر جابر عومەرم کرد، کە لەوە پێش یەکتریمان دەناسی، چۆنکە کاتێك کە لە کولێژی پەروەردە خوێندکاربووم، ئەو، بابەتی "پەروەردە لە وڵاتە عەرەبییەکاندا"ی وەك وانە بە ئێمە دەگوتەوە. جابر عومەر عەرەبێکی سوننی کۆنە نازی بوو، بەڵام لەبەرئەوەی دژ بە ئیمپریالیزمی بەریتانیا و رژێمی عێراق لە سەردەمی شافەیسەڵدا بە ئاشکرا و بێ ترس قسەی دەکرد، لەلایەن ئەوانەوە کە خۆیان بە "پێشکەوتنخواز" دەزانی و تەنانەت "چەپەکان"یش رێز دەگیرا لێی. ئەم کابرایە سەردەستەی ئەوانەبوو کە بەئاشکرا نەدەیانگوت نابێ بە کوردی بخوێندرێ، بەڵکو دەیانگوت: "چۆن خوێندن بکرێ بە کوردی، لە کاتێکدا هیچ زانستێك بە کوردی نەنووسراوە تا وەکو ئێستە". کە بەرهەمەکانی خۆمم لە بارەی فیزیك و، ماتماتیکەوە بە کوردی خستە بەردەمیان و تێمگەیاندن کە لە پەرتۆکە عەرەبییەکانی خۆیان کە کۆپی سەرچاوە ئینگلیزییەکانن، گەلێك گونجاوترن، بێدەنگ بوون، بەڵام لە دووژمنایەتیکردن وازیاننەهێنا. هەر ئەو رۆژەی کە بیرخەرەوەکەم برد بۆ وەزارەت، لە رێی عەقید فەتاح شالییەوە، کە خەڵکی سلێمانی و یەکێکبوو لەو ئەفسەرانەی لە کودەتای تەمموزدا بەشداربوو و دوایی بووە ئەندامی "دادگەی گەل" و سەردانی دووکانەکەی (ئوستاد) بەشیر موشیری دەرکرد، نارد بۆ قاسم. هەر ئەو رۆژەش خێرا کردمە کوردی و بەیارمەتی هاوڕێی منداڵی و هەڤاڵپیشەم دوکتۆر عێزەدین مستەفا رەسووڵ، کە هەر لە سەرەتای داخۆیانیی کۆمارەوە، لە بەشی کوردیی رادیۆی عێراقدا کاریدەکرد، کاتم وەرگرت و خوێندمەوەو، خەڵکەکەش لە کوردستان و لە بەغداوە بەتەلگورافناردن بۆ کار بەدەستان پشتگیریی داخوازییەکەیان کرد

بەشیر موشیر بە دڵگەرمییەوە پشتیوانی یادداشتەکەی کرد

و بــووە داخوازییەکــی جەمــاوەری. هــەر ئــەو ئێوارەیــەش لەگــەڵ عێزەدیــن بردمــان بــۆ رۆژنامــەی (البــلاد) و بــۆ ســبەینێ و ، بەرەزامەندیــی چاودێریــی ســوپایی (الرقابــە العســکریة) بڵاوکرایــەوە لــە ژێــر ســەرنێوی (الحقــوق الثقافیــة للمواطنیــن الأکــراد) واتــە (مافــە خوێندەوارییەکانــی هاونیشــتمانە کــوردەکان) دا. هــەر لــەو کاتەشــدا بەشــێوەی نامیلکەیەکیــش چاپمکــرد. لێــرەدا بــە پێویســتی دەزانــم ئــەوە بێــژم کــە ئــەم رۆژنامــەی (البــلاد)ە خاوەنەکــەی رۆفاییــل بوتتــی (روفائیــل بطــی) بــوو، لــە کۆتایــی ســییەکانی ســەتەی رابــردووەوە لــە بەغــدا دەرچــووە. بوتتــی عەرەبێکــی دیانــی خەلکــی مووســڵ و شــۆڤێنییەکی دژ بــە کــورد بــوو، کــە جارێــك لــە ســەرەتای ســییەکاندا لــە رۆژنامەکەیــدا، کــوردی بــە "الشــعب المــارد" (گەلــی ســەربزێو) نێوبردبــوو، ســەردەمانێکیش وەزیــر بــوو لــە دەوڵەتــی شانشــینی عێراقــدا. هــەر ئــەو بــوو کــە گۆڤــاری (صــدی المســتقبل) ی داخســت. بــەڵام هــەر لەگــەڵ کودەتــای تەممــووز روویــدا، یەکســەر 180 پلــە گێــڕی گــۆری و رۆژنامەکــەی کــرد بــە زمانــی حاڵــی چەپییــەکان و، کۆمۆنیســتەکانیش کــە ئــەو

دەمە هێشتا ڕۆژنامەی خۆیان نەبوو، بە ناچاری، وتارەکانیان لە وێدا بڵاودەکردەوە. جا لەبەر ئەوەی جێیەکی دیکە نەبوو بیرخەرەوەکەمان بڵاوبکاتەوە، بردمانە ئەوێ. هەر بۆ ڕۆژی دوای دەرچوونی لە ڕۆژنامەکەدا، عەقید عەبدولسەلام عارف، کە وەزیری نێوخۆ و جێگری قاسم بوو، واتە کەسی دووەمی ڕژێم و کابرایەکی شوڤێنی عەرەب و مێشك هیشك بوو، ڕۆژنامەی (البلاد)ی لەسەر بڵاوکردنەوەی ئەو بیرخەرەوەیە داخست و کەوتە دووژمنایەتیمان، کۆمۆنیستەکانیش لەبەر ئەوەی "ڕۆژنامەکەیان" داخرابوو، کەوتنە سەرکۆنە کردنمان، کە گوایە جارێ کاتی ئەوە نییە و" کۆمارەکەمان ساوایە" و "ئیمپریالیزم خەریکی کەینو بەینە لە دژی" ، ئەمە لە کاتێکدا یەك دووساڵێك لەوەبەر باسی "مافی بریاری چارەنووسی کورد بە دەستی کورد" یان دەکرد بە "مافی سەربەخۆییی کوردستان"یشەوە. پارتییەکانیش، خوا هەڵناگرێ، لەوان توندوتیژتر کەوتنە وێزەمان، نەك لەبەر ئەوەی کارەکەمانیان بەباش نەدەزانی، بەلکو دەیانگوت "ئەمانە خۆبەسەری و بێ پرسی هیچ لایەنێك ئەمەیان کردووە". واتە، بۆیە لە دژی کارەکە بوون، کە خۆیان نەیانکردبوو، یان بە فەرمانی وان نەکرابوو، چۆنکە خۆیان بە "پێشڕەو"ی کورد دەزانی و ، مافی کردنی کارێکی وایان بە خەلکی دیکە کە سەر بەوان نەبوون، ڕەوا نەدەدی، خۆشیان کاری وایان لە دەست نەدەهات. هێژای گۆتنە مامۆستا برایم ئەحمەد کە ئەو دەمە لە سەرکردایەتیی "پارتی" دا بوو، چووبووە دووکانەکەی (ئوستاد) بەشیرموشیر و لەبەر ژمارەیەکی زۆر لەو کوردانەدا کە لەوێ بوون گوتبووی "ئا ئەمەیە لە پشتەوەو دزانە تێسرەواندن،... ئەم کارە قۆرە عەبدولسلام عارفی زۆر توورە کردووەو ئەوجا چۆن داوای مافی کورد دەکرێ لێی؟ ئوستاد پێگوتبوو: ئەتۆ یاغنیشییت. جەمالەدین و برادەرەکانی ئازایانە هاتوونە دەست. جا ئەگەر عەبدولسلام ئەو مافە کەمە بە کورد نەدا، دەبێ ئەتۆ چاوەڕوانی چی بیت لێی؟".

بێجگە لە مانەش، زەعیم روکن نازم تەبەقچەلی کە کابرایەکی تۆرانی و کورد دووژمن و ، لەو سەردەمەدا فەرماندەی فیرقەی دووی عێراق بوو، کە مەڵبەندەکەی کەرکووك بوو، لە ڕۆژی 1958/9/9دا نامەیەکی "زۆر نهێنی و تایبەتی" لەژێر سەرنێوی" زۆرانگرتن لە نێوچەی فیرقەی دوودا"، نووسیبوو بۆ "بەڕێوەبەری هەواڵگوازاریی سوپایی " (مدیر الاستخبارات العسكرية) لە بارەی بیرخەرەوەکەی

ئێمەوە (کۆپییەکی ئەو نامە نهێنییە، کە لە بیرەوەرینامەکانی نازم تەبەقچەلییەوە وەرگیراوە، لەم ژمارەیەی رووداو دا دەخرێتەڕوو). تەبەقچەلی لەو نامەیەدا گوتبووی ئەم کارەی مامۆستاکانی کورد "داخۆیانیی" بووەیەکی (کیان) رامیاریی کوردستانە" و گوتبووی "لە بەرژەوەندیی (عێراق)نییە" بەڕێوەبەرێتیی زانیاریی کوردستان "دامەزرێ" و "راستیش نییە مەڵبەندەکەی کەرکووك بێ". ئەمەشی بە "تواندنەوەی" گەلەکانی دیکە" دابووە قەڵەم، هەروەها بە "هەوڵدان بۆ دەستگرتن بەسەر نەوتی کەرکووکدا".

کورت و کرمانجی، خوێنمان لە هەموو لایەکەوە کرابووە کاسە و، چاوەڕوانی گرتن و زیندانی و سەرتێدا چوونمان دەکرد، بەڵام خۆشبەختانە رۆژگار بەدڵی عەبدولسەلام عارفی چەکمەڕەق و نازم تەبەقچەلی تۆرانی و پێشکەوتنخوازی ساختە و رێبەرانی فشە کوردایەتی نەچوو بەڕێوە، لەکاتی ئاژاوەی عەقید شەوافدا لە مووسڵ، دەرکەوت کە نازم تەبەقچەلی لەگەڵ بەعسییەکان و ناسریستەکان هاوبەشی پیلانگێڕان بووە، بەنیازی کودەتا لە دژی قاسم و نووساندنی عێراق بە کۆماری عەرەبیی سووریا و میسرەوە. ئەوەبوو شەواف لە مووسڵ کوژراو، نازم تەبەقچەلی گیراو، پاش دادگەییکردن، فەرمانی مەرگی بەسەردا درا و، فەرمانەکەش جێبەجێکرا، پاش ئەوەش عەبدولسەلام عارف کە لەسەر کارەکەی لابرا بوو و کرابووە سەفیری عێراق لە ئەڵمانیا، ئەویش بەنیازی کودەتا لە دژی قاسم، بە دزییەوە گەڕابووەوە بەغدا، بەڵام لە فڕگەی بەغدا دەستگیرکراو، پاش دادگەییکردن و فەرمانی مەرگ بەسەردادان، قاسم (لەبەر خاتری کۆنە هاوڕێیەتی) چوو لە زیندان هێنایە دەرەوەو بردی بۆ ماڵەکەی خۆی و، لەوێدا دەستبەسەریکرد، تاوەکو ئەویش دوایی هەلی بۆ هەلکەوت و کۆتایی بە ژیانی قاسم و رژێمەکەی هێنا.

هێژای گۆتنە، پاش ئەوەی قاسم ئەفسەرە هاوکارەکانی خۆی سەرشۆڕ و بێدەنگ کرد و، بەیارمەتی کۆمۆنیستەکان و خۆپێشاندانی یەك ملوێنیان لە شەقامەکانی بەغدادا بۆ پشتگیریی قاسم و دەستوەشاندن، ناحەزەکانی قاسمیان دەمکوت کرد، قاسمیش ماوەیەك چاوی پۆشی لێیان و، ئیدی هەرچی هەلپەرست و مشەخۆرو گەمژە هەبوو، خۆیان بە کۆمۆنیستەکانەوە هەلپەساردو، ئەوانیش لە کورتبینیی خۆیان، شانازییان بەم رەشە گۆشتەوە دەکرد و، بە "جەماوەری تێکۆشەر"یان

نەقیب مەدحەت موفتی، کامیل ژیر، د. محەممەد نوری عارف، جەمال نەبەز، د.عەلی تۆفیق،
ئوستاد بەشیر موشیر، هەژار موکریانی - 1960/1/8
وێنەکە لە فیلمی دیکۆمێنتاری (بلیمەت) وەرگیراوە، کە لەلایەن سیروان ڕەحیم ئامادەکراوە

دەدایە قەڵەم. ئەمەو، گوێڕایەڵیکردنیان بۆ فەرمانەکانی ڕژێمی سۆڤێت، تووشی گەلێك هەڵەی گەورەوگرانی کردن و بە زیانی خۆیان و نەتەوەی کورد و گەلی عێراق تەواوبوو. ئەمە لەکاتێکدا کە پارتی کۆمۆنیستی عێراق لە سوپا و پۆلیس و حکوومەت و سەر شەقام هێزێکی وا گەورەیان هەبوو، دەیانتوانی قاسم لەسەر کار لابدەن و خۆیان حکوومەتێك دابمەزرێنن کە خەڵکی کوردستانیش و عێراقیش لە خۆیان رازیبکەن، بەڵام سەرکردەکانیان بە قسەی سەرکردە دیکتاتۆرەکانی یەکێتیی سۆڤێت جووڵانەوە کە خەریکی ڕێککەوتن بوون لەگەڵ ئەمریکاو ئەمریکاش نەیدەویست کۆمۆنیستەکان لە عێراق بێنە سەر کار، تاوەکو بەعسییەکان بە یارمەتی CIA و ئینتلیجەنس سێرڤیسی بەریتانیا هاتنە سەرکار و گۆلاوی خوێنیان لە کۆمۆنیستەکان و کورد دروستکرد.

کە لە هاوینی 1958دا هەوڵمدا کارەکەم لە قوتابخانەی نێوەندیی زوبێرەوە بگێڕدرێتەوە شوێنی پێشووی لە کەرکووك، کۆمۆنیستەکان کە لە (وەزارەتی پەروەردەو

فێـرکاری)دا زۆر دەسـتیاندەڕۆیی، بـە تایبەتـی ئـەو سـەردەمەی کـە بـە سـەردەمی "لێشـاوی کۆمۆنیسـتەکان" و لـە کوردسـتاندا بـە سـەردەمی "لرفەکـە" بەنێوبانگبـوو، رێگرییانکـرد و هەوڵەکـەم سـەرینەگرت . لـە ئەنجامـدا خزمەتەکـەم وەك مامۆسـتای قوتابخانـە، بەشـێوەی خواسـتەمەنی(اعارە) گوێزرایـەوە بـۆ قوتابخانـەی دوانێوەندیـی جەعفەرییـە لـە بەغـدا کـە قوتابخانەیەکـی شـیعەکان بـوو و، بـە "دوانێوەندیی مۆسـکۆ" نێویدەرکردبـوو، چۆنکـە زۆربـەی قوتابییەکانـی کۆمۆنیسـت بـوون. لـەم قوتابخانەیـەدا، ژمارەیەکـی زۆر کـوردی فەیلـی هەبـوون، هـۆی ئەمـەش ئەوەبـوو، کـوردە فەیلییـەکان رێیاننـەدەدان دوانێوەندیـی خۆیـان هەبـێ. لەگـەڵ ئەوەشـدا، بوونـم لـە بەغـدا هێنـدەك لایەنـی ئەرێنـی هەبـوو، بەتایبەتـی، توانیـم زوو زوو ئاگاداربـم لـەو کارانـەی کـە لـە پێتەخـت روویانـدەدا. لـەم ماوەیـەدا ویسـتم بـە کـوردە فەیلییەکانـی قوتابخانـەی جەعفەرییـە وانـەی کـوردی بڵێمـەوە و، بەڕێوەبـەری قوتابخانەکـەش حەسـەن زەلزەلـە رازیبـوو، بـەڵام کاربەدەسـتی بەرنامـەی قوتابخانـەکان لـە وەزارەت، دوکتـۆر سـەدیقی ئەترۆشـی، کـە رەنگـی کۆمۆنیسـتی لـە خـۆی دابـوو، رازینەبـوو. هەرچـی دامەزراندنـی (بەرێوەبەرێتیـی زانیاریـی کوردسـتان)ە، ئـەوا شـەڕی حیزبحزبێنـەی نێـوان، پارتـی کۆمۆنیسـتی عێـراق و پارتـی دیمۆکراتـی کوردسـتان رێنـەدا، ئـەو بەڕێوەبەرێتییـە بـەو شـێوە دابمـەزرێ کـە ئێمە دەمانویسـت. چۆنکە کۆمۆنیسـتەکان لـە کوردسـتان، بەتایبەتی سـلێمانی لـە خۆپێشـاندانی جەماوەرییانـدا دەیانقیژانـد: "نامانـەوێ مەعاریفـی قلیاسـان (سـەرنج: داخوازیـی ئێمـە مەعاریـف - زانیـاری - کوردسـتان بـوو). لەبـەر ئـەوە قاسـم لەجیاتـی ئـەوە (بەڕێوەبەرێتیـی خوێندنـی کـوردی- مدیریـە الدراسـات الکردیـە)ی دامەزرانـدو مەڵبەندەکەشـی خسـتە بەغـدا، نـەك کەرکـووك، تاوەکـو لـە سـەر کاریـش مـا، خوێندنـی لـە قوتابخانـە نێوەندییـەکان و دوانیۆەندییەکانـدا نەکـرد بـە کـوردی. بـەڵام زمانـی کـوردی لـە قوتابخانـەی مامۆسـتایانی سـەرەتایی لـە هەمـوو عێراقـدا بـووە دیوانـی (رەسـمي). لەگـەڵ ئەوەشـدا، دەزگەیەکـی نـوێ بـۆ خوێندنـی کـوردی هاتەکایـە، کـە لەوەوپێـش نەبـوو، ئەمـەش جـۆرە دەسـتکەوتێك بـوو بـۆ ئـەو دەستپێشـکەرییەی کردبوومـان.

ئەوجـا بـۆ دامەزراندنـی بەشـی زمانـی کـوردی لـە زانسـتگەی بەغـدا، کاربەدەسـتانی وەزارەتـی پـەروەردەو فێرکاریـی، منجـە منجـی ئەوەیـان دەکـرد، کـە گوایـە کەسـێکی

وانییـە لـە زانسـتگەیەکدا زمانـی کـوردی خوێندبـێ و باوەڕنامەیەکـی ماسـتەر، یـان دوکتـۆرای لـەو بابەتـەدا وەرگرتبـێ و بکـرێ بـە مامۆسـتای ئـەو بەشـە. راسـتە لـەو سـەردەمەدا، زمانـی کـوردی لـە زانسـتگەی سـۆربۆن(پاریس) و زانسـتگەی لێنینگـراد و مۆسـکۆ(یەکێتیی سـۆڤێتی جـاران) دەخوێنـدران، بـەڵام نـەك وەك بەشـێکی سـەربەخۆ، بەڵکو لـە سـنووری خوێندنـی رۆژهەڵاتناسـیدا. جـا لەبەرئـەوەی پێـش سـەردەمی قاسـم، عێـراق هیـچ پێوەندییەکـی دیپلۆماسـی و بازرگانـی لەگـەڵ یەکێتیـی سـۆڤێت نەبـوو، خوێنـدکار نەدەنێـردران بـۆ ئـەو وڵاتـە، بـەڵام پـاش ئـەوەی لەسـەردەمی قاسـم بـەولاوە رێکرایـەوە، گەلێـك خوێنـدکار چوونـە سـۆڤێت و لـە زمانـی کـوردی و مێـژووی کورددا دوکتۆرایـان هێنایـەوە. عەرەبـە شۆڤێنیسـتەکان بیانـووی ئەوەیـان دەهێنایـەوە کـە پسـپۆری زمانـی کوردیـی خـاوەن باوەڕنامـە نییـە. خـۆ نەشـدەکرا لـە بەغـدا سـاڵانێك کارەکـە دوابخـرێ تاوەکـو خوێنـدکارەکان لـە سـۆڤێت باوەڕنامـە دەهێننـەوە، لەگـەڵ ئەوەشـدا ناهومێـد نەبـووم و لـە پـڕ تروسـکەیەکی هیـوا دەرکـەوت. ئەمـەش ئەوەبـوو کـە دوکتـۆر عەبدولجەبـار عەبدوڵـڵا بـووە سـەرۆکی زانسـتگەی بەغـدا، کـە بـە فەرمانـی دەوڵـەت لـە یەکگرتنـی کۆلیـژەکان پێکهـات. دوکتـۆر عەبدولجەبـار عەبدوڵـڵا کاتـی خـۆی مامۆسـتای فیزیـك بـوو لـە کۆلیـژی پـەروەردە و، فیزیکـی تیۆریـی بـە ئێمـە دەگوتـەوە. ئـەم پیـاوە سـوببە بـوو، خەڵکـی خـوارووی عێـراق بـوو، لـە بـاری زانایـیـەوە فیزیکزانێکـی بەنێوبانـگ بـوو، ماوەیـەك لـە زانسـتگەی نێـوداری MITی ئەمریـکا ئەزیسـتێنتز پرۆفیسـۆر بـوو، مرۆڤێکـی دێمۆکـرات و کـورد دۆسـت بـوو. ناسیاوەتیشـمان لەگـەڵ یـەك زۆر خـۆش بـوو، دەیزانـی کـە خەریکـی خزمەتکردنـی زمانـی کوردیـم و، دەمـەوێ کـوردی ببێتـە زمانـی زانسـت و، وتـاری منیشـی لـە رۆژنامەکانـی بەغـدادا خوێندبـووەوە. بەتایبەتـی، ئـەو وتـارەی لـە بـەر پێچدانـەوەی سـەرکردەیەکی نـاسراوی بەعـس (ریـاض طـە)، کـە لـە (صـوت الاهـالي) دانووسـیبووم و، دەنگێکـی گـەورەی دایـەوە. کـە بـووە سـەرۆکی زانسـتگە، چوومـە لای بـۆ پیرۆزبایـی و ئەویـش پیرۆزبایـی بیرخەرەوەکەمانـی کـرد لێـم کـە لـە (البـلاد) دا بەرچـاوی کەوتبـوو. لەگـەڵ مامۆسـتا عەبدولجەبـار باسـی پێویسـتیی بوونـی بەشـی کوردیـی زانسـتگەی بەغـدام کـرد. ئەویش زۆر بـە دڵـی بـوو و گوتـی" دڵنیابـە کـە بەشـی زمانـی کـوردی دادەمـەزرێ و کەسـیش ناتوانـێ لـە دژی بوەسـتێ و، تـۆش دەتوانیـت لـەوێ خەریکـی خزمـەت بیـت". گوتـم:"

مامۆستای بەڕێز، زۆر سوپاست دەکەم، بەڵام ببوورە لێم کە ئەز نامەوێ هیچ کارێك وەك کاربەدەست لەوێ بگرمە دەست، چۆنکە لێرەدا مەبەستم ئەوە نەبووە و نییە بۆ خۆم پایەیەکم دەستبکەوێ". لە کورتی بیبڕمەوە، نێوی چەند کەسێکم پێگوت کە بۆ ئەو کارە دەستدەدەن، لەوانە: جەمیل رۆژبەیانی، عەبدوڵڵا گۆران، رەفیق حیلمی، ئەحمەد هەردی، گیوی موکریانی، عەللادین سوجادی و ئەنوەر مایی کە هێندێکیانی دەناسی.
مامۆستا عەبدولجەبار گوتی، بۆ ساڵی نوێی خوێندن 1959 بەشی زمانی کوردی دەکرێتەوە و کرایەوە. هەروەها مامۆستا عەبدولجەبار گوتی: ئێوە نابێ بەبەشێکی زمانی کوردی دابین بن، دەبێ داوای زانستگەیەکی کوردیی بکەن.
ئەمە مێژووی لەدایکبوونی ئەو بەشەبوو، لەم ماوەیەشدا کە لە ئەورووپام، پێوەندییم بە هەڤاڵانی بەشی کوردیی زانستگەی بەغداوە نەپچڕا، ئەگەرچی ئەو بەشە چەند ئەم بەر و ئەوبەرێکی لەلایەن رژێمی بەعسەوە پێکرا، بەڵام هەر بە پێوە ما. ژمارەیەك لەو خاوەن دوکتۆرایانەی کە داوایانکردبوو ببنە پرۆفیسۆر، زانستگەی بەغدا بەرهەمەکانیانی دەناردن بۆ من بۆ نرخاندنیان. لەوانە: دوکتۆر مارف خەزنەدار، دوکتۆر عێزەدین مستەفا، دوکتۆر ئەمین عەلی موتابچی.

ئێستەش دێمە سەر پێشنیازەکەم:

بە بیروڕای من پێویستە بەشی زمانی کوردی بکرێتە بەشی کوردزانستی (کوردۆلۆژی)، واتە لە پاڵ زمانی کوردیدا، زمانە کۆن و نوێیە ئێرانییەکان، وەك ئاڤێستا و پەهلەوی و سۆگدی و پارتی و بەلووجی و ئۆسێتی و پەشتۆ و فارسی و چەند زمانێکی دی، وەك سانسکریت و لاتینی و یۆنانیی کۆن، لەگەڵ زانستی زمانەوانیی هیندۆ جەرمەنی، بخوێندرێن و، ئەمانە بخرێنە خزمەتی زمانی کوردییەوە، نەك بە پێچەوانەوە، کوردیی بخرێتە خزمەتی فارسییەوە، وەك گەلێك لە ئینستیتووتە ئێرانەوانییەکان دەیکەن. هەروەها مێژووی کورد و جۆگرافیای کوردستان و ژیانی کۆمەڵایەتیی کورد و هونەری کوردی و ئایینە کوردییەکان و ئابووریی کوردستان، هەمووی لەو سنوورەدا بخوێندرێن. کاتی خۆی ، بە بەڕێز مام جەلالم گوت، کە

بوونـی زانسـتگەیەکی کوردزانسـتی (کوردۆلـۆژی)ی سـەربەخۆ لـە کوردسـتاندا زۆر پێویسـتەو بۆشـم باسـکرد چـۆن بنیاتدەنـرێ. ئەویـش گوتـی "ئـەوە شـتێکی زۆر باشـەو دەبـێ ببـێ". بـەڵام ئـەو بەڵێنـە بەداخـەوە، بـوو بـە "خەونـی هۆزانـان "و نەچـووە سـنووری کارەوە. سـەیر ئەوەیـە لـە زانسـتگەکانی هەرێمـی کوردسـتاندا، زمانـی کـوردی هەیـە، بـەڵام کوردزانسـتی (کوردۆلـۆژی) نییـە. زمانـی کـوردی بەتەنـێ بـەس نییـە، دەبـێ کوردزانسـتی هەبـێ.

لـە کۆتایـی ئـەم وتـارەدا و بـە بۆنـەی تێپەڕبوونـی پەنجـا سـاڵ بەسـەر سـەرکەوتنی ئـەم هەوڵـە پیـرۆزەدا، یـادی ئـەو حەفـت هەڤاڵمامۆسـتایانە دەکەمـەوە، کـە سـەرەڕای هەمـوو شـێوە مەترسـییەك، لـە رۆژێکـدا کـە ئـەوەی لەگـەڵ "لێشـاو" و "لرفەکـە" نەبووایە"سـەحل" یـان دەکـرد تاوەکـو گیانـی دەردەچـوو، خۆڕاگرانـە، بەشـداریی ئـەم دەستپێشـکەرییەیانکرد و، لـە هیـچ جـۆرە بەرگـری و بەرهەڵسـتێك نەسـڵەمینەوە. ئـەو هەڤاڵانـەی کۆچیانکـردووە، هـەزاران سـڵاو لـە گیانیـان بـێ و، رەوانیـان شـادبێ و، ئەوانـەی ماویشـن، تەمەنیـان درێژبـێ و وێنەیـان فرەبـێ و ئافەرینیـان لێبـێ.

بەرلین 2009/10/15

پرۆگرامی کوردیی رادیۆی قاهیرە، لە هاوینی 1957دا چۆن دامەزرا؟

جەمال نەبەز

چەند وشەیەکی پێویست

پرۆگرامی کوردیی رادیۆی قاهیرە کە لە هاوینی1957دا کەوتەکار، بۆ کاتی خۆی، واتە 53 ساڵ لەمەوبەر، رووداوێکی رامیاریی و فەرهەنگیی یەکجار گرنگ بوو لە مێژووی سەتەی رابردووی کورد و رۆژهەڵاتی ناڤیندا، کە رژێمە داگیرکەرەکانی کوردستانی خستە ترس و لەرز و شڵەژانەوەو، ناچاریکردن بەگرتنەڕێی چەند کاردانەوەیەکی وا، کە لە ئەنجامدا بوونە مایەی کەڵک بۆ کورد.

ئێستە رەنگە هێندەک هەبن، لەوانەی لەو سەردەمەدا نەژیاون، پێیانسەیربێ، پرۆگرامێکی رادیۆیی توانیبێتی رۆڵێکی ئاوا گرنگ بنوێنێ. چۆنکە نازانن کە ئەو رۆژە رۆژێکی وەک ئەوڕۆی ئێستە نەبوو، کە ئەگەر چەند کەسێکی بە ژمارە کەم پێکەوە کۆببنەوە و، خۆیان نێوبنێن "حیزب" و بڕێک پارەشیان بە دەستەوەبێ،

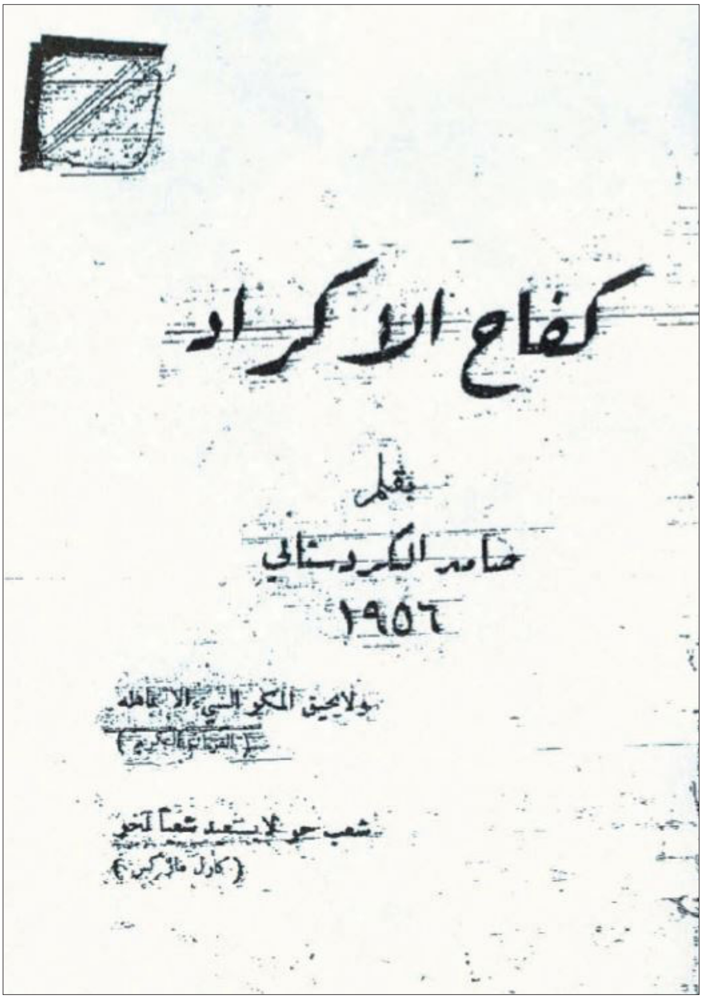

كفاح الاكراد

بقلم

حامد الكردستاني

١٩٥٦

ولا يحيق المكر السيء الا بأهله
(القرآن الكريم)

شعب حر لا يستعبد شعباً آخر
(كارل ماركس)

بەرگی ئەو نامیلکەیەی کە جەمال نەبەز بۆ جەمال عەبدولناسری نارد

بتوانن ببنە خاوەنی وێستگەی رادیۆ و رۆژنامە و تەنانەت تەلەڤزیۆنیش. ئەو رۆژە رۆژی تەلەڤزیۆنی ساتەلیت و ئینتەرنێت و فاکس و ئیمەیل و یوتیووب و فێس بووک و تویتەر، نەبوو. شۆرشی تەکنیکی راگەیاندن هێشتا رووینەدابوو، رۆژێک بوو کە رادیۆ، بە پێچەوانەی؛ چاپنامە Presse ەی سنووردار و بەرگیراوی ئەو سەردەمەوە، دەزگەیەکی هەواڵگوزاریی زۆر گرنگ و بێ بەرگر و، تەنێ بەدەست دەوڵەتەوە بوو. خۆ ئەگەر تاقمێک ئەفسەر کودەتایەکیان بکردایە، جارێ لەپێشدا دەچوون دەستیانبەسەر وێستگەی رادیۆدا دەگرت. ئەگەر گەلێکیش شۆرشی بکردایە، هەوڵی دەستگرتنی بەسەر وێستگەی رادیۆدا دەدا. لە

هەمـوو عێراقیشـدا، تاکـە یـەک وێسـتگەی رادیـۆیـی حکوومەتیـی هەبـوو لـە گەڕەکـی ساڵحییە"سـاڵەیی"بەغدا. ئـەم وێسـتگەیە؛ لـە سـاڵی 1937ەوە، رۆژانـە، چەنـد دەمژمێرێکـی کەمـی بـۆ زمانـی کـوردی، لـە سـنوورێکی دیاریکـراودا، تەرخانکردبـوو. ئێـدی لـە هەمـوو جیهانـدا، رادیـۆی هیـچ دەوڵەتێـک پرۆگرامـی بـە زمانـی کـوردی نەبـوو، بـەڵام دەوڵەتـە گـەورەکان و، ژمارەیەکـی زۆر لـە دەوڵەتـە مامنێوەندیـی و گچکەکانیـش، بەرنامـەی رۆژانەیـان بـە عەرەبـی و فارسـی و ترکـی هەبـوو. کوردیـش خواخـوای ئەوەیـان بـوو، رادیۆیـەک، یـان رۆژنامەیـەک، یـان تەنانـەت کاربەدەسـتێکی گچکـەی بیانـی، نێوێکیـان بهێنـێ، لـێ، نێـوی کـورد لـە کوولەکـەی تەڕیشـدا راسـتەوخۆ نەدەهێنـدرا. خـۆ ئەگـەر جاروبارێکیـش بەڕێکـەوت و، بەهـۆی باسـێکی دیکـەوە، نێـوی بهێندرایـە، ئـەوا، یـان بـە چەنـد هۆزێکـی لەنێوخۆیانـدا ناکـۆک و دوور لـە شارسـتانێتی، یـان بـە کۆمۆنیسـت و نۆکـەر و زوڕناژەنـی سـۆڤێت، یـان بـە رێگـر و چەتـە و شـەڕانی، دەدرانـە قەڵـەم. یەکێکـی وەک رامیـار و

الاهداء

الى محرر مصر ومنقذ العروبة،
الى المناضل العنيد من أجل السلم والاخاء بين الامم،
الى قاهر الاستعمار والاستغلال الداخلي،
الى بطل تأميم القناة واحباط الاحلاف العسكرية،
الى صديق الشعب الكردي والشعوب المستعبدة الأخرى،
الى حبيب الجماهير العربية و[illegible]
الى سيادة الرئيس البطل جمال عبدالناصر...
أهدي هذه الرسالة

ئەو پێشکێشکردنەی لە پێشەوەی نامیلکەکە کە بۆ جەمال عەبدولناسر نووسراوە

نووسەری ناسراوی کورد؛ ڕەحمەتی برایم ئەحمەد دەیگوت: " کە جاروبار رادیۆی عەرەبیی بەغدا نێوی "حنطە کردیە"(گەنمە کوردی) دەهێنێ، گەشکە دەمگرێ لە خۆشیاندا". کورت و کرمانجی؛ کورد ئەستێرەی بە ئاسمانەوە نەبوو. سنوورە دەستکردەکانی دەوڵەتە داگیرکەرەکانی کوردستان، بەپێی پەیمانی فەرەنسا ـ ئەنقەرە(1921)، پەیمانی ئێران ـ ترکیا(23-1-1932)، پەیمانی ساداڤا(سەعد ئاباد 1937)، پەیمانی عێراق ـ ترکیا(1946) و پەیمانی بەغدا(1953)] کە لە دواییدا بووە پەیمانی"سەنتۆ " [لەسەر کورد خڕداخرابوون. ئەم سنوورە، بە زۆر و هێزی چەک بەسەر کورددا سەپێندراوانە، سەرەڕای جەنگی ساردی نێوان ئەو دوو دژبەرەی کە بە "بەرەی سەرمایەداری" و "بەرەی سۆسیالیزم" نێودەبران، لەلایەن هەردوو زلهێزەکەوە (ئەمریکا و سۆڤێت) و بلۆکی هەردوو لاوە، وەک یەک، دەپارێزدران. لەو پارچانەی کوردستاندا کە لە بندەستی ئێران و ترک و سوریادا بوون، رێنەدەدرا، یەک رۆژنامە، یان کاتنامە، یان تەنانەت پەرتۆکێک و نامەیەک، بە ئاشکرا، بە زمانی کوردی دەربچێت. لە هەموو باشووری کوردستان و عێراقدا، تەنێ هەفتەنامەی (ژین) هەبوو کە بە چوار لاپەڕەی قەوارە بچووک لە سلێمانی دەردەچوو. گۆڤارێکی مانگانەی چەند لاپەڕەییش بەنێوی (هەتاو) ەوە لە چاپخانەی کوردستان لە هەولێر دەردەچوو. کە ئەم دووانە، هەردووکیان، وێژەی بوون. دەرکردنی چاپنامەی رامیاریی بۆ کورد رێبەند(ممنوع)کرابوو [سەرنج: وشەی"چاپنامە"م بەرامبەرPresse ی ئینگلیزی و ئەڵمانی داناوە، بۆ جیاکردنەوەی لە "چاپەمەنی"(مطبوعات)].

لە ساڵێکیشدا، پەرتۆکێک یان دووان، بە کوردی چاپدەکران. بۆ ئەوەش، دەبوو وەزارەتی نێوخۆی عێراق؛ رێ بە چاپکردنیان بدات. ئێدی، ئاو بێنە و دەست بشۆ. ئێستە، بەرلەوەی بێمە سەر باسی هۆی دامەزراندن و کارکردنی ئەم پرۆگرامە کوردییەی رادیۆی قاهیرەی پێتەختی میسر، کە لەپڕ هاتە کایە و، رۆژانە بۆ ماوەی دەمژمێرێک پەخشدەکرا و، لە هەموو رۆژهەڵاتی ناڤیندا دەبیسترا و، هاتنە کایەشی پێوەندییەکی راستەوخۆی بەخۆمەوە هەیە و، ماوەیەکە، چەند کەس و لایەنێکی ساختەکار، نابەرپرسیارانە و بێشەرمانە و خۆهەڵکێشانە، هێندەک هەواڵی ئاخندراو بە درۆ و دەلەسە و فیشاڵیان، لەوبارەیەوە بڵاوکردووەتەوەو،

گەلێـک دۆسـت و ناسـیاویش روویدەمیـان لـە مـن کـردووە، کـە لـەم بارەیـەوە بێدەنـگ نەبـم و قسـەیەک بکـەم، وادێمـە وەرام، بـەڵام بـە پێویسـتی دەزانـم، جـارێ سـەرنجێکی کورتـی هەلومەرجـی ئـەو سـەردەمەی خـۆم و، کورتـە چیرۆکێکـی بارودۆخـی ئـەو رۆژانـەی کوردسـتان و نێوچەکـە بخەمـە بەرچـاو، ئەوجـا بێمـە سـەر نێوەرۆکـی بابەتەکـە. مەبەستیشـم لێـرەدا خزمەتـی مێـژووە، نـەک خۆپەسـندان. چۆنکـە رووی راسـتینەی رووداوەکانـی سـەرگۆڕەپانی مێـژوو؛ نابـێ بشـاردرێنەوە و ون بـبن، یـان بـە چەوتوچەوێڵـی بێنـە گێڕانـەوە. شـێوێنەرانی راسـتیش، پێویسـتە، بێلەڕوودامـان، کارنامـەی بۆگەنـی خۆیـان بدرێتـەوە بـە چـاوی دزێوانـە و ئێسـکی گرانیانـدا.

ئاوڕدانەوەیەکی مێژوویی بۆ چوونە نێو باس

لـە نیـوەی یەکەمـی سـەتەی رابـردوودا، هێنـدەک کارەسـاتی گـەورەی جیهانشـڵەقێن روویانـدا، وێنـەی جیهانیـان گـۆڕی و، چارەنووسـی کوردستانیشـیان بـەرەو ئـەم رۆژە رەشـە هانـی. سەردەسـتەی ئـەو کارەسـاتانە؛ جەنگـی یەکەمـی جیهانـی بـوو، کـە هەرەسـهێنانی ئیمپراتۆرێتیـی رووسـیای قەیسـەری و هاتنـە کایـەی یەکێتییـی سـۆڤێتی لێکەوتـەوە و، جیهانیشـی، لەگـەڵ کات، کـردە دوو بەشـی دژ بەیـەک. ئـەوەش لـە مانگـی ئۆکتۆبـەری 1917دا بـوو، واتـە پێـش تەواوبوونـی جەنـگ لـە مانگـی ئەیلوولـی 1918دا. ئـەم جەنگـە لەنیـوان دوو لایەنـدا هەڵگیرسـا، لایەنـی یەکەم"هاوپەیمانـان" (لـە پێشـەوە؛ بەریتانیـا و ژاپـۆن و فەرەنسـا و ئیتالیـا و یۆنـان و رووسـیا و، ئەوجـا ژمارەیەکـی زۆر لـە دەوڵەتانـی دی، وەک ئەمریـکا و چینـی چـووە سـەر). لایەنـی دووەمیـش کـە بە"هێزەکانـی نێوەنـد" نێودەبـران (بریتیبـوون لـە ئەڵمانیـا و ئیمپراتۆرێتیـی ئۆسـمانی و نەمسـا و هەنگاریـا و بولگاریـا).
پـاش هەڵگیرسـانی شۆرشـی رووس لـە شـوباتی1917دا، فەرمانـدەی لەشـکری ئەڵمانیـا، لـە دژی رووسـیای قەیسـەری، ڤلادیمیـر لێنینـی، بـە دزییـەوە و، بـە شـەمەندەفەری سـەربازیی ئەڵـمان گەیانـدەوە رووسـیا، بـۆ ئـەوەی لـە شۆرشـدا دژی رژێمـی قەیسـەر بەشـداربیکا، کـە ئـەو دەمـە لێنیـن چەنـد سـاڵێک بـوو لـە سـوێسرا وەک

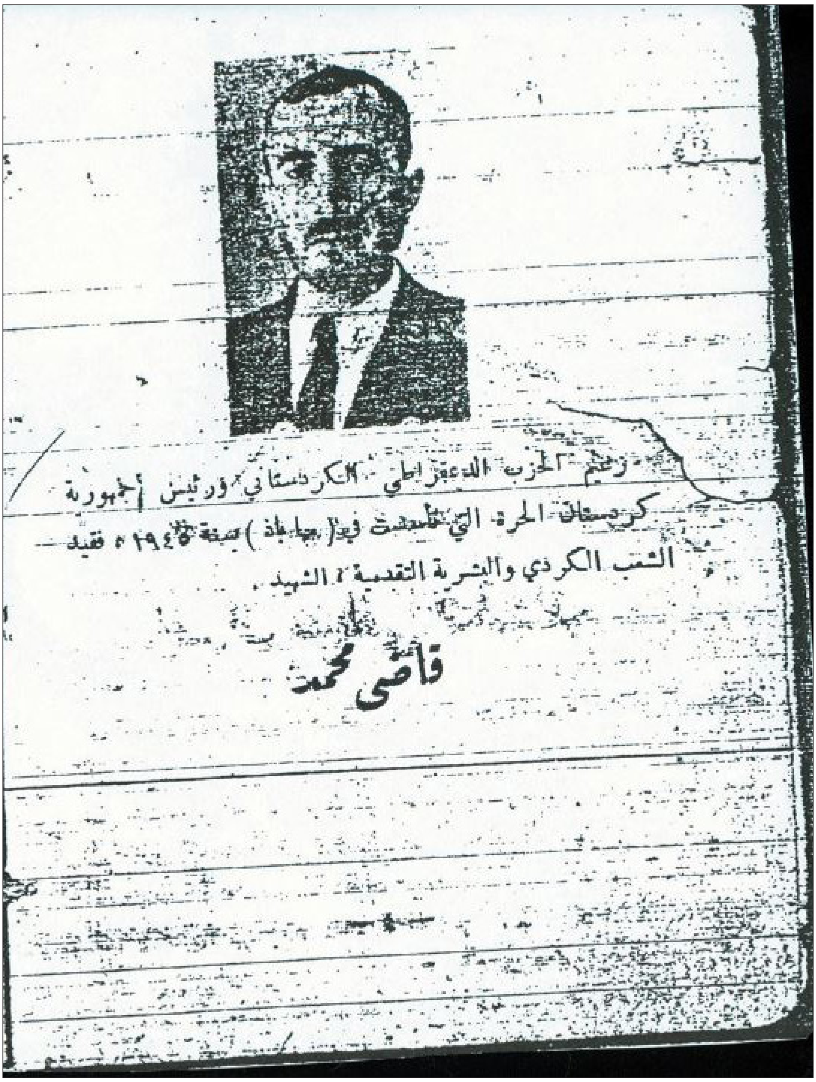

زعيم الحزب الديمقراطي الكردستاني ورئيس الجمهورية
كردستان الحرة التي تأسست في (مهاباد) سنة ١٩٤٥ فقيد
الشعب الكردي والبشرية التقدمية الشهيد
قاضي محمد

وێنـەی قـازی محەممـەد، کـە لـە لاپەڕەکانی پێشـەوەی نامیلکەکـەدا لەژێـرەوەی نـووسراوە: ڕێبـەری حیزبـی دیموکراتـی کوردسـتان و سـەرۆکی کۆمـاری کوردسـتانی ئـازاد کـە لـە سـاڵی 1945 لـە مەهابـاد دامـەزرا، قوربانیـی گەلـی کـورد و مرۆڤایەتـی پێشـکەوتووخواز، شـەهید قـازی محەممـەد.

پەنابـەر دەژیـا. پـاش سـەرکەوتنی شـۆڕش لـە ئۆکتۆبـەری1917دا کـە بـووە هـۆی ڕووخاندنـی حکوومەتـی تەمـەن کـورت و لیبەراڵـی سـەرۆکڤەژیران و ڤەژیـری جەنگـی ڕووسـیا ئەلێکسـاندەر کەرەنسـکی(1881ـ 1970) لەلایـەن دامەزرێنـەر و فەرماندەی"لەشـکری سـوور" لیێیـڤ ترۆتسـکی (1879ـ 1940)یـەوە، لێنیـن کرایـە سـەرۆکی "کـۆڕی کۆمیسـاریا(نوێنەرایەتی)ی گـەل".

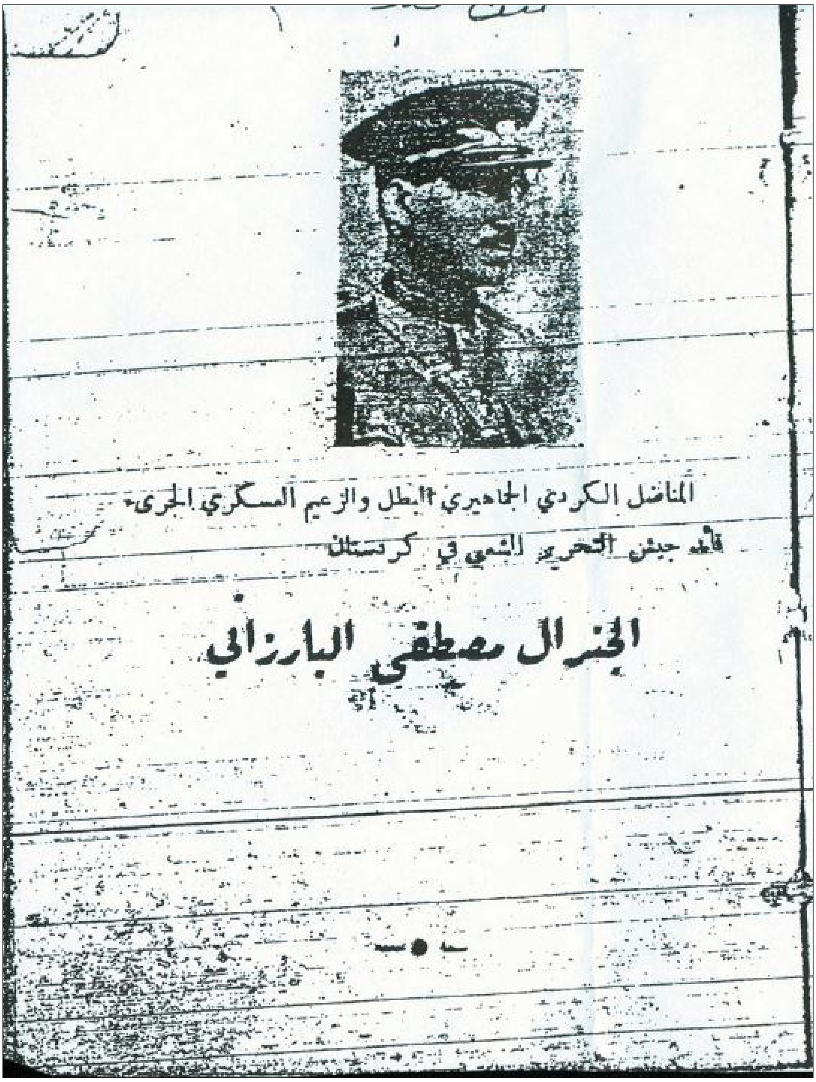
المناضل الكردي الجماهيري البطل والزعيم العسكري الجريء
قائد جيش التحرير الشعبي في كردستان

الجنرال مصطفى البارزاني

وێنـەی مسـتەفا بارزانـی، کـە لـە لاپەڕەکانـی پێشـەوەی نامیلکەکـەدا لەژێریـدا نـووسراوە: تێکۆشـەری کـوردی جەماوەریـی پاڵـەوان و فەرمانـدەی سـەربازیی بوێـر و فەرماندەی سوپای رزگاری میللـی لـە کوردسـتان، جەنـەڕاڵ مستەفا بارزانـی.

هەرچەنـدە لێنیـن(1870 ـ 1924) پـاش دامەزراندنـی سـۆڤێت زۆر نەژیـا، بـەڵام سـنووره دەسـتکردە کۆڵۆنیالیسـتییەکەی رووسـیای قەیسـەری، بـە نێزیکـە، هـەروەک خـۆی هێشـتەوەو، لـەو مـاوە کورتـەدا، کـە هێشـتا جەنـگ کۆتایینەهاتبـوو، سـوڵتانی ئۆسـمانی (سـوڵتان محەممـەدی شەشـەم) هێشـتا خـۆی بـە دەسـتەوە نەدابوو(لـە 1918/9/30دا خـۆی دا بەدەسـتەوە)، لێنیـن لەگـەڵ دەوڵەتـی ئۆسـمانی و

سـەرکردەکانی ئەڵمانیـا ڕێککـەوت و، پەیمانـی بریسـت ـ لیتۆڤیسـک ی لـە مانگـی مارتـی1918دا واژۆ کـرد لەگەڵیـان و، دانینـا بـەوەدا کـە سـنووری سـۆڤێت و دەوڵەتـی ئۆسـمانی، بـە شـێوەیەکی گشـتی و، بـە گۆڕینێکـی زۆرکـەم، وەک خـۆی بمێنێتـەوە، کـە بەپێـی ئـەم پەیمانـە، بەشـێکی گچکـەی کوردسـتان کەوتـە سـنووری یەکێتیـی سـۆڤێتەوە، کـە ئـەو بەشـە، کوردسـتانی سۆریشـی دەگرتـەوە، بـەڵام کوردسـتانی ئۆسـمانی، هـەروەک جـاران، بـۆ ئیمپراتۆرێتیـی ئۆسـمانی مایـەوە.

کـە پەیمانـی سـێڤر لـە 1920/8/10دا لەلایـەن هاوپەیمانانـی سـەرکەوتووی جەنگـەوە خرایـە سـەر کاغـەز، ڕژێمـی سـۆڤێت، بـە سـەرکردەیەتیی لینیـن، دانیپێدانەنـا، بەڵکـو لەلایەکـەوە، کەوتـە هاوکاریـی لەگـەڵ ڕەزاخـان(1878ـ 1944)ی کودەتاکـەر و ملهـوڕ و، لـە 1921/2/26دا، پەیماننامەی"ڕێزگرتنـی سـنووری ئێـران" و "لابردنـی پەیماننامـەی ترکمانچایـی" سـاڵی 1848ی بـۆ واژۆ کـرد. لەلایەکـی دیکەشـەوە، لەگـەڵ "حکوومەتـی ئەنگـۆرا" کـە بـە سـەرکردەیەتیی ئەفسـەری سـەرکێش "یاخـی بـوو" مسـتەفا کەمـال (1881 ـ 1938/1/10)کەوتبووەگـەڕ، "پەیماننامـەی دۆسـتایەتیی" لـە 1921/3/16دا، بەسـت.

حکوومەتـی مسـتەفا کەمالـی سـەرکێش، سـەر بـە "گەنجـە ترکەکان"بـوو کـە بـە"ژۆن ترک"نێویانڕۆیبـوو. ئەمانـە، دەسـتەیەک تۆرانـی و شـۆڤێنی و تیرۆریسـت بـوون، کـە لەڕێـی کودەتایەکـی سـوپاییەوە، لـە 1908/7/24دا و، بـە بیانـووی خسـتنەکاری دەسـتووری ئۆسـمانیی1876ەوە کـە خرابـووە پشـتگوێ، دەسـەڵاتیان بەدەسـت سـوڵتانەوە نەهێشـتبوو؛ سـاڵێکیش دوای ئەوە(1909)بەجـارێ حکوومەتیـان گرتەدەسـت خۆیـان. ئەمانـە، بیـری ترکچێتـی و تۆرانێتییـان لـە چەنـد پەرتۆکێکـی بـۆ ترکـی وەرگێـڕدراوەوە وەرگرتبـوو، کـە یەکێکیـان پەرتۆکـی جوویێکـی ئینگلیزبـوو بەنێـوی (Arthur L.David) و ئـەوی دیـش پەرتۆکـی جوویێکـی فەرەنسـی بـوو بـە نێـوی ب(David L.Cohun) ، کـە ڕەگـەزی ترکیـان بـە ڕەگەزێکـی دانسـقەی سـەربەخۆ و بەرزتـر لـە ڕەگەزەکانـی دی دابـووە قەڵـەم. تەنانـەت ڕۆژهەڵاتنـاس بێرنـارد لێڤیـی دەبێـژێ" ترکـەکان بەقۆپیێکردنـی بەرهەمـی ڕۆژئاوایـی، نەتەوایەتیـی خۆیـان دۆزییەوە(سـەرنجی:جەمال نەبەز:ناسـنامە و کێشـەی ناسـیۆنالی کـورد، بڵاوکـراوەی بنکـەی کوردنامـە؛ لەنـدەن 2002، ل56/ 130بـدە).

ژۆن ترکەکان کەوتبوونە سەر کەڵکەڵەی دامەزراندنی دەوڵەتێک بۆ "رەگەزی ترک" لەسەر خاکی کوردستان و یۆنان و ئەرمەن و لاز و چەرکەز، لەڕێی گەلکوژییەوە لەو نەتەوانە. چۆنکە، ترکەکان گەلێکی کۆچکردوو بوون بۆ ئاسیای گچکە و، نیشتمانێکی مێژوویی تایبەت بە خۆیان، لە وڵاتی مێزۆپۆتامیا و ئەناتۆڵ(کە وشەکە یۆنانییە و بە مانای خۆرهەڵاتە و، ترکەکان کردوویانە بە "ئەنەدۆلو") دا نەبوو. شایەنی باسە، ئیمپراتۆرێتیی ئۆسمانی، کە بناخەکەی لە 1515دا، بە پشتگیریی و یارمەتیی سوپایی میرنشینە کوردەکانی دژی دەوڵەتی سەفەوی و، دەلالی و خۆفرۆشی و بەرتیلخۆریی مەلا ئیدریسی بیتلیسی یەوە(کە لە 1520دا مرد) دامەزرا، دەوڵەتی ترک نەبوو، تەنێ سوڵتانەکانی؛ سەر بە بنەماڵەی "ئۆسمان" نێویێک بوون.
"ژۆن ترکەکان"، کە وشەی"ژۆن" یان لە jeune ی فەڕەنسییەوە، کە مانای "گەنج"ە وەرگرتبوو، لە ماوەی جەنگی یەکەمیی جیهانیدا، بوونە هەڤاڵبەندی ئەڵمانیا و، بە چەکی ئەڵمانیا گەلکوژییان لە یۆنانییە پۆنتییەکان و ئەوجا ئەرمەنییەکان و ئەوجا کورد کرد. هەڤاڵبەندێتیی ترک و ئەڵمان، لە سەردەمی ئۆسمانی و لە سەتەی 19ەوە دەستیپێکربوو، کە بە یارمەتیی چەک و ئەفسەرانی ئەڵمانیی پروسیا، میرنشینەکانی کورد رووخێندران و، درێژەی ئەم باسەش لەو نامانەدا دەردەکەون کە ئەفسەری ئەڵمان هێلموت فۆن مۆڵتکە(1800 ـ 1891)وەک رێکخەری لەشکری ئۆسمانی، لە کوردستانەوە ناردوونی بۆ ژنەکەی(تەماشای جەمال نەبەز: کورتە مێژوویەکی کوردناسیی لە ئەڵمانیادا، بەشی یەکەم، بەرگی دووەم، گۆڤاری "کۆڕی زانیاری کورد" بەغدا 1974 لە 422 ـ 424، بکە". [سەرنج: لەبەر ئەوەی وتارەکەمیان نەناردەوە بۆم تاوەکو هەڵەچاپییەکانی سەرڕاستبکەمەوە، گەلێک هەڵەی چاپی تێکەوتووە، کە ئەمەش راددەی لێوەشاوەیی کارمەندانی"کۆڕ" بەباشی دەخاتەڕوو]. هەروەها ئەو نامەیەی کە مۆڵتکە لە 1886/2/16دا لە وەرامی ئەمین عالی بەدرخان(1851 ـ 1926)ی کوڕی بەدرخان پاشادا نووسیوێتی بۆی کە چارەنووسی باوکی خۆی پرسیوە لێی و، مۆڵتکە، پاش ئەوەی بەدرخان پاشا بە کوردێکی ئازا دەداتە قەڵەم دەبێژێ: پاش ئەوەی مەڵبەندەکەی وێرانکراوە و خۆی گیراوە، ئێدی ئاگای لە چارەنووسی نەماوە(جمال نبز: الامیر الکردي، میر

محمـد الرروانـدزی الملقـب ب"میـری کـۆره"…. ترجمـه الـی العربیـه، فخـری سلاحشـور مـن منشـورات الاکادیمیـه الکردیـه للعلـم والفـن. اربیـل 1994، ص 266 الطبعـه الثانیـه. اربیـل 2003 ص206 ئـەم چاپـەی دوایـی لـە لایـەن "ئـاراس"ەوە کـراوە، بـێ پێشـاندانی بـە مـن، لەبـەر ئەمـە، هەڵـەی چاپیـی زۆری تێکەوتـووە).

فـۆن مۆڵتکە،بەرامبـەر بـەو خزمەتـەی، کـە وەک بەکرێگیراوێکـی رژێمـی ئۆسـمانی بەجێیهێنابـوو، واتـە بەشـداریکردنی لـە تاوانـی جەنگـدا بەرامبـەر بـە گەلـی کـورد، هەروەهـا بەشـداریکردن لـە شـەڕی پروسـیا(ئەڵمان)دا دژ بـە فەرەنسـا (لـە 1870/7/19ەوە تـا 1/28 /1871) کـە بـووە هـۆی دامەزراندنـی ئیمپراتۆرێتیـی ئەڵمانیـا و بوونـی ولیەمـی یەکـەم بـە ئیمپراتـۆری ئەڵـمان و، دەرهێنانـی ئەلـزاس و لۆریـن لـە دەسـت فەرەنسـا، کـرا بـە فیلـد مارشـال.

سـەرکەوتنی هاوپەیمانان(بـە تایبەتـی بەریتانیـا و فەرەنسـا و ئیتالیـا و یۆنـان) بەسـەر حکوومەتـی "ژۆن ترکـەکان"و ئەڵمانیـادا، بـووە هـۆی داگیرکردنـی ئەڵمانیـا و رووخاندنـی ئیپمراتۆرێتیـی ئۆسـمانی، بـەڵام نەبـووە هـۆی لەنێوبردنـی "ژۆن ترکـەکان" کـە تاوانـی جەنـگ و گەلکوژیـی دەکەوتـە ئەسـتۆیان. بـە پێچەوانـەوە، "ژۆن ترکـەکان" بـە سـەرۆکایەتیی مسـتەفا کەمالـی سـەرکێش(متمرد)و، بـە یارمەتیـی هـوردە بـۆرژوای "جلخـوار"و نیشتمانفرۆشـی کـورد و، پشـتگیریی و یارمەتیـی رژێمـی تـازە دامـەزراوی سـۆڤێت و، سـووتوەرگرتنی داروودەسـتەی مسـتەفا کەمـال لـە دەرفـەت، توانییـان هاوپەیمانـان والێبکـەن، چـاو لـە پەیماننامـەی سـێڤر دابخـەن و، بەپێـی پەیمانـی لۆزان(1923/7/24)دەوڵەتێـک بـۆ تـرک دەستنیشـان بکـەن، کـە باکـووری کوردستانیشـی بخرێتـە سـەر. بێجگـە لەمـەش، چەنـد دەوڵەتێکـی عەرەبیـی رژێمدەرەبەگیـش دروسـتکران کـە فەرمانڕەواکانیـان گوێڕایەڵـی خۆیـان بـوون. بـۆ بنبەسـتکردنی بەرژەوەندیـی ئابـووری و سـتراتیژیی خۆیـان و بەهێزکردنـی کەمایەتیـی عەرەبـی سـوننە، ئینگلیـزەکان شانشـینیی باشـووری کوردسـتانیان رووخانـد و، باشـووریان بـە زۆری چـەک نووسـاند بـە عێراقـی دەسـتکردەوە و، چاویـان لـە مافـی رۆژهەڵاتـی کوردسـتانیش پۆشـی و، دایانـە دەسـت رەزاخانـی دیکتاتـۆر. لـەم کاتـە بـەدواوە، هەرسـێ دەوڵەتـە دەسـتکردەکە؛ عێـراق و ترکیـا و ئێـران، بەبەرچـاوی هەمـوو جیهانـەوە، کەوتنـە گەلکوژیـی لـە کـورد. گەلکوژیـی دێرسـم لـە 1937 دا بـە

گازی ژەهـراوی، سەردەسـتەی ئـەو گەلکوژییانـە بـوو. ئـەوەش لـە سـەردەمی مسـتەفا کەمـاڵ و ئەڵمانیـای نازیـدا بـوو، کـە تائێسـتا کـەس بـەدوای ئـەوەدا نەچـووە تاوەکـو بزانـێ، چ دەوڵەتێکـی ئەوروپایـی ئـەو گازەی داوە بـە تـرک. چاکـە ئـەوەش لێـرەدا بگوتـرێ کـە ئەڵمانـەکان بـۆ یەکەمجـار لـە 1915/4/22دا گازی ژەهراویـی کلۆریـان لـە ئیبریـای فەرەنسـا بەکارهێنـا و، ئیتالییەکانیـش هـەر لـەو سـەردەمەدا گازی ژەهراوییـان دژی خەڵکـی حەبەشـە بەکاربـرد، تاوانەکـەی ئیتالیـا، کەوتـە وتوویـژەوە، بـەڵام تاوانەکـەی رژێمـی تـرک، بێدەنگیـی لێکـراوە تاوەکـو ئێسـتە. زیندووکردنـەوەی ئـەو کێشـەیە خزمەتێکـە بـۆ ئاشـتیی جیهانـی.

هـەر لـە نیـوەی یەکەمـی سـەتەی رابـردوودا بـوو، کـە جەنگێکـی جیهانیـی دیکـە قەومـا، لەنێـوان بـەرەی "هاوپەیمانـان" (بەریتانیـا و سـۆڤێت و ئەمریـکا .....) لەلایـەک و، بـەرەی "تـەوەر" Achsel (ئەڵمانیـای نـازی و ژاپـۆن و ئیتالیـا.....) لەلایەکـی دیکـە. ئـەم جەنگـە، نێزیکـەی پەنجـا ملیـۆن کـوژراو وبرینـداری لێکەوتـەوە، لەوانـە شـەش ملیـۆن جـوو، کـە لەلایـەن ئەڵمانیـای نازییـەوە بـە گاز خنکێنـدران. گەلکوژیـی لـە کوردانـی سـۆڤێت لەلایـەن رژێمـی فاشسـتی سـتالینەوە، کـە سـتالین (1879ـ 1953) لـە مانگـی تەباخـی1939دا "پەیماننامـەی پەلامارنەدانـی یەکـدی" لەگـەڵ هیتلـەر(1889 ـ 1945)ی تیرۆریسـت، واژۆ کردبـوو، بەشـێکی دیکەیـە لـە گەلکوژیـی لـە کـورد لـە سـەتەی رابـردوودا، کـە تاوەکـو ئـەورۆ لێینەپرسراوەتـەوە. ئەگەرچـی، پەیماننامـەی لاهـای(1907)و پەیماننامـەی ڤێرسـای (1919/5/7) و کۆنگـرەی واشـنتەن(1922) بەکارهێنانـی گازی ژەهراوییـان رێبەندکردبـوو.

لـە سـاڵانی جەنگـدا، رژێمەکانـی رەزاخانـی ئێـران و شـاغازی و رەشـید عالـی گەیلانـی(1892ـ 1965)ی عێـراق، بـە ئاشـکرا و، رژێمـی کەمالیسـتی تـرک بـە نهێنـی، لەگـەڵ رژێمـی نازیـی ئەڵمانیـا هاوکێـش و هـاوکار بـوون. کوردیـش، بەپێچەوانـەی عەرەبـەوە، بەتەمـای "خێروبێـر"ی بەریتانیـا و سـۆڤێت، لـە مـاوەی جەنگـدا، دژایەتییـی هاوپەیمانانیـان نەکـرد؛ بـەڵام سـنوورەکانی دەوڵەتـە داگیرکەرەکانـی کوردسـتان؛ هـەروەک خۆیـان هێڵدرانـەوە و دەسـتیانلێنەدرا. تەنانـەت کـە هێزەکانـی بەریتانیـا و سـۆڤێت بـۆ بەربەرەکانیـی دەسـەڵاتی ئەڵمانیـای نـازی لـە ئێرانـدا، لـە باکـوور و باشـوورەوە، لـە هاوینـی1941دا بـە ئێرانـدا کشـان و رەزاخانیـان ناچـار کـرد لـە

1941/9/16دا دەست لە پلەی شانشینیی هەڵگرێ و، تاوەکو مردنی لە1944دا لە یۆهانسبۆرگی باشووری ئەفریکا پەنابەربێ، زۆر بە ئاسانی، حەمەرەزای کوڕیان خستە جێی و، کە ئینگلیزەکانیش لە عێراق، شاغازیی نازییان لە 1939دا لەنێوبرد و، پاش ئەوەش، حکوومەتی گەیلانیی دۆستی هیتلەریان، کە لە 1941/4/3دا بەنێوی" حکوومەتی بەرگری نیشتمانییەوە" دامەزرابوو بە بۆمبابارانکردنی بەغدا لە 1941/5/2دا رووخاند، عەبدولئیلای ژنبرای غازییان کردە بریکار(وصي)ی شانشینیی عێراق تاوەکو ساڵی 1953، کە فەیسەڵ بووە شا و، بەم جۆرە، سنوورەکانی عێراق و ئێران وەک خۆیان مانەوە. فەڕەنساش کە کرابووە منداتار(کوێخا)ی سووریا و، بەشێکی کوردستان لە بەری رۆژاواوە کەوتبووە دەستی، ئەو بەشەی، بەبێ پرسوڕای کورد، هێندێکی دا بە رژێمی سووریا و هێندێکی دا بە رژێمی ترک.

بەسەرهات و ئەزموونەکانی خۆم لەو سەردەمانەدا

ئەز نازانم لە بەختی رەشم بوو، یان لە خۆشبەختیم بوو کە لەم نیو سەتەیەدا لەدایکبووم، واتە؛ لە سەردەمێکدا کە دوو جەنگی جیهانیی قڕکەری تێدا قەوما و، دوو دەرفەتی گەورەش کەوتنە دەست کورد، کە لە یەکەمیاندا شانشینیی باشووری کوردستان بە سەرۆکایەتیی شێخ مەحموودی بەرزنجی (1882 ـ 1956/10/19) دامەزرا و، لەوی دیشیاندا کۆماری کوردستان بە سەرۆکایەتیی قازی محەممەد لە(1946دا)، کە هەردووکیان زۆر تەمەنکورت بوون، کە لەمەشدا کورد خۆشیانبێگوناح نەبوون. هەرچەندە ئەز لە سەردەمی شانشینیی کوردستان و، بوونی وڵاتی ئەناتۆڵ لە 1923دا و، ئێران لە1925دا و، عێراق لە1932دا، بە دەوڵەتی ناسیۆنالی ترک و فارس و عەرەب، هێشتا چاوم بە جیهان هەڵنەهێنابوو، بەڵام کاتێک منداڵی حوجرە و قوتابخانە بووم، لەگەڵ ژمارەیەکی زۆر لەو پیاوانەی کە لە زەمانی ئۆسمانییەکان و مستەفا کەمال و رەزا خان و شا فەیسەڵی یەکەم و ئینگلیزەکان و شێخ سەعیدی پیران و سمکۆی شکاک و سەید رەزای ئالەوی و شێخ مەحموودی بەرزنجی و عەبدولسەلامی بارزانی دا؛ چالاک و هەڵسووڕاوی رامیاریی ببوون، بەهۆی هاتوچوویانەوە لەگەڵ باوکم، ناسیاویم

پەیداکردبـوو و، گوێـم لـە گەلێـک بـاس و چیرۆکـی ئـەو سـەردەمانە گرتبـوو. شـوێنی بنەماڵەییـم کارێکـی وایکردبـوو، هـەر لـە منداڵییـەوە، بەشـێوەی منداڵێکـی ئاسـایی پـەروەردە نەکرێـم، بەڵکـو گەلێـک شـت فێربکرێـم کـە منداڵانـی دیکـە مـاوەی ئەوەیـان نەبـوو فێـری بـبن. تەنانـەت لـە تەمەنـی چـوار سـاڵیدا بـووم، کـە باوکـم پێنـووس و کاخـەزی دایـە دەسـتم و گوتـی:" دەبـێ خوێندنـەوە و نووسـین فێرببـی". هـەر لـە منداڵیشـەوە، گـوێ و زمـان و چـاوم بـە عەرەبـی و فارسـی و ترکـی راهـات و کـە چوومـە قوتابخانـەی سـەرەتایی، هێنـدە ئامادەکرابـووم، کـە پـاش ئەزموونێـک، یەکسـەر خرامـە پۆلـی سـێیەم و، پـاش چەنـد مانگێـک خرامـە پۆلـی چـوارەم. سـەپاندنی خوێنـدن بـە زمانـی بیانیـی عەرەبـی، لـە قوتابخانـەی سـەرەتایی بـەدواوە، هەرچەنـدە منداڵیـش بـووم و، هیـچ کێشـەیەکم لەگـەڵ ئـەم زمانـە نەبـوو، زۆر کاریکـردە سـەرم. بەتایبەتـی کـە مامۆسـتا کوردەکانیشـمان،کە بـە پەنجـەی دەسـت دەژمێـردران، ناچارکرابـوون لـە قوتابخانـەی نێوەندییـەوە، بـە عەرەبـی قسـە بکـەن لەگەڵـمان. هەڤاڵـە قوتابییەکانیشـم، وەک کەڕولاڵیـان لێهاتبـوو. کـە لـە باوکمـم دەپرسـی"بۆچی کـورد دەبێ بـە عەرەبـی بخوێنـن" دەیگوت:"چۆنکـە کـورد حکوومەتـی نییـە"، لەوەرامـی ئـەوەدا کـە بۆچـی حکوومەتـی نییـە؟، دەیگـوت: "ئینگلیـزەکان نەیانهێشـت کـورد حکوومەتەکـەی بمێنـێ". ئـەم بارودۆخـە ناسـازە، وایانلەمـن کـرد کـە هـەر لـە قوتابخانـەی نێوەندییـەوە بکەومـە سـەر بیـری ئـەوەی هەوڵبـدەم ببمـە مامۆسـتا و، بـە کـوردی وانـە بڵێمـەوە و، لەبەرئـەوە، پـاش تەواوکردنـی دوانێوەندیـی لـە سـلێمانی؛ چوومـە "کۆلێـژی پـەروەردە"ی زانسـتگەی بەغـدا، کـە بەشـێکی ئـەم باسەشـم لـە وتـاری "بەبۆنـەی ئاهەنگـی پەنجـا سـاڵەی بەشـی کوردییـەوە لـە زانسـتگەی بەغـدا لـە پاییـزی 2009 دا/ بەشـی کوردیـی زانسـتگەی بەغـدا لـە1959دا چـۆن دامەزرا؟(پاشـکۆی هەفتەنامـەی "رووداو"ژ86، 2009/11/16) خسـتووەتەڕوو. هـەر لـە مەشـەوە، کـە چوومـە زانسـتگەی بەغـدا، هەرچەنـدە بابەتـی خویندنەکـەی مـن فیزیـک و ماتماتیـک بـوو، بـەڵام بـە ئـارەزووەوە دەسـتمکرد بەخۆخەریکـردن بـە زمـان و مێـژوو ویـژەی کـورد و دراوسـییەکانی و، کەوتمـە سـەرڕێی بـەرەو بڕیـدان لەگـەڵ کێشـەی رامیـاری. دەبـێ ئـەوەش بێـژم، کـە لەبەغـدا بەهـۆی دووکانـی (ئوسـتاد) بەشـیر موشـیر(1893 ـ 1963)ەوە، کـە یانەیەکـی کـوردان بـوو، ناسـیاوەتیم

لەگەڵ ژمارەیەکی زۆر لە کەسایەتییەکانی کورد و ناکوردی خاوەنڕابردووی ئەو سەردەمەدا پەیداکرد و، توانیم زانیاریی خۆم لەبارەی بەسەرهاتەکانی کۆتایی سەتەی نۆزدە و دەیەکانی سەتەی بیستەمەوە فراوانتر بکەم.
بەم پێیە، سەردەمی جەنگی دووەمی جیهانی، وەک منداڵێکی ئەو کاتە دێتەوە بیرم کە لە سلیمانی، خەڵک تیپی Vی ئینگلیزییان لە سنگی خۆیان دەدا، کە نیشانەی Victory (سەرکەوتن) بوو لە جەنگدا بەسەر ئەڵمانیای نازیدا و، دەچوونە چایخانەکان، بە تایبەتی چایخانەی حەمەڕەق و، گوێیان لە هەواڵەکانی وێستگەی "رادیۆی دەنگی کوردستان" دەگرت. ئەم وێستگەیە ئینگلیزەکان لە "حەیفا" دایانمەزراندبوو بۆ پروپاگەندەی خۆیان. رەفیق چالاک و عەبدوڵلا گۆران و شێخ حەسەنی شێخ حەمە مارف دەیانبرد بەڕێوە. ناوی ویستگەکە خۆی (رادیۆی رۆژهەڵاتی نزیک) بوو، بەڵام رەفیق چالاک ناوەکەی کردبوو بە"رادیۆی دەنگی کوردستان". نێوانی گۆرانی بەگزادە و پارێزکەری ئەو سەردەمە و کۆمۆنیستی دوایی، لەگەڵ چالاکی کوڕە هەژار و سەرچڵ، خۆشنەبوو. رەفیق لە پەنجاکاندا نامەیەکی پێشانمدا بە دەستنووسی گۆران، کە لەلای ئینگلیزەکان شکاتی لە چالاک کردبوو کە کاری خۆبەسەری دەکا و پێویستە بچێتە ژێر کۆنترۆڵەوە. هۆیەکەشی بەتایبەتی ئەوە بوو، کە ئەشرەفی خوشکی حەمەڕەزا شا چووبوو بۆ حەیفا، رەفیق ویستبووی بەشێوەیەکی زبر لە رادیۆدا باسی بکا. گۆرانیش بەوە رازینەببوو. کە لە پەنجاکاندا ئەم نامەیەی گۆران ئاشکرا بوو، گۆران کە ئەو دەمە سەر بە پارتی کۆمۆنیستی عێراق بوو، دەماری بەجۆرێک رووخا کە بە جنێونامەی ....."لێیانگەڕێ با بگەفن... هەر خۆیان هەردوو تەرەفن"وەرامیدایەوە.
بە کورتی؛ "رادیۆی دەنگی کوردستان" بووە هۆی ئەوەی کورد هیوایان بە ئینگلیزەکان هەبێ، تەنانەت گۆڤاری "نیشتمان"(ئۆرگانی ژێکاف) لە ژ3 و 4 ی ساڵی یەکەمی، سەرماوەز/ رێبەندانی1322دا، کە دەکاتە دێسەمبەری 1943 و کانوونی دووەمی 1944؛ باسی ئەم رادیۆیە دەکا و هێندەک داخوازیی و پێشنیازیش دەخاتە بەرچاو. هەر پاش تەواوبوونی جەنگ، رادیۆکە داخرا.
لەبیرمە، پاش تەواوبوونی جەنگ، کە قوتابیی قوتابخانەی نێوەندیی سلەیمانی بووم، قوتابییەکی بادینانی ناوی سالح روشدی بوو، بە عەرەبی لە باخەکەی

مارف جیاووک (1885 1958)

بەرامبـەر ماڵـی ‹متەسـەریف“و لەبـەردەم متەسـەریف مـارف جیاووکـدا گوتـی: ”دەبـێ کـورد بگاتـە هەمـوو مافەکانـی خـۆی، بـە سەربەخۆییشـەوە“. لـە سـلێمانی لـە سـاڵی 1946دا خۆپێشـاندانی گـەورە گـەورە دەکـران بـۆ خۆشـیدەربڕین بەبۆنـەی دامەزراندنـی کۆمـاری کوردسـتانەوە و هـاوار دەکرا“بـژی کـورد و کوردسـتان، بـژی پێشـەوا قـازی محەممـەد“ (1893ـ 1947/3/31). ئەوەشـم لەبیـرە کـە ئـەو ئەڵمانانـەی بـە سـەرۆکایەتیی ئەفسـەری ئەڵـمان فریدریـک یۆهانـس مویلـەر و، هاوڕێیەتیـی شـەهید رەمـزی نافیعـی هەولێـری، هاتبوونـە کوردسـتان و، لـە دەوروبـەری مووسـڵ گیـران، هـەر ئـەو رۆژە کـە گیـران، رەحمەتـی قادراغـای حاجـی مـەلا سـەعید(مامی جەمـال ئاغا/جەمـال حەکیم)ئـەم هەواڵـەی هێنـا بـۆ باوکـم. لێـرەدا بـە پێویسـتی دەزانـم ئـەوە بێـژم کـە ئـەو نامیلکەیـەی لەژێـر سـەرنێوی (رەمـزی نافیـع/ رۆڵەیەکـی هەولێریـی فیـداکاری سـەربەخۆیی کوردسـتان) کـە لـە سـاڵی2001 دا دەزگـەی ”بەدرخـان“ بڵاویکردووەتـەوە، شـێواندنی مێـژووە. لـە پێشـەکییەکەیدا، محەممـەد گـۆران نووسـیویێتی“بۆ تائێسـتە بـێ ئاگایـن لـە رەمـزی و هەقـی تەواومـان نەداوەتـێ“. ئـەوە هـەر خـۆی تاوانبـار دەکا چۆنکـە ئـەو دوو کەسـەی کـە ئـەو نووسـینەکانی بڵاوکردوونەتـەوە، یەکێکیـان مەسـعوود محەممـەدە کـە لـە سـاڵی 1985 لـە کاروانـدا وتارێکـی لـە بـارەی رەمزییـەوە بڵاوکردووەتـەوە، ئـەوی دیکەیـان محەممـەدی مـەلا

کەریمە کە ئەو لە ساڵی1986دا، وتارەکەی هەر لە (کاروان)دا بڵاوکردووەتەوە. جا لەبەرئەوەی من بۆ یەکەمجار لە ساڵی 1971 دا لە سەمیناری (کوردستان و شۆرشەکەی)دا باسی ئەم پیلانەم کردووە. (کوردستان و شۆرشەکەی چاپی دووەم ـ وەرگێڕانی کوردی. هەولێر2007، ل112. هەروەها لە ساڵی1974دا لە گۆڤاری"کۆڕی زانیاریی کورد"دا بۆ دووەمجار باسی رەمزی و پەرتۆکەکانی گۆتفرید یۆهانس مویلەرم کردووە و، ئەوانیش 10 و 11 و 14 و 15 ساڵ دوای من ئەوەیان نووسیوە، گوناه دەکەوێتە ملیان، چۆنکە هەردووکیان کارمەند و نانخۆری"کۆڕی زانیاریی"بوون، کە وتارەکەی منی بڵاوکردووەتەوە و، دیارە ئاگایان لە وتارەکەی من هەبووە، ئەوجا ئەو نووسینانە زۆر بێمانا و کەچ و کرووچن. جارێ مویللەر داهێنەری ئالای کوردستان نەبووە، پاشان ئەڵمانیای نازی، هیچ کاتێک بە نیازی دامەزراندنی دەوڵەتی کوردستان نەبووە، چۆنکە هیتلەر لەگەڵ رەزاشای ئێران و سەرکردە عەرەبەکانی وەک رەشید عالی گەیلانی و ناجی شەوکەت و مفتی حسێنی، پێوەندییەکی زۆر توندوتۆڵی بووە و، لەگەڵ سەرکردەکانی ترکیش لەژێرەوە رێککەوتبوون کە ئیمپراتۆرێتییەکی تۆرانی دروستبکەن بۆیان؛ کە ترکی سۆڤیێت و چین و عێراق و ئێرانیش بگرێتەوە. پاش ئەوەش، کابرایەکی وەک مویلەر کە سەرکردەی کارەکە بووە، پاش گیرانی لە ساڵی 1943دا، ماوەی 65 ساڵێک پاش ئەوە بە ئارامی ژیا، بەڵام رەمزی کلۆڵ کە خواردەستێک بوو، هێندە شکەنجە درا هەر پاش بەربوونی بە ماوەیەک مرد.

پاشان، ئایا راپەڕینی هۆزێکی کورد ـ ئەمەی کە مویلەر ویستوویەتی و باسیدەکا ـ بەبێ مسۆگەرکردنی چەک و تەقەمەنی و مەشقپێکردن و پارە و بژێو، بە لایەنی کەمەوە بۆ ماوەی دوو سێ ساڵ، کردەوەی مرۆڤی ژیرە؟ رەمزی گەنجێکی ئازا و دڵسۆز بووە، بەڵام خۆشباوەڕ و بێ ئەزموون بووە. ئەو پیلانەی مویلەر لە ئەنجامی گۆڕانی رەوتی جەنگەوە بە زیانی ئەڵمانیا، لە نێوەڕاستی1943وە، بە تایبەتی ئەو شکستە گەورەیە کە بەسەر لەشکری ئەڵماندا هات لە ستالینگراد، کە ئەو لەشکرە گەمارۆدراوە، بەجارێک لەنێوبرا. ئەوجا، کەمیی نەوت و بەنزین لە ئەڵمانیا و، نەمانی دۆستەکانی هیتلەر لە عێراق و ئێراندا لەسەر کار، ئەمانە هەموو بوونە هۆی بیرکردنەوەی رژێمی نازی ئەڵمان بۆ رووکردنە

کورد. ئەز خۆم، لە میر کامەران بەدرخان و مامۆستا رەفیق حیلمی و محەممەد ئەرمەغانییەوە، کە دۆستی رەمزی بوون، هێندەک شتم لەبارەی رەمزی و ئەو هەوڵەی مویلەرەوە بیستووە، کە لە هەلێکی دیکەدا دەیخەمە بەرچاو.

هەر لە نیوەی یەکەمی چلەکاندا، دوو ستاندار(متەسەریف) لە سلێمانی کاربەدەست بوون، یەکێکیان عەقید بەهادین نووری بوو، ئەوی دیش مارف جیاووک(1885ـ 1958) بوو. هەردووکیان، هێزوپێزێکی باشیان بە بزووتنەوەی کوردایەتی دا، جارێکیان قوتابییەکان لای مارف جیاووک شکاتیان لە مامۆستا جەلال نیهال کردبوو، کە خۆی کوردە، بەڵام بەکوردی قسە ناکات، مارف جیاووک هاتە قوتابخانە و لەبەردەم هەمووانددا، گەلێک سووکایەتی بە جەلال نیهال کرد. ئەویش لە دوای ئەوە دەستیکرد بەکوردی قسەکردن. پیرەمێرد (1867ـ 1950/6/19)ی هەڵبەستوانیش، هەموو ساڵێک نەورۆزی بە هەڵپەڕکێ و چێشتی پەلی رەزان(یاپراخ) لە گردەکەی "مامە یارە" پیرۆز دەکرد. لەسێدارەدانی چوار ئەفسەرەکەی کورد لە بەغدا و، ئەو ئێش و خەفەتەی کە لە دڵی خەڵکیدا پەیداکرد و، خەڵکەکە هەمووی بە فیتی ئینگلیزی دەزانی، هەستێکی دووژمنایەتیی خەستیی بەرامبەر ئینگلیز لە دڵی خەڵکدا دروستکرد.

هێشتا لە قوتابخانەی نێوەنیدا بووم کە راپەڕینی کانوونی 1948 لە بەغدا روویدا و، لەوەوە حکوومەتی ساڵح جەبری دۆستی بەریتانیا رووخا و پەیمانی پۆرتسماوسPortsmouth پووچکرایەوەو، ماوەیەک سەربەستیی رەخنەگرتن و نووسین لە عێراقدا هاتە کایە و، جۆرە رک و کینێکی تیژ دژ بە ئینگلیزەکان خۆی بەسەر خەڵکدا سەپاند. زۆربەی زۆری قوتابییەکان لەسەر شەقامەکانی سلێمانی لەباتی "بژی کورد و کوردستان"ی جاران، هاواریاندەکرد "بڕووخێ ئیستیعمار" (مەبەستیان ئیمپریالیزمی بەریتانی بوو) ، "بژی برایەتیی کورد و عەرەب". ئەم خۆپێشاندانانە لەلایەن کۆمۆنیستەکانەوە رێکدەخران کە بەنێوی (حیزبی تەحەڕوڕ)ەوە کاریاندەکرد، چۆنکە پارتی کۆمۆنیست لە عێراق رێبەند بوو. لەمەوە دوو رێباز دروستبوون، یەکێکیان (پارتی) و ئەوی دی(تەحەڕوڕ)، کە وەک دووژمن تەماشای یەکدییان دەکرد. لێرەدا پێویستە بگوترێ کە دامەزراندنی کۆماری کوردستان، لە سەردەمێکدا کە لەشکری سۆڤێت ئازربایجانی ئێران و،

بەشـێکی گچکـەی ڕۆژهەڵاتـی کوردستانیشـی لـە1941ەوە داگیرکردبـوو، تاوەکـو هەندازەیەکیـش، ئازادیـی خوێنـدن و نووسـین و ڕۆژنامەچاپکردنـی بـە کـوردی سەربەسـت کرابـوو و، چـاوی لـە دامەزراندنـی کۆمـاری کوردسـتان، بـۆ بەرژەوەندیـی خـۆی، پۆشـیبوو، ئەمەبـوو کـە، دڵپەرۆشـیی کـوردی سـادە و زووبـاوەڕی بـەلای سـۆڤێت و سـتالیندا ڕاکێشـابوو. ئەمـەش لـە کاتێکدابـوو، کـە کـورد بەگشـتی؛ لـە درۆ و دەلەسـە و دەسـتبڕینی بەریتانیـا بێـزار ببـوون. لەبەرئـەوە و؛ لەپـاڵ پڕۆپاگەنـدەی زۆرزانانـەی کۆمۆنیسـتە عـەرەب و فـارس و ترکـە ئازەرییەکانـدا بـۆ سـۆڤێت و دژ بـە بەریتانیـا، هـوردە بـۆرژوای خوێنـدەواری کـورد، پـاش ڕووخانـی کۆماریـش، لەباتـی ئـەوەی نەحلـەت لـە هـەردوو لا بکـەن، سـاڵانی سـاڵ و، تاوەکـو هەرەسـهێنانی ڕژێمـی سـۆڤێتیش، هــەر چەپڵەیـان بـۆ ڕژێمـی چەپەڵـی سـۆڤێتی لێدایـەوە. لـە هەمـوو ئـەو دەوڵەتانـەدا کـە کوردسـتانیان داگیرکـردووە، چینـی هـوردە بـۆرژوای خوینـدەواری کـورد، بوونـە دەروێشـی بێپاداشـی ڕژێمـی تێرۆریسـتی سـۆڤێت. هـەر کەسـێکیش بـە سووسـەیەک ڕەخنـەی لـە سـۆڤێت بگرتایـە، ئـەوا ئـەو کەسـە "نۆکـەری ئەمریـکا و ئینگلیـز و ئیسرائیل"بـوو؛ و بەوپـەڕی تووندوتێژییـەوە بەربەرەکانیدەکـرا. ئـەم ڕەوشـتە نزمـەش، درێژەیکێشـا، تاوەکـو ڕووخانـی ڕژێمـی سـۆڤێت و خلۆربوونـەوەی بـەرەو ئاودەسـتخانەی مێـژوو. ئـەز خـۆم سەردەسـتەی ئـەو کەسـە کەمانـە بـووم کـە ڕەخنـەم لـە بیـری مارکسـێتی و هەڵسـوکەوتی ڕژێمـی تێرۆریسـت و فشەسۆسیالیسـتی سـۆڤێت دەگـرت و، ببوومـە ئامانجـی تیـرو توانـج و بوختانی ئـەم دووژمنایەتییـەی چینی گەمـژە و خۆفرۆشـیی هـوردە بـۆرژوای کـورد کـە ئـەوڕۆ ژمارەیەکـی زۆریـان بوونەتـە زوڕناژەنـی (پارتـی) و هێندێکیـان لـە ئاخـوڕی ئەمریـکا و ڕۆژئـاوادا دەلـەوەڕن. بـۆ زانیاریـی پـتر لـەم بـارەوە، خوێنـەرەوە دەتوانـێ بگەڕێتـەوە بـۆ ئـەو نامیلکەیـەی کـە لەژێـر نێـوی (کوردایەتـی، بزووتنـەوە و بـڕوا ورژێمـە/ نەشـتەرە کولەکـەی حەمـەی مـەلا کەریـم لەژێـر زەبـری فەلسـەفەی کوردایەتـی دا، "چاخانـەی نەجـاح - بەغـدا کـە بەنێـوی خواستەمەنیی"زەردەشـت"ەوە لە1960دا(واتـە 50 سـاڵ لەمەوبـەر) لـە بەغـدا چاپمکـردووە، وەک بەرپێچدانەوەیەکـی ئـەو نامیلکەیـەی کـە لەژێـر نێـوی "(کوردایەتی)یەکـەی کامیـل ژیـر لەژێـر نەشـتەری یەکاڵاکردنـەوەدا" حەمـەی مەلاکەریـم بـە فەرمانـی پارتـی کۆمۆنیسـتی عێـراق؛ دژی چەنـد هۆنراوەیەکـی کامیـل

ژێـر کـە بەنێوی(کوردایەتـی) بڵاویکردبوونـەوە). هەروەهـا ئـەو زنجیـرە وتارانـەی کـە لەژێـر نێـوی (الابجدیـة الکردیـة اللاتینیـة بیـن دعاتهـا و معارضیهـا، رد علـی أضالیـل و أباطیـل جریـدة "اتحـاد الشـعب" لسـان حـال الحـزب الشـیوعی العراقـی ـ کـە لـە رۆژنامـەی "صـوت الاکـراد" دا لـە سـاڵی 1961/1960دا لـە بەغـدا بڵاوکرانـەوە، وەک بەرپێچدانەوەیەکـی بەهادیـن نـووری، ئەندامـی سـەرکردایەتیی پارتـی کۆمۆنیسـتی عێـراق کـە لـە رۆژنامەکەیانـدا "إتحـاد الشـعب" بەنێـوی خواسـتەمەنییەوە، هەوڵدانـی منـی بـۆ بڵاوکردنـەوەی تیپـی لاتینـی بـۆ زمانـی کوردیـی، بـە دژایەتییکردنی"برایەتیـی کـورد و عـەرەب" دابـووە قەڵـەم. دەوەرن سـەیرێکی ئـەم ژێرەکییـە بکـەن).

لـە دەیـەی پەنجاکانـدا، کـە نیـوەی یەکەمیـم وەک خوێنـدکاری زانسـتگەی بەغـدا و، نیـوەی دووەمیـم وەک مامۆسـتا لـە قوتابخانەکانـی کەرکـووک و زوبێر(بـەسرە) و بەغـدا و هەولێـر بـردە سـەر، گەلێـک هەڵکەوتـی گرنـگ روویانـدا، لەوانـە: لـە تشرینـی یەکەمـی 1952دا "راپەڕینـی تشریـن" لـە بەغـدا روویـدا، کـە بـووە هـۆی رووخانـی حکوومـەت و هاتنـە کایـەی حکوومەتێکـی سـوپایی بـە سـەرۆکایەتیی فەریـق روکـن نوورەدیـن مەحمـوود، فەرمانـدەی سـوپای عێـراق. ئـەم پیـاوە کوردێکـی هەورامـی بـوو، لەلایـەن عەبدوئیـلاوە کرایـە سـەرۆکوەزیران بـۆ رزگارکردنـی تەخـت و تاجـی پاشـایەتی. بـەڵام پـاش ئـەوەی کارە چەپەڵەکـەی پێکـرا، لەسـەر کار لابـرا و خانەنشـینکرا. لـە هاوینـی سـاڵی 1954داکـە هێشـتا لـە بەغـدا خوێنـدکار بـووم، دەرفەتێـک هەڵکـەوت بـۆم کـە لەگـەڵ عەقیـدی خانەنشـینکراو ئەمیـن رەوانـدزی، بـۆ مـاوەی چەنـد دەمژمێرێـک لـەماڵەکـەی خـۆی لـە بەغـدا چاوپێبکـەوێ و لەگەڵـی بدوێـم. لـە وتووێـژدا لەگەڵـی؛ گوتـی بەتەمابـووە لـەو هەلـەدا کارێـک بـۆ کـورد بـکات، بـەڵام ئەفسـەرە کوردەکانـی سـوپای عێـراق، بێجگـە لـە عەقیـدی خانەنشـینکراو محەممـەد عەلـی کـوردی، کەسـی دی پشـتگیریی نەکـردووە. کـە لـە محەممـەد عەلـی کوردیـم لەوبارەیـەوە پرسـی، گوتـی: "راسـتدەکات". ئـەم باسەشـم لـە وتـاری (پاشـنیوەڕۆیەک لـە خزمـەت کۆنەشـای کوردسـتان شـێخ مەحمـوودی نەمـردا - خسـتووەتەڕوو کـە لـە مانگنامەی"سـەکۆ"،بەرلین ژ 13 و 14 ئۆکتۆبـەر و نۆڤەمبـەری1997، گۆڤـاری "کۆنگـرە"/ ژ20 ی جۆزەردانـی2001، کۆبەرهـەم ژ(6) سـلێمانی 2006، ل 66 ـ 95 بڵاوکردووەتـەوە). لـە "راپەڕینی"تشریـن"دا کـە ئـەز ژی وەک

خوێندکارانی دیکەی زانستگە و قوتابیانی قوتابخانەکانی بەغدا، لە دژی سیستەمی بەڕێوەبەریتیی وڵات بووم، کە سیستەمێکی بێدادیی بوو، چۆنکە پەرلەمان و پرۆسەی هەڵبژاردن هەبوون، بەڵام بە دەگمەن کەسێک دەگەییشتە پەرلەمان، ئەگەر سەر بە سیستەم نەبووایە. سەیر ئەوە بوو، هەر کەسێک رەخنەیەکی لە حکوومەت بگرتایە، یان داخوازییەکی رەوای ببووایە، کە بە دڵی کاربەدەستان نەبووایە، دەستبەجێ بە"کۆمۆنیست"دەدرایەقەڵەم. کە ئەمەش لە گەمژێتیی چینی دەسەڵاتدار و بەخۆدانەچوونەوە و خۆنەگۆڕینیان بوو. هەر ئەم هەڵوێستە چەوتە، رێزێکی زۆر و جەماوەرێتییەکی گەورەی بۆ کۆمۆنیستەکان دروستکردبوو، کە بەداخەوە، ئەوانیش لە بێئەزموونیی خۆیان و گوێڕایەڵکردنیان بۆ فەرمانی سەرکردەکانی سۆڤێت، ئەو هەلومەرجە گونجاوەیان لە دەست خۆیان و خەڵکیش دا.

لەگەڵ هاتنە سەرکاری نوورەدین مەحموود، هەموو حیزبە ئاشکراکان و زۆربەی هەرەزۆری رۆژنامەکان داخران و، ژمارەیەکی زۆر لە خەڵک تەنانەت یەکێکی وەک کامیل چادرچی؛ سەرۆکی پارتی دێمۆکراتی نیشتمانی و، گەلێک لە لایەنگرانی حیزبی نووری سەعید "ئیتحادی دەستووری" و حیزبی ساڵح جەبر"ئوممەی ئیشتراکی" و، ژمارەیەکی بەرچاویش لە خوێندکاران، گیران. ئەز یەکێک بووم لەوانەی کە ماوەی چەند هەفتەیەک لە گرتووخانەی ئەبووغرێب زیندانی بووم. بەهۆی ئەو گرتنەوە، گەلێک کورد و عەرەبم لە گرتووخانەدا ناسی. لەوانە دکتۆر فەیسەل ئەلسامیر، کە لەپاش کودەتای قاسم، بووە بەڕێوەبەری گشتیی پەروەردە و فێرکاری و پاشان جێگری ڤەزیر و، ژمارەیەکی زۆر کورد و عەرەبی کۆمۆنیست، لەوانەی لەبیرم ماون، کوڕێکی خەلکی ئامەد(دیاربەکر) کە لە پاپۆڕدا کارمەند بوو، لە بەسرەوە بۆ رابواردن هاتبووە بەغدا و گیرابوو، دە زمانی دەزانی، عەزیزولشێخی خوشکەزای شەریفولشێخ و براکەی دکتۆر خانمی نەزیهە دلێمی و جەلال بێتووشی و دوو کوردی کۆیی کە هۆنراوەکانی دڵزار و وردی یان لەبەر دەگوتەوە. هەر ئەو تەویلەیەی ئێمەی تێدابووین(160)کەس بووین. لەسەر زەویی چیمەنتۆکراو دەخەوتین بە یەک بەتانی لە زستانێکی سارددا. کۆمۆنیستەکان دەیانگوت دەبێ مانبگرین لە خواردن و خواردنەوە تاوەکو

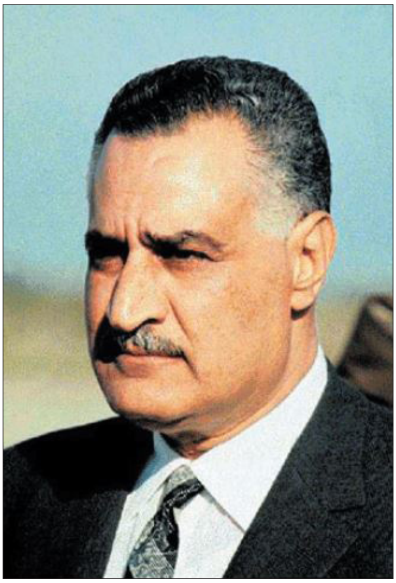

جەمال عەبدولناسر(1918 ـ 1970/9/28)

بەرەڵڵامانبکـەن، کابرایەکـی کـوردی لادێـی کـە پیـاوی بابـە عەلـی شـێخ مەحمـوود بـوو و، بـە سـەردان هاتبـووە بەغـدا و گیرابـوو، دەیگـوت لـە هـەر شـتێک ماندەگـرن لەگەڵتانـم، بـەڵام لـە چایـی نـا، لـە چایـی مانبگـرن دەبـم بـە پیـاوی حکوومـەت: نانەوایەکـی عـەرەب پێیگـوت" کاکـە فەتـاح ئـەز پارێـزەرم، لـە دادگـە لـە سـەرت دەکەمـەوە". گوتی"أنـت محامـی مـال صمـون"(تـۆ پارێـزەری سـەموونیت) زۆر خۆشـمان رابـوارد.

لـە نیوەشـەوی 1952/7/23دا کودەتـای "ئەفسـەرە ئـازادەکان" بەبـێ خوێنڕێژیـی لـە میـسر روویـدا، وەک کاردانەوەیـەک دژ بـە هەڵوێسـتی شلوشـێواوی دەوڵەتـە عەرەبـەکان بەرامبـەر بـە کێشـەی فەلەسـتین. ئـەم کودەتایـە بـووە هـۆی کۆتاییهێنـان بـە فەرمانڕەوایـی شـافاروق(1920 ـ 1965) کـە لـە بنەماڵەیەکـی کـوردی خدێـوی میـسر بـوو. لەمەشـەوە، میـسر بـووە کۆماریـی و، پـاش ماوەیـەک جەمـال عەبدولنـاسر(1918 ـ 1970/9/28) وەک سـەرۆکڤەزیر و، ئەوجـا وەک سـەرۆککۆمار، دەسـەڵاتی گرتـە دەسـت و،رامیارییەکـی نوێـی لـە میـسر و جیهانـی عەرەبـدا گرتەبـەر، کـە دوایـی دێمـەوە سـەری. تۆپینـی سـتالین(9/1878ـ1953) لە مارتـی1953دا بووە هۆی

گۆڕانێـک لـە رژێمـی سـۆڤێتدا، بـە تایبەتـی لـە سـەردەمی خروشـۆف دا کـە هـەر لـەو ساڵەدا بـووە سـکرتێری یەکەمـی پارتـی کۆمۆنیسـتی سـۆڤێت. خروشـۆف(1894ـ 1971) رامیاریـی "پێکەوەژیانـی بـە ئاشـتیی نێـوان سـەرمایەداریی و سۆسـیالیزمی" هێنایـە پێشـەوە و، ئەمـەش کونوکەلەبـەری خسـتە دیـواری ئاسـنینی وڵاتـی سـۆڤێتەوە، کـە سـتالین سـاڵانی سـاڵ بـوو دەیپاراسـت. خروشـۆف رێـز و پیرۆزیـی سـتالینی شـکاند و، تەنانـەت گۆڕەکەیشـی لـە کرملیـن گواسـتەوە و، خـۆی لـە ئەمریـکا و ئەوروپـا و میسر و سـووریا نێزیککـردەوە. مـەلا مسـتەفای بارزانـی کـە لـە سـەردەمی سـتالیندا، ژیانـی لـە پەنابەرێتیـی سـۆڤێتدا بـە کولەمەرگـی و بـە دەستبەسـەری دەبـردە سـەر، بـاری ژیانـی کەمێـک بەرەوباشـی گـۆڕا، بـەڵام هەڵوێسـتی سـۆڤێت بەرامبـەر کـورد هـەروەک خـۆی مایـەوە.

لێـرەدا دەبـێ ئـەوە بخەمـە بەرچـاو، کـە پـاش رووخانـی کۆمـاری کوردسـتان، لـە ئەنجامـی خۆبەدەسـتەوەدانی سـەرکردە ستالینپەرسـتەکانی کۆمـاری ئازربایجـان بـە فەرمانـی سـتالین، لەپێـش هەموویانـەوە سـەرۆککۆماری ئازربایجـان جافـەری پیشـوەری، هـەزاران ترکـی ئازربایجانـی و، ژمارەیـەک کـورد روویانکـردە وڵاتـی سـۆڤێت و، بوونـە پەنابـەر لـەوێ. سـتالین کـە تەفـرەی درۆ و فێڵـی سـەرۆکڤەژیرانی ئێـران؛ قەواموسـەڵتەنەی خواردبـوو، سـەرەتیی(امتیاز)ی دەرهێنانـی نەفتـی باکـووری ئێرانـی پێنەبڕابـوو، لەشکرەکەشـی ئێرانـی بەجێهێشـتبوو. بـۆ تۆڵـە سـەندنەوە لـە رژێمـی ئێـران، بەرنامەیەکـی رادیۆیـی نهێنیـی لـە باکـۆ خسـتبووەژێر دەسـتی"فیرقەی دێمۆکراتـی ئازربایجـان" کـە شـەوانە نیـو دەمژمێـر بـە فارسـی و نیـو دەمژمێـر بـە ترکـی ئـازەری و نیـو دەمژمێـر بـە کـوردی، هـەواڵ و وتـاری بـڵاو دەکـردەوە، بـە نێـوی "وێسـتگەی رادیـۆی فیرقـەی دێمۆکراتـی ئازربایجـان". بەشـە کوردییەکـەی، وەک رەحمەتـی دکتـۆر حەسـەنی حیسـامی کـە لـە سـەردەمی کۆمـاری کوردسـتانەوە بـۆ خوێنـدن لـە کۆلێـژی ئەفسـەری نێردرابـوو بـۆ باکـۆ و، پـاش رووخانـی کۆمـار، کەوتـە خوێندنـی بژیشـکی، گێڕایـەوە بـۆم، لەلایـەن عەلـی گەلاوێـژ و رەحیمـی قـازی و سـوڵتانی وەتمیشـییەوە دەبرابەڕێـوە کـە پێوەندییـان بـە دەزگـەی سـیخوڕیی سـۆڤێت "کـەی ـ جـی ـ بـی" یـەوە هەبـووە. بەرنامەکـە، بـە زۆری، هـەر پەسـندانی سـتالین و رژێمـی سـۆڤێت بـوو، خـۆ ئەگـەر باسـی کـوردی بکردایـە، ئـەوا بسـتێک لـە مەهابـاد

نەدەچـوو بـەولاوە. بـەڵام ئـەوەی هەبـوو، بـە مارشـی کوردسـتان(ئەی رەقیـب) دەکرایـەوە. بـە زۆریـی، شـەوانە گوێمدەگـرت لێـی، بـەڵام پـاش تۆپینـی سـتالین، بەرنامەکـە شـەوێکی دەمەوهاویـن لـە 1953دا لەپـڕ وەسـتا، چۆنکـە رژێمـی تـازەی سـۆڤێت، خـۆی لـە رژێمـی شـای ئێـران نێزیککردبـووەوە.

لـە سـاڵی1953دا و، پـاش ئـەوەی سـەرۆکقەژیرانی ئێـران دوکتـۆر محەممـەد موسـەدیق(1882/5/19ـ 1967/3/5) توانـی کۆمپانیـای نەوتـی ئێـران بکاتـە ماڵـی دەوڵـەت و، حەمـە رەزاشـا لـە ئێـران دەرپەڕێنـێ. دەزگـەی سـیخوڕیی ئەمریـکا CIA کودەتایەکـی دژی موسـەدیق رێکخسـت بـە سـەرۆکایەتیی جەنـەڕال فەزلوڵـلای زاهیـدی و، حکوومەتـی موسـەدیقی لـە28 ی مـوردادی 1322(1953/8/19) داخسـت و، شـای راکـردووی گێڕایـەوە بـۆ ئێـران و، ئەوجـا دیکتاتۆرێتیـی رژێمـی شـا دژی هەمـوو رەخنەگـر و مافخوازێـک، بـە تایبەتـی دژی کـورد و چەپییـەکان، پتر لـە جـاران توونددوتێژتـر بـوو. ئەگەرچـی موسـەدیق هیـچ مافێکـی بـە کـورد رەوا نەدیتبـوو.

لـە سـاڵی1953دا پەیماننامـەی بەغـدا لەنێـوان عێـراق و ئێـران و تـرک و پاکسـتان و بەریتانیـادا بەسـترا، کـە لـە نێوەڕۆکـدا دژی بزووتنـەوەی ئازادیخوازانـەی کوردبـوو، بـەڵام هـەر لـەو کاتەشـدا بلۆکێـک بـوو دژ بـە سـۆڤێت. لەگـەڵ ئەوەشـدا و، سـەرەڕای ئـەوەی، زۆربـەی هـەرەزۆری خوێنـدەواران و هـوردە بـۆرژوای کـورد ببوونـە زوڕناژەنـی سـۆڤێت و، بـەرەی رۆژئاوایـان کردبـووە دووژمنـی خۆیـان و، بیانوویـان دابـووە دەسـت دەوڵەتـە داگیرکەرەکانـی کوردسـتان کـە بـاس لـە مەترسـیی کـورد بکـەن و، جیهانـی رۆژاوا بکەنـە دووژمنـی کـورد، سـۆڤێت، تەنانـەت بـۆ جارێکیـش، ئـاوڕی لـە کـورد نەدایـەوە. کەچـی سـێیەمین کۆنگـرەی (پارتـی دێمۆکراتـی کوردسـتان) کـە لـە 1953/1/26دا لـە کەرکـووک بەسـترا، دانینا بـەوەدا کـە " هـەر کاتێـک (بەرژەوەندیـی) بزووتنـەوەی کوردایەتیـی لەگـەڵ بزووتنـەوەی سۆسـیالیزم و نێونەتەوەیـی جیهـان (واتـە بەرژەوەندیـی سـۆڤێت:ج.ن) پێچەوانـەی یـەک وەسـتان، ئـەوا پێویسـتە واز لـە بەرژهوەندیـی کوردایەتیـی بهێـنرێ"وەک یەکێـک لـە سـەرکردە گەورەکانـی پارتـی؛ عەلـی عەبدوڵـڵا بۆمـان دەگێڕێتـەوە" (عەلـی عەبدوڵـڵا: مێـژووی پارتـی دیموکراتـی کوردسـتان" مارتـی1971،ل49). ئەوجـا ئێسـتە هێنـدەک نـەزان و گەلـۆر و کۆنـە زۆڕناژەنـی سـۆڤێت و چیـن پەیدابـوون؛ جنێـو بـە کوردایەتیـی دەدەن و دەبێـژن

ئەم"حیزبانـە" حیزبـی کوردایەتیـن و"کوردایەتی"یـە، کـە ماڵـی خەڵکـی وێـران کـردووە و، ئەمـەش کوردایەتییەکەی"حیزبـە کوردییـەکان"ە، کـە کڕنووشـیان دەبـردە بـەر ئاغـا کۆنەکانـی ئـەم جنێودەرانـە بـە کوردایەتـی.

گورگەزێی دیاردەی جەمال عەبدولناسر
لە نیزیک ئاسمانی تاریکونووتەکی کوردستانەوە

ئـەم بەسـەرهاتانە کـە تاوەکـو دەهاتـن دەبوونـە هـۆی پـتر تەنگکردنـی رێـی ژیـان لەبـەردەم کـورددا، ببوونـە مایـەی دڵشـکاویی و خەموخەفەتێکـی گـەورە بـۆم. زۆر ناخۆشـە، مـرۆڤ هەسـت بـە زۆرداریـی و ناڕەوایەتیـی بـکا بەرامبـەر خـۆی، بـەڵام دەسـەڵاتی گۆڕینـی بـاری بەسـەردا سـەپاوی نەبـێ. تاڵـتر و سـتەمتریش لەمـە ئەوەیـە، ئەوانـەی تـۆ خۆشـت دەوێـن و دەتـەوێ خزمەتیـان بکەیـت، لێتتێنەگـەن و، چاکەخوازیـت بۆیـان، بـە خراپەکاریـی لێکبدەنـەوە و، بەربەرەکانیـت بکـەن و، لـە هەمـوو لایەکیشـەوە دەرگـە داخرابـێ لـە سـەرت. لەگـەڵ ئەمەشـدا، هیوابـڕاو نەبـووم، بـە تەمـای دەرفەتێـک بـووم. تروسـکەی ئـەو دەرفەتـە نوێیـەم لـەو رامیارییـە نوێیـەدا بەدیدەکـرد کـە لـە میـسر و، بـە تایبەتـی لـە جەمـال عەبدولنـاسرەوە سـەریهەڵدابوو. لـە ماتماتیکـەوە، فێـری ئـەوە بـووم کـە مـرۆڤ دەتوانـێ بەهـۆی چەنـد زانراوێکـەوە، نەزانروێـک، بەخۆیـی و بڕەکـەی و نرخەکەیـەوە دەستنیشـان بـکا، ئەگـەر بـە باشـی زانـراوەکان بـە یەکـەوە ببەسـتێ. رامیارییـش هـەروەک ماتماتیـک وایـە، بریتییـە لـە زووناسـینی دەرفەتێـک کـە لـە یەککەوتـن، یـان، لێکدانـی چەنـد رووداوێکـەوە دێتەگـۆڕێ، ئەوجـا بەکارهێنانـی ئـەو دەرفەتـە لـە شـوێن و کاتـی خۆیـدا.

کـە جەمـال عەبدولنـاسر لـە1954ەوە سـەرکردەیەتیی میـسری بـە تـەواوی گرتـە دەسـت، کەوتـە بانگەشـەکردن بـۆ یەکێتیـی دەوڵەتـە عەرەبـەکان و، بەربەرەکانیـی ئیسرائیـل و، نەهێشـتنی سیسـتەمی دەرەبەگێتـی، کـە ئـەو ئـەم دووانـەی بـە گابـەردی رێگـەی هێنانـەدی ئـەو یەکێتییـە دادەنـان کـە لـە هەوڵدانـدا بـوو بـۆی. هەروەهـا باسـی (سۆسـیالیزمی دێمۆکراتیـی هـەرەوەزی- الاشـتراکیه الدیمقراطیـة

التعاونیــة)ی دەکــرد و، دژی سیســتەمی ســەرمایەداریی قســەیدەکرد و، بــە ئاشــکرا دژی پەیمانــە ئیمپریالیســتییەکان، بەتایبەتــی (پەیمانــی بەغــدا) دەوەســتا و، داوای بێلایەنیــی ئەرێنــی (الحیــاد الایجابــی) دەکــرد لەنێــوان لەشــکرگەی کۆمۆنیســتی و لەشــکرگەی ســەرمایەداریدا، کــە ئــەم هەڵوێســتەی دوایــی نــاسر؛ لــە کۆنگــرەی شــاری باندۆنگــی ئەندونیســیا لــە1955دا و، بــە بەشــداریی29 دەوڵەتــی ئاســایی و ئەفریکایــی (رێکخــراوی دەوڵەتــە لانەگیــرەکان)ی لێکەوتــەوە، بــە ســەرۆکایەتیی جەواهیــر لال نەهــرۆ (1889ـ 1964)ی ســەرۆکڤەزیرانی ئەوســای هیندســتان کــە ســەرۆکی حیزبــی کۆنگــرەی هیندســتانیش بــوو؛ ئەمــەش دووژمنایەتییەکــی ئاشــکرای نــاسر بــوو بەرامبــەر رژێمەکانــی عێــراق و ئێــران و ترکیــا و بەریتانیــا کــە ئەندامــی (پەیمانــی بەغدا)بــوون. بێجگــە لەمــەش، نــاسر، بــە پێچەوانــەی عێــراق و گەلێــک لــە دەوڵەتــە عەرەبەکانــی دیکــەوە، پێوەندیــی دیپلۆماســی و بازرگانــی لەگــەڵ ســۆڤێت بەســت و، چــەک و ئامێرەکانــی جەنگیــی لــە ســۆڤێت کــڕی. ئەمــەش، بــەرەی رۆژئــاوا و دەســتوپێوەندەکانی لــە وڵاتانــی عــەرەب و ئێــران و ترکیــادا، تــەواو نائــارام کــرد. جەمــال عەبدولنــاسر بنچینــەی رێبازەکــەی خــۆی لــە نامیلکەیەکــدا کۆکردبــووەوە و بــە نێــوی (فەلســەفەی شــۆڕش)ەوە (فلســفە الثــورە) لــە چاپیدابــوو، کــە بــە هــوردی خوێندبوومــەوە.

ئاشــکرایە، حکوومەتــە عەرەبەکانــی عێــراق و ئــەردەن و عەرەبســتان (حیجــاز) کــە ســەرکردە دەرەبەگــە هۆزپەرســتەکانیان؛ دووژمنایەتیــی ناسریــان دەکــرد، لەبــەر ئــەوە نەبــوو کــە نــاسر باســی ناســیۆنالیزمی عــەرەب و یەکێتییــی عەرەبــی دەکــرد، ئــەوان ســەری زمــان و بنــی زمانیــان "عەرەبایەتــی" و "یەکێتییــی عــەرەب" بــوو. دووژمنایەتییەکەیــان لــەوەوە هاتبــوو کــە دەترســان" یەکیتییــی عەرەب"بــە ســەرۆکایەتیی نــاسر، ببێتــە هــۆی لەدەســتدانی کورســیی شانشــینییان. هەروەهــا کــە ئێــران و رژێمــی ترکیــش لــە دژی بــوون، لەبەرئــەوە بــوو کــە ئــەم دوو دەوڵەتــە، وەک عێراق، دوو ئەندامــی (پەیمانی بەغدا)بــوون، کــە نــاسر بــە ســەختیی دژایەتیــی دەکــرد. ئەمــە بێجگــە لــەوەی کــە نــاسر، نێوچــەی خۆزستان(عەرەبســتان) ی بــە ئێرانەوەبەســتراو و، ئەســکەندەروونە(خەتای)ی بــە ترکیــاوە نووســێندراوی، بــە دووبــەش لــە وڵاتــی عــەرەب دادەنــا و، داوای رزگارکردنیانــی دەکــرد. لەگــەڵ ئەمەشــدا، رژێمــی عێــراق،

کە خۆی بە رژێمێکی عەرەبیی دادەنا و، پروپاگەندەی بۆ "یەکگرتنی عەرەب" دەکرد، نەیدەتوانی رەپوڕاست دژی یەکێتیی عەرەب بوەستێ، بەڵام بە رادیۆ و تەلەڤزیۆن و رۆژنامە بەکرێگیراوەکانی، دژی ناسر پروپاگەندەی دەکرد. تەنانەت لە کۆتایی تەمەنی شانشینیی عێراقدا، کابرایەکی راگرتبوو، هەموو رۆژێک بەرنامەیەکی تایبەتی بۆدانرابوو دژ بە ناسر و رێبازەکەی کە بە (أخي في مصر) واتە (برام لە میسردا) دەکرایەوە. رادیۆی بەغداش، هەر ساتەناساتێک، گۆرانی (هال پۆستەچییە)ی لێدەدایەوە، کە گوایە ئەمە بۆ سووکایەتیکردن بوو بە جەمال عەبدولناسر کە باوکی کارمەندێکی گچکەی پۆستەخانە بووە و، کاری نامەبەرێتیی کردووە، وەک ئەوەی ئەمە کارێکی شەرمهێنەربێ. بە پێچەوانەی ئەمەوە، جەماوەرێتیی ناسر و خۆشەویستیی لەنێو عەرەبەکاندا، رۆژ لە دوای رۆژ، بەهێزتر دەبوو ـ عەرەبەکان، بە تایبەتیی فەلەستینییەکان، بە رزگارکەری خۆیانیان دەدایە قەڵەم.

لە بیرکردنەوە و لێکۆڵینەوەوە بۆ بڕیاردان

ئەو دەمە، چەند مانگێک بوو، ببوومە مامۆستا لە قوتابخانە نێوەندییەکانی کەرکووک. رۆژانە، بە رادیۆ و رۆژنامەکان، بەدوای دەنگوباسەکاندا دەچووم ـ پاش بیرکردنەوەیەکی کوور و لێکۆڵینەوەیەکی بابەتانە لە بارودۆخەکە، دڵنیابووم لەوەی سەرکردەیەکی وەک ناسر، هەرچەندە دژی حیزبدروستکردن و حیزبایەتییە؛ چۆنکە دەیگوت حیزبەکانی وڵاتە عەرەبەکان نیشتمانپەروەرنین، یان سەر بە بەرەی رۆژهەڵاتن، یان سەر بە بەرەی رۆژاوان و، دیارە دژی حیزبی بەعس و حیزبە ناسیۆنالیستە عەرەبییەکانی دیکەشە، بەڵام کە ئەو بییەوێ یەکێتیی عەرەب پێکبهێنێ، پێویستی بە هاوکاریی و پشتیوانیی ئەم حیزبانە و رامیارە عەرەبە شۆڤێنیستەکانیش دەبێ و، ئەو درۆشمانەی کە هەڵیشیگرتوون "یەکێتیی عەرەب"، "سەربەستی، سۆسیالیزم"، هەر درۆشمەکانی حیزبی بەعسە، لەبەرئەوە، ناتوانێ پشتی کێشەی کورد بگرێ و، لەوانەشە دژایەتییشی بکا. پاش ئەمەش. ئایا سەرخستنی دۆزی کورد، کاری ناسرە، یان کاری کورد خۆیەتی؟ ئەرێ، کاری کورد

خۆیەتـی، بـەڵام، ئـەوە هەیـە، بەهـۆی ئـەم ناکۆکییانـەوە، کـە لـەم کاتـەدا، ئـەم سـەرکردە عەرەبـە، لەگـەڵ رژێمەکانـی تـرک و عێـراق و ئێـران و پەیمانـی بەغـدا هەیەتـی، دەلاقەیەکـی گـەورەی کردووەتـە ریزەکانـی داگیرکەرانـی کوردسـتانەوە و، گورگەزێیەکـە لـە تەنیشـت ئاسـمانی تاریـک و نووتەکـی کوردسـتانەوە، هەروەهـا دژایەتییکردنـی پەیمانـی بەغـدا و ئیمپریالیزمـی بەریتانیـا و دژایەتییکردنـی سیسـتەمی دەرەبەگێتـی و باسـکردنی سۆسـیالیزم لەلایـەن نـاسرەوە، سـەرەڕای جیاوازیـی ئامانجەکانـی لـە ئامانجەکانـی کـورد، هێنـدەک خاڵـی هاوبەشـی لەگـەڵ کـورد هەیـە و پێویسـتی بـە کوردیـش دەبـێ و، دەکـرێ وەک دەرفەتێـک بـۆ هێنانـە پێشـەوەی کێشـەی کـورد، کەڵـک وەربگیـرێ لێـی. لەبەرئـەوە، بڕیارمـدا رێیـەک بدۆزمـەوە بـۆ ئـەوەی کێشـەی کـورد، لەپـاڵ ئـەو خاڵـە هاوبەشـانەدا بخەمـە بەرچـاوی، بەجۆرێـک کـە تێبـگا پشـتگیریکردنی ئـەم کێشـەیە، هەرچەنـدە سـنوورداریش بـێ، سـووتێکی بۆخۆیـی و ئامانجەکانـی تێدایـە، چۆنکـە لـە رامیاریـدا کـەس خێـر بەکـەس نـاکا، مەگـەر ئەوانـەی لـەم رووەوە زۆر نـەزان و سـاویلکەن. ئەمـەش بـەوە دەکـرا، کـە بـە رۆنـی بخرێتـە بەرچـاوی نـاسر، کـە ئـەو دەوڵـەت و رژێـم و هێـز و پەیماننامەیـەی، ئـەو، وا بەکوڵـودڵ دژایەتییـان دەکا، وەک دەوڵەتانـی تـرک و عێـراق و ئێـران، کـە واژۆکەرانـی پەیماننامـەی بەغـدان، ئەوانـە هـەر ئەوانـەن کـە بـە پشـتی ئیمپریالیزمـی رۆژاوا دژایەتییـی کـورد دەکـەن و، کوردیـش ناچـارە دژایەتییـان دەکا و، دژایەتیـی پەیمانـی بەغـداش دەکا، کـە ئـەم پەیمانـە بـۆ پـتر بندەسـتکردنی کـوردە و، لەلایـەن ئـەم سـێ دەوڵەتـە و بەریتانیـا و پاکسـتانەوە بەسـتراوە، کـە بەریتانیـا ئـەو دەوڵەتەیـە چارەنووسـی کـوردی گەیانـدووە بـەم رۆژە رەشـە. ئەمـەش دەبێتـە خاڵێکـی گرنگـی هاوبـەش لەنێـوان کـورد و رێبـازی ناسریـدا، هەروەهـا بەربەرەکانیـی دەرەبەگێتـی و دادۆشـینی هـەژاران و چینـە بەشـخوراوەکان، لەلایـەن سـەرمایەدارانەوە، کـە نـاسر جەخـت دەکا لەسـەریان، ئەمـەش لەلایـەن کـوردەوە، وەک گەلێکـی بەشـخوراو و رووتێنـدراو پشـتگیریدەکرێ. خـۆ ئەگـەر نـاسر گوێیڕانەگـرت لێـی و گرنگـی نەداپێـی، ئـەوا هیـچ زیانێکـی بـە کێشـەی کـورد نەگەیانـدووە. کـورد هیچـی نییـە، تاوەکـو لـە دەسـتی بچـێ. کوردیـش گوتوویانـە: "کردەپەشـیمان بیـت باشـترە لـە نەکـردە پەشـیمان" واتە؛ کـە هەلێـک هاتـە پێشـەوە بیقـۆزەرەوە، سـا یـان گاڵ دێنـی یـان

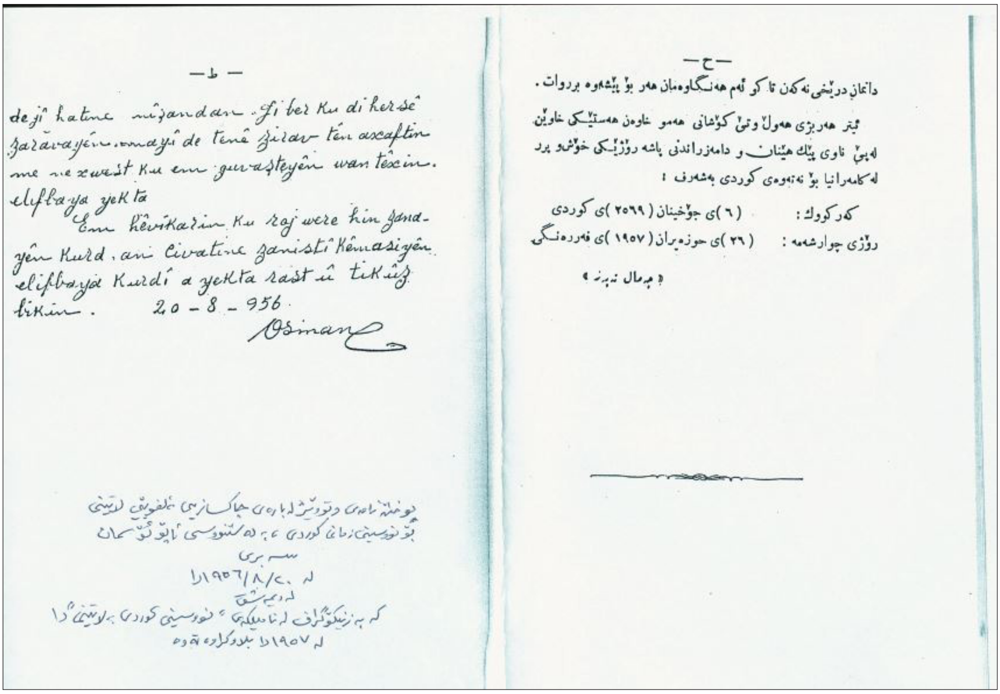

— ط —

deji hatine nijandan. Ji ber ku di herse
zaravayên ...mayî de tenê zirav tên axaftin
me nexwest ku em guraşteyên wan têxin.
elifbaya yekta

Em hêvîkarin ku roj were hin zana-
yên Kurd, an Civatine zanistî Kêmasiyên
elifbaya Kurdî a yekta rast û tikûz
bikin. 20 - 8 - 956

Osman

ئەم نامە و وتووێژە لەبارەی چاکسازیی ئەلفوبێی لاتینی
بۆ نووسینی زمانی کوردی، بە دەستنووسی ئاپۆ ئۆسمان
سەبری
لە ٢٠/٨/١٩٥٦دا
لە دیمەشق
کە بە زنکۆگراف لە نامیلکەی «نووسینی کوردی بە لاتینی»دا
لە ١٩٥٧دا بلاوکراوەتەوە

— ح —

دانانی درێخی نەکەن تا کو ئەم هەنگاوەمان هەر بۆ پێشەوە برروات .

ئیتر هەربژی هەولّ وتێ کۆشانی هەمو خاوەن هەستێکی خاوێن
لەبێ ناوی پێك هێنان و دامەزراندنی پاشە رۆژێکی خۆشەو پرد
لە کامەرانیا بۆ نەتەوەی کوردی بەشەرف :

کەرکوك : (٦)ی جۆخینان (٢٥٦٩)ی کوردی
رۆژی چوارشەمە : (٢٦)ی حوزەیران (١٩٥٧)ی فەرەنگی

« جەمال نەبەز »

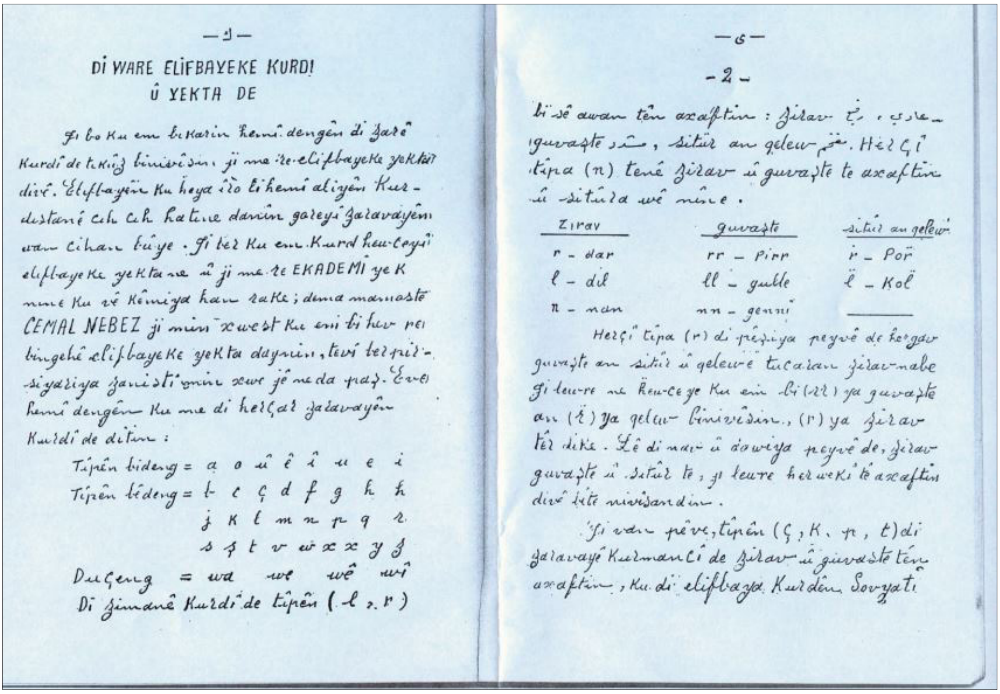

— ك —

DÎ WARE ELÎFBAYEKE KURDÎ
Û YEKTA DE

Ji bo ku em bikarin hemî dengên di zarê
Kurdî de tikûz binivîsin, ji me re elifbayeke yekta
divê. Elifbayên ku heya îro li hemî aliyên Kur-
distanê cih cih hatine danîn gorey zaravayên
wan cihan bûye. Ji ber ku em Kurd hewceyî
elifbayeke yektane û ji me re EKADEMÎ yek
nine ku vê kêmiya han rake; dema mamostê
CEMAL NEBEZ ji min xwest ku em bi hev re
bingehê elifbayeke yekta daynin, tevî berpir-
siyariya zanistî min xwe jê neda paş. Evê
hemî dengên ku me di herçar zaravayên
Kurdî de ditin:

Tîpên bideng = a o û ê î u e i
Tîpên bêdeng = b c ç d f g h ḧ
j k l m n p q r
s ş t v w x ẍ y z
Duçeng = wa we wê wî
Di zimanê Kurdî de tîpên (l, r)

— ى —

- 2 -

bi sê awan tên axaftin: zirav بڕ، بەرد،
guraşte ...، sitûr an gelew ... . Herçî
tîpa (n) tenê zirav û guraşte te axaftin
û situra wê nîne.

Zirav	guraşte	sitûr an gelew
r - dar	rr - pirr	ṙ - Poṙ
l - dil	ll - gulle	ḷ - Koḷ
n - nan	nn - gennî	———

Herçî tîpa (r) di pêşiya peyvê de her gav
guraşte an sitûr û gelewe tucaran zirav nabe
ji lewre ne hewceye ku em bi (rr) ya guraşte
an (ṙ) ya gelew binivîsin., (r) ya zirav
têr dike. Lê di nav û dawiya peyvê de, zirav
guraşte û sitûr te, ji lewre herweki te axaftin
divê bête nivîsandin.

Ji van pêve, tîpên (ç, k, p, t) di
zaravayê Kurmancî de zirav û guraşte tên
axaftin, ku di elifbaya Kurdên Sovyatî

نامەی دەستنووسی ئۆسمان سەبری لەسەر رێنووسی کوردیی بە لاتینی بۆ جەمال نەبەز

پەمـوو. پـاش بڕیـاردان، ئەوجـا بیـرم لـەوە کـردەوە، چـۆن ئەمـە بگەیێنـم بـە جەمـاڵ عەبدولنـاسر؟ ئایـا، ئەمـە بکەمـە نامەیـەک و بینێـرم بـۆی؟ باشـە ئەگـەر بـە نامـە نووسـیم، نامەکـە چـۆن بنێـرم؟ بـە پۆسـتە؟ بێگومـان ئەگـەر بەهـۆی سـەفارەتخانەی میسرەوە لـە بەغـدا بینێـرم، ئـەوا پۆسـتەی سـەفارەت، بێجگـە لـە پۆسـتەی دیپلۆماسـی کـە پشـکنینی لەسـەر نییـە، هەمـوو پۆسـتەیەکی دی لـە بنچـاوی دەزگـەی نهێنیـی عێراقـدان و، ئـەو دەمـە پۆسـتەکە دەگـرن و ناگاتـە دەسـتی. پاشـان، ئەگـەر بـە نامـە نـاردم و بـە جۆرێـک کـە بگاتـە دەسـتی، بـە چ نێوێکـەوە بینووسـم؟ بەنێـوی راستینەی خۆمـەوە؟ ئەگـەر بـە نێـوی خۆمـەوە نووسـیم، باشـە، ئـەز کێـم و سـەنگم چییـە و بـە نوێنەرێتیـی کێـوە قسـە دەکـەم و ئـەو کارە دەکـەم؟ ئـەز مامۆسـتایەکی قوتابخانـەم و، تەمەنـم هێشـتا نەگەیشـتووەتە 23 سـاڵی تـەواو، نـە سـەرۆکهۆز و نـە سـەرۆکحیزب و نـە کۆنـە ڤەژیـر و نـە مرۆڤێکـی لـە سنووری رامیاریـی کـورد، یـان عەرەبـدا نـاسراوم. راسـتە؛ چەنـد وتارێکـم لـە رۆژنامـەی بەنێوبانگی(صـوت الاهـالي) زمانڕەوشـی پارتـی نیشـتمانیی دێمۆکراتـی عێراق، بە سـەرۆکایەتیی کامیـل چادرچـی(1897/4/4ـ 1968/2/1) دا بڵاوکرابوونـەوە، کـە یەکێـک لەوانـە ئـەو وتـارە بـوو کـە لەبەرپێچدانـەوەی جـەلال بایـاری سـەرکۆماری ئـەو دەمـەی رژێمـی ترکـدا نووسـیبووم، کـە لـە ئەمریـکا گوتبـووی“ لـە ترکیـا، بێجگـە لـە تـرک، هیـچ کەمـە نەتەوەیـەک نییـە” و، وتارەکـەش بەهـۆی ئـەو پشـتگیرییەی کـە مامۆسـتا مـەلا جەمیلـی رۆژبەیانـی هـەر لـەو رۆژنامەیـەدا بڵاویکردبـووەوە و، سـەفیری تـرک شـکاتی لـە هەردووکـمان و رۆژنامەکـەش کردبـوو، رۆژنامەکـەش لەلایـەن دادگـەوە سـزای پـارە درابـوو بەسـەریدا، لـە هەمـوو جیهانـی عەرەبـدا دەنگیدایـەوە، بـەڵام رۆژبەیانیـش و منیـش، هەردووکـمان وتارەکانمـان بەنێـوی خواسـتەمەنییەوە بڵاوکردبـووەوە. پاشـان، ئایـا وتارێـک، یـان چەنـد وتارێـک، دەبێتـە هـۆی سەرنجراکێشـانی نـاسر بـۆ نامەکـەم؟، راسـتە بیسـتبووم کـە نـاسر مرۆڤێکـی سـادە و خاکـی و بێفیـزە، بـەڵام ئایـا نامەکـەم نـرخ و کارکردێکـی دەبـێ لـەلای وی؟ لـەوە دڵنیـا نەبـووم، لەبـەر خۆمـەوە گوتـم: ئـەی چۆنـە ئەگـەر ئـەم بابەتـە بکەمـەناملکەیـەک بەنێوێکـی خواسـتەمەنییەوە و، کێشـەکان لەوێـدا باشـتر و فراوانـتر رۆنبکەمـەوە و، ناملکەکـەش بـە چاپێکـی جـوان دەربکـەم و، وەک دیارییـەک لەلاپـەڕەی یەکەمیـدا، بەچەنـد وشـەیەکی باڵکێـش و شـیرین پێشـکێش بەخـۆی بکـەم؟ پـاش لێوردبوونـەوە،

قدم الدكتور جمال نبز صورته هدية إلى آپو عثمان صبري في ١٩٥٦/٨/٢٥

وفيما يلي الصورة وخلفها كلمة الإهداء التاريخية.

Ji bo edîbî nivîserî
huşyar, xebatkerî
Kolnederî Kurd û Kurdis
tan, mamî xoşewîst
Cenabî apo O. Sebirî
pêşkeş dibe bo
yadigar.
dilsozit
Cemal Nebez

25/8/956

10

ئـەم ڕێیـەی دواییـم بەباشـزانی، چۆنکـە؛ نامیلکەکـە، بێجگـە لـە سـەرۆک نـاسر خـۆی، بەسـەر ژمارەیەکـی زۆر لـە نووسـەران و ڕۆژنامەڤانـان و رامیارانـدا بڵاودەکرایـەوە و کێشـەکەش، ئـەو دەمـە؛ بەهـۆی پێشکێشـکردنییەوە بـۆ سـەرۆک نـاسر، بەجۆرێکـی دی تێیدەڕوانـرا لەلایـەن ئـەو عەرەبانـەوە کـە سـەربە ڕێبـازی نـاسر، یـان لـە دژی بـوون. بـەڵام گوتـم، باشـە ئـەو نامیلکەیـە لەکـوێ چاپبکـەم؟ لـە عێراقـدا ئـەو کارە نەدەکـرا. بـۆ چاپکردنـی بـە ئاشـکرا؛ دەبـوو وەزارەتـی نێوخـۆ کـە بەدەسـت سـەعید قـەزازەوە بـوو، ڕازیبـێ، ئـەوەش کارێکـی لـە نەبـووان بـوو. بـە نێوێکـی خواسـتەمەنیی و بـە دزییـەوە، هیـچ چاپخانەیـەک ئامـادە نەبـوو ئـەو کارە بـکا. چۆنکـە، دەدۆزرایـەوە و، دەسـتبەجێ چاپخانەکـە دادەخـرا و خاوەنەکەشـی دەگیـرا. خـۆ ئەگـەر چاپیـش بکرایـە، چـۆن لـە عێراقـەوە بـە پۆسـتە بنێـردرێ بـۆ سـەتان کـەس لـە دەوڵەتـە عەرەبـەکان و شـوێنانی دی. ئەوجـا بڕیارمـدا کـە بچـم لـە دەرەوەی عێـراق چـاپ و بڵاویبکەمـەوە. شـوێنیش بـۆ ئـەو کارە لـەو ڕۆژهەدا، لـە لوبنـان باشـتر دەسـتنەدەکەوت. لەبەرئـەوە بریارمـدا سـەفەرێکی سـووریا و لوبنـان بکـەم. لوبنانـی ئـەو سـەردەمە بە"سـویسرا"ی ڕۆژهـەڵات نێودەبـرا، دەوڵەتێکـی گچکـە، بـەڵام سیسـتەم دێموکراتـی بـوو. ئازادییەکـی رامیاریـی و ڕۆژنامەوانـی و ئایینـی، بـە هەمـوو مانـای وشـە تێدابـوو. لـە سـووریاش لـە 1954/2/25دا حکوومەتـی ئەفسـەرەکان بـە سـەرۆکایەتیی ئەدیـب شیشـەکلی رووخێنـدرابـوو، لـە 1955ەوە لەلایـەن حکوومەتێکـی فرەحیزبـی بـە سـەرۆکایەتیی شـوکری قوەتلـی کـە ناسیۆنالیسـتێکی عـەرەب و سـەر بـە ڕێبـازی نـاسر و دژ بـە ڕژێمـی عێـراق و پەیمانـی بەغـدا بـوو، دەبـرا بەڕێـوە. بـەڵام ماوەیەکـی زۆر نەبـوو کـە لـە فەرمانـی لەشـکریی ڕزگاری ببـوو، لەبەرئـەوە، هێشـتا ڕەنگێکـی تـەواوی بەخۆیـەوە نەگرتبـوو، بەکورتـی؛ جـارێ کـەس بەکـەس نەبـوو. ژمارەیەکـی زۆر لـە بەرهەڵسـتکارانی عێراقـی، کـە لەنێویانـدا کوردیـش هەبـوون، لـەوێ وەک پەنابـەر دەژیـان، کـە هێندێکیانـم دەناسـی. نەرێتـی ئـەو دەمـەش لـە عێـراق وابـوو، مامۆسـتاکانی قوتابخانـەکان و زانسـتگە؛ دەیانتوانـی لـە پشـووی هاوینـدا کـە سـێ مانـگ بـوو، سـەفەر بکـەن بـۆ دەرەوەی عێـراق. ئـەز ئـەو دەمـە کـە لـە کەرکـووک مامۆسـتابووم، مافـی سـەفەرکردنم هەبـوو. چـووم بـۆ بەغـدا و لـەوێ پاسـپۆرتێکم دەرهانـی، کـە چوونـی بـۆ هەمـوو جیهـان لەسـەر نووسرابـوو، ئیسرائیـل نەبـێ.

ئاپۆ ئۆسمان سەبری (1905/1/7. 11/10/1993)

چوونیش بۆ سووریا بێڤیزە بوو. بەڕێکەوت، لەو ڕۆژانەدا کە خۆم ئامادەدەکرد بۆ سەفەر، ناسر لە ڕۆژی 1956/7/26دا بە بڕیارێکی کوتوپڕ کەنداوی سوێسی کردە هیخۆیی (ملْک)ی دەوڵەتی میسر، وەک تۆڵەسەندنەوەیەک بەرامبەر خۆکێشانەوەی بانکی نێودەوڵەتان و ئەمریکا و ئینگلیستان لە پارەدانی تێچوو (مەسرەف)ی بیناکردنی (بەربەستی بەرز- السد العالي)و، ئەمەش؛ بەریتانیا و فەرەنسای لە دژی ناسر بەجارێک هورووژاند و، خزمەتێکی دیکەی بە کارەکەی من کرد.

لە بڕیاردانەوە بۆ کردەوە

لـەو سـەردەمەدا، لـە بەغـدا پاسـی زۆر گـەورەی کۆمپانیای "نێـرن" هەبـوون. لەبـەر ئـەوە خەڵکەکـە بەهەمـوو جـۆرە پاسـێکی واگەورەیـان دەگـوت "نێـرن". ڕۆژێکـی دەمەونیـوەڕۆی سـەرەتای مانگـی ئابـی 1956 بـوو کـە بـە یەکێـک لـەو "نێرنانـە" لـە بەغـداوە کەوتمـەڕێ و، پـاش بڕینـی چەنـد شاروشـارۆچکەیەک، ئەوجـا بـە دەشـتێکی کاکیبەکاکـی و پـڕ لـە خـۆڵ و تەپوتـۆزدا، بـۆ ڕۆژی دوایـی، دەمـی چێشـتەنگاڤ، گەیشـتمە دیمەشـق. لـە پاسـەکەدا، بێجگـە لـە هاژۆرەکـە و سـەکنەکەی، بیسـت سـەفەرکەرێک هەبـوون. عەرەبێکـی بەغدایـی لـە تەنیشـتمەوە جێیگرتبـوو. ئـەم بەڕێـزە، بـۆ ئـەو ڕێگـە دوورە، لـە بوتڵێـک ئـاو پـتر، هیـچ جـۆرە خواردنێکـی لەگـەڵ خـۆی نەهانیبـوو. لـێ، مـن هێنـدەک خواردنـی خـۆش و میـوە و ئـاو و کۆکاکـۆلام پێبـوو. پارەیەکـی باشیشـم لەگـەڵ خـۆم هێنابـوو، چۆنکـە؛ دەمزانـی پەرتـۆک بـە هـەرزان چاپناکـرێ.

دەمەوئێـوارێ کـە دەسـتمکرد بـە خـواردن و، وەک ڕەوشـتی کـوردەواری وێرمکـرد، دەسـتبەجێ کەوتەخـواردن لەگەڵـم و بەشـی شـێری بەرخـۆی خسـت و، کـە پێمگـوت "کـوردم" دەسـتیکرد بـە پەسـندان و هەڵدانـی کـورد و گوتـی: "هـەر ئێـوە مرۆڤـن و هـەر ئێـوە ویـژدان و ئاوڕووتـان هەیـە و گەلێـک قسـەی ڕەق و ناشـیرینی بەعـەرەب گـوت. منیـش گوتـم: " لەهەمـوو گەلێکـدا باشـیش و خراپیـش هـەن". گوتـی : نـا، لـە عەرەبـدا بـاش هەڵناکـەوێ..." گوتـم: "ئـەوە وانییـە، ئەوەتـا عەرەبێکـی بـاش لەگـەڵ مـن قسـە دەکا". لەقسـەکردندا لەگەڵـی، بـۆم دەرکـەوت کـە ئـەم کابرایـە چەنـد جارەکـی دی سـەفەریکردووە بـۆ شـام و دەیگـوت: "ئـەم واوالێکراوانـەی واواپێکراوانـە، لەسـەر سـنوور؛ باجـی زۆر وەردەگـرن". گوتـم: بۆچـی هیـچ کاڵایەکـت پێیـە کـە باجباربـێ؟ گوتـی: "ئـەرێ پێمـە". کـە گەیشـتینە سـەر سـنوور و، چاوێکـی خشـاند بـەم لاوبـەولادا، بـە پێکەنینێکـی خۆشـییەوە گوتـی: "تەلبەنـدی سـنوورەکە و نیشـانەی گومرگیـان لابـردووە، وادیـارە یەکێتیـی ئابووریـی لـە نێـوان سـووریا و عێراقـدا پێکهاتـووە و ئێـدی گومـرگ ناسـتێنن". کـە نەختێکـی دیکـە چووینـە پێشـەوە، ئەفسـەرێکی سـووریایی نێرنەکەمانـی ڕاگـرت و، گوتـی:"وەرنـە خـوارەوە". کابـرای تایـەن بـە دەنگـی

بـەرز گوتـی: "انشـاءألله وحـدە... انشـاءألله وحـدە" (ئەگـەر خواپێخۆشـبێ، یەکێتییـە) و روویکـردە ئەفسـەرەکە و گوتـی: "تـرە انـا مـن صمیـم القومیـە العربیـە "-بنـۆڕە، ئـەز لەنێـو جەرگـەی ناسـیۆنالیزمی عەرەبـەوە هاتوومەتـە دەرێ). ئەفسـەرەکە دەمبەپێکەنیـن گوتی:"بارەکانتـان داگـرن". هـاژۆر و سـەکنەکەی بارەکانیـان داگـرت. مـن باوڵێکـی گچکـەم پێبـوو، جلەکانـم و شـتومەکی کەسیی تێدابـوو، بێبـاج دەرچـووم. بـەڵام ئـەو، کـە شـتەکانی هاتنـە پشـکنین، داوای باجێکـی زۆریـان لێکـرد. کابـرا کەوتـە هــاوار هــاوار "ئەمــە چ یەکێتییەکــە و، چ عەرەبپەروەرییەکــە و چ برایەتییەکــی عەرەبییـە؟". ئێسـتەش وشـەکانیم لەبیـر مـاوە کـە گوتی:"خـرە بهالوحدە-ئـەی گــوو بــەم یەکێتییــە). لــەوەوە بووبــە حەنەحەبەشـێیەکی قــورس و، پاســەکەمان ماوەیـەک لەبەرئـەو هەتـاوە گەرمـە راگیـرا و دواکـەوت، دواییـش پارەکەیـان هـەر لێسـەند. کـە کەوتینـەوەڕێ، رووبکـردە مـن و گوتـی:" نەمگـوت هـەر ئێـوە پیـاون و عــەرەب چ ماڵێکــن!"، منیـش دڵخۆشـیم دایـەوە و گوتـم: زۆر سوپاسـت دەکـەم، حەزمدەکـرد هێنـدەک میـوە و شـیرانیم پێبمایـە پێشکەشـتمبکردایە، بـەڵام بەداخـەوە هیچـم پێنەمـاوە.

لە دیمەشق

پـاش ماوەیـەک گەیشـتینە گەراجـی نێرنەکـە. لـە بەغـدا پرسـیبووم بچمـە چ هۆتێلێـک کـە کـورد و پەنابەرانـی عێراقـی رووبتێدەکـەن. نێـوی هۆتێلـی "فەلەسـتین و رۆژهەڵاتـی ئـەردەن- فلسـطین و شرق الاردن)یـان هەڵدابـوو بـۆم. ئـەز ژی لـەوێ دابەزیـم. سـەیر ئەوەیـە؛ تاکسـیهاژۆرەکەش، کەزانـی پاسـەکەمان لـە عێراقـەوە هاتـووە، خۆشـی دەیویسـت بمبـا بـۆ ئـەو هۆتێلـە، وادیـارە شـارەزای کارەکـەی بـوو. خــاوەن هۆتێلەکــە نێــوی ئەبــوو ئەیووبــی بــوو، بە"ئەبــوو دیاب"یــش بانگیـان دەکـرد. پیاوێکـی کـوردی خەڵکـی تاخـی کـوردان (حـی الاکـراد)ی دیمەشـق بـوو، بـەڵام کوردیـی زۆر کـەم دەزانـی. سـەربە پارتـی کۆمۆنیسـتی سـووریابوو، کـە خالیـد بەگـداش سـکرتێری گشـتیی ئـەم حیزبـە بـوو، کـە ئەویـش بەبنەچـە کـورد بـوو. هـەر ئـەو رۆژە، لـە هۆتێلەکـە ئەوڕەحمانـی زەبیحیـم دی، کـە گوتـی لـەو هۆتێلـە کار

دەکا و نێوی خۆی کردووە بە"عیسا عەرەفات"، زۆر گلەیی لە ئەبوو ئەیووب دەکرد، دەیگوت چەکووسە (رژدە، پیسکەیە)و مانگی تەنێ (60) لیرەی سووریایی دەداتێ. کورد دەبێژن "قسە قسە دەهێنێ"؛ زەبیحیم، دووسێ ساڵێک لەوەبەر لە بەغدا ناسی، ئەمەش بە بۆنەی ئەوەوە بوو کە (پارتی)ببوو بە دوو بەشەوە. بەشێکیان بە سەرکردەیەتیی هەمزە عەبدوڵڵا بوو کە بەخۆیان دەگوت"بەرەی پێشکەوتوو". بەشەکەی دیش بە سەرکردەیەتیی برایم ئەحمەد، کە لایەنگرانی "بەرەی پێشکەوتوو" بەمانیان دەگوت "دەستەی نێوەند" (مرکز). لایەنگرانی "بەرە" بە ژمارە زۆرتر و بەرچاوتربوون لە "نێوەند". هەربۆ وێنە، لە سلێمانی: شێخ شەهابی شێخ نووری و بابەتایەری شێخ جەلال و درەخشانی خوشکی و قالەی حاجی حسێن (گۆرانبێژ و نانەوا) و جەمالی موختار و جەمالی حاجی شەریف و سلێمانی مەجی بەگ و حەمەکەریم فەتحوڵڵا و حسەینە شەلی هەڵەبجەیی و جەمال شالی و جەلال عەزیز و موعەزەزی خوشکی و نەجاتی عەبدە و عەزیز محەممەد (برای ئەرکان) و ئەحمەد سمێڵ کاکەیی و گەلێکی دی سەر بە"بەرە"بوون. بە پێچەوانەی ئەمەوە ، تاکە کەسێک لە "دەستەی نێوەند" کە بە رابردوویەکی تێکۆشەرانە ناسرابوو؛ حیلمی عەلی شەریف بوو. ئەویش نەک لەبەر خاتری برایم ئەحمەد، سەر بەو باڵە بوو؛ بەڵکو دەیگوت؛ "هەمزە عەبدوڵڵا دەیەوێ پارتی بکا بەکلکی پارتی کۆمۆنیستی عێراق". ئەم پێشبینییەشی راست دەرچوو، بە تایبەتی؛ نیازەکەی هەمزە عەبدوڵڵا لە سەردەمی فەرمانڕەوایی عەبدولکەریم قاسم دا کەوتەڕوو، ئەم باسەشم لە سەمیناری(کوردستان وشۆرشەکەی)دا رۆنکردووەتەوە. جا لەبەرئەوەی ئەز سەر بە هیچ لایەکیان نەبووم، هەردوو لایان رووینانالێم هەوڵی یەکگرتنەویان بدەم و رازیبووم. بە کورتی؛ شەوێکیان کاک حیلمی بردمی بۆ شوێنێکی چۆڵەوانی و تاریک لە (بغداد الجدیدة). ماوەیەک وەستاین و چاوەڕوانمانکرد، ئەوجا زەلامێک لەنێو دارودەوەنی نێزیک بەو شوێنەوە هاتە دەرێ بەرەوڕوومان و کە سەرنجمدا برایم ئەحمەد بوو. سمێڵی تاشیبوو، کلێتەیەکی کردبووە سەری و، چاویلکەیەکی لێڵی کردبووە چاوی. برایم ئەحمەد، لەو سەردەمەدا لە ترسی گرتن، خۆی لە حکوومەت شاردبووەوە. لەگەڵ کاک حیلمی و کاک برایم پێکەوە چووین بۆ ماڵێک

عەبدولڕەحمان زەبیحی

لـەو نێزیکانـە کـە ماڵـی کوردێـک بـوو، بـە نێـوی کاک قـادرەوە ناسـاندیان بـە مـن. دوایـی زانیـم کـە ئـەو قـادرە ئەوڕەحمانـی زەبیحییـە و لـە دیسـکۆی عەبدوڵـڵا کار دەکا. دیسـکۆی عەبـدوڵا، دیسـکۆیەکی نـاسراو بـوو لـە بەغـدا، تەنانـەت ئەوەتـە هۆزانـی بەنێوبانـگ عەبدوڵـڵا گـۆران (1904ـ 1962) بـە هۆنـراوەی "شـەوێک لـە عەبدوڵـڵا" باسـیدەکا. خاوەنـی دیسـکۆکە کوردێکـی سـنەیی زۆر دەوڵەمەنـد و دەسترۆیشـتوو بـوو، نێـوی عەبدوڵـڵای شـەریفی بـوو. لـە کۆبوونەوەکـەدا، بێجگـە لـەم کەسـانەی باسـکران، عەلـی شـەریف لـەوێ بـوو، کـە سـەر بـە "بـەرەی پێشـکەوتوو" بـوو. هەروەهـا کوردێکـی ئێرانیـش لـەوێ بـوو، کـە لەوەپێـش دەمناسـی و، چەنـد جارێـک لـە سـلێمانی هاتبـووە ماڵـەوە بـۆلام، بـەڵام بەنێوێکـی خواسـتەمەنی، دوایـی زانیـم کـە غەنـی بلووریـان بـووە. لـە کۆبوونەوەکـەدا؛ زەبیحـی و غەنـی بلووریـان؛ پـتر بـەلای برایـم ئەحمـەددا رایاندەکێشـا؛ دوور نییـە لەبەرئـەوە بووبـێ کـە برایـم ئەحمـەد کۆنـە ئەندامـی ژێـکاف بـوو. دەبـێ ئـەوەش بگوتـرێ کـە زەبیحـی ماوەیـەک لەگـەڵ هەمـزە عەبدوڵـڵا و ماوەیەکیـش لەگـەڵ کۆمۆنیسـتە عێراقییـەکان کاریکـرد. دوایـی لـە دژی هەردوولایـان وەسـتا و گەڕایـەوە لای برایـم ئەحمـەد و مـام جـەلال.

هەرچــی پێوەندیــی بــە کۆبووونەوەکــەی ئــەو شــەوەوە هەیــە، ئــەوا بــە تەواویــی دەرکــەوت بــۆم کــە ناکۆکییەکــەی نێوانیــان، بنچینەیەکــی هزریــی، یــان ڕێکخســتەیی پتــەوی نەبــوو، ئەوەنەبــێ، کــە نێوانــی برایــم ئەحمــەد و هەمــزە عەبدوڵــڵا، بەهــۆی دردۆنگیــی خێزانییانــەوە لەگــەڵ یــەک، خۆشــنەبوو. تاکــە داخوازییەکــی بــەرەش کــە پێمراســت بــوو، ئــەوە بــوو دەیانگــوت؛ دەبــێ نێــوی "حیــزب"، "پارتــی دیمۆکراتــی کــورد" ببێتــە "پارتــی دیمۆکراتــی کوردســتان". پاشــان، کــە یەکیانگرتــەوە، نێوەکەیــان گــۆڕی بــە "پارتــی دیمۆکراتــی یەکگرتــووی کوردســتان". بــەڵام بــەم یەکگرتنەوەیــەش؛ ئــاو بــە ئاگــری ناکۆکییەکانــدا نەکــرا. (درێــژەی ئــەم باسەشــم لــە سەمیناری"کوردســتان و شۆڕشــەکەی"دا خســتووەتەڕوو، چاپــی ئەڵمانــی 1972 (وەرگێڕانــی کــوردی، چاپــی یەکــەم ســوێد 1985، چاپــی دووەم، ئەلیکترۆنیــی کــوردی2003، چاپــی ســێهەم هەولێــر 2007). هــەر لــە هۆتێلەکــەی دیمەشــق، چــاوم بــە عێزەدیــن مســتەفا ڕەســووڵ کــەوت کــە ئــەو دوایــی، دوو ســاڵێک لــە سووریا مایــەوە. هەروەهــا شــوکور مســتەفا و حەبیــب محەممــەد کەریمیــش، هاتوچــووی ئــەو هۆتێلەیــان دەکــرد.

پــاش یــەک دوو ڕۆژ، هــەر لــە هۆتێلەکــە، ئاپــۆ ئۆســمان ســەبری (1905/1/7ـ 1993/10/11)شــم ناســی. بەڕاســتی هــەر لــە یەکەمیــن بینیــن و قســەکردن لەگەڵــی، چــووە دڵمــەوە. پاشــان بــۆم دەرکــەوت کــە هەســتم بەهەڵــە نەچووبــوو. ئاپــۆ ئۆســمان کوردێکــی هەتــا بڵێیــت لەســەرخۆ، ڕۆشــنبیر، ڕەوشــتجوان، زمانشــیرین، لــە زمانــی کوردیــی و مێــژووی کــورددا شــارەزا، پێکــەوە باســی کێشــەی ئەلفوبێــی کوردیــی و چاکســازیی ئەلفوبێــی لاتینیــمان کــرد، کــە جــەلادەت بەدرخــان(1897ـ1951) لــە کۆتایــی بیســتەکاندا بــۆ ڕێنووســی کوردیــی دایهێنــاوە و، ئاپــۆ ئۆســمانیش بــەو ڕێنووســە لــە گۆڤاری(هــاوار)دا وتــاری بڵاوکردووەتــەوە. هــەر لەســەر ئــەو باســە، ئاپــۆ ئۆســمان پووختەیەکــی وتووێــژ و بیروڕاکانمانــی خســتە ســەر کاخــەز بــە دەستنووســی خــۆی. کــە گەڕامــەوە کەرکــووک؛ نامیلکەیەکــم لەبــارەی (نووســینی کوردیــی بــە لاتینــی) یــەوە نووســی و، لــە ســاڵی1957دا لــە بەغــدا چاپمکــرد و، دەستنووســەکەی ئاپــۆ ئۆسمانیشــم بــە زینکۆگــراف بەچاپگەیانــد. وێنەیەکــی ئــەو دەستنووســە مێژوویيــە وا لــەم ژمارەیــەی(ڕووداو)دا خراوەتــە بەرچــاو.

هــەر لەگــەڵ ئاپــۆ ئۆســمان؛ باســی ئــەو پڕۆژەیەشــم کــرد کــە بــە تەمــای کردنــی

بــووم و گوتــم دەمــەوێ لێــرە، لــە هۆتێــل، نامیلکەکــە بنووســم و دوایــی بیبــەم بــۆ لوبنــان، لــەوێ چاپیبکــەم و، بەپۆســتەی لوبنــان بینێــرم بــۆ جەمــال عەبدولنــاسر و خەڵکــی دیکــە. ئاپــۆ ئۆســمان گوتــی؛ بــۆ ناردنــی نامیلکەکــە بــە پۆســتە، لوبنــان گەلێــک باشــترە لێــرە (دیمەشــق)، خەڵــک لــەوێ؛ هێنــدە فــزوول نیــن وەک ئێــرە و، لــەم رووەوە وڵاتێکــی ئــازادە، بــەڵام بــۆ چاپکردنــی، لەوانەیــە لێــرەش بتوانــرێ بــە دزییــەوە چاپبکرێــت. گوتــم: چــۆن؟ گوتــی: لــە نێزیــک ئــەم هۆتێلــەوە چاپخانەیــەک هەیــە نێــوی چاپخانــەی (کــەرەم)ە، ئێمــە، هــەر لــە کۆنــەوە لــەوێ شــتمان چاپکــردووە و چاپدەکەیــن و جاروبــار شــتی کوردیــش لــەوێ چاپدەکەیــن. گوتــم:" دەکــرێ بەڕێــزت بپرســیت لــە خــاوەن چاپخانەکــە، ئایا ئامادەیــە، بــێ ئــەوەی چــاوی بــە مــن بکــەوێ و بزانــێ کــێ نووســیویێتی، ئــەو کارە بــکات بۆمــان. چۆنکــە ئــەز نامیلکەکــە بــە نێوێکــی خواســتەمەنییەوە دەنووســم و حەزناکــەم بمبینــێ و بمناســێ". ئاپــۆ ئۆســمان گوتــی: "دەچــم قســە دەکــەم لەگەڵــی". گوتــم: "ئاپــۆ ئۆســمان، ئەگــەر کەمێکیــش بــە گرانــتر کــردی لــە نرخــی بــازاڕ، تکایــە خەمنــاکا و گوێمــەدەرێ، مەبەســت ئەوەیــە کارەکــە بکــرێ". ئاپــۆ ئۆســمان، یــادی زیندووبــێ، هەرئەودەمــە هەســتایە ســەرپێ و چــوو بــۆ چاپخانەکــە، کــە گەڕایــەوە گوتــی:" رازییــە ئــەو کارە بــکا و کــە نامیلکەکــەی دی، ئەوجــا نرخەکەیــمان پێدەڵــێ".

بــەم هەواڵــە زۆر دڵــم خۆشــبوو. هــەر ئــەو رۆژە دەســتمکرد بــە نووســین و بــە مــاوەی هەفتەیــەک تاوەکــو دە رۆژ تەواومکــرد. دوکتــۆر عێزەدیــن مســتەفا رەســووڵ؛ ئــاگای لــەوە هەیــە کــە بــەکاری شــەوانە رۆژیــی، ئــەو نامیلکەیــەم بەرهەمهێنــا و، بێجگــە لــەوەش (بنچینەکانــی لێنینیــزم)م کــرد بــە کــوردی و بــە تیپــی لاتینــی و، ئــەوەش هــەر لــە چاپخانــەی (کــەرەم) لــە چاپــدرا. مەبەســتم لەمــەش ئەوەبــوو کــە خەڵکەکــە هێنــدە بــە دوای قســەکانی لێنیــن و ســتالین دا دەگەڕێــن و، بــە پیرۆزیــان دەزانــن، بــا بزانــن ئــەو دوو کەســە چییانگوتــووە و، بــە زمانــی خۆیــان کــە کوردییــە بیخوێننــەوە. بــۆ هــەردوو نامیلکەکــە، کــە لــە هەریەکــە هــەزار دانــە چاپکــران، پارەیەکــی زۆرم بەختکــرد و، بەوپــەڕی خۆشــییەوە دام. نامیلکەکــەم لەژێــر نێــوی (کفــاح الاکــراد) واتــە (خەباتــی کــوردان) بەچاپگەیانــد و، بۆنێــوی نووســەرەکەشــی، نێــوی خواســتەمەنی (صامــد الکردســتاني)م هەڵبــژارد، کــە (صامد)لەجیاتــی (نەبــەز)ە. نامیلکەکــەم بەچەنــد

وشـەیەکی شـیرین پێشـکێش بـە جەمـاڵ عەبدولنـاسر کـرد. هـەر لـەم ماوەیـەدا ناسـیاوەتیم لەگـەڵ گەلێـک کـوردی دانیشـتووی دیمەشـق پەیداکـرد، لەوانـە ڕۆشـن بەدرخـان(1909 ـ 1992)و قەدریجـان(1916 ـ 1972)و مەمـدووح سـەلیم. کـە بـۆ یەکەمیـن جـار لەگـەڵ قەدریجـان چاومـان بەیەککـەوت، لـە چایخانەیەکـی (غوطـە دمشـق)بوو، ئەمـەش پـاش ئـەوەی نامیلکەکـەم چاپکرابـوو و گەیشـتبووە دەسـتی. ئـەز لەگـەڵ ئاپـۆ ئۆسـمان بـووم کـە قەدریجانـم دی، قەدریجـان نەیویسـت دابنیشـێ لەگەڵـمان، گوتـی کاری هەیـە، بـەڵام زۆر حـەزدەکا ببینـێ و، تکایکردلێـم کـە بـۆ سـبەینێ پاشـنیوەڕۆ؛ کاتـی تەواوبوونـی کار، بچـم بـۆ فەرمانگـە بـۆلای. گوتـی لـە فەرمانگـە بـە فەرمی(ڕەسـمي)نێوی (عەزیـز)ە و لـە وەزارەتـی زانیاریی(معـارف) لـە بەشـی کەسـیی(ذاتیە)کاردەکا. گوتـی: کـە هاتیـت، ئەگـەر خەڵکـی لێبـوو، بـە عەرەبـی قسـەبکە لەگەڵـم. کـە بـۆ ڕۆژی دوایـی چـووم بـۆلای، هاوپیشـەیەکی لـەوێ بـوو، منیـش بـە عەرەبـی قسـەم کـرد لەگەڵـی. قەدریجـان بردمـی بـۆ ماڵەکـەی خـۆی کـە بەتەنـێ دەژیـا. باسـی خەباتـی خـۆی کـردو، کورتـە چیرۆکێکـی خـۆی خوێنـدەوە بـۆم. لـە قسەوباسـدا بـۆم دەرکـەوت کـە بـەلای پارتـی کۆمۆنیسـتی سـووریادا دادەتاشـێ، زۆر خـۆی بـە زل دەزانـێ. زۆریـش لـە دژی ئاپـۆ ئۆسـمان و بنەماڵـەی بەدرخـان قسـەیکرد. بـەڵام ئـەز خـۆم، تەنانـەت بـۆ جارێکیـش، نـە لـە ئاپـۆ ئۆسـمان و نـە لـە ڕۆشـن بەدرخـان؛ یـەک وشـەم دژ بـە قەدریجـان گوێلێنەبـوو. ڕۆشـن خـان، وەک نموونـەی ژنێکـی ڕۆشـنبیر و ئـازا و بوێـری کـورد هاتەبەرچـاوم. د. عێزەدیـن مسـتەفا ڕەسـووڵ، لـە ژیانـدا مـاوە و، هیـوام وایـە تەمەنـی درێژبـێ، لێـرەدا ئـەو دەگـرم بـە گۆڤـان (شـایەت)، بـۆ بردنـی سـەتان دانـە لـە پەرتۆکەکـە بـۆ لوبنـان بـە یارمەتیـی و هاوکاریـی ڕۆشـن خـان و، لەوێـوە ناردنـی بـە پۆسـت و دانانـی ژمارەیەکـی زۆری لای ناسـیاوەکانی لـە بێـرووت. ڕۆشـن خـان نامیلکەکانـی خسـتە خورجێکـەوە و، بـە ئۆتۆمۆبێلێـک کەوتـەڕێ، ئێمـەش (عێزەدیـن و ئـەز) بـە ئۆتۆمۆبێلێکـی دی کەوتینـەڕێ لـە پێشـییەوە بـەرەو بێـرووت. لـەوێ پەرتۆکەکانمـان لـە پۆسـتەخانەی بێرووتـەوە نـارد بـۆ گەلێـک رامیـار و نووسـەر و ڕۆژنامـەوان و کەسایەتی و سـەفارەتخانەکان و یەکێـک لەوانـە، سـەعید قـەزاز بـوو کـە ڤەزیـری نێوخـۆی عێـراق بـوو. دیـارە دانەیەکیشـمان بـۆ سـەرۆک جەمـال عەبدولنـاسر خـۆی نـارد بەهـۆی سـەفارەتخانەی میـسرەوە لـە

لوبنان و رۆشن خانیش دانەیەکی دیکەی بەهۆی سەفیری میسرەوە لە دیمەشق ناردبوو بۆی. ژمارەیەکی زۆر لەو نامیلکانە لای رۆشن خان مانەوە و ژمارەیەکی زۆریش نێردران بۆ رۆژنامەوان یۆسف مەلەک لە بێرووت کە دوایی باسیدەکەم. دەمەوێ ئەوەش بێژم کە مەمدووح سەلیمیشم هەر بەهۆی ئاپۆ ئۆسمانەوە ناسی، پیربببوو، بەڵام زۆربەجۆش بوو، گوتی؛ بەتەمایە پەرتۆکێک لەبارەی بەسەرهاتی کوردستانەوە بنووسێ. ساڵانێک پاش ئەوە، بەنێوی خواستەمەنی "زنار سلۆپی"یەوە پەرتۆکێکی لەژێر نێوی (دۆزی کوردستان) دا بڵاوکردەوە.

پاش لەچاپدەرچوونی نامیلکەکە، رۆژێکیان لە ماڵی رۆشن خان چاوم بە عەزیز شەریف کەوت، کە عێراقییەکی دەربەدەر و مرۆڤێکی دێمۆکرات و رۆشنبیر و دۆستی کورد بوو، نێوی بە"پارێزەری کوردان" رۆییبوو. عەزیز شەریف، لەساڵی 1954ەوە وڵاتینامە (الجنسیە)ی عێراقیی لێسەندرابووەوە و، لەعێراق دەرکرابوو. لەسووریا پەنابەربوو. لەبەرئەوەی جێیباوەڕبوو، پێمگوت ئەو نامیلکەیە من نووسیومە. گوتی: وامزانی کە رۆشن خان نووسیوێتی، چۆنکە نامیلکەکەی بەهۆی رۆشن خانەوە وەرگرتبوو و خوێندبوویەوە. دەمزانی کە پێوەندیی هەیە لەگەڵ جەمال عەبدولناسر و، لەگەڵ گەلێک لە سەرکردە عەرەبەکانی دژ بە رژێمی عێراق. تکامکردلێی کە لەلای ناسر باسی کێشەی کورد بکات. گوتی: بەسەرچاو، و گوتی: "خۆشم بەتەمام لەگەڵ چەند هاوڕێیەک کە کوردیشی تێدابێ، بچینە سەردانی ـ دانەیەکیش لەم نامیلکەیە دەبەم بۆی و بەدەستی خۆم دەیدەمێ". هەر لەو قسانەدا؛ نێوی راستیی خۆم بە عەزیز شەریف دا و، پێمگوت" لە بەغدا بەهۆی دووکانەکەی (ئوستاد)بەشیر موشیرەوە دەتوانرێ پێوەندیی بکرێ پێمەوە بۆ باشتر باسکردنی دۆزی کورد، یان بۆ پرسیار و وەرام لەوبارەیەوە". دوایی دەرکەوت کە عەزیز شەریف بەڵێنی خۆی بەجیهێنابوو.

چەند رۆژێک دوای ئەوە؛ چاوم بە هەژار موکریانی کەوت. هەژار لە تورپا سپییەوە هاتبووە دیمەشق. بەتەمابوو بینێرن بۆ"فێستیڤاڵی جیهانیی لاوان و خوێندکاران" هەژار لە 1956ەوە لە کەرکووک و رێی مووسڵەوە ، بەنێوانکاریی عەبدوڵلا شەریفی نێوبراو و، بە یارمەتی موحسین توحەلەی سەرمایەداری گەورەی مووسڵ، بە قاچاخ رەوانەی ماڵی حاجۆئاغا لە تورپا سپی(رۆژاوای

کوردستان) کرابوو و، لەوێ مایەوە تاوەکو کودەتای قاسم، ئەوجا لەگەڵ ئەوڕەحمانی زەبیحی و حەسەنی قزڵجی گەڕانەوە بەغدا.
راکردنی هەژار دووساڵێک لەوەبەر لە بەغداوە بۆ کەرکووک؛ هۆیەکەی ئەوەبوو کە حکوومەتی عێراق هەستی بەوە کردبوو کە هەژار لە گەڕەکی فەزڵ "لە بەغدا" لە ستۆدیۆیەکی وێنەگریدا کاردەکا. چیرۆکە راستییەکەشی ئەمەی خوارەوەیە کە هەژار لە (چێشتی مجێور)ەکەیدا بەڕاستی باسی نەکردووە.
لە پاییزی 1954دا کە هێشتا لە زانستگەی بەغدا خوێندکار بووم، رۆژێکیان رەفیق چالاک(1923 ـ 1973/12/7) بە هەڵەداوان هات بۆ دووکانی (ئوستاد) بەشیر موشیر و گوتی کە لە(فەرمانگەی لێکۆڵینەوەی تاوانەکان- دائرە التحقیقات الجنائیە)ەوە بانگیانکردووە و؛ وێنەیەکیان پێشانداوە، کە وێنەی هەژار بووە (چۆنکە رەفیق هەژاری باش دەناسی) و گوتوویانە ئەمە کێیە، دەیناسیت؟ رەفیق گوتوویەتی: نایناسم، کێیە؟ گوتوویانە ئەمە هەژارە، کوردێکی ئێرانییە، ئێران ساڵانێکە بەدوایدا دەگەڕێ و ئێمەیان (فەرمانگەی لێکۆڵینەوەی تاوانەکان) ئاگادار کردووە لەوەی لە گەڕەکی فەزڵ لە ستۆدیۆیەکی وێنەگریی کاردەکا، بەڵام جارێ دڵنیانین. رەفیق، هەر پاش ئەوە، یەکسەر هاتبوو بۆ دووکانی (ئوستاد) و کە منی لەوێ دی، ئەوەی گێڕایەوە بۆم، دەستبەجێ بەپەلە چووم بۆ لای هەژار لە ستۆدیۆی(سەباح) و پێمگوت تازووە راکە و خۆت بشارەوە. ئەویش دەستبەجێ لەبەرچاوی خۆم دووکانەکەی داخست و رۆیی. چووبوو، جەلال بێتووشی و براکەی لەمە ئاگاداکردبوو. پاشان بە یارمەتیی پارتی؛ رایکردە کەرکووک، کە پۆلیس هاتبوونە دووکانەکەی؛ هەژاریان دەستنەکەوتبوو.
شایانی باسە، هەژارم لە ساڵی 1952دا ناسی بەهۆی مام جەلالەوە؛ پاش ئەوەی هەژار نووسینەکانی منی خوێندبووەوە، ویستبووی بمبینێ، مام جەلال منی برد بۆ شوێنی کارەکەی کە نێوی خۆی کردبووە (عەزیز قادر)و، لەوەوە ناسیاویمان لەگەڵ یەک زۆر خۆش بوو. هەژار هۆزانێکی هەڵکەوتوو، قسەخۆش و گاڵتەزانێکی پلەیەک بوو. هەژارم ناساند بە ئوستاد (بەشیر موشیر) و بە هێندەک لەو دۆست و هاوڕێیانەی کە دەمزانی نهێنی نادرکێنن و، کە پێویستیشی بە یارمەتی پارەبووایە برایەتیم دەکرد. کە لە بەغداشەوە چوو بۆ شەقڵاوە بۆ حەسانەوە

و هاتنـەوە سـەرخۆ لـە نەخۆشـییەکەی کـە سـیل بـوو، تاکەکەسـێک کـە یارمەتیـدا و بـردی بـۆ وێسـتگەی شـەمەندەفەری بەغـدا و بەڕێیکـرد ئـەز بـووم، کـە ئەویـش لـە شـەقڵاوەوە هەڵبەسـتێکی ناردبـوو بـۆم بـۆ سوپاسـبژێری ئـەو هەڵوێسـتەم. بـەڵام ئـەو هەڵبەسـتەی لـە دیوانەکەیـدا چاپنەکـردووە. دوکتـۆر عێزەدیـن مسـتەفا رەسـووڵ لـە نامیلکەکەیدا(ئوسـتاد) هەڵبەسـتەکەی بەتـەواوی تۆمارکـردووە.

هـەژار، چەنـد تایبەتکارێکـی خراپـی هەبـوو. زۆر سـپڵە و ناسـوپاس و پێنـەزان بـوو. تـادەم بڕبـکا پارەپەرەسـت و پوولەکـی بـوو. کـە بکەوتایـە قسـەکردن لەگەڵـت، ئێـدی هەرخـۆت و خـۆی، وەک مرۆڤـی چـاک دەمانـەوە. تاکەکەسـێک کـە لـەدژی قسـەی نەکردبـێ؛ رەنگـە رەحمەتـی مـەلا مستەفای بارزانـی بـێ. ئـەوەش هـۆی خـۆی هەبـوو. بەشـێکی زۆری قسـەکانی کـە لـە (چێشـتی مجێـور)دا نووسـیونی دەسـتکردن، بـە تایبەتـی ئـەوەی لەبـارەی رەفیـق چالاکـەوە نووسـیونی. چۆنکـە، وەک لـە سـەرەوە باسـمکرد؛ رەفیـق بـووە هـۆی رزگارکردنـی لـەوەی رادەسـتبکرێتەوە بـە ئێـران، کەچـی بە"سـیخوڕ" لەقەڵەمیـداوە.

رۆژێکیـان بـە ئاپـۆ ئۆسـمانم گـوت، تکایـە باپێکـەوە بچیـن بـۆ سـەردانی خالیـد بەگـداش کـە کەسـێکی بەنێوبانگـە و دەڵیـن کـوردە و، دانەیـەک لـە نامیلکەکـە (کفـاح الاکـراد) ببەیـن بـۆی و هێنـدەک باسـی کـورد بکەیـن لەگەڵـی. ئاپـۆ ئۆسـمان هیـچ دەنگـی نەکـرد، بـەڵام کەمێـک مـات بـوو. نەمزانـی کـە پێشـنیازەکەی منـی بـەدڵ نییـە. تکاکـەم دووبـارە کـردەوە. ئەوجـا گوتـی "باشـە، بابچیـن". ماڵـی خالیـد بەگـداش لـە تاخـی کـوردان بـوو. کـە چوویـن دوو پاسـەوان لەبـەر دەرگەکـەی بـە تفەنگـەوە وەسـتابوون. وادیاربـوو ئاپـۆ ئۆسـمانیان دەناسـی و، بەکوردیـی قسـەیان کـرد لەگەڵـی. ئاپـۆ ئۆسـمان منـی وەک"پسـمام" (کوڕی مـام، کـە لـەوێ، ئـەو زاراوەیـە بـاوە) پێناسـاندن و، گوتی"هاتوویـن دەمانـەوێ سـەرێکی هـاوڕێ خالیـد بدەیـن". لەوکاتـەدا منداڵەکـەی خالیـد بەگـداش لەبـەر دەرگەکـەدا یاریدەکـرد. پاسـەوانەکان بـە عەرەبـی پێیانگـوت کـە بچـێ بەباوکـی بێـژێ، فیسـار و فیسـارەکەس هاتـوون بـە میوانـی. پـاش ماوەیـەک منداڵەکـە گەڕایـەوە بۆلامـان و گوتی"باوکـم دەبێـژێ لەماڵـەوە نیـم". پاسـەوانەکان بـەو قسـەیە زۆر رەنگیـان تێکچـوو، گوتیـان ئـەوە منداڵـە، دیـارە هـاوڕێ خالیـد لـە مـاڵ نییـە. ئێمـەش هەردووکـمان پێکەنیـن و، ئاپـۆ ئۆسـمان

نامیلکەکەی دایە دەستیان کە بیدەنە دەست"هاوڕێ خالید"و گەڕاینەوە. ئەوجا ئاپۆ ئۆسمان گوتی: تەماشاکە؛ کە تۆ گوتت بابچینە لای خالید بەگداش، ئەگەر بمگوتایە بانەچین، لەوانەبوو وابزانیت کە ئەز دووژمنایەتیی خالید دەکەم و نامەوێ تۆ بیبینیت". گوتم: " ئاپۆ هیچ زیانێکمان نەکردووە. ئەزموونیک بوو کردم". ئاپۆ ئۆسمان گوتی: "کاکۆ، ئەو پیاوە نایەوێ خۆی بە کوردەوە خەریک بکا، بەڵام کورد بەکاردەهێنێ بۆ پێشخستنی کاری خۆی. لە هەڵبژاردنەکاندا هەر بە دەنگی کورد دەیباتەوە". گوتم: "سوپاس. تێگەیشتم".

خالید بەگداش و حیزبەکەی (پارتی کۆمۆنیستی سووریا) لەو ڕۆژاندا، ڕۆژنامەیەکیان دەردەکرد بەنێوی (النور)ەوە، کە ببووە زمانڕەوشی ناسیۆنالیزمی عەرەب و بیری "یەکێتیی عەرەب"و ڕێبازی ناسریی. ڕاستییەکەی، خالید پێیوابوو، ئەگەر میسر و سووریا یەکیانگرت، ئەوا ناسر ڕێدەدا بەوەی کۆمۆنیستەکانی میسریش، وەک کۆمۆنیستەکانی سووریا بە ئازادیی بکەونە کار. بەڵام کە یەکێتیی عەرەب(میسر و سووریا) لە شوباتی 1958دا پێکهات، ناسر حیزبی کۆمۆنیستی سووریاشی ڕێبەندکرد. ئەوجا خالید بەگداش و کۆمۆنیستەکانی عیراقیش و پارتییەکانیش، لە سەردەمی قاسمدا، بوونە دووژمنترین بەرە بەرامبەر ناسر و یەکێتیی عەرەب و کەوتنە جنێودان پێی و، کردنی بە نۆکەری ئەمریکا و، گەلێک سووکایەتیانکرد پێی. ئەویش"لەجێی سندان قوزەڵقورتی گوتەوە پێیان". پارتییەکانیش زاتییان پەیدا کرد و کەوتنە باسی"کوردە بندەستەکانی سووریا". درێژەی ئەم باسەش لە نامیلکەی (کورد و یەکێتیی عەرەب)، بڵاوکراوەی کاژیک ساڵی1961 لە کوردستان و، چاپکردنەوەی لە ئەورووپا ساڵی1968 دا هەیە. (ئەم نامیلکەیە بە کوردیش و بە عەرەبیش بڵاوکرایەوە).

جارەکی دی چوومەوە لوبنان

پاش چەند ڕۆژێک، جارەکی دی چوومەوە لوبنان، بەڵام ئەمجارە بەتەنێ و بە تایبەتی بۆ سەردانی یۆسف مەلەک، کە نێونیشانەکەیم لە ڕۆشن خان وەرگرتبوو، چەند ژمارەیەکی ڕۆژنامەکەشیم هەر لەلای ڕۆشن خان دیتبوو. دوو

یوسف مەلەك

ساڵیش لەوەبەر، لە بەغدا نامیلکەیەکم لەلای (ئوستاد) بەشیر موشیر دیتبوو، کە یۆسف مەلەک بە عەرەبی لەبارەی کوردستانەوە نووسیبووی. یۆسف مەلەک؛ رۆشنبیرێکی ئاشووری و رۆژنامەوانێکی لوبنانی بوو. عەرەبی و ئینگلیزی بەباشی دەزانی. باوەڕی وابوو؛ تاوەکو کوردستان سەربەخۆ نەبێ، ئاشوورییەکان ناگەنە هیچ مافێک و لەوانەشە لەنێوبچن، یان ببنە کۆچەر و رووبکەنە ئەورووپا و ئەمریکا. یۆسف مەلەک لە بێرووت هەفتەنامەیەکی دەردەکرد بەنێوی (الوجدان)ەوە، بەشێکی بۆ باسی کێشەی کورد و، بەشەکەی دیکەشی بۆ بەرگریکردن لە مافی یۆنانییەکانی قوبرس، کە ئەو دەمە لەلایەن ئینگلیزەکانەوە داگیرکرابوو و، "ماوماو"ەکان، وەک پێشمەرگە، بۆ سەربەخۆیی قوبرس چالاکییان دەنواند. کە چووم بۆ ماڵەکەی لە بێرووت، بەگەرمی بەخێرهاتنمی کرد و، گوتی رۆشن خان بە تەلەفۆن ئاگاداریکردووە کە دەچم بۆ لای و، نامیلکەکەشمی خوێندبووەوە و زۆر بەدڵی بوو. یۆسف مەلەک کەوتبووە تەمەنەوە، بەڵام خاوەنورە و وزەدار هاتەبەر چاوم. لە قسەکردندا لەگەڵی، بۆمدەرکەوت، کە زۆر دژی رامیاریی ئینگلیزەکان بوو بەرامبەر بە کورد، دەیگوت "ئەوی پشت

بـە ئینگلیـز ببەسـتێ پشتیدەشـکێ". ئـەو بەیەکگەیشـتنەمان کـە هەمـووی چەنـد دەمژمیرێـک درێژەیکێشـا، بـووە هـۆی دروسـتبوونی دۆسـتایەتییەکی خـۆش لەنێوانمانـدا. کـە گەڕامـەوە عێـراق، چەنـد جارێـک، بەهـۆی کچێکـی ئاشـوورییەوە کـە لـە گەڕەکـی بەتاوینـی بەغـدا کاری بەرگدرووێتـی دەکـرد و خزمایەتیـی لەگـەڵ یۆسـف مەلـەک هەبـوو، پـارەم دەنـارد بـۆی؛ چۆنکـە پارەنـاردن لـە عێراقـەوە بـۆ دەرەوە لەڕێـی بانکـەوە؛ چاودێرییەکـی توونـدوتۆڵـی لەسـەر بـوو، لەبەرئـەوە دەبـوو بەدەسـت ببرێ. سـەیر ئەوەیـە ئـەو کچـە کـە خـۆی ئاشـووری بـوو، بیـروڕای بەرامبـەر بـە ئاشـوورییەکان بـاش نەبـوو، دەیگوت"کـردەوەی خـراپ و نزمانـە دەنوێنـن و لـە رامیاریشـدا زۆر نەزانـن، پـاش ئـەو هەمـوو خراپەیـەی کـە ئینگلیـزەکان پێیانکـردوون، ئێسـتەش ئینگلیـزەکان بـە هەڤاڵعیسـاکان(حواريون) دەزانـن". هـەر جارێکیـش پـارەم بناردایـە بـۆ یۆسـف مەلـەک، بـە نامـە لـە گەیشـتنی "پارەکـە" منـی ئاگادارەدەکـرد. پـاش ماوەیـەک وازی لە(الوجـدان) هێنـا و، رۆژنامەیەکـی دیکـەی بەنێـوی (الحريـە)وە دەرکـرد کـە گەلێـک بابەتـی زۆر گرنگـی لەبـارەی کـورد و کوردسـتانەوە بـە عەرەبـی و ئینگلیـزی تێـدا بڵاوکرانـەوە. هـەر ئـەو رۆژەش کـە لـە بێـرووت چاومانبەیەککـەوت، هێنـدەک دەنگوباسـم داپێـی لەبـارەی باشـووری کوردسـتانەوە، وەک ئـەوەی کـە "پارتـی دێمۆکراتـی کـورد" بـووە بـە "پارتـی دێمۆکراتـی یەکگرتـووی کوردسـتان" وچالاکیـی کورد لـە عێـراق لـە پەرەسـەندندایە و، ڤەژیـری نێوخـۆی عێـراق؛ سـەعید قـەزاز کـە کـوردە، کابرایەکـی تۆرانـی کـە نێـوی عومـەر عەلـی یـە، کـردووە بـە ستاندار(متەسـەريف) ی سـلێمانی کـە خەڵـک زۆر تـوورە و بێـزارن لێـی. چەنـد رۆژێـک پـاش گەڕانـەوەم لـە بێرووتـەوە بـۆ دیمەشـق، (الوجـدان) هـات بـۆ رۆشـن خـان و، ئـەو دەنگوباسـانەی تێدابـوون.

رۆژێکیـان لەگـەڵ ئاپـۆ ئۆسـمان بەڕێـوە بوویـن بـەرەو ماڵـی رۆشـن خـان. کوڕێکـی گەنـج بـە لامانـدا تێپـەڕی و سـڵاوی لـە ئاپـۆ ئۆسـمان کـرد. ئاپـۆ ئۆسـمانیش منـی پێناسـاند. کـە لێـم پرسـی نێـوت چییـە؟ گوتی:(حەننـان)، گوتم:"حەننانـی کـێ؟" گوتـی: "مەننـان". حەننانـی کـوڕی مەننـان؛ پرسـیاریکرد لێمان کـە دەچیـن بـۆ کـوێ. منیـش هـەروا بـە سـادەیی گوتـم دەچیـن بـۆلای رۆشـن خـان. کوڕەکـە گوتی:"ئـەز ژی تێـم". کـە ئـەوەی گـوت؛ ئاپـۆ ئۆسـمان رەنگـی تێکچـوو. نەمزانـی چییـە، بـەڵام

ڕۆشن بەدرخان و جەمشیدی کوڕی

هەستمکرد بەوەی هەڵەیەکم کردووە کە تێپەڕیوە. کە چووینە ماڵی ڕۆشن خان، جەمشیدی کوڕی و سینەمی کچی لەوێبوون. سینەم کچێکی دەوروبەری 16ـ 17 ساڵان بوو، وریا، ڕووخۆش، هێمن. جەمشیدیش کوڕێکی گەنجی ژیرەک، بەتۆرە(ئەدەب)، بەڵام زۆر تووڕە. هەر چاوی بە کوڕەکە کەوت؛ دەستیکرد بە قیژاندن بە سەریدا و، زۆری نەمابوو، پەلاماری کوڕەکەبدا. ڕۆشن خان دەستبەجێ فریاکەوت و بە جەمشیدی گوت: "بۆ دەرەوە دەی"، جەمشیدی لە ماڵ کردە دەرێ ـ لەو کاتەدا سینەم دەچوو بۆ ناندینەکە چایی بهێنێ بۆمان، ئەز ژی چووم بەدوایدا بۆ ئەوێ و لێمپرسی: ئەرێ ئەوە چییە؟سینەم گوتی:"ئەو کوڕە گەلێک قسەی گەمار(پیس)ی بەدایکم گوتووە کە دایکم ژنێکی ڕەوشتنزمە و .... هتد و ئێستەش پاش ئەو هەموو قسانە هاتووەتە ماڵمان". گوتم:" ببوورە. بەڕاستی نەمزانی. ئەوە گوناهی من بوو کە گوتم دەچین بۆ ماڵی ڕۆشن خان". هەر ئەوەم گوت و چوومە تەنیشت کوڕەکە و بە گوێمدا چرپاند کە هەستێ و لەگەڵم بێ، دەمەوێ قسەیەک بکەم لەگەڵی و، بردم تا دەمی دەرگەی ماڵەکە و گوتم:" کاکۆ خۆت دەزانیت چت کردووە، تکایە ئەم ماڵە بەجێبهێڵە". کوڕەکە

سینەم بەدرخان و هاوژینی و دوو لە خزمەکانی

دەنگی نەکرد و ڕۆیی. ئەوجا داوای لێبووردنم لە ڕۆشن خان کرد، بەڵام وێ گۆت: "هیچ خەمناکا. ئەو کوڕە پاش ئەو قسانە کە هاتووەتەماڵم، مانای وایە دەبێژێ درۆیکردووە و بوختانیکردووە. ئەوە بەسە". گوتم "زۆر سوپاس کە ئەو هەڵوێستە دایکانەیەت هەبوو". گوتی: ئەوە ئاشکرایە، ئەگەر وانەبووایە؛ ڕۆشن نەدەبووم، جەمشید دەبووم. جەمشید هێشتا زارۆکە و دڵی نازکە".

ڕۆژێکیان لەگەڵ ئاپۆ ئۆسمان لە هۆتێلەکە دانیشتبووم، حەبیب محەممەد کەریم فەیلی، کە لەو سەردەمەدا ئەندامی لیژنەی بەغدای پارتی بوو؛ خۆی کرد بە ژووردا بۆلامان و گوتی؛ دەیەوێ وەک نێردەی کورد لە" فێستیڤاڵی لاوان و خوێندکارەکانی جیهان"دا بەشداریبکا و، پێویستی بە پارەیە. لەو سەردەمەدا،

وەک لەوەبەر گوتم، بەرەی سۆڤیت بە سەرۆکایەتیی خروشۆڤ پرۆپاگەندەی پێکەوەژیانی "سۆسیالیزم و سەرمایەداریی بە ئاشتی"دەکرد و، هەموو ساڵێک ئاهەنگێکی گەورەی لە وڵاتێکی ئەوروپای رۆژهەڵات، یان مۆسکۆ سازدەکرد و، پارتە کۆمۆنیستەکانیش، شاندیان دەنارد بۆ ئەو ئاهەنگە. پارتی کۆمۆنیستی عێراقیش، پاش گەلێک دەمەدەمێ و بە نابەدڵی، یەک دوو ئەندامی پارتیشی دەخستنە ناو شاندەکەوە، چۆنکە سۆڤێت دانی بە پارتی دا نەدەنا، ئەگەرچی پارتی گەلێک پتر و خەستتر لە کۆمۆنیستەکان مۆسکۆ پەرستتر بوو. کە حەبیب ئەوەیگوت؛ ئاپۆ ئۆسمان بەو بەلەنگازییەی خۆیەوە، ویستی، هەرچییەک لە کیسەپارەکەیدا هەبوو، کە شتێکی کەمیش بوو، بیداتێ. دەستمگرت و نەمهێشت و، خۆم هێندەک پارەم بەخشی بە حەبیب، بەڵام حەبیب، دوایی نەچوو بۆ ئەو ئاهەنگە.

ئاپۆ ئۆسمان، هەرچەندە لەبارەی دارایییەوە رەوشی باش نەبوو، بەڵام بەرچاوتێر و سەربڵند و هەستبەرزبوو. دەستی لەکەس پاننەدەکردەوە. خۆی و خێزانی، لە تاکە یەک ژووردا دەژیان. هۆشەنگی کوڕی لەو سەردەمەدا تەمەنی 8 ـ 9 ساڵێک دەبوو. لەبەرئەوە، شەوانە هۆشەنگی دەناردەوە بۆ ماڵی خوشکە بە مێردەکەی بۆ نووستن؛ چۆنکە ماڵی خوشکەکەی ژوورێکی زێدەیان هەبوو. ئاپۆ ئۆسمان، هۆشەنگی بە گیانی نیشتمانپەروەریی کوردستانیانە پێگەهاند. هۆشەنگ کوڕی باوکی خۆیەتی.

رۆژێکیان لە دیمەشق، لەگەڵ ئاپۆ ئۆسمان بە باخێکدا پیاسەماندەکرد، شوێنێکی خۆش بوو، چەند کەسێکی دیکەشمان لەگەڵ بوون، بەرێکەوت سەوزاییەک لە نێزیکمانەوەبوو، چەند کەرێک لەوێ دەلەوەڕان. یەکێکمان گوتی؛ باوێنەیەک پێکەوە بگرین؛ منیش گوتم؛"دەبا ئەو کەرانەش لەوێنەکەدا دەربچن". ئاپۆ گوتی: "هەتا ئێستە لەگەڵ سەرۆکی عەرەب وێنەی خۆم نەگرتووە، ئێستە بچم لەگەڵ کەری عەرەب وێنەی خۆم بگرم"؟ زۆر پێکەنین.

لە دیمەشق وێنەیەکی خۆم لە ستۆدیۆیەک گرت بۆ یادگار و، دانەیەکیشم بە دیاری دا بە ئاپۆ ئۆسمان. پەنجا ساڵ دوای ئەوە، هۆشەنگ کۆپییەکی ئەو وێنەیەی خۆمی دایەوە پێم و گوتی:" ئاپۆ ئۆسمان تاوەکو مردن، ئەم وێنەیەی

د.عێزەدین مستەفا رەسووڵ

تـۆی پاراسـت، بـەڵام ئـەوە ئێسـتە بـووە بـە میراتـی باوکـم بـۆ مـن. هـەر کۆپییەکـت دەدەمــێ". راســتییەکەی نێوانمــان لەگــەڵ ئاپــۆ ئۆســمان هێنــدە خــۆش بــوو، کــە گەڕامــەوە عێــراق، بەنامــە یەکدیــمان یاددەکــردەوە. پــاش کودەتاکــەی قاســم کــە بیرخـەرەوەی مامۆسـتایانی کـوردم لـە رادیـۆی بەغـدا خوێنـدەوە کـە لـە وتـاری (بەشـی کـوردی زانسـتگەی بەغـدا لـە 1959دا چـۆن دامـەزرا؛ بەبۆنـەی ئاهەنگـی پەنجـا ساڵەی بەشـی کـوردی لـە زانسـتگەی بەغـدا، پاشـکۆی (رووداو) ژ86، 2009/11/16 دا باسـمکردووە)، ئاپـۆ ئۆسـمان نامەیەکـی ناردبـوو بـۆم و، گوتبـووی دەنگـە خۆشـەکەتم لـە رادیـۆدا بیسـت، هیـوادارم داخوازییـە رەواکانتـان سـەربگرن.

رۆژێکیــان زەبیحــی گوتــی: " بادانەیــەک لــە نامیلکەکە(کفــاح الاکــراد) ببەیــن بــۆ سـەفیری سـۆڤێت لـە دیمەشـق و باسـی کێشـەی کـورد بکەیـن لەگەڵـی، بـەڵام توخـوا تکایـە بـا ئـەو عێزەدین(مسـتەفا رەسـووڵ)ە نەزانـێ". زەبیحـی زۆر رکـی لـە عێزەدیـن بـوو، گەلێـک جنێـوی دەداپێـی و دەیگوت"جەنـاب دڕندەیەکـی خراپـە"، عێزەدینیـش درێخـی نەدەکـرد لێـی. بـە پـرس سـەفارەتخانەی سـۆڤێتمان دۆزییـەوە کـە ئـەو دەمـە لەگـەڵ سـووریا نێوانیـان خـۆش بـوو، گەلێـک چەکـی پێشـکەوتووی دابـووە سـووریا و، تەنانـەت لـەو ماوەیـەدا کـە لـەوێ بـووم، شـەوێکیان چوونـەدەرەوەی خەڵکیـان

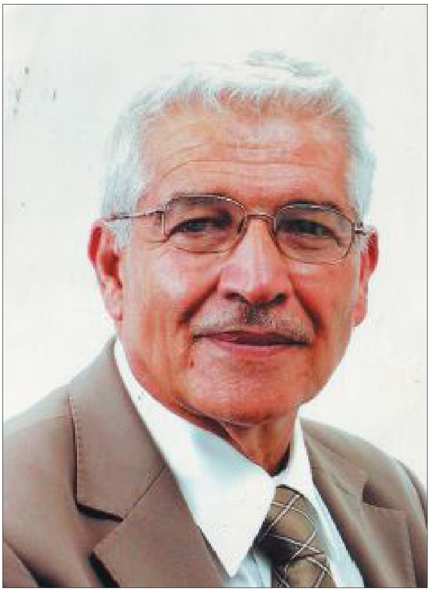

د.جەمشید حەیدەری

ڕێبەندکردو، چەکە دژەفڕۆکەکانیان تاقیکردەوە. کە چووینە سەفارەتخانە؛ وایانزانی بۆ ڤیزە وەرگرتن هاتووین، زەبیحی کە چەند وشەیەک فەرەنسی دەزانی، گوتی "کوردین و پەرتۆکێکمان هێناوە بۆ سەفیر". لەڕێگەشدا بۆ ئەوێ، هێندەک شیرانی و خواردنەوەم کڕی، کە وەک دیاری بیدەم بە سەفیر. گوتیان:"سەفیر سەفەری کردووە"، بەڵام"لێپرسراوی رۆشنبیری" کە عەرەبییەکی باشی دەزانی پێشوازیکرد لێمان و دیارییەکە و نامیلکەکەی بە سوپاسەوە وەرگرت و گوتی: دەینێرم بۆ (نامەخانەی لێنین) لە مۆسکۆ. قسەکەشی راستدەرچوو. پاش هەرەسهێنانی رژێمی سۆڤێت و فەرهودکردنی نامەخانەکە و سووتاندن و دڕاندنی هەزاران پەرتۆک لەلایەن کەسانی مێشکپووت و گورگخووەوە، د.جەمشید حەیدەری کە ئەو دەمە بۆ خوێندن لە مۆسکۆ دەژیا، هەلهەڵکەوتبوو بۆی، هێندەک لەو پەرتۆکە کەمدەستکەوتانەی کە سەر بە کوردن، لە نەمان رزگارکردبوو، یەکێک لەوانە (کفاح الاکراد)بوو کە لە چاکەی خۆی ناردبووی بۆم، دوالاپەڕەی نامیلکەکە دڕێندرابوو. لێرەدا وێنەیەکی بەرگەکە و پێشکێشییەکەی ئەو نامیلکەیە بەرچاو دەکەون. نازانم، ئەوڕۆ دانەیەک لەو پەرتۆکە دەستدەکەوێ یان نا؟ ئەگەر کەسێک دانەیەکی لاهەبێ پێمبفرۆشێ زۆر سوپاسی دەکەم. پاش

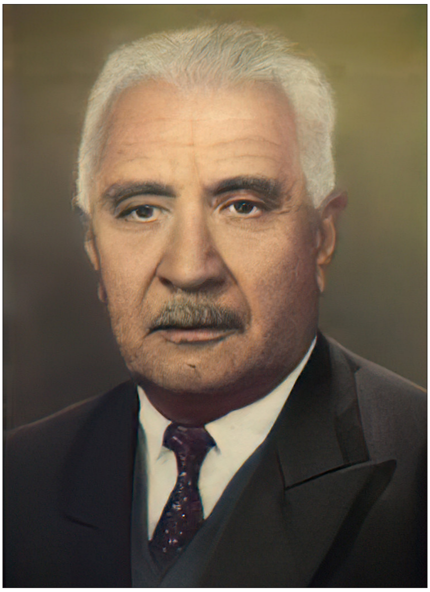

ڕەفیق حیلمی

مـاوەی مانگێـک پتر،سـەفەرەکەم بـۆ سـووریا و لوبنـان بـەرەو تەواوبـوون دەچـوو. چۆنکە لـە9 ی ئەیلوولـدا قوتابخانـەکان دەکرانـەوە و، ئـەز ژی پێویسـت بـوو بگەمـەوە کەرکـووک. هێشـتا چەنـد ڕۆژێکـی مابـوو کـە کەوتمـەڕێ. نامیلکەکـە، چۆنکـە بـە قـەوارەی گیرفـان چاپکرابـوو، دوودانـەم، هـەر یەکـەی لەنێـو تاکێکـی پێڵاوەکەمـدا بـە نوشـتاوەیی و لەژێـر بـەری پێمـدا لەگـەڵ یـەک دانـە هەفتەنامـەی (الوجـدان) بردنـەوە بـۆ عێـراق. دانەیەکـی نامیلکەکـەم دا بـە مامۆسـتا ڕەفیـق حیلمـی کـە نێـوی لـە نامیلکەکـەدا وەک پـەروەردەکار و ڕامیـار و دامەزرێنـەری (حیزبـی هیـوا) هاتبـوو. کـە گەیشـتمەوە بەغـدا، لـە دووکانـی (ئوسـتاد) بەشـیر موشـیر لەنێـو کـورددا دەنـگ بڵاوببـوەوە، کـە کابرایەکـی سـەر بەحکوومـەت گوتوویەتـی؛ نامیلکەیـەک لـە لوبنـان چاپکـراوە و دانەیەکـی نێـردراوە بـۆ سـەعید قـەزاز و، نامیلکەکـە لـە دژی عێراقـە و بـە دڵـی جەمـال عەبدولنـاسری "ئاژاوەگێـڕ" نـووسراوە. ئەحمـەدی عەزیزئاغـا (باوکـی نـەژادی کۆنـە مۆسـکۆڤیچ کـە دوایـی بووبـە "پارتـی")، پیـاوی سـەعید قـەزاز بـوو، لـە دووکانـی (ئوسـتاد) و لەبەردەمـی خەڵـک و خۆمـدا گوتـی: " سـەعیدبەگ(قەزاز)دەڵێ ئـەو نامیلکەیـە، یـان ڕەفیـق حیلمـی خـۆی نووسـیوێتی، یـان بـە فیتـی وی نـووسراوە. ئـەم کابرایـە (ڕەفیـق حیلمـی) ڕەحـەت دانانیشـێ، هـەر خەریکـی ئاژاوەنانەوەیـە".

بـە دزییـەوە (ئوستاد)بەشـیر موشـیرم تێگەیانـد کـە مـن نووسـیومە و پێمگـوت کـە ئەویـش تکایـە کارێـک بـکا سـەر لـە دارودەسـتەی حکوومـەت تێکبـدا و، بڵـێ کوردێـک کـە لـە زانسـتگەی ئەزهـەری میـسر دەرچـووە نووسـیوێتی. بەڕەحمەتبـێ نەجمەدیـن عەونی(بـرای محەممـەد عەلـی عەونـی و مامـی دوڕڕییـە خـان) کـە وەڵاتینامـەی میـسری هەبـوو، لـە بەغـدا وەک هەندازیـار کاریدەکـرد و زۆر ناسرابـوو، گوتـم، لـە ماملۆسـتا رەفیـق حیلمـی ئـەو نامیلکەیـە وەربگـرە و بزانـە کـە مـن نووسـیومە، بـەڵام تکایـە تۆیـش هـەروەک (ئوسـتاد) بڵـێ لـە میـسر نـووسراوە و، لـە لوبنـان چاپکـراوە، قسـەی تـۆ زۆرتـر دەچێتـە دڵـەوە، چۆنکـە خـۆت کوردێکـی ناسراویـت و وڵاتینامـەی میـسرت هەیـە. نێوانـم لەگـەڵ نەجمەدیـن عەونـی زۆر خـۆش بـوو. ئەویـش نێوانـی لەگـەڵ بنەماڵـەی بەدرخـان و گەلێـک لـە کوردانـی سـووریا و ئەوروپـا خـۆش بـوو. کـە چوومـەوە سـلێمانی بـۆ چەنـد رۆژێکـی کـەم، دانەکـەی دیکـەم دا بـە هاوڕێـی منداڵـی و قوتابخانـەم شـێخ ئەحمـەد نەقیـب. ئەحمـەد، سـاڵانێکیش دوای ئـەوە دەیگوت"بـە نامیلکەکـەی تـۆ ئەندامـمان بـۆ پارتـی پەیـدا دەکـرد". هاوڕێیەتیـم لەگـەڵ شـێخ ئەحمـەد بـووە هـۆی ئـەوەی پێشـنیازی ئـەوە بـکا؛ پێکـەوە سـەردانێکی شـێخ مەحمـوود بکەیـن لـە گونـدی داریکەلـی کـە سـاڵانی سـاڵ بـوو دەستبەسـەر کرابـوو لـەوێ. بەختـم هێنـای و ماوەیەکـی کـورت، بـەر لـەوەی شـێخ مەحمـوود، بەشـێوەیەکی چاوەڕواننەکـراو کۆچیدواییبـکا، چووینـە سـەردانی (لەوبارەشـەوە وتارێکـم نووسـیوە لەژێـر ئـەم سەرنێوەدا:"پاشـنیوەڕۆیەک لـە خزمـەت کۆنەشـای کوردسـتان شـێخ مەحمـوودی نەمـردا" ـ سـەرچاوەکانی پێشـوو).

رۆژێکیـان لـە کەرکـووک لـە مانگـی ئۆکتۆبـەردا، بەیانییەکـی زوو، کـە لـە ماڵـەوە دەچـووم بـۆ قوتابخانـە، گوێـم لـە هەواڵـی رادیۆیەکـی عەرەبـی بـوو کە لـە دووکانێکـدا بەدەنگێکـی بـەرز کرابـووەوە و، باسـی شـەڕوپەلامار‌دانی دەکـرد بـۆ سـەر میـسر. کـە چوومـە قوتابخانـە، مامۆسـتاکان گوتیـان؛ بەریتانیـا و فەرەنسـا و ئیسرائیـل پێکـەوە پەلامـاری میسریـان داوە لـە تۆڵەکردنـەوەی ئـەوەدا کـە نـاسر کەنـداوی سوێسـی کـردووە بەهیخۆیی(موڵـک)ی میـسر، دوایـی دەرکـەوت بـۆم کـە جەمـال عەبدولنـاسر سـەرکردەیەتیی (بەربەرەکانیـی گەلێر-المقاومـە الشـعبیة) دەکا دژی دەسـتدرێژکەر و، لـە رادیـۆدا گوێملێبـوو گوتی:هـل نستسـلم؟-ئایا خۆمـان بدەیـن بەدەسـتەوە؟ لا،

لـن نستسـلم. سـنقاتل، سـنقاتل -نەخێـر، دەجەنگیـن، دەجەنگیـن...). دەسـتدرێژیی ئـەم سـێ دەوڵەتـە بـۆ سـەر میـسر، منـی زۆر بێـزار و خەفەتبارکـرد و لەنێـو مامۆسـتاکان و قوتابییـەکان و خەڵکـدا و بـە ئاشـکرا لـە دژی ئـەو پەلامـارە ناڕەوایـە کەوتمـە قسـەکردن، کەدوایـی بـووە یەکێـک لـە هۆیەکانـی ڕەهەندەکردنـم بـە "فەرمانـی بەڕێوەبەرێتـی" لـە کەرکووکـەوە بـۆ زوبێر(بـەسرە) کـە باسـی ئەمـەم لـە پێشگۆتنی"وشـەنامەکی ئیتیمۆلۆژیـای زمانـی کـوردی"دا کـردووە، (تەماشـای ماڵپـەڕی www.kncsite.com، هەروەهـا ماڵپـەڕی هەفتەنامـەی (میدیـا) و ماڵپـەڕی www.kurdbun.com، بکـە). شـایەنی باسـە، ئـەم سـێدەوڵەتە دەسـتدرێژکەرە، لـە ئەنجامـی نەگونجانـی بەرژەوەندییـان لەگـەڵ سـۆڤێت و ئەمەریـکا، پاشەکشـەیان کـرد و سەرشـۆڕیی مایـەوە بۆیـان. لـە بەهـاری 1957دا؛ کـە هێشـتا لـە کەرکـووک بـووم، نامەیـەک لـە (ئوسـتاد)ەوە هـات بـۆم بـۆ چـاک و چۆنـی و، لەنێـو سـڵاوی دۆسـتان و ناسـیاواندا، باسـی ئـەوەش کرابـوو کـە "مامـی دوڕڕییـە" (مەبەسـت لـە نەجمەدیـن عەونی)بـوو، زۆر حـەز بەبینینـم دەکا. لـەوە تێگەیشـتم کـە شـتێک هەیـە، چۆنکـە لەوەپێـش لـە بـارەی نامیلکەکەمـەوە قسـەمکردبوو لەگەڵـی و، دەمزانـی کـە نەجمەدیـن لـە سـەفارەتخانەی میـسر ناسـیاوی هـەن. چـووم بـۆ بەغـدا و چـاوم بـە نەجمەدیـن عەونـی کـەوت. گوتی"چـاوی بـە سـەفیری میـسر کەوتـووە و سـەفیر پێیگوتـووە کـە سـەرۆک نـاسر لـە چەنـد لایەکـەوە نامیلکەکـەی پێگەیشـتووە و، پێیڕاگەیێنـدراوە کـە ئـەو کەسـەی نووسـیوێتی کێیـە و، تۆیش(نەجمەدین)خـۆت کوردیـت و پێوەندیـت بـە کوردەکانـەوە هەیـە و، دیـارە نووسـەری نامیلکەکـە کـە نێـوی ئەمەیـە دەناسـیت و، تکایـە بێژەپێـی؛ ئایـا ئامادەیـە چاوێکـی بکـەوێ پێـم. ئەگـەر رازیبـوو، ئـەوا لەگـەڵ خـۆت بیهێنـە ئێـرە و، کارێـک بکـە کـەس پێنەزانـێ". کـە نەجمەدیـن ئەمـەی گـوت، گوتـم:" سـەفیر دەیـەوێ لـەو چاوپێکەوتنـەدا باسـی چیبکەیـن". گوتـی: "نازانـم، چۆنکـە ئـەو نەیدەزانـی کـە دەتـەوی چـاوت پێیبکـەوێ و، منیش(نەجمەدیـن) پرسـیارمنەکردلێی، بـەڵام، دیـارە لەبـارەی نامیلکەکەوەیـە". گوتـم رازیـم بچـم بـۆ لای، بـەڵام چـۆن؟ گوتـی: "دەبـێ کاتێك دابنێیـن کـە بـۆ هەرسـێکمان دەسـتبدا. ئـەو دەمـە تـۆ دێیـت بۆ مـاڵ بـۆ لام، دەرگـەی پشـتی گەراجـی ئۆتۆمۆبیلەکەم لەسـەر حەوشـی ماڵەکەمـە و لەنێـو حەوشـەکەوە دەچیتـە نێـو گەراجەکـەوە

و سـواری ئۆتۆمۆبیلەکـە دەبیـت و جلـک و چاویلکـەت بەجۆرێـک دەگۆڕیـن کـە نەناسرێیتـەوە و لەوێـش بەپەلـە دادەبەزیـن، هەمـوو کاتێکیـش چاودێـر لەبـەر دەرگـەی سـەفارەتدا نیـن. خەڵکێکـی زۆریـش دەچـن داوای ڤیـزە دەکـەن بـۆ سـەفەر بـۆ میسر. واشـمەزانە ئەوانـەی سیخوڕیی بـۆ ئـەم عێراقـە دەکـەن زۆر بەوەفابـن بـۆی، سیخوڕ وەفـای بـۆ کـەس نییـە“. بـە کورتـی؛ لەگـەڵ نەجمەدیـن چـووم بـۆ لای سـەفیر. سـەفیر زۆر بەگەرمـی بەپیرمـەوە هـات و پـاش چـاک و چۆنـی، نەجمەدیـن عەونـی گەلێـک بەباشـی منـی بەسـەفیر ناسـاند. ئەوجـا سـەفیر بـە روویەکـی خۆشـەوە گوتـی:” سـەرۆک نووسـینەکەتی زۆر بـە دڵـەو سـڵاو دەکا لێـت و زۆر پێیخۆشـە کـە نەوەکانـی سەرگەورەمان(قائدنا)سـەلاحەدین ئەیووبیـی، رۆڵـی باپیـرە گەورەیـان بگێڕنـەوەو، بەربەرەکانێـی داگیرکەرانـی ئەوروپایـی ئـەم رۆژهەڵاتـە بندەسـتە بکـەن و، حەزیـش دەکا بزانـێ داخوازیـی بـرا کوردەکانمـان لـە شـۆرش و بزووتنـەوەی پێشـکەوتنخوازانەی عـەرەب چییـە؛ تاکو هاوکارییەکـی رێکوپێـک لـە نێوانـی عـەرەب و کـورددا دروسـتببێ“. منیـش، پـاش سوپاسـکردن و، باسـێکی بزووتنـەوەی ئازادیخوازانـەی کوردایەتـی و، رۆڵـی دەوڵەتەگەورەکانـی رۆژئـاوا، بەتایبەتـی بەریتانیـا و فەرەنسـا، لـە دابەشـکردنی کوردسـتاندا و، بێبەشـکردنی کـورد لـە دەوڵەتـی سـەربەخۆی خـۆی، گوتـم سـەربەخۆیی کوردسـتان هیـچ زیانێـک ناگەیێنـێ بـە عـەرەب، بەڵکـو دەبێتـە پشـتگیر و پەنـای عـەرەب“. سـەرنجم دا، لـە کاتـی قسـەکردنمدا، سـەفیر چـاوی بڕیبـووە چـاوم و، زۆر بـە هۆشـیارییەوە گوێـی لـە قسـەکانم دەگـرت، بـێ ئـەوەی پێمببـڕێ. کـە هاتەقسـە گوتـی:” بـۆ نەهێشـتنی ئـەم بارودۆخـە ناخۆشـەی کـە خـۆی بەسـەر عـەرەب و کـوردا سـەپاندووە، هاوکاریـی هـەردوو گەلەکـە پێویسـتە، بـەڵام وەک دەسـتپێکی ئـەو هاوکارییـە، دەبـێ بزانـرێ برایانـی کـورد داخوازییـان، وەک هەنـگاوی یەکـەم چییـە“. لەوەرامـدا گوتـم:” ئـەز بەتەنـێ نیـم و، ناتوانـم لەخۆمـەوە قسـە بکـەم، دەبـێ پـرس بـە هاوبیرانـم بکـەم، چۆنکـە کـە مامۆسـتا نەجمەدیـن داوایکـرد لێـم لـە کوردسـتانەوە بێـم بـۆ بەغـدا، نەمزانـی بـۆ ئـەم بەیەکگەیشـتنەیە، تاوەکـو پرسـێک بـە هاوبیرانـم بکـەم، لەبەرئـەوە تـکای دەرفەتێـک دەکـەم تاوەکـو بچمـەوە کوردسـتان و، کـە جارێکـی دی هاتمـەوە، چاوەڕوانیـی خۆمـان لـە سـەرۆک عەبدولنـاسر و بزووتنـەوەی عەرەبایەتـی بـە سـەرۆکایەتیی عەبدولنـاسر، بەبەڕێزتـان دەگەیێنـم“. گوتـی:” زۆر

ئەحمەد هەردی

زۆر باشــە“ و، دۆســتانە هەردووکمانــی بەڕێکــرد. لەگەڕانەوەمــدا بــۆ کوردســتان، زۆر بەپەلــە لەگــەڵ ئــەو برادەرانــەی ببووینــە هاوبیــری یــەک و ڕەخنەمــان لــە سیاســەتی ڕۆژهــەڵات و ڕۆژئــاوا دەگــرت و، سۆســیالیزممان بــە ئــازادی و یەکســانیی مــرۆڤ دەزانــی، نــەک بــە دیکتاتۆرێتیــی پرۆلیتاریــا؛ بــێ ئــەوەی هیــچ پێوەندییەکــی حیزبایەتــی هەبــێ لەنێوانمانــدا، باســێکی ئــەم چاوپێکەوتنــەم کــرد. یەکێــک لەوانــە مامۆســتا فایــەق عــارف بــوو کــە ئێســتە لــە ژیانــدا مــاوە، تەمەنــی درێژبــێ. خــۆم زۆر حــەزم بــەوە دەکــرد کــە یەکێــک لــە داخوازییەکانمــان دانانــی بەرنامەیەکــی ڕۆژانەبــێ بــە زمانــی کــوردی لــە ڕادیــۆی قاهیــرەدا کــە هەموویــان پێیانبــاش بــوو، مامۆســتا ئەحمــەد هــەردی نەبــێ، کــە دەیگــوت:“ ئــەو ڕادیۆیــە چ ســووتێک بــە کــورد دەگەیێنــێ کــە ئــەو باســی سیاســەتی دەرەوەی خــۆی بــکا بــە زمانــی کــوردی، خــۆ ئینگلیزەکانیــش کاتــی خــۆی لــە حەیفا(ڕادیــۆی کوردســتان)یان دانابــوو کــە کاریــان بــە کــورد نەمــا، دایانخســت“. گوتــم:“ ئــەو قســەیە زۆر ڕاســتە؛ بــەڵام ئەمــە ئەگــەر بیکــەن، ئــەوە دانپێدانانێکــە بــەوەدا کــە کوردیــش هــەن و زمانــی کوردیــش هەیــە“. پاشــان، ئەحمــەد هــەردی گوتــی:“ باشــە بابزانیــن“. هــەردی لەوســەردەمەدا، پــاش وازهێنانــی لــە بیــری کۆمۆنیســتێتی، هەســتی

بــە ناهومێدییەکــی گــەورە دەکــرد، کــە لــە هۆنراوەکەیدا"شۆڕشــی نائومێــدی":
بەسەرسامی لەســەر لووتکــەی بڵنــدی گەنجــی وەســتاوم* شریتــی عەمــری رابــوردووم
وەکــو خــەو دێتەبەرچــاوم" بەجوانــی دەردەکــەوێ. بــەڵام کــە پــاش چەنــد ســاڵێکیکەم
کەوتــە نێــو بیــری کاژیکــەوە، هیــوای تازەبــووەوە، یــادی زیندووبــێ.
زۆربــەی زۆری ئــەو برادەرانــە گوتیــان؛ پێویســتە نوێنــەری کۆمــاری میــسر لــە
نەتەوەیەکگرتووەکانــدا باســی دۆزی کــورد بهێنێتــە بەربــاس و، زانســتگەی قاهیــرە
خوێنــدکاری کــورد وەربگــرێ و، زمــان و وێــژە و مێــژووی کــورد لــەو زانســتگەیەدا
بخوێنــدرێ. لەســەر نەخشــەی دەوڵەتــە عەرەبــەکان، کوردســتانی عێــراق و ســووریا؛
وەک هەرێــم (ئیقلیم)ێــک پێشــانبدرێ.
پــاش ئــەوە چوومــەوە بەغــدا و داخوازییــەکان کــە بەعەرەبــی دامرشــتبوون، دامــە
دەســت نەجمەدیــن عەونــی، ئەویــش دابوویــە دەســت ســەفیر و، ماوەیەکــی پێچــوو
نەجمەدیــن عەونــی هەواڵــی نــاردەوە بــۆم کــە زۆر حــەز بەبینینــم دەکا. چوومــەوە
بەغــدا و، هــەر بەشــێوەی پێشــوو منــی بــردەوە لای ســەفیر. ســەفیر زۆر گــەرم، وەک
جــاری یەکــەم، بەخێرهاتنمــی کــرد، پــاش گەیاندنــی ســڵاو و رێــزی نــاسر بــۆ گەلــی
کــوردی بــرا و رەوایەتیــی داخوازییەکانیــان؛ گوتــی:" گەلێــک حــەز و ئــارەزوو هــەن کــە
بەجــێ و رەوان، بــەڵام هاتنەدییــان بەدەســت خاوەنحــەز و ئــارەزوودار نییــە، بەڵکــو
هەرەوەزیــی و کات و چاوەڕوانیــی دەوێ. دانانــی بەرنامەیــەک بــە زمانــی کــوردی
بــۆ رادیــۆی قاهیــرە، هەرچەنــدە پێویســتی بــە ســتافێکی تایبەتــی و مرۆڤــی شــارەزا و
بودجەیەکــی بــاش هەیــە، بــەڵام لەکــردن دێ. خوێندنــی مێــژووی کــورد و چاپکردنــی
ئــەو پەرتۆکانــەی لەبــارەی کــوردەوە نــووسراون؛ وەک (شــەرەفنامە) کــە زانــای
کۆچکــردووی کــوردی میسریــی محەممــەد عەلــی عەونــی، بــرای مامۆســتا نەجمەدیــن
کردوویەتــی بــە عەرەبــی، کارێکــن لەکــردن دێــن. وەرگرتنــی خوێنــدکاری کــورد لــە
زانســتگەکانی میــسر بەسەرســەر. بــەڵام نەخشەدروســتکردن و هێنانەپێشــەوەی
دۆزی کــورد لــە کۆڕەکانــی کۆمەڵــەی نەتەوەیەکگرتووەکانــدا، هەرچەنــدە کارێکــی
رەوایــە، بــەڵام لــەم رۆژەدا، کارێــک نییــە کــە بەکەڵکــی هەردوولامــان بــێ، بەڵکــو
زیانیشــی پــترە. ئەوەتــا نــووری ســەعید باســی مەلامســتەفای بارزانــی دەکا و، مەترســی
کــورد دەخاتــە مێشــکی عەرەبــەوە کــە گوایــە ســۆڤێت مەشــق بــە مەلامســتەفا و

بارزانییە هەڵاتووەکان دەکا، بۆئەوەی بیاننێرێتەوە بۆ عێراق؛ تاکو عێراق بڕووخێنن (سەرنج: لە زستانی1956دا، نووری سەعید لە وتارێکی رادیۆییدا، رەخنەی لە سیاسەتی ناسر گرت و، باسی ئەوەی کرد کە سۆڤێت مەشق بە مەلامستەفا و بارزانییەکان دەکا، بۆ ناردنەوەیان بۆ عێراق و، هەڕەشەی ئەوەی کرد کە عێراق قەڵایەکە ناگیرێت و بە عەرەبی گوتی: ”دار السید مأمونە-ماڵی ئاغا پارێزراوە)کە دەرکەوت“ماڵی ئاغا“بەترێک بەندبوو ـ ج ـ نەبەز) لەنێو جەماوەری عەرەبدا خەڵکی تێنەگەیشتوو هێشتا زۆرن. دەبێ وریابین. ئەوەتە لەلایەکەوە،“الاخوان المسلمین-برا موسوڵمانەکان“ هەوڵی کوشتنی سەرۆک ناسریان دا و لەلایەکی دیکەوە سەرکردە کۆنەپەرستە عەرەبەکان و، بەرەی پەیمانی بەغدا هەموو لە دژمانن...[سەرنج: براموسوڵمانەکان، لەساڵی 1954دا هەوڵی کوشتنی ناسریان دا، بەڵام سەری نەگرت، ئەویش هێندێکی لەوان لەسێدارە دان، لەوانە سەیید قوتب].

کە قسەکانی تەواوکرد، گوتم ئەوەی بەرێزتان فەرمووتان، قسەی مرۆڤی لە رامیاریدا شارەزا و ئاگادار لە رووداوەکانی جیهانە. راستە، هیچ شتێک بە ئاواتخوازیی نایەتە دی و پێویستی بە خەباتی شێلگیر و خۆڕاگرییە، وەک هەڵبەستوانی گەورەی میسر، ئەحمەد شەوقی، کە ئەویش کورد بوو؛ دەبێژێ:

وما نيل المطالب بالتمنى ولكن تؤخذ الدنيا غلابا
(دەستکەوتنی خواستەکان بەئاواتخواستن نایەتەدی، بەڵکو
ئەم جیهانە بەخەبات دەبرێتەوە).

بەڵام هەموو دەستکەوتێکی گەورە و پیرۆزیش، هەر بە هیوا و ئارەزوویەک دەستپێکردووە و کەوتووەتەڕێ و، لە ئەنجامی تێکۆشینەوە، زوو، یان درەنگ سەریگرتووە و، پەندێکی پێشینیانی کوردیی هەیە دەبێژێ: ”برا لە پشت برابێ، مەگەر قەزا لەلای خودا بێت“، کە ماناکەی بەعەرەبی ئەمەیە. تکایە سڵاو و رێزمان بگەیەنە بە سەرۆک ناسر و دەزانین کە ئەو ئامانجەی ئەو خستوویەتە سەرشانی خۆی زۆر قورسە، بەڵام” ماضاع حق ورائە مطالب-هیچ مافێک ون نابێ،

جەمال نەبەز و (یۆسف زەند، یەکێك لە وێژەرانی پرۆگرامیی رادیۆی کوردیی قاهیرە)

ئەگەر داواکەرێکی لەپشت بێ). ئێمەش دەبێ بۆ ئامانجی هاوبەشمان خەبات بکەین...". هەستم بەوەکرد کە قسەکانی زۆر بەدڵ بوو. دوایی گوتی:" کە بەرنامەی رادیۆ دامەزرا، پێویستمان بە کەسانێک دەبێ کە زمانی کوردی باش بزانن و، دەبێ دڵنیابین لەوەی ئەو کەسانە هیچ جۆرە پێوەندییەکیان بە رژێمەکانی عێراق و ئێران و ترکیا و،"ئیستیعمار"ەوە نییە. بەڕێوەبەری بەرنامەکەش، دەبێ کوردێکی میسری بێ". لەمەدا نەجمەدین عەونی گوتی: مامۆستا عومەر وەجدی زانایەکی گەورەی کوردی میسرییە و کوردییەکی باش دەزانێ و بەڕێوەبەری (رواق الاکراد)ە لە ئەزهەر، لە زانستگەی قاهیرەش خوێندکارانی کورد هەن کە عومەر

وەجـدی دەیانناسـێ و، دەتوانـێ چەنـد کەسـێک لەنێوانیانـدا بـۆ ئـەوە هەڵبژێـرێ".
شـایەنی باسـە، ئـەو سـەردەمە (رواق الاکراد)کەکاتـی خـۆی سـەلاحەدینی ئەیووبـی دایمەزراندبـووە، هێشـتا مابـوو. ئەنـوەر سـادات(1918ـ 1981) کـە نانخـۆری شـای ئێـران و یەکێـک بـوو لـە دەڵاڵەکانـی نێـوان سـەددام و حەمـەرەزا شـا؛ بـۆ بەسـتنی پەیمانـی جەزائیـر لـە 6 ی مارتـی 1975دا. ئـەو(رواق)ەی داخسـت.
کـە گەڕامـەوە کوردسـتان، قسـەکانم وەک خـۆی گەیانـدە یـەک بەیەکـی ئـەو برادەرانـەی پرسـمکردبوو پێیـان.
لـە سـاڵی1957دا جەمـاڵ عەبدولنـاسر سـەفەرێکی کـرد بـۆ مۆسـکۆ بـۆ قاییمکردنـی پشـتی خـۆی لـە دژی ئیسرائیـل و بـەرەی رۆژاوا و، پـاش گەڕانـەوەی لـە مۆسـکۆ، رادیـۆی قاهیـرە و(صـوت العـرب) هەواڵـی دامەزراندنـی پرۆگرامـی کوردییـان راگەیانـد و، رۆژی دەسـتپێکردنیان دەستنیشـانکرد. پرۆگـرام بـە کوردییەکـی جـوان و بەلێدانـی مارشـی کوردسـتان(ئەی رەقیـب) و سروودی نیشـتمانپەروەرانەی وەک (دەمـی راپەڕیـن) و (ئەمـڕۆژی سـاڵی تازەیـە نـەورۆزە هاتـەوە)، کـە خوێندکارەکانـی ئـەوێ، هەمـوو پێکـەوە دەیانچڕانـد، کەوتـەکار. بەڕاسـتی، نایشـارمەوە کـە رۆژی یەکـەم گوێـم لـە مارشـی کوردسـتان بـوو، هـەردوو چـاوم پڕبـوو لـە فرمێسـکی خۆشـی. ئـای چەنـد خۆشـە تـۆ هەوڵتدابـێ بـۆ گەیشـتنە ئامانجێـک و، هەوڵەکـەت سـەریگرتبێ.
وەک باسـکرا، عومـەر وەجـدی بـووە بەڕێوەبـەری بەرنامەکـە و، چەنـد خوێندکارێکـی زانسـتگەی ئەزهـەر، وەک یۆسـف مـارف مەریوانـی (زەنـد) و هۆشـیار بابـان و محەممـەد شـەیدا و، چەنـد سـاڵێک پـاش ئـەوە، مـەلا عەبدولوەهـاب ئاموودەیـی، بوونـە وێـژەری رادیـۆ. بەرنامـەی کوردیـی رادیـۆی قاهیـرە، زیـڕەی لـە کاربەدەسـتانی عێـراق و ئێـران و تـرک هەسـتاند و، کەوتنـە تاوانبارکردنـی جەمـاڵ عەبدولنـاسر کەگوایـە دەیـەوێ کـورد هانبـدا بـۆ جیابوونـەوە لـەم سـێ دەوڵەتـە. ئێـران ناچارمـا؛ بەشـێکی کوردیـی لـە رادیـۆی تارانـدا بکاتـەوە کـە میدیـای زەندی(کچـی دکتـۆر عەزیـزی زەنـدی کرماشـانی کـە دوایـی بـووە خێزانـی حەسـەن زیـرەک) و شـوکروڵڵای بابـان، دەیانـبرد بەڕێـوە و، وتارەکانـی دژ بـە نـاسر و کۆمۆنیـزم بـوون، بـەڵام وتـاری مێژوویـی و مۆزیکـی کوردیشـی بڵاودەکـردەوە و، بـە کوردییەکـی رەوان دەهاتـە گـۆ. سـەرۆکئەژیرانی ئێرانیـش بـە رۆژهەڵاتـی کوردسـتاندا گـەڕا و، داوای لـە خەڵکەکـە

کـرد، پێویسـتییەکانی خۆیـان باسـبکەن بـۆی. هێنـدەک نامیلەکـەش بەکـوردی لـە ئێـران چاپکـران کـە باسـیان لـەوە دەکـرد کـە کـورد کۆنتریـن و ڕەسـەنترین ئێرانیـن و، هـەر ئـەوان بـوون کـە یەکەمیـن دەوڵەتـی ئێران(ماد)یـان دامەزرانـدووە. هێنـدەک لـەو چاپکراوانـە دەگەیشـتنە سـلێمانی و، شـەوانە فڕێدەدرانـە نێـو ماڵانـەوە. هـەر لـەو ماوەیـەدا، سـەفیری تـرک لـە قاهیـرە چووبـووە لای جەمـال عەبدولنـاسر و، بەزمانـی حکوومەتەکەیـەوە پێیڕاگەیاندبـوو کـە ئـەو پرۆگرامـە دژ بـە دەوڵەتـی ترکیایـە و دەبـێ ڕابگیـرێ. نـاسر پێیگوتبـوو:" میـسر دەوڵەتێکـی سـەربەخۆیە و، مافـی خۆیەتـی ڕامیاریـی دەرەوەی خـۆی بـە زمانـی کوردیـی، یـان هـەر زمانێکـی دی بڵاوبکاتـەوە. ئەمـەی تـۆش دەبێژیـت دەستخسـتنەکاروباری دەرەوەی میـسرە کـە ئێمـە ڕێگەنادەیـن بـەوە. ئێـوەش ئەگـەر ناڕازیـن لـە ڕامیاریـی دەرەوەی ئێمـە، فەرمـوون بچـن بـە زمانـی کوردیـی بەرنامەیـەک دابنێـن و بەرگریـی لـە ڕامیاریـی خۆتـان بکـەن. پاشـان ئەگـەر ئێـوە کـورد بکـەن بـە دۆسـتی خۆتـان، باشـتر نییـە بـۆ ئێـوە؟"، سـەفیری تـرک گوتبـووی: "لـە ترکیـا کـورد نییـە". جەمـال عەبدولناسریـش پێیگوتبـوو، وەک میسرییـەکان دەڵێن"یاسـلام! (واتـە: سـەیرە،) ئەوجـا کـە کـورد نییـە لـە وڵاتـی ئێـوە، ئێـوە لـە چـی دەترسـن؟"، بەوجـۆرە کۆتایـی بەدانیشـتنەکە هێنابـوو. (سـەرنج: جەمـال عەبدولنـاسر ئـەم قسـەیەی لـەلای ئـەو کەسـانە کردبـوو کـە پـاش کودەتـای قاسـم لـە عێـراق، چووبـوون بـە دوای ڕەحمەتـی مـەلا مسـتەفای بارزانـی دا لـە ئەوروپـای ڕۆژهـەڵات و، لەڕێـی قاهیـرەوە هێنایانـەوە بەغـدا و، لـە قاهیـرە چـوون بـۆ سـەردانی نـاسر. لـەوەدا دەردەکـەوێ کـە نـاسر دانانـی ئـەو ڕادیۆیـەی چەنـد بـە گرنـگ زانیـوە، کـە دانانـی ئـەوەش، لەڕێـی نامیلکەی(کفـاح الاکـراد) و پێوەندیـی منـەوە هاتـە کایـەوە). هەرچـی عێراقـە، ئـەوا پـتر لـە ئێـران و ڕژێمـی تـرک، زەندەقـی چووبـوو. ڕادیـۆی بەغـدا ئـەم هەنـگاوەی بـە کەینوبەینێکـی دووژمنانـە بەرامبـەر پەیمانـی بەغـدا دایەقەڵـەم و، بـە هەوڵدانێـک بـۆ هورووژاندنـی کـورد و، هاندانیـان بـۆ جیابوونـەوە. سـەعید قـەزاز لەوکاتـەدا ڤەزیـری نێوخـۆی عێـراق و کاربەدەسـتێکی زۆر دەستڕۆیشـتووی دەوڵـەت بـوو، بـە پەلەپـڕووزێ خـۆی گەیانـدە کوردسـتان و، ڕۆژێـک لـە سـلێمانی بیسـتم کـە هاتـووە و، چووەتـە نێوبـازاڕ و لـە دووکانێـک وێنەیەکـی جەمـال عەبدولنـاسری بـە هەڵواسراوەیـی دیـوە و، بەکابـرای گوتـووە:

"ئەمە ئێستە لەجیاتی وێنەی مەلامستەفای بارزانییە؟"، ئەویش پێیگوتووە" بۆچی قوربان جەنابت حەزدەکەیت وێنەی مەلامستەفا هەڵواسم؟"، سەعید قەزاز وەرامی نەداوەتەوە و رۆیشتووە.

بەم شێوەیە، کورد رێزێکی لەنێو دەوڵەتە داگیرکەرەکانی کوردستاندا پەیدا کرد. چۆنکە، لە ژمارەیەکی کەم دۆست و برادەرنەبێ، کە دەیانزانی شتەکە چۆن هاتووەتە کایە، خەڵک وایاندەزانی ئەمە هەر لەبنچینەوە، نەخشەیەکی جەمال عەبدولناسر خۆیەتی؛ بۆ رووخاندنی حکوومەتەکانی رۆژهەڵاتی نێوەڕاست و یارمەتیدانی کورد بۆ شۆرشکردن. کە دیارە رووخاندنی حکوومەتەکانی پەیمانی بەغدا و، لەنێوبردنی ئەو سەرکردە عەرەبانەی دژی سیاسەتی ناسر بوون لە پرۆگرامیدا هەبوو، بەڵام هیچ پیلانێکیش لە ئارادا نەبوو کە ناسر لەباری سوپایی و تەکنیکی شەڕەوە یارمەتیی کورد بدا.

یەک دوو رۆژ دوای دەستپێکی بەرنامەی کوردیی قاهیرە، لە سلێمانی بەبەر دووکانی حەمەی حاجی تایەری کۆییدا تێپەڕیم کە یەکێک بوو لە کادرەکانی پارتی و پرسیارم کرد لێی ئایا گوێی لە رادیۆی کوردیی قاهیرە بووە؟ گوتی:"ئەدی. ئیعتراڤمان پێدەکەن. ئەمە ئەنجامی خەباتی پارتیمانە". پێکەنینم بەقسەکەی هات. بەڵام بەرنامەکانی رادیۆی کوردیی قاهیرە، هێزوپێز و رێزێکی بە بزووتنەوەی کوردایەتی دا لە هەموو لایەکی کوردستاندا.

لەهاوینی1957دا سەفەرێکم کرد بۆ رۆژهەڵاتی کوردستان و تاران و کە گەڕامەوە وتارێکم لە هەفتەنامەی (ژین)دا لەدژی رژێمی داگیرکەری ئێران نووسی، لەژێر سەرنێوی(یاریکردن بەئاگر) و، کە قوتابخانە کرایەوە چوومەوە کەرکووک. لە پاییزی ساڵی1957دا" فەرمانی بەڕێوەبەرانە" لە وەزارەتی زانیاریی عێراقەوە دەرچوو، بە ژ43340 ی رۆژی 1957/10/9 بۆ گواستنەوەم لە قوتابخانەی دوانێوەندیی موسەڵلاوە بۆ قوتابخانەی نێوەندیی زۆبێر(ی بەسرە) و، لەلایەن بەڕێوەبەرێتی زانیاریی کەرکووکەوە درایە دەستم. بەشێکی ئەم پێشهاتەم لە پێشگوتنی (وشەنامەکی ئیتیمۆلۆژیای زمانی کوردی)دا باسکردووە و، هەروەها لە نامیلکەی (من شێواندوومە لێتان، یان خۆتانن سەرلێشێواو، کورتەوەرامێک بۆ داروەدستەی هوردەبۆرژوای خوێندەواری بێبار و خۆفرۆش و چڵکاوخۆری کورد، بەرلین/

زەکیە تۆفیق قەزاز (خێزانی سەعید قەزاز)

سەعید قەزاز

چاپخانەی ئۆفسێت، بەهاری 1989 ل 147 ـ 149 خستوومەتەڕوو). لەبەرئەوە، لێرەدا دووبارەی ناکەمەوە. هەرهێندە دەنووسم کە بۆ بێزاریدەربڕین بەرامبەر بەو زۆردارییەی بەرامبەرمکرا، چوومە بەغدا و، لەوێ هەوڵمدا فەرمانەکە بگۆڕن بۆم، لێ هەوڵکەم بێئەنجام بوو. لەو ماوەیەدا، رۆژێک لە دووکانی (ئوستاد)بووم کە مامۆستا رەفیق حیلمی هات و، کاتێک کە (ئوستاد) لەگەڵ ناسیارێکی عەرەبدا بەقسەوە خەریکبوو، مامۆستا رەفیق حیلمی بە چرپە گوتی، کە لێرە رۆیشتم دەچمە چایخانەی سەرسووچەکە، تۆیش چارەکێک دوای ئەوە وەرە، ئیشم پێتە. کە چووم، یەکسەر هەستا و گوتی:” با بچینە ماڵەوە، ئەوڕۆ ماڵ و منداڵ هیچیان لە ماڵەوە نین، هەر خۆم و خۆتین“. زانیم شتێک هەیە. بە پاس چووینە ماڵ. ماڵەکەیان چاوگە خانوویەکی کرێ بوو لە بەتاوین، عەرەب پێیاندەگوت(موشتەمەل). هەر کە دانیشتین بەپێکەنینەوە گوتی:” تۆ دەزانیت چیت کردووە؟“،گوتم:” چیم کردووە؟“ گوتی بەزمێکت دروست کردووە، هەموو سەروپۆتەڵاکی منی گرتووەتەوە و، تۆیش دەبێ ئاگات لەخۆت بێ“، گوتم:“

چـۆن“! گوتـی:” گوێگـرە:وەک دەزانیـی ئەوەتـەی رادیـۆی کـوردی قاهیـرە هەیـە، هیـچ نەمـاوە بەعێـراق و دەوڵەتـە دراوسـێکانی عێـراق و ئینگلیـزی نـەکا. حکوومەتـی ئێـرە گڕیگرتـووە، بەتایبەتـی کـە بـاس لـە یەکێتیـی میسـر و سـووریاش دەکـرێ، ئـەوە هــەر مەپرســە. ماوەیــەک لەمەوبــەر، ئەحمــەدی عەزیزئاغــا هــات بــۆلام و، گوتــی ســەعید بەگ(قــەزاز) سـڵاو دەکا لێـت و دەڵـێ؛ بابفەرمـوێ بـۆ لام، پێکـەوە چایـەک بخۆینـەوە. منیـش گوتـم سوپاسـی دەکـەم، بـا ئـەو بفەرمـوێ بـۆ ماڵـەوە و شـۆرباوێک بخـوا لەگەڵـمان. پـاش ئـەوە، هـەر بـە ئەحمـەدی عەزیزئاغـادا هەواڵـی نـاردەوە بـۆم کـە لـە رۆژی ....دا(کاتەکـەم بیرنەمـاوە: نەبـەز) پاشـنیوەڕۆ دێ بـۆ ماڵـەوە بـۆلام، بەتەنیـا و، ئەمـەش هەردەبـێ لەنێوانـی خۆماندابمێنێتـەوە. گوتـم بەسـەرچاو و، بەخێربـێ. کـە هـات، پـاش بەخێرهێنـان، یەکسـەر پێمگـوت، وەک دوو کـوردی هاووڵاتـی لەگـەڵ یـەک بدووێیـن، یـان رەسـمیات هەبـی لەنێوانمانـدا. سـەعید قـەزاز گوتـی:” کـە مـن هاتووومـە ماڵـت، ئەمـە مانـای وایـە رەسـمیات نەمـا“. منیـش گوتـم:” باشـە کاک سـەعید، جارەکـی دی بەخێرهاتیـت“. ئەویـش گوتـی:” کاک رەفیـق، دەزانیـت دڵـم ئێشـاوە لێـت؟“. گوتم:”خوانـەکا خێـرە؟“ گوتـی:” خێـر نییـە و شـەڕە. کاک رەفیـق تـۆ پیاوێکـی لەنێـو کوردیـش و عێراقیشـدا ناسراویـت، گەلێـک شـتت بەسـەر هاتـووە و دنیایەکـت دیـوە، ئایـا بەڕاسـتی دەزانیـت، کارێـک بکرێـت کـە زیـان بەخۆشـت و کوردیـش بگەیەنێـت؟“، گوتم:”خوانـەکا، کاری چـی؟“ سـەعید قـەزاز نامیلکەکـەی تـۆی لـە گیرفانـی هێنایـە دەرەوە و، خسـتییە بەردەمـم لەسـەر مێزەکـە و گوتـی: ”دەفەرمـوو سـەیرکە“. منیـش خـۆم لێنـەزان کـرد و گوتـم:” ئـەوە چییـە؟“ گوتـی:” چـۆن چییـە؟ زۆر بـاش دەزانیـت چییـە؟“، گوتـم:” ناشـێ ئەمـە ئەوەبـێ کـە ئەحمـەدی عەزیزئاغـا گوتبـووی؛ کتێبێـک لـە لوبنـان چاپکـراوە و تۆیـش گوتووتـە؛ یـان مـن نووسـیومە، یـان بـە پیلانـی مـن کراوە؟“،گوتـی:” بۆچـی تـۆ ئـاگات لەمـە نەبووە؟“،گوتـم:” بـاوەڕ بکـە، نـە مـن نووسـیومە و، نەئـاگام لـە چاپکردنـی بـووە. تـۆ چـۆن هاتیتـە سـەر ئـەو خەیاڵـەی کـە مـن نووسـیبێتم، یـان دەسـتم هەبووبـێ تێیدا؟“،گوتـی: ”چۆنکـە باسـی تـۆی زۆر بەباشـی تێداکـراوە و سـەرتاپای باسـەکە، تاوانبارکردنـی عێـراق و گەلێـک لایەنـی دیکەشـە. خۆئەگـەر یەکێکـی دیکـەش ئـەو کارەی کردبـێ ئـەوا پێوەندیـی بـە تـۆوە هەبـووە، ئەگەرنا؛ چووزانـێ تـۆ سـەرۆکی

حیزبی هیوابوویت"،گوتم:" کاک سەعید، خۆت لەمەوبەر گوتت کە من ناسراوم. گەلێک عەرەبیش وەک دوکتۆر فازیل حسەین و کێ و کێ لە کتێبەکانیاندا باسی منیان کردووە. دوایی نازانم چی بەزمان منەوە گوتراوە کە تۆی وا نارەحەت کردووە؟"،گوتی:"مەبەست لەو نووسینە رێخۆشکردنە بۆ عەرەبە قەومییەکان کە حکوومەتی عێراق بڕووخێنن و بڵێن کوردیش رازین بەوە و، ئەوجا دەرد بکەن بەدەمی کورد و هەموو عێراقییەکدا کە لەخۆیان نەبێ. باشە ئەم پرسیارە دەکەم لێت. ئەگەر ئەم حکوومەتەی عێراق رووخا و نەما، کورد هیچی دەستدەکەوێ؟". گوتم:"باشە، ئەگەر ئەم حکوومەتەی عێراق هەرواما، کورد هیچی دەستدەکەوێ؟"، کە ئەوەمگوت؛ سەعید قەزاز گوتی: " ئاخر پێمبڵێ کورد کێن؟"، گوتم: " کورد؟ من، تۆ" ... گوتی: "کاک رەفیق کە تۆ دەستەیەک منداڵەوردکەت لەخۆت کۆکردووەتەوە و دووکانی ئەو کابرا سەیرە(مەبەستیی ئوستاد بەشیر موشیر بووە: نەبەز) تان کردووە بە شارەزەردەواڵە و هەر ساتەناساتێک، شتێکی قۆڕ و دژ بە حکوومەت و قسەی ناهەق و شیوعیانە بەناوی ئەو کابرایەوە دەنووسن و، هەزار بووختان بە حکوومەت دەکەن، بۆچی ئێمە نازانین کە ئێوە ئەو کارە دەکەن و، ئەو کابرایەش لە سادەیی خۆی، دەڵێ "من نووسیومە". ئێوەش دەزانن کە ئەو کابرایە، وەک ماسی وایە کێردی لەسەر نییە، خۆتان خستووەتە پاڵی. کاک رەفیق بەچوار کەس و لەتێک ئیش بۆ کورد ناکرێ و دەبێ بزانیت کورد سێ بەشن. بەشێکیان کە 85%ی کوردەکەیە، لادێیی و نەخوێندەوارە و برسی و رووت و هەژارن و، لەلایەن لە سەتا پێنجی کوردەوە کە ئاغا و دەرەبەگ و سەرۆکهۆز و مەلا و شێخ و کوێخان، وەک کۆیلە هەڵسوکەوت دەکرێ لەگەڵیان، ئەوانیش هیچ ناڵێن و هیچ ناکەن. 10%ی کوردەکەش خوێندەوار و خەڵکی شارن و، ئەوانیش کەمەیەکی زۆر کەمیان نەبێ، هەموویان مۆسکۆ وەک مەککەی موسوڵمانان وایە بۆیان. دەفەرموو ئەمە کوردەکەتە". گوتم:" باشە تۆ وەزیریت و دەسترۆیشتوویت، دە شتێک بۆ کورد بکە". گوتی:" من کوردم، بەڵام وەزیری کورد نیم. حکوومەتی عێراق منی کردووە بە وەزیر. ئەگەر کورد شتێکیان دەوێ، دەفەرموو با هەموو پێکەوە داوایبکەن. لەباتی ئەوەی دەقیژێنن "بڕووخێ ئیستیعمار" و لەباتی باسی شیوعێتی، بچن

بڵێـن ئێمـە کوردیـن و مافـی خۆمانمـان دەوێ. بـا لـە هەمـوو ناوچەکانـی کوردسـتانەوە نوێنـەر بنێـرن بـۆ بەغـدا و، بچنـە لای مەلیـک و سـەرۆکوەزیران و داوابکـەن. ئەوسـاکە منیـش، وەک وەزیرێکـی عێراقـی، کـە بەرپرسـیاریی کاروبـاری ناوخـۆی وڵاتـم، دەڵێـم هەقیانـە، باخۆیـان خۆیـان ببەنبەڕێـوە. ئابـەم جـۆرە شـتێک دەکـرێ، ئەگەرنـا، جەمـال عەبدولنـاسر، لەباتـی رادیۆیـەک بـە کـوردی، سـەت رادیـۆ دابنـێ، هیـچ شـتێک ناکـرێ و خۆتـان هەڵنەخەڵەتێنـن". گوتـم : "دەباشـە ئێـوە فەرمـوون دەستپێشـکەری بکـەن و، کارێـک بـۆ کـورد بکـەن و، نیـازی باشـی خۆتـان دەرخـەن". گوتـی:" کاکـە، دەستپێشـکەریی دەبـێ لـە کـورد خۆیانەوەبـێ و، ئـەوەش هەمـوو پێکـەوە. دیـارە تاوەکـو دەرەبـەگ و ئاغـا و مـەلا و شـێخ و شـیوعی دەسـەڵاتداربن لەنـاو کـورددا، هیـچ کارێـک بـۆ کـورد ناکـرێ، دڵنیاشـبە، کـە تـۆ دەڵێیـت ئـاگات لـە نووسـینی ئـەم کتێبـە نییـە، باشـە، بـەڵام ئـەوەی ئـەم کتێبـەی نووسـیوە، یـان کەسـێکی سـادە و خـاو و خۆشـباوەڕە و، پێیوایـە بـەو قسـانە عـەرەب دەبنـە بـرای کـورد و، دەوڵـەت بـۆ کـورد دروسـتدەکەن، ئـەوە نازانـێ؛ ئەگـەر عـەرەب بشـیانەوێ دەوڵـەت بـۆ کورد دروسـتبکەن، کـە نایانـەوێ، ئـەوا ناتوانـن دروسـتیبکەن، چۆنکـە ئـەو شـتە بـەدەس ئـەوان نییـە و، ناتوانـن بیکـەن. خـۆ ئەگـەر واشـنەبێ، ئـەوا ئـەو کەسـە کابرایەکـی سـاختەچی و فێڵبـاز و تەڵەکەبـازە و، دەیـەوێ بـەم قسـە لووسـانە؛ سـابوون لەبەرپێـی ئـەو کابـرا هـارە لەخۆباییبـووە (مەبەسـتی ناسربووە:نەبـەز) بـدا، بۆئـەوەی ئەویـش دەسـتێکی شـێتانە بوەشـێنێ و، عێراقیـش و کوردیـش، تووشـی بەزمێـک بـکا و، ماڵـی خۆیشـی و ئێمـەش بەجـارێ وێـران بـکا. جـا ئەمـە باشـە؟"، گوتـم:" لەگـەڵ ئەوەشـدا، هیـچ نەبـێ، تـۆ دەتوانیـت رێبدەیـت بـە دەرچوونـی هێنـدەک رۆژنامـە و گۆڤـاری کـوردی". گوتـی: "داومـە، بەوانـەی کـە دەزانـم نایکـەن بـە چەقەنەلێـدان بـۆ شـیوعێتی، وەک کوڕەکـەی شـێخ حیسـامەدینی تاڵەبانـی". (سـەرنج: کاتـی خـۆی مـام جـەلال دەیویسـت رایـە (اجـازە)ی گۆڤارێکـی کـوردی وەربگـرێ کـە منیـش بەشـداریبکەم لـە دەسـتەی نووسـەرانیدا و، چـوو بـۆلای سـەعید قـەزاز، سـەعید قـەزاز، لەپێشـەوە بەڵێنـی دابـوو پێـی کـە بیداتـێ و پێیگوتبوو"هەڵبەسـتی نیشـتمانپەروەرانەی فایـەق بێکـەس بنووسـە تێیـدا، مەیکـە بەکتێبـی شـیوعێتی". بـەڵام دواییـش پەشـیمان بـووەوە لـە بەڵێنەکـەی و نەیدایـە. شـایەنی باسـە، لـەو ماوەیـەدا، رایـەی گۆڤـاری

(پێشـکەوتن) و(هیـوا) لـە بەغـدا و (شـەفەق) لـە کەرکـووک و هێنـدەک گۆڤـاری دیکـە دران، چەنـد پەرتۆکێکـی کوردیـش کەوتنـە بـازاڕەوە و،(یانـەی سـەرکەوتنی کورد)لەبەغـدا جموجۆڵێکـی تێکـەوت. ئـەم قسـانەی مامۆسـتا ڕەفیـق حیلمیـم سـاڵانی سـاڵ لـە دڵـی خۆمـدا پاراسـتن و ئێسـتەش، تاوەکـو ئـەو هەندازەیـەی لەبیرمـاون و بەوپـەڕی سەرڕاسـتییەوە خسـتمنە سـەر کاخـەز، لەبـەر خاتـری مێـژووی کـورد، کـە ئـەم میـژووە بەداخـەوە، لـە گەلێـک لایەنـەوە کەلێنـی تێدایـە. بێجگـە لەمـەش، مامۆسـتا ڕەفیـق حیلمـی، لەڕێـی ئەحمـەدی عەزیزئاغـاوە بیسـتووبووی(نەک لـە سـەعید قـەزاز خۆی)کـە پێوەندیـی بـە مەسـعوودی کـوڕی مـەلا محەممـەدی کۆییـەوە کـراوە، وەک کوردێکـی خوێنـدەوار و دووژمنـی شـیوعێتی، ئەویـش ڕازیبـووە بـە هـاوکاری و، ئامـادە بـووە لەگـەڵ کاکـە زیـاد و، گەلێـک لـە ئاغاکانـی کۆیـە و هەولێـر و بادینـان و پارتـی قسـەبکا و، بـۆ ئەمـەش داوای پارەیەکـی زۆری کـردووە کـە دەمـی ئاغـاکان چـەور بکاپێـی. هەوڵەکـەی سـەرینەگرتووە، چۆنکـە لەلایەکـەوە "پارتـی ڕازی نەبـووە" کـە هاوکاریـی لەگـەڵ "ئیسـتعمار"دا بـکاو، لەلایەکـی دیکەشـەوە سـەعید قـەزاز خۆشـی ڕازی نەبـووە لەگـەڵ ئاغـاکان و"پارتـی" کـە ئـەو بـە شـیوعی دەدایـە قەڵـەم هـاوکاری بـکا. (سـەرنج:دەبێ ئـەوەش بـۆ مێـژوو بێـژم کـە سـەعید قـەزاز کاتێـک ستاندار(متەسـەریف)ی مووسـڵ بـوو کەلەپچـەی کـردە دەسـتی چەنـد دەرەبەگێکـی زلـی وەک ئەحمـەد ڕەشـیدی، میـری بەروارییـەکان و دێوالـی بەگـی دۆسـکی کـە دوو دەرەبەگـی زۆردار و جاشـی ڕژێمـی عێـراق بـوون، دژ بە شۆڕشی بارزان 1943 ـ 1945:ج.نەبەز)

ئەوجـا مامۆسـتا ڕەفیـق حیلمـی گوتـی "زۆر پێمناخۆشـە کـە ڕەهەنـدەی زوبێـر کراویـت، بـەڵام تـۆ بچـۆ بـۆ زوبێـر و سەرکێشـی مەکـە و، ماوەیـەک خـۆت کڕکـە، تاوەکـو ئـەم گرۆپفـە دادەمرکێتـەوە. هێشـتا نازانـن کـێ ئـەو ناميلکەیـەی نووسـیوە، ئەگـەر دۆزیانـەوە تۆیـت؛ خراپـترت پێدەکـەن".

لـە کورتـی بیبڕمـەوە، چوومـە زوبێـر و، لـە کوردسـتان دوورخرامـەوە و، لـەو ماوەیـەدا کـە لـە زوبیـر بـووم، "یەکێتیـی عـەرەب" کـە پەیماننامەکـەی لـە 1958/2/1دا، واژۆکـرا و، لـە 2/21 دا گشتپرسـیی لەسـەر کـرا، لـە 2/23 دا بـە فەرمـی و بەشـێوەی"کۆماری یەکگرتـووی عـەرەب" لـە میسـر و سـووریا پێکهـات و، دوایـی یەمەنیشـی چـووە

سـەر، عێـراق و ئـەردەن ناچارمـان بەرامبـەر بـەوە لـە 1958/2/14دا یەکگرتنێکـی فیدراڵـی لەنێـوان خۆیانـدا دروسـتبکەن. پارتییـەکان، زۆر هەوڵیانـدەدا، لەڕێـی نوێنـەری سـلێمانیی لـە پەرلەمانـدا، عەلـی کەمـال، نێـوی کوردیـش بەجۆرێـک لـە دەسـتووری "یەکگرتنـی عەرەبـی عێـراق و ئەردەن"دابهێـنرێ، بـەڵام لەبەرئـەوەی پارتـی هیـچ سـەنگ و قورسـاییەکی جەماوەریـی نەبـوو، نـووری سـەعید، هـەر وەرامیشـی نەدانـەوە. پارتییـەکان، عەلـی کەمالی نوێنـەری شـاری سـلێمانییان کردبـوو بـە دەمڕاسـتی خۆیـان لای حکوومـەت. عەلـی کەمـال بازرگانێکـی زۆر دەوڵەمەنـد و کوردێکـی ئـازا و دەستڕۆیشـتوو بـوو. کاری خێرەومەندییشـی دەکـرد. ماوەیەکیـش لەوەپێـش بەڕێوەبـەری پۆلیسـی بەغـدا بـوو، کـە توانیبـووی سـەربە دزەکان و جـەردەکان و چەقۆکێشـەکان شـۆڕبکا. نـووری سـەعید زۆر دەترسـا لێـی. لـە بەغـدا، تاوەکـو قاسـم نەهاتبـووە سـەرکار، زوو زوو دەهاتـە دووکانـی (ئوسـتاد) بەشـیر موشـیر و دەنگوباسـی حکوومەتـی دەهێنـا بۆمـان. پـاش ئـەوەی قاسـم هاتـە سـەرکار، لـە دەرەوەی عێـراق، بـە تایبەتـی لـە ئـەردەن و نێوچـەی کەنـداو و لوبنـان دەژیـا و، جاوبـار دەهاتـە ئەڵمانیـا. جارێکیـان خـۆی و خێزانەکـەی کـە لـە بنەماڵـەی سـەنەوی (سـنەیی)یەکانی بەغـدا بـوو، لەگـەڵ سـەباحی کـوڕی و کوڕەزاکـەی کـە منداڵێکـی زۆر وتووریـا و خۆبـە کـوردزان بـوو، هاتنـە میۆنیـخ، منیـش ئـەو دەمـە ئەپارتمانێکـم بەکرێگرتبـوو کـە ناندینێکـی گچکـەی هەبـوو، بانگێشـتمکردن بـۆ نانخـواردن. هاوبیـران؛ بروسـکە ئیبراهیـم و ئەحمـەد نەقیبیـش ئامادەبـوون. باسـی مـام جـەلال هاتـە پێشـەوە، کـە لـە حکوومـەت نێزیکببـووەوە. عەلـی کەمـال پرسـی لێـمان، "مـام جـەلال کـوڕی کێیـە؟"، ئێمـەش پێـمان سـەیر بـوو کـە ئـەو پرسـیارە دەکا ـ گوتمـان" بۆچـی نازانیـت کـوڕی کێیـە؟"، گوتـی: "نـا حەزدەکـەم لـە ئێـوە بپرسـم"، گوتمـان کـوڕی شـێخ حسـامەدینی تاڵەبانییـە"، گوتـی:" حسـامەدین چیکـەرە؟"، گوتمـان کابرایەکـی هـەژارە ـ گوتـی" کوڕینـە. ئێـوە خۆتـان دەزانـن ئـەز بـەم پیرییـەی خۆمـەوە، جـاران لـە پشـت مـام جەلالـەوە دەڕۆیشـتم و لەبـەری هەڵدەسـتام، ئەمـە کاتێـک بـوو کـە سـەرمایەکەی مـام جـەلال نیشـتمانپەروەری بـوو ـ ئێسـتە چووتـە پـاڵ حکوومەتـی عێـراق، لەبەرئـەوە، دەبـێ بزانـم کـوڕی کێیـە؟ ئایـا، دەشـێ لەبـەر خاتـری سامانەکەی باوکـی لەبـەری هەسـتم؟".

شـایەنی باسـە، بەرنامـەی کوردیـی رادیـۆی قاهیـرە تاوەکـو سـاڵی 1964مـا، ئەوجـا لەژێـر گوشـاری عەبدولسـەلام عارفـداو لەبـەر ئـەوەی بەرنامەکـە لـە دژی عێـراق دەدوا، پرۆگرامـی کوردیـی داخـرا. یۆسـف مـارف (زەنـد) کـە لـە 1938/8/7دا لـە مەریـوان وەک کـوڕە دارتاشـێک، لەدایکببـوو و، لـە هەورامـان لای مەلاکەریمـی مودەڕیـس خوێندبـووی، لـە ئەڵمانیـا بـووە پەنابـەر و ئەندامـی (یەکێتیـی نەتەوەیـی خوێندکارانـی کـورد لـە ئەوروپـا) "نوکسـە". لـە قاهیـرە دیپلۆمـی لـە سـایکۆلۆژی و وانەگوتنـەوەدا وەرگرتبـوو و، لـە زانسـتگەی کیـل 1976/1975، ماجسـتێر و لـە 1982دا دکتـۆرای وەرگرتبـوو، دکتۆرانامەکـەی لـە بـارەی پێشـگری(دە)ەوە بـوو لـە زمانـی کوردیـدا. ڕەوانـی شـادبێ. یۆسـف گوتـی، چـی خـراپ بـوو لـە دژی عەبدولسـەلام عـارف بڵاومکـردەوە، تاپێیانزانـی.

کۆتایی باس

ئـەم هەوڵوتێکۆشـینە کـە لـەو نامیلکەیەوە(کفـاح الاکراد)دەسـتیپێکرد، بـووە هـۆی ئاشـناکردنی جەمـال عەبدولنـاسر بـە کێشـەی کـورد و، پێشـوازیی لـە بارزانـی و ئـەو کەسـانە کـرد کـە بارزانیـان لـە ئەوروپـای ڕۆژهەڵاتـەوە، پـاش کودەتاکـەی قاسـم، بەمیـسردا هێنایـەوە عێـراق؛ بـەڵام، ئەوەبـوو، نـە پارتـی و نـە کۆمۆنیسـتەکان، نەیانتوانـی سـووت لەسـەردەمی قاسـم وەربگـرن.
لـە کۆتایـی ئـەم وتـارەدا، دەمـەوێ ئـەوەش بێـژم کـە لـە نیـوەی یەکەمـی شەسـتەکاندا، کاتێـک لـە مۆنیـخ دەژیـام و، لـە زانسـتگەی مۆنیـخ دەمخوێنـد، لەگـەڵ ڕەحمەتـی عەبدوڵـڵا قـادر ببووینـە ئاشـنای یـەک. عەبدوڵـڵا قـادر لـە نەورۆڵییەکانـی هەڵەبجـە بـوو. لـە چلەکانـدا چووبـوو بـۆ سـویسرا بـۆ خوێندنـی هەندازیاریـی. کاک عەبدوڵـڵا، ئەگەرچـی بـە گۆڤانیی(شـایەتی)گەلێک کـەس، یەکێـک لەوانـە؛ د.یۆسـف ئەلعەتتـار کـە مامۆسـتای کیمیابـوو لـە زانسـتگەی بەغـدا لـە پەنجاکانـدا و، ناسیاری عەبدوڵـڵا بوو، عەبدوڵـڵا هەرچەنـدە خوێندکارێکـی زۆر ژیـرەک بـوو، لـە بەدبەختـی، لـە خوێندنـدا سـەرنەکەوتبوو؛ هاتبـووە ئەڵمانیـا و، نانـی خـۆی بـە وتـاردان بـۆ کۆمەڵەیەکـی ڕۆشـنبیریی دەردەهێنـا. بێجگەلـەوەش، ماوەیـەک سـەرۆکی کۆمەڵەیەکـی ئیسـلامی

بــوو، کــە دوایــی لەبــەر هێنــدەک بیــروڕا کــە بەدڵــی لایەنگرانــی کۆمەڵەکــە نەبــوو، خــۆی لێکێشــابووەوە. لــە یەکێــک لــە وتارەکانیــدا کــە هەردەمــە لــە شــوێنێکی ئەڵمانیــا لەبــەردەم کۆمەڵــە خەڵکێکــدا بــە ئەڵمانییەکــی رەوان پێشکێشــیدەکرد؛ میسرییەکــی ســەر بــە رێبــازی نــاسر ئامــادە دەبــێ و، پــاش قســەکردن لەگەڵــی، کارێکــی وادەکا کــە ســەفیری میــسر لــە ئەڵمانیــا بانگێشــتنامەیەک بــۆ چوونــە میــسر بنێــرێ بــۆی. عەبدولــلا قــادر ئــەو دەمــە لــە ئەڵمانیــا پەنابەربــوو. لــەو ســەردەمەدا، تاکوتــەرا پەنابــەر هەبــوون لــە ئەڵمانیــا، لەبەرئــەوە زۆر رێزدەگیــرا لێیــان. لــەو ســەفەرەیدا بــۆ میــسر کــە لــە زســتانی 1964دا بــوو، عەبدوڵــلا قــادر؛ جەمــال عەبدولنــاسری دیبــوو. جــا لەبــەر ئــەوەی عەبدوڵــلا قــادر لــە منــەوە بیســتبووی کــە لەڕێــی (کفــاح الاکــراد) ەوە، نــاسر پێوەندیــی بــە کــوردەوە پەیداکــردووە؛ لای نــاسر باســی ئــەوەی کردبــوو، ئەویــش لێیپرســیبوو؛ بۆچــی تــۆ "صامــد الکردســتانی" دەناســیت؟" گوتبــووی:" ئــا لــە میۆنیــخ دەژی و دۆســتین"، نــاسر پێیگوتبــوو ســڵاوی منــی بگەیەنــێ و پێیبڵــێ؛ بــا لــە ســەفارەتی ئێمە(میــسر) لــە ئەڵمانیــا داوای ڤیــزە بــکا و بــێ بــۆ ســەردان وەک میــوان. کاک عەبدوڵــڵا، بیــروڕای وابــوو کــە بچــم باشــە. لەپێشــەوە دوودڵ بــووم لــە چــوون و نەچــوون، بــەڵام دوایــی کەلێکمدایــەوە، ســەردانەکەم رەنگــە لەبــارەی رێکلام(وتــاری رۆژنامــە و قســەی نێــو رادیۆ)نرخێکــی هەبــێ، بــەڵام لەبــاری رامیارییــەوە هیــچ رۆڵێــک ناگێــڕێ. هەرچەنــدە کاک عەبدوڵــلا گوتــی؛ کــە لــەلای نــاسر، رەخنــەی لــە عەبدولســەلام عــارف گرتــووەو، گوتوویەتــی ئــەو کابرایــە، بــە هەڵوێســتەکانی دژی کــورد و ئەوانــەی لەگەڵــی نیــن، زۆر زیــان دەگەیەنــێ بــەو رێبــازەی بەڕێزیــان گرتوویانــە بــۆ خزمەتــی عــەرەب و، عەبدولســەلام ئــەو کەســە نییــە کــە ســەرۆکێکی گــەورەی وەک ئێــوە هــاوکاری بکــەن" و، گوتــی:" نــاسر کــە ئــەم قسانەم دەکــرد بــۆی، بێدەنــگ بــوو و، بــە رەنگــی دەموچاویــدا وابــوو کــە قســەکەم بەراســت دەزانــێ، بــەڵام لــە دژی عەبدولســەلام قســەی نەکــرد"، لەگــەڵ ئەوەشــدا بڕیارمــدا کــە نەچــم؛ چۆنکــە لەلایەکــەوە؛ عێراقێکــی عارفــی هەبــوو کــە ســەر بــە نــاسر خــۆی بــوو، پاشــان شۆڕشــێکی کــورد هەبــوو کــە نوێنــەری خــۆی هەبــوو. لەبــەر ئــەوە دەمزانــی چوونــم بــۆلای نــاسر لــەو کاتــەدا، هیــچ خزمەتێــک بەکێشــەی کــورد نــاکا، پــتر لــەوەی کــە کــراوە و، کاتــی بەســەرچووە، چۆنکــە بارودۆخەکــە گۆڕابوو.ئەوەشــم لەبیربــوو کــە

لــە رۆژی 1959/4/16دا، ئــەو بارزانییــە پەنابەرانــەی لــە یەکێتیــی ســۆڤێت بــوون و گەڕانــەوە عێــراق، رادیــۆی قاهیــرە و(صــوت العــرب) کــە کەوتبوونــە دووژمنایەتیــی قاســم و ســۆڤێت و کۆمۆنیســتەکان، بــەدرۆ گوتیان"ســۆڤێت ئــەم بارزانییانــەی بەچەکــەوە ناردووەتــەوە بــۆ پشــتگیریی قاســم و کۆمۆنیســتەکان و، بــۆ نەهێشــتنی عەرەبایەتیــی عێــراق"، ئەمــەش هــەر درۆکــەی زســتانی 1956ی نــووری ســەعیدبوو. بێجگــە لەمەش،ئەوەبــوو کــە مــام جــەلال لەپــاش کودەتــای بەعــس(1963/2/8) بــۆ وتووێــژ لەبــارەی "یەکێتیــی عــەرەب"هوە چــوو بــۆ میــسر، نــاسر پییگوتبــوو کــە ئــەو" لــە هەمــوو بارودۆخێکــدا دژی هەمــوو بزووتنەوەیەکــی جیاخوازانــە لــە نیشــتمانی عــەرەب دا دەوەســتێ". واتــە بزووتنــەوەی کــوردی بــە جیاخوازانــە و، کوردستانیشــی بەبەشــێک لــە "نیشــتمانی عــەرەب" دانابــوو. ئێــدی خاڵێکــی گرنــگ کــە هەردوولامــان کۆبکاتــەوە نەمابــوو، لەگــەڵ ئەمەشــدا، کــە لەســاڵی1969دا نامیلکەیەکــم لــە هامبــورگ بــە عەرەبــی، لەژێــر نێــوی (حــول المشــكلة الكرديــة - لەبــارەی کێشــەی کــوردەوە) نووســی و، لەلایــەن (یەکێتیــی نەتەوەیــی خویندکارانــی کــورد لــە ئەوروپــا NUKSE)ەوە بڵاوکرایــەوە، باســی ئەوەمکــرد کــە نــاسر زۆر جێــی رێــزە، ئەگەرچــی عەرەبــەکان نرخــی خــۆی پێنــادەن؛ چۆنکــە هێنــدەک لــە فەلەســتینییەکان دەیانگــوت "خاینــە"، ئــەز ژی رێزیدەگــرم، هەرچەنــدە دەزانــم دژایەتیــی کــورد دەکا. رێزگرتنــی کەســێکیش، جیایــە لەگــەڵ هاوکاریکــردن لەگەڵــی. بــاوەڕم بــەو قســەیەی جەنــەراڵ دیگۆلیــش هانیبــوو، کــە دەیگوت:"هەڤاڵبەندێتیــی رامیــاری و پەیماننامــە، وەک کچــی گەنجــی جــوان و، گوڵــی رەنگینــی بەهــار وانــە"، مەبەســتی ئەوەبــوو، کچــە جوانەکــە بەتێپەڕبوونــی کات، پیردەبــێ و ئــەو شــۆخ و شــەنگییەی جارانــی نامێنــێ و، گوڵــە رەنگینــە گەشــەکەش، سیس دەبــێ و، پاشــان هیشــک دەبــێ. ئــەم پەنــدەی دیگۆلیشــم لــەو نامیلکــەی (حــول المشــكله الكرديــە)دا تۆمارکردبــوو.

بەپێچەوانــەی قســەکانی ســەعید قەزازیشــەوە، کەپێیوابــووە؛ ئــەو کەســەی ئــەو نامیلکەیــەی نووســیوە، یــان سادە(ســاویلکە) بــووە، یــان "ســاختەچی"، ئــەز نــە لــە ســاویلکەیەتییەوە ئــەو کارەم کــرد و، نــە لــە ســاختەچێتییەوە. دەرفەتێکــم لەبــەردەم کێشــەی کــورددا دی و، ویســتم لەدەســتنەچێ و، ئــەو کاتــەش، لەبەهــاری ژیانمدابــووم و خاوەنــی هیــچ جــۆرە دەســەڵاتێکیش نەبــووم. ئــەوەش کەکــردم لەپێنــاوی

ڕەشـوڕووتی کـورددا کـردم و، چاوەڕوانـی خێروبێـری هیـچ لایەنێـک نەبـووم و نیـم بۆخـۆم. سـەعید قـەزاز، لـەو تەمەنـە و ئـەو پایـە بـەرزەدا، خـۆ دەیتوانـی کـە رادیۆکـە دامـەزرا، بەکاربەدەسـتانی عێراقـی بگوتایـە. دەدەی، مافێـک بـدەن بـە کـورد، بانەبنـە دۆسـتی نـاسر؛ بۆچـی نەیگـوت؟ ئێسـتە کامـمان گوناهباریـن؟

ئـەوەی سـەعید قـەزاز لێیدەترسـا هاتـەدی. ڕژێمـی عێـراق گـۆڕدرا و، خۆشـی بەنـاڕەوا ملـی کـرا بەپەتـدا، هـۆی ئـەوەی کـە سـەعید قـەزاز، داوای مافـی بـۆ کـورد نەکـردووە، لـە ترسـنۆکییەوە نەبـوو، چۆنکـە لەبـەردەم دادگـەی مەهداویـدا، زۆر ئازایانـە هاتـە دەسـت. هۆیەکـەی ئـەوە بـوو، بـاوەڕی بەکـورد نەبـوو، کـە لـەو کۆمەڵگـە دەرەبەگییـەدا بتوانـن، داوای مافـی خۆیـان بکـەن. بەڵگەشـم بـۆ ئەمـە ئەوەیـە کـە لـە هاوینـی 1962دا لـە ژنێف(سـویسرا) بەڕێکەوتێکـی سـەیر، زەکـێ خانـی خیزانـی سـەعید قـەزازم ناسـی و ئـەو پرسـیارەم کـرد لێـی ئـەوە چـۆن، لـەو هەلـەدا کـە ڕەخسـابوو بـۆی، باسـی کـوردی نەکـردووە؟ زەکـێ خـان گوتـی: باوکـی پەریخان(سـەعید قـەزاز) زۆر جـار کـە ئـەو باسـە دەهاتـە پێشـەوە دەیگوت“کەسـم لەپشـت نییـە. ئەوحەلـە بەتەنیـا دەمێنمـەوە”. زەکـێ خـان ژنێکـی زۆر ڕۆشـنبیر بـوو، ڕەوانـی شـادبێ(بڕوانە: جەمـال نەبەز:ڕۆژانـی ئاوارەییـم لـە سـویسرا. بنکـەی ئەدەبـی و ڕۆناکبیریـی گەلاوێـژ، سـلێمانی1999).

بەرلین: شوباتی 2010

پەنجا ساڵ لەمەوبەر

چەند دەمژمێرێك لەگەڵ ئیمامی کۆچکردووی شیعەکانی جیهان ئایەتوڵڵاهولعوزما سەید موحسینی حەکیم لە پاییزی 1959دا لە نەجەف

جەمال نەبەز

چەند وشەیەك بۆچوونە نێو باسەکە

کورد دەبێژن"ئەوی بژی دەبینێ". ئەم قسە نەستەقە، لە چەند زمانێکی رۆژهەڵاتیی دیکە و، زمانە رۆژاواییەکانیشدا هەیە. راستە؛ مرۆڤ تاوەکو لە ژیاندابێ، گەلێك شت دەبینێ و گەلێك شتیشی بەسەردێ. لێ، هێندێکیان، مرۆڤ خۆی بەمەبەست بەدوایاندا ناگەڕێ، بەڵکو بەهۆی رێکەوتەوە تووشی دەبن، یان روودەدەن لێی. دیارە، هەتا مرۆڤ پێوەندیی بە خەڵکەوە فراوانتربێ، ژمارەی پێشهاتەکان و رێکەوتەکان پتر دەبن. جۆری پیشەش، جاروبار؛ رۆڵێك دەگێڕێ لە زۆریی و کەمیی ژمارەی پێشهاتەکان و رووداوەکاندا. بۆ وێنە: کرێکارێك کە هەر رۆژە بۆ یەکێك، یان بۆ لایەنێك کاربکا، یان تاکسیهاژۆرێك، کە هەردەمە و یەکێکی دیکە سواری تاکسییەکەی بکا، یان کەسێك کە لە بازاڕێکی گەورەدا دووکانداربێ، یان فەرمانبەرێك کە بەزۆریی بەڕێوەبێ و، بە پاس و شەمەندەفەر لە سەفەردابێ و، ئەم شار و ئەو شار بکا، ئەمانە پێوەندییان بەخەڵکەوە پترە، وەك لە یەکێك کە کارمەندێك بێ لە فەرمانگەیەکی گچکەدا و، بە تەنێ، لە ژوورێکدا خەریکی

سەید موحسین حەکیم

تاپیکردن بێ و، ڕێی دووری، ماڵەوە و شوێنی کاربێ. لێرەدا دەمەوێ بێژم کە پیشەی مامۆستایەتی، پیشەیەکە دەبێتە هۆی پێوەندییەکی فراوان، نەك هەر بە قوتابیان و هەڤاڵمامۆستایانەوە، بەڵکو بەکەسوکاریشیانەوە و؛ دەبێتە هۆی ناسینی ژمارەیەکی زۆر لە خەڵکی جیاواز جیاواز، بەتایبەتی، ئەگەر ئەو مامۆستایە، وەك فیلمی گەڕۆك؛ ئەم شوێن و ئەو شوێنی پێبکەن.. دە ئەز ئەو مامۆستا گەڕۆکە بووم، کە لە 1955/10/25دا بە فەرمانی ژمارە 37121ی وەزارەتی زانیاریی عێراق؛ بە مامۆستا دامەزرام و، لە 1955/11/5دا دەستمبەکار کرد تاوەکو ڕۆژی 1961/9/30 کە دەستملەکار هەڵگرت و چوومەوە ماڵ، پاش چەند جار ئیستیقالەکردنم و دانەدواوەی لەلایەن وەزارەتەوە، بەبیانووی "پێویستیان بە خزمەتەکەم"، تاوەکو دوایی وەزارەت ناچاربوو بە"ئیستیقالەکردوو"م دابنێ بەپێی قانوون و، فەرمانی ژمارە 82366ی ڕۆژی 1961/12/16.

لە ماوەی ئەم شەش ساڵ خەریکبوونەمدا بە پیشەی فێرکاریی و پەروەردەوە لە باشووری کوردستان و عێراقدا، چەند جار جێگۆڕکێ کراپێم : دوو ساڵ لە کەرکووك

(لـە چـوار قوتابخانـە: نێوەنديـی ڕۆژاوا، نێوەنديـی ڕۆژهـەڵات، نێوەنديـی موسـەڵڵا، دوانێوەنديـی ئێـواران؛ کـە بـە قوتابخانـەی عەلـی حيکمـەت بەنێوبانـگ بـوو)، سـاڵێك لە زوبێـر (بـەسرە، لەسـەر سـنووری کوێت)، دوو سـاڵ لـە بەغدا(دوانێوەنديـی جەعفەرييەی ڕۆژان و ئێـواران)، سـاڵێك لـە هەولێر(دوانێوەنديـی هەولێـر و دوانێوەنديـی ئێـواران و قوتابخانـەی مامۆسـتايانی سـەرەتايی). لـەم ماوەيـەدا، گەلێـك شـتم دی و گەلێكيشـم بەسـەرهات، کـە ئـەم وتـارە شـوێنی گێڕانـەوەی ئـەو باسـانە نييـە، هێنـدە نەبـێ کـە پێوەنديـی بـە وتارەکـەوە هەيـە.
ڕەنگـە خوێنـەرەوەی ئـەم وتـارە ئـاگای لـەوە هەبـێ کـە لـە چەنـد شـوێنێکی ديکـەدا باسـی ئەوەمکـردووە کـە چـۆن وەك قوتابـی، هـەر لـە قوتابخانـەی نێوەنديـی سـلێمانييەوە و، پـاش ئـەوەی زمانـی عەرەبـی بـەزۆری زۆردارەکـی بەسـەر قوتابيانـی کـورددا سـەپێندرا و، مامۆسـتا کوردەکانيشـمان کـە بـە پەنجـەی دەسـت دەژمێـردران، ناچارکرابـوون بەعەرەبـی قسـە بکـەن لەگەڵـمان، کەوتمـە سـەر کەڵکەڵـەی ئـەوەی خـۆم ئامـادە بکـەم ببـم بـە مامۆسـتای دواڕۆژ، تاکـو بـە کورديـی وانـە بڵێمەوە(سـەرنجی وتـاری: جەمـال نەبەز"بەبۆنـەی ئاهەنگـی پەنجاسـاڵەی بەشـی کورديـی زانسـتگەی بەغـدا لـە پايـزی2009 دا، بەشـی کورديـی چـۆن دامـەزرا؟" بـدە؛ لـە پاشـکۆی (ڕووداو) ژ86، 2009/11/16) هەروەهـا (وشـەنامەکی ئێتيمۆلۆژيـای زمانـی کورديـی) www.jemalnebez.com . هـەر بـۆ گەيشـتنم بـەم ئامانجـە؛ چوومـە کۆلێـژی پـەروەردەی زانسـتگەی بەغـدا و، کـە خوێندنـم لـەوێ تـەواو کـرد، ئاواتەکـەم هاتـەدی و، بـۆ يەکەمجـار لـە پايـزی 1955دا لـە قوتابخانـەی دوانێوەنديـی کەرکـووك دامەزرێنـدرام، کـە بەسـەرهاتيی دوو سـاڵی کەرکووکـم بەکورتـی لـە پێشـگۆتنی (وشـەنامەکی ئيتميۆلۆژيـای زمانـی کورديـی)دا خستووەتەڕوو(سـەرچاوەی پێشـوو).

لە کەرکووکەوە ڕەهەندەکرام بۆ زوبێر

لـە پاييـزی 1957دا کاتێـك لـە قوتابخانـەی دوانێوەنديـی موسـەڵڵای کەرکـووك بـووم، بـە فەرمانـی وەزارەتـی زانياريـی ژ(43340)ی ڕۆژی 1957/10/9 ڕەهەنـدەی قوتابخانـەی نێوەنديـی زوبێـر کـرام، وەك تۆڵەسـەندنەوەيەکی ڕژێمـی فەرمانڕەوايـی

ئـەو سـەردەمە، بەرامبـەر بـەوەی لـە پۆلـی قوتابخانـەدا بەکوردیـی قسـەم کـردووە و، ئەگـەر قوتابییـەك لـە زمانـی عەرەبیـی وانەکـە نەگەیشـتایە، بەکوردیـی تێمدەگەیانـد، هەروەهـا؛ وەك دووژمنایەتییەکـی نـاڕەوای دەسـەڵاتداران بەرامبـەر بـەو چالاکییـە رۆشـنبیریی و رامیارییـە بەرچـاوەی کـە هەمبـوو، وەك نووسـینی وتـاری رۆژنامـە و، چاپکـردن و بڵاوکردنـەوەی پەرتـۆك و ناملیکـە بـۆ خسـتنەڕووی کێشـەی خوێندەواریـی و رامیاریـی کـورد و، رەخنەگرتـن لـە هەڵوێسـتی حکوومـەت بەرامبـەر گوللەبارانـی خەڵـك لـە سـلێمانی لـە خۆپێشـاندانی رۆژی ناشـتنی تەرمـی شـێخ مەحمـوود لـە 1956/10/10دا کـە ئەختەرخانـی ژنـی رەشـۆلی گۆرانییێـژی تێـدا کـوژرا و لاشـەی شـێخیش بەرگوللـەدرا، هەروەهـا هەڵوێسـتی سەرشـۆڕانەی حکوومەتـی عێـراق بەرامبەر پەلامـاری دەسـتدرێژکەرانەی بەریتانیا و فەرەنسـا و ئیسرائیـل بـۆ سـەر میسر(سـەرنجی وتـاری جەمـال نەبەز:(پرۆگرامـی کوردیـی رادیـۆی قاهیـرە لـە هاوینـی 1957دا چـۆن دامەزرا)بـدە، لـە پاشـکۆی(رووداو) ژمـارە106 ی 2010/3/29 دا). پـاش ئـەوەی بـۆم رۆنبـووەوە، ئەگـەر واز لـە کارەکـەم بێنـم و نەچـم بـۆ زوبێـر وەك مامۆسـتا، ئـەو دەمـە بە"ئیسـتیقالەکردوو"دامدەنێن و جلکـی سـەربازیی دەکەنەبـەرم و، بەوجـۆرە دەمنێـرن بـۆ زوبێـر، چۆنکـە کاربەدەسـتی وەزارەتـی زانیایـی، لـە پاییـزی ئـەو سـاڵەدا هەڕەشـەی ئـەوەی لەمـن کـرد، ئەگـەر وەك مامۆسـتا نەچمـە ئـەوێ، ئـەوا وەك سـەرباز دەمنێـرن.. بەنابەدڵـی چـووم بـۆ زوبێـر.

رۆژانی ئاوارەییم لە زوبێر

زوبێـری ئـەو سـەردەمە، شـارۆچکەیەکی دەهـەزار کەسـیی سـەر بەشـاری بـەسرە بـوو. بـە پـاس 10 بـۆ 12 خولـەك لـە بـەسرەوە دووربـوو. ئـەم شـارۆچکەیە بەنێـوی زوبێـری کـوڕی عەوامـەوە نێونـراوە. زوبێـر (593 ـ 656) لـە تەمەنـی 16سـاڵیدا موسـڵمان بـووە و، لـە گەلێـك لـە شـەڕەکانی موسـڵماناندا دژ بەبتپەرسـتەکان و ناموسـلمانەکان، لـە تـەك پەیامبـەری موسـڵماناندا بەشـداریکردووە، تـا لـە "شـەڕی حوشـتر" (حـرب الجمـل)دا کـوژراوە، کـە ئـەم شـەڕە لەنێـوان بـرازا و زاوای پەیامبـەر، عەلـی کـوڕی عومـران کـە بـە عەلـی کـوڕی ئەبـو تالیـب و ئیمامـی عەلـی بەنێوبانگـە و، باجـی ئایشـێی بێوەژنـی

پەیامبەردا روویداوە. شەڕەکەش بۆیە نێونراوە"شەڕی حوشتر"؛ چۆنکە باجی ئایشێ لەو شەڕەدا سواری حوشترێك بووە و بە دیلگیراوە. دوو هەڤاڵ(سەحابە) ی پەیامبەر؛ زوبێر و تەڵحە؛ لەو شەڕەدا کوژراون. باجی ئایشێ؛ کچی ئەبوبەکری یەکەمین جێنشین (خەلیفە)ی پەیامبەر بووە، کە زۆر بە منداڵی (لە تەمەنی 9 ساڵیدا)، باوکی لە پەیامبەر مارەی کردووە. دیارە ئەم "شەڕی حوشتر"ە؛ شەڕێك نەبووە لەنێوان موسڵمانان و "کوففار"دا، بەڵکو لەنێو موسڵمانان خۆیاندا بووە، واتە؛ شەڕێك بووە لەبابەتی ئەم"شەڕی براکوژی"یەی کە لەنێوان حیزبە کوردییە مارکسییەکان"دا روویاندا.{سەرنج:وشەی (باجی) لای کورد، وەك رێزێك بۆ خوشکی گەورە بەکاردێ و، لە فارسیدا بووە بە(بێجی). (باجی) وشەیەکی کۆنی کوردییە، کە پێوەندیی بە وشەی (باگە/باگا)وە هەیە، بە مانای (خوا)و (مەزن) و(گەورە) و(خاوەن). سەرنجی وشەی bhege ی سانسکریتیی و بۆگی رووسی و، وشەی بێگم ی هیندی بدە، کە لە عەرەبیی میسرییدا بووە بە (بیجووم). هەروەها وشەی (بەگ)یش هەر لەمەوە هاتووە. خاوەنی فەرهەنگی فارسی(معین) بە هەڵە وشەی (بگ)ی بە ترکی داوەتە قەڵەم}.

ژیانی رۆژانەم لە بەسرە و زوبێر، یادگارییەکی خۆشە. لەو ماوەیەدا کە لەوێ بووم؛ گەلێك کەسم ناسی و بوونە دۆستم و گەلێك دۆست و ناسیاوی کۆنیشم چاوپێکەوتنەوە، لەوانە، مامۆستا کەمالی ئەحمەدبەگ و کەمال جەلال غەریب کە لە سلێمانییەوە پێش من رەهەندەی بەسرەکرابوون. هەروەها، مامۆستایان عەبدولستار ئەلفەزلی و مونیب ئەلدرووبی کە لە زانسگەی بەغدا هاوخوێندکاری بەشی فیزیك بووین. هەر لەو ماوەیەدا، چ لەگەڵ مامۆستاکان و قوتابییەکان و، چ بەتەنێ، گەلێك سەفەرمکرد بەنێوچەکانی خوارووی عێراقدا، بەتایبەتی بەنێوچەی زۆنگاوەکاندا بە "مەشحووف"(شتێکە وەك بەلەم) و، شارەزای ژیانی کۆمەڵگەی هەژار و دواکەوتووی ئەو ناوچانە بووم.

لە هەمووی خۆشتر بۆمن ئەوەبوو کە پاش خراپەکاریی کاربەدەستانی کەرکووك لە دژم و، دەربەدەربوونم بۆ سەر سنووری کوێت، کە بەشێکی ئەم چیرۆکەم لە پێشگۆتنی (وشەنامەکی ئێتیمۆلۆژیای زمانی کوردیی)دا باسکردووە، لە زوبێر و بەسرە لە نێو قوتابییەکان و مامۆستاکان و کاربەدەستانی پەروەردە و

راستەخەڵکەکەدا خۆشەویست بووم. کە لە کەرکووك بووم، لە کارەکەمدا وەك مامۆستا، جێگیرنەکرابووم، کە دەبوو بەپێی قانوون، پاش ساڵونیوێك جێگیربکرێم. بەڵام بەڕێوەبەری زانیاریی بەسرە، مامۆستا عەبدولحەمید ئەلبەکر (عبدالحمید البکر) کە جارێکیان لە سەمینارێکی مندا لە بارەی زمانی کوردییەوە، لەژێر نێوی (رفع الاوهام و دفع التضليل، عما فى اللغه الكرديه من الدخيل)دا بەشداریکرد، دۆستایەتییەکی ئاشکرای پێشاندا‌و، بەپێی (فەرمانی کارگێڕی) ژ(1196) رۆژی 1958/1/19 کە ئێستەش لام ماوە، کارەکەمی لە 1957/5/29ەوە(واتە لەو کاتەوە کە هێشتا لە کەرکووك بووم) جێگیرکرد. بێجگە لەوەش، کە مامۆستا حەمەعەلی مستەفا قەراخی، وەك پشکنەر(مفتش)ی ماتماتیك هات بۆ قوتابخانەکەمان و گوێی لەوانەگوتنەوەی من بوو و، لەنێو مامۆستاکان و کارگێڕی قوتابخانەدا باسی کارەکەی منی بەباشی کرد کارگێڕ، مامۆستا سالم ئەلبەدر(البدر)گوتی: قوتابخانەکەمان شانازی بەم خزمەی بەڕێزتانەوە دەکا(سەرنج: مەبەست لەمە ئەوەبوو کە مامۆستا حەمەعەلی مستەفاش کوردبوو وەك من).

هەرچەندە کارگێڕی قوتابخانە، مامۆستا سالم ئەلبەدر گوتی قوتابخانەکە ژووری ڤالای زۆرە، لە ژوورێکیاندا، بێکرێ، نیشتەجێبە، سوپاسمکرد و، لەبەر هێندەك هۆ؛ لەوێ نیشتەجێنەبووم. لە هوتێلێك لە گەڕەکی عەشاری بەسرە، ژوورێکم بەکرێگرت و، رۆژانە بە پاس دەچووم بۆ قوتابخانە. جاری وا هەبوو، پاسەکە لەڕێ پەکیدەکەوت، دەبوو پاڵمانپێوەبنایە، لەگەڵ ئەوەشدا هێندەك جار، نەدەکەوتەوەکار، ئێمەش هەر پاڵمانپێوەدەنا، تا نێزیکی شارەکە دەبووینەوەو، لەبەرئەوەی قوتابخانەکەمان لە قەراخی شار بوو، خواحافیزەم دەکرد لێیان و، ئەوانیش بە پاڵپێوەنان پاسەکەیان دەگەیاندە گەراج. جاری واهەبوو لە کاتی پاڵپێوەناندا پێکەنین دەیگرتم، دەیانگوت ئەوە بەچی پێدەکەنی، دەمگوت پێکەنینم بەخۆم دێ، چۆنکە "شرالبليه مايضحك"(خراپترین کوێرەوەریی ئەوەیە کە مرۆڤ بهێنێتە پێکەنین)، کوردیش دەبێژن "سەربەقوڕ دێنێتە پێکەنین".

کە لە پشووی بەهاردا ویستم بۆ چەند رۆژێك بگەڕێمەوە کوردستان، لە بەغداوە سواری تاکسییەك بووم لەگەڵ بەڕێزان تەها بابان و فازیل سەعید هەولێری و ژنێکی کەرکووکی و یەکێکی دی. تاکسیهاژۆرەکە کوڕێکی خەڵکی سلێمانی بوو و،

”بەبراکـەی بەکـری نـادی“ ناسرابـوو، بەهـۆی ئـەوەوە کـە سەرخۆشـیی شـەو تـەواو بەرینەدابـوو، لـەڕێ (لـە چۆڵـی قورفـە) ”شـەڕەقۆچی“ لەگـەڵ ترۆمبێلێکـی دیکـەدا کـرد، فازیـل و تەهـا و ئـەز هەمووەمـان کەلەلابوویـن و، کەرکووکییەکـە، کـە مریشـکێکی لەباوەشـدابوو،مرد و مریشـکەکەی لەپـاش بەجێـما. کـە گەڕامـەوە بـەسرە و، هێشـتا برینەکانـم چاکنەببوونـەوە، دوکتۆرەکانـی بـەسرە دوو مانـگ پـتر رووخسـەتیاندا پێـم تاکو بحەسـێمەوە و بێمـەوە سـەرخۆم. لەکەشـوهەوای دۆسـتانەی بـەسرەدا، هەلهەڵکـەوت بـۆم، گەلێـك شـت بخوێنمـەوە و، چەنـد شـتێکیش بنووسـم. هـەر لـە بـەسرە لـە 1957دا چیرۆکـی (پاڵتـۆ)ی چیرۆکنووسـی رووس نیکـۆلای گۆگـۆڵ م کـرد بـە کوردی و لـە 1958دا لـە بەغـدا چاپمکـرد.

راستە، سـوننەکان و شـیعەکانی بـەسرە، زۆر گلەییـان لەیـەك هەبـوو، لـەلای مـن دەردی دڵـی خۆیـان هەڵدەڕشـت، بـەڵام هەردوولایـان لەگـەڵ مـن دۆسـت بـوون و، منیـش هـەردەم هەوڵـی ئـەوەم دەدا کـە نێوانیـان لەگـەڵ یـەك خـۆش بـێ.

کـە کودەتـای عەبدولکەریـم قاسـم(1914 ـ 1963/2/8) لـە 1958/7/14دا روویدا؛هێشـتا مامۆسـتای قوتابخانـەی نێوەندیـی زوبێربـووم، بـەڵام لەبەرئـەوەی پشـووی هاویـن بـوو، لـە سـلێمانی بـووم. هەرەسـهێنانی رژێمـی شانشـینیی و، دامەزراندنـی کۆمـاری عێـراق و، باسـکردنی رامیارییەکـی تـازە لەلایـەن قاسـم و کاربەدەسـتانەوە، وایلەمنکـرد کـە هەوڵـی گەڕانـەوە بـدەم بـۆ کەرکـووك، بـەڵام ئـەو بیرخەرەوەیـەی کـە ئێمە(چەنـد مامۆسـتایەکی کورد)دامـان بـە قاسـم و ڤەزیـری زانیـاری ؛ بـۆ دامەزراندنـی (بەڕێوەبەرێتیـی زانیاریـی کوردسـتان) و، تەرخانکردنـی کورسـییەك بـۆ زمـان و وێـژەی کوردیـی لە زانسـتگەی بەغدا و، چاکسـازیی لە سیسـتەمی پـەروەردە و فێرکاریـدا ؛ بووبە هۆی سـەرنەگرتنی هەوڵەکەم بـۆ گەڕانـەوەم بـۆ کەرکـووك. لـەو ماوەیەدالـە بەغـدا، مامۆسـتایەکی خەڵکـی عەنـکاوەم ناسـی؛ نێـوی عەبدولئەحـەد فرەنسـیس مالیـح بـوو، کـە یەکێکبـوو لـە کۆمۆنیسـتە عیراقییـە نـاسراوەکان و، پێوەندییەکـی بەهێـزی لەگـەڵ دەزگـەی پـەروەردەی بەغـدا و قوتابخانـەکان هەبـوو. کۆمۆنیسـتەکان لـەم سـەردەمەدا لـە وەزارەتـی زانیاریدا دەسـتیان دەڕۆی و کەرکووکیـان کردبـوو بـە مەڵبەنـدی چالاکـی لکـی حیزبەکەیـان لـە کوردسـتاندا. حەزیـان بەبوونـی مـن نەدەکـرد لـەوێ. مامۆسـتا عەبدولئەحـەد؛ مرۆڤێکـی رۆشـنبیربوو، زۆر رێـزی منـی دەگـرت و، بـاش گوێـی لـە رەخنەکانـم بەرامبـەر بـە حیزبەکـەی

دەگـرت، هەرچەنـدە هەوڵیـدا بمگێڕنـەوە بـۆ کەرکـووك، بـەڵام بەقسـەیاننەکرد. لەسـەر پێشـنیازی وی و، داخوازیـی قوتابخانەکـە لـە وەزارەتـی زانیاریـی؛ کارەکـەم بەشـێوەی خواسـتەمەنی(إعارە)؛ بەپێـی فەرمانـی وەزارەت ژمـارە55762ی رۆژی 1958/12/6؛ درا بـە قوتابخانـەی دوانێوەندیـی جەعفەرییـە بـۆ مـاوەی سـاڵێك، چۆنکـە قوتابخانەکـە زۆر پێویسـتیان بـە مامۆسـتای ماتماتیـك و فیزیـك هەبـوو، پـاش قسـەکردن لەگەڵـم، بەخۆشییەوە منیـان وەرگـرت، کە ساڵەکەش تەواوبـوو، ساڵێکی دیکـەش درێژیانکردەوە بـۆم. ئـەم قوتابخانەیـە لەنێـو خەڵکـدا بـە قوتابخانـەی دوانێوەندیی"مۆسـکۆ" بەنێوبانگ بـوو، چۆنکـە زۆربـەی قوتابییەکانـی سـەر بـە حیزبـی کۆمۆنیسـتی عێـراق بـوون.

قوتابخانەی دوانێوەندیی جەعفەرییە لە بەغدا

جـا لەبەرئـەوەی بوونـی مـن بـە مامۆسـتا لـە قوتابخانـەی دوانێوەندیـی جەعفەرییـە، بـووە هـۆی چاوپێکەوتنـم بـە سـەید موحسـینی حەکیـم، بەپێویسـتی دەزانم؛جـارێ باسـێکی کورتـی ئـەم قوتابخانەیـە و پێوەندییەکانـی و هەلومەرجـی ئـەو سـەردەمە بکـەم.
قوتابخانـەی دوانێوەندیـی جەعفەرییـە، قوتابخانەیەکـی ئەهلیـی شـیعەکان بـوو لـە بەغـدا. شـوێنەکەی کەوتبـووە پشـت پێچ(فیلکـە)ی حافـز قـازی یـەوە، کـە نازانـم ئێسـتەش ئـەو شـوێنە هـەر بـەو نێـوەوە دەناسرێتـەوە یـان نـا. خانوویەکـی گـەورەی سـێ نهۆمیـی بـوو، کـە بـە تایبەتیـی بـۆ قوتابخانـە دروسـتکرابوو. حەوشـێکی پـان و پـۆڕ و سـاڵۆنێکی گـەورەی هەبـوو، کـە بـۆ کۆبوونـەوە و، وەك شـانۆش بەکاردەهێـنرا. لەپۆلـی یەکەمـەوە تـا پۆلـی پێنجەمـی تێدابـوو. لەوسـەردەمەدا ؛ پۆلـی شەشـەم نەبـوو. دوانێوەندییەکەی(واتـە؛ پۆلـی چـوارەم و پێنجەمی)بەشـی زانسـت و بەشـی وێژەیـی و بەشـی بازرگانـی و بەشـێکی تایبـەت بەکچانـی تێدابـوو. بێجگـە لەمـەش، بەشـێکی ئێوارانیشـی هەبـوو، کـە قوتابـی وای بـۆ دەهـات، تەمەنـی پەنجـا سـاڵ و پتریـش بـوو. ژمـارەی قوتابییەکانـی، تێکـڕا، خـۆی لـە هـەزار قوتابییـەك دەدا، ژمـارەی مامۆستایەکانیشـی بیسـت هەتـا سـی مامۆسـتا و زێتریـش دەبـوون، کـە هێندێکیـان باوەڕنامـەی مامۆسـتایەتییان نەبـوو، بەڵام بەپێی پسـپۆڕییان، وەك ئابووریناس، کیمیاگەر،

دەرمانساز، پارێزەر، بژیشك، گرێبەستی کاتیی دەبەسترا لەگەڵیان مامۆستای واشی تێدابوو کە باوەڕنامەی ماجستێر، یان دوکتۆرای هەبوو، لێ، بەتۆمەتی ئەوەی کە لەگەڵ رژێمی "دوابڕاو"ی شانشینیی هاوکارییکردبوو، نانبڕاوکرابوو، لەبەرئەوە، ناچاربوو، وەك وانەبێژ (محاضر) بەپارەیەکی کەم و بە ترسولەرز، لەوێ کاربکا و تووشی گەلێك قسەی سارد و سووکی قوتابییەکان دەبوو. هێندێکیشیان، وەك من، لە وەزارەتی زانیاریی، بۆماوەیەك خوازراو(مستعار)بوون و، بەرامبەر بەوەش، دەبوو قوتابخانەکە کرێیەك بدا بە وەزارەتی زانیاریی عێراق کە بەمەیان دەگوت (قانوونی خواستن و بەکرێدان - قانون الاعاره والتأجیر). چۆنکە لەو سەردەمەدا؛ تازە کۆماری عێراق دامەزرابوو، هێشتا بەپێی قانوونی زەمانی شانشینیی کاردەکرا، کە مامۆستاکان، وەك هیخۆیی (ملك)ی دەوڵەت تەماشا دەکران. هەر مامۆستایەك وازی لەکارەکەی بهێنایە، یان دەربکرایە، مافی ئەوەی نەبوو لە هیچ فەرمانگەیەك، وەك کارمەند، دابمەزرێ، حکوومەتیش دەیتوانی دەستبەجێ جلکی سەربازی لەبەربکا و بینێرێ بۆ لەشکرگە.

قوتابخانەی جەعفەرییە هی شیعەکان بوو، لەگەڵ ئەوەشدا، لەهەر پۆلێکدا، ژمارەیەکی کەم قوتابی سوننە(عەرەب و کورد) و، چەند قوتابییەکی دیانیش هەبوون. بەڵام ژمارەیەکی بەرچاو، قوتابی کوردی فەیلی لەوێ دەیانخوێند. چۆنکە فەیلییەکان، ئەگەرچی قوتابخانەیەکی سەرەتایی خۆیانیان هەبوو لە گەڕەکی شێخ عومەر، کە گەڕەکی کوردەکانی بەغدابوو، بەڵام نەڕێیاندەدان لەو قوتابخانەیەدا بە کوردیی بخوێنن و، نە دەیانهێشت قوتابخانەیەکی نێوەندیی خۆیان هەبێ. بەپێچەوانەی فەیلییەکانەوە، شیعە عارەبەکان و دیانەکان و جوولەکەکان، ئەم مافە درابووپێیان. جارێکیان، لە حسەین سەیوانی، کە پارێزەرێکی نێوداری کوردە فەیلییەکان و، یەکێك بوو لە بەڕێوەبەرانی قوتابخانە سەرەتاییەکەیان و، سەردانی دوکانی(ئوستاد) بەشیر موشیری دەکرد، پرسیم، بۆچی قوتابخانەیەکی نێوەندیی و دوانێوەندیتان نییە؟ گوتی:" ئەوە لە وەزیرە کوردەکان بپرسە. چەند جار داوامان کردووە، لێ، رێماننادەن و، وەزیرە کوردەکانیش لەسەر ئەوە نایەنە قسە و هیچ ناکەن بۆمان". هەروەها گوتی: جارێکیان روومان لە وەزیری نێوخۆ سەعید قەزاز نا، کە یارمەتیمانبدا، گوتی:" ئەوە کاری من نییە، کاری وەزیری زانیارییە، پاشان

قوتابخانەی جەعفەرییە لە بەغدا، ئەم وێنەیە لە رۆژی 2010/06/01 گیراوە

ئێوە بۆچی واز لە بەغدا ناهێنن و ناچنە کەرکووك کە شاری نەوت و کاسبی و پارە و کوردستانە"، گوتم:" ئێمە گەلێك لەپێش عارەبدا لەبەغدابووین، بۆچی شاری خۆمان بۆ عارەب بەجێبهێڵین؟". وادیارە، بۆماوە(میرات) ی ئەو ڤەژیرە کوردە دەسەڵاتدارە کۆنانەی عێراق، بە ڤەژیر و دەسەڵاتدارەکانی ئێستەی حکوومەتی کوردستان براوە، کە ئاوڕێکیان لە کوردە فەیلییەکان نەدایەوە و لە بێکەسیدا، زۆریان بوونەتە لایەنگری شیعە عەرەبەکان.

جا لەبەرئەوەی کوردە فەیلییەکان نەدەچوونە قوتابخانە حکوومەتییەکان کە بەدەست عارەبە سوننەکانەوەبوو، بەناچاریی روویان لە قوتابخانەی نێوەندیی و دوانێوەندیی جەعفەرییە دەکرد. هەر قوتابییەکیش لەوێ بیخوێندایە، دەبوو پارەیەکی کەم بدا بە بەڕێوەبەرێتیی قوتابخانەکە. خۆ ئەگەر ئەو قوتابییە هەژار و دەستکورت بووایە، شیعەبووایە، یان شیعە نەبووایە، پارە وەرنەدەگیرا لێی. دیارە ئەو پارەیەی کە بنەماڵەی قوتابییە دەوڵەمەندەکان دەیاندا، بەشی تێچوو(مەسرەف) ی قوتابخانەکەی نەدەکرد، لەبەر ئەوە، بەشێکی زۆری ئەو پارەیە، لەو پێنجیەکە و"بەش (سەهم)ی ئیمام" دەردەچوو، کە شیعە باوەڕدارەکان؛لە دەسکەوتی بازرگانی و کاری خۆیان دەیدەن، کە بەو پێنجیەکە دەگوترێ"خومس". هەر ئەمەشە

وایکـردووە، ئاخوند(مـەلا)ە شـیعەکان، بەپێچەوانـەی مـەلا سـوننەکانەوە، ناچارنەبـن دەسـت لـە حکوومـەت پانبکەنـەوە و ببنـە گوێڕایەڵـی حکوومـەت، چۆنکـە شـیعەکان پێیانوایـە، هـەر حکوومەتێـك کـە حکوومەتـی خۆیـان نەبـێ، زۆردار و داگیرکارە(جابـر و غاصـب) و، نابـێ هاوکاریـی بکـرێ. لەگـەڵ ئەمەشـدا و، بەپێـی باوەڕەکەیـان، پێیانوایـە کـە فەرمانڕەوایـی وان لـە کۆتایـی جیهانـدا دێتـە سـەرکار، واتە؛کاتێـك کـە "جەجـاڵ" هەستا(سـەرنج:" جەجـاڵ" وشـەیەکی کوردییـە کـە لە"دژئـاڵ"< دژ ئـار < دژ ئاگـرەوە هاتـووە، واتـە دژ بەهێـزی ڕۆناکـی، کـە خودێـی خۆر(میترا) خـوای کۆنـی کـورد بـووە) و کاتێـك کـە "ئیمامـی زەمـان" پەیدابـوو. ("ئیمامـی زەمـان" واتـە ڕزگارکـەر، بیرێکـی کۆنی مەزدایزم(زەردەشـتێتی)یە کـە بەپێـی ئـەوە ڕۆژێـك دێ"سائۆشـیانت" دێتەسـەر زەوی و خەڵکـی ژێردەسـت ڕزگار دەکا). شـیعەکان هۆنراوەیەکیـان هەیـە بۆهاتنەسـەر کاریـان لـە کۆتایـی جیهانـدا "لـکل أمـە دولـە یرقبونهـا ودولتنـا فـی أخـر الدهـر تظهـر" ماناکـەی بەکـوردی ئەمەیـە:" لایەنگرانـی هەمـوو ئایینێـك دەوڵەتێکیـان دەبـێ کـە چاوەڕوانـی دەکـەن، دەوڵەتـی ئێمـەش لـە کۆتایـی جیهانـدا دەردەکـەوێ". بـەم پێیـە خومەینـی لـەم بـاوەڕە لایـداوە کـە (کۆمـاری ئیسـلامیی ئێـران)ی دامەزرانـد، کـە هێشـتا جیهـان "بەرەوکۆتایبـوون" نەچـووە.

بەرنامـەی خوێنـدن لـە قوتابخانـەی جەعفەرییـە، هـەروەك ئـەو بەرنامەیـە بـوو کـە وەزارەتـی پـەروەردە و فێرکاریـی بـۆ هەمـوو قوتابخانەکانـی عێـراق دایناببـوو. جـا لەبەرئـەوەی قوتابخانەکـە ئەهلـی و خاوەنەکـەی شـیعەکان بـوون، زۆر هەوڵـدەدرا کـە ئاسـتی فێرکردنـی قوتابییەکانـی بـەرز ڕابگیـرێ؛ تاکـو حکوومـەت بیانـووی بـۆ داخسـتنی نەبـێ. خۆشـم، کـە پێویسـتی بکردایـە، هێنـدەك پاشـنیوەڕوان، وانـەی زێـدە (اضافـی) م بەخۆڕایـی بـە قوتابییـەکان دەگوتـەوە، لەبەرئـەوە، زۆر خۆشەویسـت و ڕێـزدار بووبـووم لەلایـان. ئێویشـم وەك مامۆسـتایەکی باشـی فیزیـك و ماتماتیـك دەرکردبـوو؛ ئەمـەش بـووە هـۆی ئـەوەی هێنـدەك لـە دەوڵەمەندەکانـی بەغـدا کـە منداڵەکانیـان لـە فیزیـك و ماتماتیکـدا بـاش نەبـوون، دەیانویسـت بەپـارە ڕامبگـرن بـۆ وانەدانـی تایبەتـی بـە منداڵەکانیـان. منیـش کردبـووم بـە مـەرج بەسـەریانەوە، کـە ڕێبـدەن قوتابییـە هەژارەکانیـش لـەو وانانـەدا بەشـداربن و هەمووشـیان پێکەوەبـن. داخوازییەکەشـم پەسـندکرا. ئـەو وانـە تایبەتییانـە، لـە ڕۆژانـی هەینـی دا دەگوترانـەوە، کـە پشـووی

قوتابخانەبــوو. کارگێــڕی قوتابخانەکە، مامۆســتا حەســەن زەلزەلــە، ماڵی ئاوابێ، ســاڵۆنێکی گــەورەی خســتبووە خزمەتمــەوە و، بەردەســتێك(فەڕاش) ێکــی راســپاردبوو؛ دەرکــی قوتابخانەکــە بکاتــەوە بۆمــان و چایــی لێبنــێ بۆمــان. وانــەکان، لــە هەشــتی بەیانییــەوە تــا پێنجــی پاشــنیوەڕۆ بــوون، یــەك دەمژمێــر لــە 12ەوە تــا 13(یەکــی پاشــنیوەڕۆ) بــۆ نانخــواردن و حەســانەوە دانرابــوو، کــە منداڵــە دەوڵەمەنــدەکان، خواردنــی زۆریــان لــە ماڵــەوە دەهێنــا، منیــش دابەشــمدەکرد بەســەر هەموویانــدا. بەردەســتەکەش، بێجگــە لــە خواردنــی خۆڕایــی، پارەیەکیشــم دەدایــە، دەیگــوت "خۆزگــە قوتابخانەکــە هەمــوو رۆژێ ئــەم خزمەتکارییــەی بەمــن رەوابدیایــە". لــەو پارەیــەی کــە دەســتمدەکەوت، توانیــم یارمەتــی گەلێــك دۆســت و نادۆســتیش بــدەم، کــە هێندێکیــان، مخابــن؛ زۆر ســپڵە دەرچــوون، لەوانــە هــەژار و زەبیحیــی، کــە زەبیحــی لەبرێتــی چاکــە و دەســتگیرۆیی لەلایــەن منــەوە، بــووە سیخوڕی رژێمــی قاســم بەســەرمەوە. ئــەم بێڕەوشــتییەی زەبیحی، کــە خــۆی خســتە خزمەتــی ئــەم رژێــم و ئــەو رژێمــەوە، بــوو بەهــۆی ســەرتێداچوونی لــەو کارانــەدا.

بەڕێوەبــەری قوتابخانەکــە، حەســەن زەلزەلــە، مرۆڤێکــی زۆر لەســەرخۆ و زمانشــیرین و رووخــۆش بــوو. یارمەتیــدەری بەڕێوەبــەر، نێــوی ئەبوشــەزا (أبــو شــذی)، واتــە باوکــی شــەزا، چۆنکــە کچەکــەی نێــوی (شــەزا) بــوو. دۆســتایەتیم لەگەڵــی زۆر خــۆش بــوو. ئــەم بەشــمەینەتە، پــاش کودەتــای رەشــی بەعســییەکان لــە شــوباتی 1963دا، بــە تۆمەتــی ئــەوەی گوایە"ســەربە ئێرانــە و دوژمنــی ناســیۆنالیزمی عــەرەب و حیزبــی بەعســی ســەرکردە"یە، لەسێدارەدرا. ئــەم هەواڵــەم لەچەنــد قوتابییەکــی خۆم بیســت کــە قوتابیی دوانێوەندیــی جەعفەرییــە بــوون و، پــاش کودەتــای بەعــس، وەك پەنابــەر رایانکردبــووە ئەڵمانیــا. بــەو هەواڵــە، زۆر خەفەتــم خــوارد. چۆنکــە، ئەبوشــەزا، بێجگــە لــە دۆســتایەتی و هەڤاڵمامۆســتایەتی، چاکەیەکیشــی بەســەرمەوە هەبــوو. کاتێــك لــە مانگــی گوڵانــی ســاڵی 1962دا، لــە بەغــداوە بــەرەو ئەوروپــا دەچــووم بــۆ خوێنــدن لــە سویســرا، گەلێك نووســینی رێبەندکــراو (ممنــوع)م پێبــوو، کــە ئەگــەر لــە فرۆکەخانــە بمگەڕانایــە، دەگیــرام و کارەســات دەبــوو بــۆم. لەنێــوان ئــەو شــتانەدا؛ کاژێکنامــە و بڵاوکراوەکانــی کاژێــك و گەلێــك دەســتنووس و یاداشــت و شــتی دی کــە لەســەر کاغــەزی ســووك و تەنــك نووســیبوومنەوە و، دایکــم بــە جلەکانــی ژێرمــەوە درووی بــۆم. برایەکــی ئەبوشــەزا؛ کــە

لـە لەشـکری عێراقدا"موقـەددەم" بـوو، لەوکاتـەدا لـە فرۆکەخانـەی بەغـدا سـەرکردەی بەشـی کۆنـترۆڵ (هیئـە السـیطرە) بـوو. بـە ئەبوشـەزام گـوت کـە بەبراکـەی بڵـێ، باوڵێـك پەرتۆکـم پێیـە، هەمـووی پەرتۆکـی خوێندنـن و، تکایـە کارێـك بـکا گومرگێکـی زۆر نەسـتێنن لێـم. مەبەستیشـم کەمکردنـەوەی پـارەی گوومـرگ نەبـوو، بەلکـو مەبەسـتم ئەوەبـوو، کـە لـە فرۆکەخانـە کەسـێکی وەك ئـەو "موقـەددەم"ە ناسـیاوم بـێ، ئێـدی نامگەڕێـن. هـەرواش دەرچـوو. لەبـەر خاتـری وی؛ شـتێکیان کەمکـردەوە بـۆم و نەشـمگەڕان. بەوجـۆرە ئـەو شـتانەم لـە نەمـان رزگار کـرد. خۆ ئەگـەر وانەبووایـە؛ ئەوانە گۆڕیـان ون دەبـوو. چۆنکـە ئـەو دانەیەی(کاژیکنامـە) کـە بـە تلینڤیـس (تایپرایتـەر)ی خـۆم لـە سـلێمانی تایپمکردبـوو و، کردبـووم بـە پەرتـۆك و، دابـووم بـە هاوبیـران، سـەری تێداچووبـوو. هاوبیـر کامیـل ژیـر ئـاگای لەمـە هەیـە.

وانەکانی ئایین لە قوتابخانەی جەعفەرییە

لـە قوتابخانـە نێوەندییەکانـی عێراقـی ئـەو سـەردەمەدا، هەفتـەی دەمژمێرێـك دانرابـوو بـۆ وانەی"ئاییـن" کـە مەبەسـت لەمـە، هـەر ئایینـی ئیسـلام بـوو. ئـەو قوتابییانـەی موسـڵمان نەبـوون، یـان موسـڵمان بـوون و، ئـەو شـەوە خەونـی سێکسـییان دیتبـوو و، فریـای خۆشتن(غوسـڵ) نەکەوتبـوون، کـە بەمەیـان دەگـوت "شـەیتانی بـوون"، مافـی ئەوەیـان هەبـوو لـە پـۆل بچنـە دەرەوە. سـەیر ئەوەیـە، لـە قوتابخانـەی بـەرزی مامۆسـتایاندا کـە نێوەکـەی بووبـوو بـە (کۆلێـژی پەروەردە)؛بەشـێکی تایبـەت بـە (ئایین)نەبـوو کـە مامۆسـتا بـۆ وانەگوتنـەوەی ئاییـن پەروەردەبـکا. لەبـەر ئـەوە بەزۆریـی مامۆسـتایانی زمانـی عەرەبـی دەکـران بـە مامۆسـتای ئاییـن. هێنـدەك جاریـش، دەرچووانـی کۆلێـژی (شریعـە)ی بەغـدا دەکـران بە مامۆسـتای عەرەبـی و ئاییـن. بەڵام لە کۆلێژی (شریعـە) کـە لـە گەڕەکـی ئەعزەمییـەی سوننینشـین بـوو، تەنـێ فیقهـی سـوننی دەخوێنـدرا، لەبەرئـەوە، ژمارەیـەك خوێنـدکاری کـورد، بەتایبەتـی خەڵکـی کەرکـووك، وەك شـوکر مسـتەفا و ئیحسـان عەبدولحەمیـد و ئەوڕەحـمان رەزا و مـەلا نـووری و عەبدولڕەحیـم و گەلێکـی دی لـە کۆلێـژی (شریعـە) خوێندنیـان تەواوکـرد و کـران بـە مامۆسـتای وانـەی ئاییـن و عەرەبـی. ئـەوەی راسـتی بـێ، وانـەی ئاییـن، زۆر گوێنـەدەدرا

دیمەنێکی کۆن لە قوتابخانەی جەعفەرییە

پێی و، دەکرا بەهۆیەك بۆ باشتر فێربوونی زمانی عەرەبی. بەڵام لە قوتابخانەی جەعفەرییە، وانەی ئایین بە گرنگ دەگیرا. مامۆستای ئایین دەبوو فیقهی ئایینی شیعەی خوێندبێ. ئەم بابەتەش لەعێراقدا، تەنێ لە نەجەف دەخوێندرا، کە لەوێ ئایەتوڵڵاکان، هەریەکەیان کورسیی وانەگوتنەوەی خۆی هەبوو، کە بەوە دەگوترا (الحوزە العلمیە) و بە فارسیش (حوزە علمیە) کە بە کوردی (مەڵبەندی زانستی) یە. ئەمەش لە قوم(ئێران) و نەجەف(عێراق) و بێرووت(لوبنان) هەبوو و هەیە. هەر ئایەتوڵڵایەك چەند قوتابییەکی هەبوو، وانەی پێدەگوتن، بەبێ پارە و پاداش. ئەو قوتابییەی هەژاربووایە، مانگانەیەکیشی دەبڕایەوە بۆی و، پاش چەند ساڵێك، ئەگەر لە خوێندن دا سەرکەوتووبووایە، دەبوو بە (حوجەتولئیسلام و موسلمین- حجە الاسلام والمسلمین) کە ئەم پلە زانستییەش، وەك پلەی(ئایەتوڵڵا) شتێکی تازەکوورەیە لە مێژووی فیقهی شیعەیەتیدا. خۆ ئەگەر ئەو قوتابییە پتر بخوێنێ و نامیلکەیەك بنووسێ، کەبەوە دەبێژن"رسالە"؛ ئەو دەمە دەبێتە "موجتەهید"

شێخ عەبدولزەهرە

(مجتهد) و مافی دەرکردنی"فتوا"ی دەبێ. چۆنکە لە زانستدا گەیشتووەتە پلەیەك کە دەتوانێ لەبەر رۆشنایی هەر چوار چاوگەکەی ئایینی ئیسلام، واتە: قورئان و، گوتە و هەڵسوکەوتی پەیامبەر(حدیث) و، خاڵانە (قیاس) و گشتبڕیاریی(إجماع)؛ بڕیارەکانی شەرع دەستنیشانبکا.

مامۆستای ئایین شێخ عەبدولزەهرە ئەلسەغیر

لە قوتابخانەی جەعفەرییە، وانەگوتنەوەی ئایین و زمانی عارەبی سپێردرابوو بە ئاخوند(مەلا)یێکی شیعە کە نێوی شێخ عەبدولزەهرە ئەلسەغیر(شیخ عبدالزهرە الصغیر)بوو. بنەماڵەی ئەلسەغیر بنەماڵەیەکی ناسراون لە نەجەف. خۆزگە دەمزانی ئەو جەلالەدین ئەلسەغیرەی کە ئێستا لە پارلەمانی عێراقدا نوێنەرە، چ خزمایەتییەکی هەیە لەگەڵ شێخ عەبدولزەهرەی هەڤاڵمامۆستای ئەو کاتەم، رەوانی شادبێ. شێخ عەبدولزەهرە، ئەو دەمە بەتەمەن کەمێك لە پەنجا ساڵ تێپەڕیکردبوو، لە خانوویەکی کرێدا دەژیا لە گەڕەکی ئەعزەمییە(اعظمیە)ی بەغدا.

جلکی مەلایانـەی شیعەی لەبەردابـوو. ماوەیـەك پێـش مـن، بەڕەزامەندیـی وەزارەتـی زانیاریی(معاریـف)و، لەسـەردەمی شانشـینیدا، کرابـوو بـە مامۆسـتای ئاییـن و زمانـی عارەبـی، لەگـەڵ ئەوەشـدا، مانگانەکـەی کەمتربـوو لـە مافـی خـۆی. بەڵێنیاندابـوو پێـی کـە مووچەکـەی بـۆ راستبکەنەوە، بـەلام بۆیـان نەکردبـوو. خـۆی بەبەشـخوراو دەزانـی، کەواشـبوو.

بەڕێوەبەرێیتـی قوتابخانەکـە و کـۆڕی مامۆسـتایان، مامۆسـتا شـیخ عەبدولزەهـرە و منیـان کردبـوو بـە "لیژنـەی کۆنـترۆڵ" (لجنـە الانضبـاط) بـۆ لێپرسینەوە و بەدواداچـوون و چارەسـەرکردنی ئـەو کێشـانەی کـە لـە نێـوان قوتابـی و قوتابـی و، قوتابـی و مامۆسـتادا روویانـدەدا. ئـەم کێشـانەش، لـە قوتابخانەیەکـی وا گـەورە و چڕوپڕ و، پـاش هەرەسـهێنانی رژێمـی شانشـینیی فەیسـەڵ و هاتنەکایـەی فەرمانڕەوایـی کۆماریـی قاسـم، یەکجـار زۆربـوون، بەتایبەتـی، پـاش ئـەوەی بەعسـییەکان و ناسیۆنالیسـتە عەرەبەکانـی سـەربە جەمـال عەبدولنـاسر؛ کەوتنـە ئاژاوەنانـەوە و دوژمنایەتیکردنـی عەبدولکەریـم قاسـم و کۆمۆنیسـتە هەڤاڵبەندەکانـی. ئەوەبـوو لـە 8 ی مارتـی 1959دا، عەقیـد عەبدولوەهـاب شـەواف لـە مووسـڵ و زەعیـم روکـن نـازم تەبەقچەلـی لـە کەرکـووك و عەقیـد عەبدولسـەلام عـارف(1917 ـ 1966/4/13) لـە بەغـدا، بەپشـتگیریی نـاسر، کەوتنـە سەرکێشـی و هەوڵدانـی کودەتاکـردن دژ بـە قاسـم، کـە ئـەو هەوڵـە، بەیارمەتیـی لایەنگـرە چەکدارەکانـی مەلامسـتەفا بارزانـی و ئازایەتیـی و جەربەزەیـی ئەنـوەر مایـی و، خۆپێشـاندانی جەماوەرانـەی کۆمۆنیسـتەکان لـە مووسـڵ و بەغـدا، پـاش چەنـد رۆژێـك سـەرکوتکرا. شـەواف کـوژرا و تەبەقچەلـی گیـرا و دادگەیـی کـرا و لەسـێدارەدرا. عەبدولسـەلامیش کـە کرابـوو بـە سـەفیری عێـراق لـە ئەڵمانیـا و بەنیـازی بەشـداریکردنی لـە کودەتایـەی دیکـەی پێـش هـەرای شـەوافدا، بەدزییـەوە گەڕابـووەوە بەغـدا، لـە فڕۆکەخانـە لـە 1958/11/5 گیـرا و دادگەیـی کـرا و فەرمانـی مردنـی بەسـەردادرا، بـەڵام قاسـم فەرمانەکـەی جێبەجێنەکـرد. قوتابییـە چەپییەکانـی جەعفەرییـە، ئەوانـەی سـەربە پارتـی کۆمۆنیسـتی عێـراق بـوون، بەتایبەتـی کـوردە فەیلییـەکان، هـەر رۆژە نارۆژێـك ؛ لـە قوتابییەکـی سـەربە بەعسـیان دەسرەوانـد. کـە دەمگـوت؛ بۆچـی وادەکـەن، دەیانگوت"ئـەو داڵـك خیزە(دایـك حیزە)بەعسـییە"، حکوومەتیـش، بەپێـی رێنوێنیی قاسـم و لایەنگرەکانـی، لەسـەریانینەدەکردەوە. ئەمـەش

هێمنیـی قوتابخانەکـەی دەشـێواند. ئالەمـەوە، رۆژێکیـان بەڕێوەبـەری قوتابخانەکـە، مامۆسـتا حەسـەن زەلزەلـە گوتی: "مامۆسـتا جەمـال؛ تۆیـش کوردیت وەك ئـەم فەیلییانە، بەڕاستی زۆر کێشـە و نائارامیـی دروسـت دەبـێ بۆمـان، ناکـرێ کارێکـی وابکەیـت کـە هێنـدە دەسـت لـە قوتابییـە بەعسییەکان نەوەشێنن و ئـاژاوە دروسـت نەبـێ بۆمـان". گوتـم "مامۆسـتای بەڕێـز: قوتابییـە فەیلییـەکان دەبێـژن؛ شـیعە عەرەبـەکان جارێـك بندەستن ؛ چۆنکـە شـیعەن و سـوننی نیـن، ئێمـەی فەیلـی دووجـار بندەستین، چۆنکـە کوردیـش و شیعەشـین. بـۆچ دەبـێ ئێمـە کـە چەنـد سـەتهەزارێکین لـەم بەغدایـە، مافـی ئەوەمـان نەبـێ بـە زمانـی خۆمـان بخوێنیـن و، هیـچ مافێکـی دیکەشـمان نەبـێ؟ مامۆسـتا حەسـەن کەمێـك مـات بـوو، ئەوجـا گوتـی باشـە چارچییـە؟ گوتـم: رێمبـدەن؛ بـا وانـەی زمانـی کوردیـی و مێـژووی کـورد بڵێمـەوە پێیـان و، بەرامبـەر بـەوەش هیـچ پارەیەکـم نـاوێ. مامۆسـتا حەسـەن گوتـی؛ باشـە بەسـەرچاو. نامـەی نووسـی بـۆ وەزارەتـی زانیاریـی کـە ئـەو دەمـە دوکتـۆر سـەدیق ئەترووشـی بادینانـی، زاوای هەمـزە عەبدوڵـلای سـکرتێری گشـتیی پارتـی (واتـە: مێـردی رێسـان خانمـی خوشـکی هەمـزە عەبدوڵـلا) بەرپرسیاری بەرنامـەی خوێندنـی قوتابخانـەکان بـوو لـە وەزارەت، کـە پـاش کودەتـا؛ بۆیاخـی کۆمۆنیستیی لەخـۆی دابـوو. کـە وەرام هاتـەوە بۆمـان، سـەدیقەفەندی فەرمووبووی "رێنادەیـن بـەوە، چۆنکـە زمانـی کـوردی لـە بەرنامـەی خوێندنـدا نییـە". حەسـەن زەلزەلـە، بەمـە زۆر تێکچـوو. گوتی:"أشـوف صاحبکـم دیعارض"(دەبینـم برادەرەکەتـان لـە دژی ئەمەیـە). گوتـم "مامۆسـتا، ئـەو کابرایـە نەبـرادەری ئێمەیـە و، نەبـرادەری کەسـی دیکەیـە، بـرادەری بەرژەوەندیـی خۆیەتی".پـاش چەنـد رۆژێـك مامۆسـتا رەفیـق حیلمـی کەکرابـوو بـە پشـکنەری ماتماتیـك لـە وەزارەتـی زانیاریـی، هات بـۆ قوتابخانەکەمـان و، لـە وانەیەکـی منـدا کـە جەبـر بـوو، ئامادەبـوو. پـاش وانەکـە چووینـە ژووری بەڕێوەبـەر و، حەسـەن زەلزەلـە بەباشـی باسـی منـی بـۆ رەفیـق حیلمـی کـرد؛ رەفیـق حیلمـی گوتی"جەمـال لـە منداڵییـەوە دەناسـم؛ هاوڕێـی باوکـی بـووم". ئەوجـا بەجۆرێـك لەبـارەی منـەوە کەوتەقسـە، کـە حەسـەن زەلزەلـە گوتی"هیوامـان وایە هـەر لـەلای ئێمـە بمێنێتـەوە".

جارێکیـان رێکەوتێکـی پێکەنینهێنـەر لەنێوان شـێخ عەبدولزەهـرە و قوتابییەکـی کـوردی فەیلییـدا روویـدا. ئەمـە، پـاش ئەوەبـوو کـە بەعسییەکان (لەنێوانیانـدا سـەددام حسـێن

و عەبدولوەهـاب غریـری) لەسـەر شـەقامی رەشـید تەقەیـان لـە ترومبێلەکـەی قاسـم کردبـووو و، قاسـمیان بریندارکردبـووو، کـە لەوێـدا غریـری کـوژرا و، سـەددام بەبرینـداری رایکـرد بـۆ سـووریا. قوتابییە کـوردە فەیلییەکـە؛ لەکاتـی وانەگوتنەوەیەکی مامۆسـتایەکدا، نامەیەکـی بـۆ هاوقوتابییـەك نووسـیبوو، گوایـە ئـەو قوتابییـەی هەڤاڵـی کردبـوو بـە "قاسـم" و، خۆشـی کردبـوو بـە "سـەرۆکی کۆمـاری کوردسـتان"، کـە پیرۆزبایـی سـەلامەتی لـە "قاسـم" ی قوتابـی کردبـوو. جـا مامۆسـتاکە نامەکـەی لێگرتبـوو، دای بـە ئێمە(لیژنـەی کۆنـترۆڵ). کـە قوتابییەکـە هاتـە بەردەمـمان، شـێخ عەبدولزەهـرە زۆر توورەبـوو و، دەسـتی کـرد بـە جنێـودان بـە قوتابییەکـە. وامزانـی پێیدەڵـێ تـۆ منداڵێکـی جیابوونەوەخوازیـت ـ بـەڵام ئـەو گوتـی: "هـەی سـەگی کـوڕی سـەگ، تـۆ خۆت کـردووە بەسـەرۆککۆماری کوردسـتان، ئـەی ئـەو مەلامسـتەفا بەسـزمانە بۆچـی دانیشـتووە؟" قسـەکەی بەتـەواوی بـە عارەبـی وابوو(کلـب ابـن الکلـب، انـت مسـوی نفسـك رئیـس جمهوریـە کوردسـتان ـ لعـد هـذا المسـکین مـلا مصطفـی گعدتـە شـنو؟!") قوتابییەکـە شـپرزەببوو، گوتی"مامۆسـتا بۆخاتـری خـوا، حـەدم چییـە خـۆم بکـەم بـە مـەلا مستەفا! ئـەز هێنـدی پێلاوێکم"(انـا شـحدی اصیـر ملامصطفـی، أنـی بگـد القونـدرە).
لەنێـوان قوتابییـەکان و مامۆسـتاکان و شـێخ عەبدولزەهـرەدا گاڵتەکـردن زۆربـوو، جارێکیـان لەلابۆر(مختـبر) ترومپـا زلەکـەی ئامێـری مەنگەنـەی ئاویـی دیارنەبـوو، قوتابییـەکان گوتیـان لای شـێخ عەبدولزەهرەیـە. جـا لەبەرئـەوەی جاروبـار شـێخ عەبدولزەهـرە دەهاتـە لام بـۆ لابـۆر، پێموابـوو قسـەکە راستە. بـە قوتابییەکـەم گـوت" دەبچـۆ بـۆلای شـێخ، کـە لـە پۆلێکـی دی خەریکـی وانەگوتنەوەبـوو، بڵـێ تکایـە ترومپـا گەورەکـە بنێـرێ بۆمـان". توومـەز ئـەم قسـەیە راسـت نییـە و بـۆ گاڵتەیـە، کـە منداڵەکـە چووبـوو گوتبـووی مامۆسـتا ترومپـا زلەکـەم بـدەرێ، لەلابـۆر پێویسـتیان بـە ترومپـا زلەکەیـە، شـێخیش وایزانیبـوو بـۆ گاڵتەپێکردنـە، بەدەسـت ئامـاژەی بـۆ "هینەکـەی" خـۆی کردبـوو، گوتبـووی "کـوڕم هـەر ئـەم ترومپایـەم هەیـە، دەتانـەوێ بیبـەن". کـە منداڵەکـە گەڕایـەوە، گوتـی "شـێخ نەیـدا بـە مـن"، لەبەرئـەوە خـۆم چـووم، هـەر چـاوی بەمـن کـەوت گوتـی:" ئـای ئـەوە تۆیـش هاتیـت؟ ئـەی قوتابییەکـەت باسـی نەکـرد بـۆت؟"، ئەوجـا تێگەیشـتم و پچـڕام لەبـەر پێکەنیـن. شـێخ عەبدولزەهـرە گوتـی:" ئاخـر کابـرا، ئـەز مامۆسـتای ئایینـم، یـان مامۆسـتای فیزیـا؟ کاری مـن باسـی خـوا و پەیامبـەر و

شـەیتان و جنۆکەیـە. کارم بـە ترومپـای زل و بچـووك چییـە؟"، گوتـم" قوتابییەکانم گوتیان لای تۆیـە". گوتـی: "دە روویانـڕەش بـێ، ئەگـەر پێویسـتیان بـە ترومپـای منـە، بابێـن بیبـەن". کـە گەڕامـەوە پۆلەکـەی خـۆم، قوتابییەکـە هەواڵەکـەی بـۆ پۆلەکـە گێڕابـووەوە؛ بووبـوو بـە پێکەنینێکـی زۆر. کـە مامۆسـتاکانی دی ئەوەیـان بیسـت، ماوەیـەك شـێخ عەبدولزەهرەیـان بە"پیـاوی ترومپـا زلەکـە" (أبوملکبـس الکبیـر) بانـگ دەکـرد.
شیعەکان، زۆر باوەڕیان بە سەرکردە ئاینییەکانیان هەیە، کە بەمانە دەڵێن"مەرجەعییەت". ئـەم وشـەیە عەرەبییـە و لـە فارسیشـدا بـەکاردێ، مانـای گەڕانـەوە دەگەیێنـێ بـۆ لای زانـا و شـارەزا و خواپەرسـت و راسـتگۆیەك، بەنیـازی پرسـپێکردن و راوێژپێکـردن؛ لەکاتـی گومانکردنـدا لـە راسـتی و ناڕاسـتیی شـتێك، یـان دوودڵیـی و دڵنیانەبـوون لـە هەڵوێسـتی پێویسـت بەرامبـەر بـەو شـتە؛ جائـەو شـتە رووداوێـك بـێ، یـان کردارێـك بـێ. پێموایـە؛ نێزیکتریـن وشـە لـە زمانـی کوردیـدا بـۆ ئـەو مەبەستە"پرسـپێکراو"، یـان "راوێژپێکـراو"ە. شـایەنی باسـە، شـیعەکان هەریـەك راوێژپێکراویـان نییـە، بەڵکـو هـەر ئایەتوڵـڵا و هـەر موجتەهیدێـك، دەتوانـێ مریـدی خـۆی هەبـێ و ببێتـە راوێژپێکـراوی لایەنگرەکانـی خـۆی، کەبـەو مریدانـە دەگوترێ"موقەللید"(مقلـد) واتـە "چاولێکـەر"، یـان لاسـاییکەرەوە.
لەنێـو ئایەتوڵڵاکانـدا دەسـتەیەك هـەن، بەژمـارە کـەم، بـە ئایەتوڵڵاهولعوزمـا (ئایەتـوڵای مـەزن) نـاسراون. لەنێـو ئەمانەشـدا، یەکێـك دەستنیشـاندەکرێ کـە دەبێتە"جێگـری ئیمامـی ونبوو"(نائـب الامـام الغائـب)، کـە ئیمامـی ونبـوو، بـە "ئیمامـی زەمـان" و "مەهـدی چاوەڕوانکراو"یـش نێودەبـرێ. ئـەم ئیمامـی زەمانـە لـە کۆتایـی جیهانـدا دەردەکـەوێ و جەجـاڵ (دژئـاڵ) لەنێودەبـا و جیهـان لەبێدادیـی پاکدەکاتـەوە. ئـەم رامانـەش رامانێکـی کۆنـی کـورد و ئێرانییـە و، لەکێشـی زەردەشـتیدا هەیە(تەماشـای: جەمـال نەبـەز: (فەلسـەفە و رامانـی یارسـانی لـە فەرهەنـگ و کۆمەڵگـەی کوردەواریـدا) بکـە (کۆبەرهـەم ژ(10) ـ هەولێـر 2009).
شـایەنی باسـە، هـەر کەسـێك بگاتـە ئـەو پلەوپایەیـە، گەورەتریـن کەسـە لەنێـو شـیعەکانی هەمـوو جیهانـدا، کـە باوەڕدارەکانیـان رووتێدەکـەن و، گـوێ لـە فتواکان و راوێژەکانـی دەگـرن، بـێ رەخنەلێگرتـن و گومانلێکـردن. نموونەیەکـی ئەمـەش خومەینـی بـوو کـە پـاش شـۆرشی گەلانـی ئێـران، ئـەو نێـو وپلەیـەی پێـدرا و، نێونرا"ئیـمام" کـە

دەبوو نێوبنرێ "جێگری ئیمام" ؛ نەك "ئیمام". دە ئەو کەسەی ئەو پایە بەرزەی هەبوو لەوکاتەدا، کە ئەز لە قوتابخانەی جەعفەرییە بووم، ئایەتوڵڵاهولعوزما سەید موحسینی حەکیم بوو، کە لەنەجەف دادەنیشت و، ئەم نازنێوە (ئایەتوڵڵاهولعوزما) ی بەکارنەدەهێنا و، خەڵکیش هەر بە"سەیید"، واتە؛ نەوەی پەیامبەر نێویاندەبرد.

سەفەرێك بە حیللە و کەربەلا و کووفەدا بۆ نەجەف بۆ دیداری سەیید موحسینی حەکیم

ڕۆژێکی زووی پایزی 1959 بوو، هەواڵهات بۆ قوتابخانەکەمان؛ کە بۆ سبەینێ کارمەندانی فەرمانگەی تەندروستی دێنە لامان بۆ دەرزیلێدانی قوتابیان و مامۆستایان و کارمەندان دژ بە نەخۆشیی گرانەتێ، کە ئەو ڕۆژە دەکرا بە پشووی قوتابخانەکە، بەڕێکەوت؛ دوو ڕۆژ دوای ئەو ڕۆژەش هەر پشوو بوو، ئێستە نایێتەوە بیرم لەبەرچی وابوو، لێ 3 ڕۆژ لەسەر یەك قوتابخانە نەبوو. شێخ عەبدولزەهرە بەمنی گوت"بەتەمای ئەو سێ ڕۆژە چی بکەیت؟" گوتم؛"بەڕاستی جارێ نازانم چبکەم و هێشتا بڕیارم نەداوە، وابزانم ناهێنێ بۆ تاکە ڕۆژێك بچمەوە کوردستان، چۆنکە ڕۆژێك بەمسەر و ڕۆژێك بەوسەرەوە دەڕوا"، گوتی: "باشە، چۆنە پێکەوە سەفەرێك بکەین بۆ کەربەلا و کووفە و نەجەف و، لە نەجەف بتبەم بۆ لای سەید موحسینی حەکیم، بالەوێ یەکدی بناسن و، لە کەربەلا و نەجەفیش شوێنە پیرۆزەکانت پێشاندەدەم، وەك سەحەنی ئیمام عەلی و ..هتد" گوتم "زۆرباشە و زۆر سوپاس".

ئەز گەنجێکی سەڵت بووم و ماڵ و منداڵم نەبوو، وەك کورد دەبێژن"کەرکوڵ و بارسووك"بووم؛ لە"هۆتێل ڕەشیدی ئەو سەردەمە" کە هەمووی چەند هەنگاوێك لە قوتابخانەکەمانەوە دووربوو، ژوورێکی بچووکم بە مانگانە بەکرێگرتبوو. ژوورەکە تەختێکی نووستن و مێزێکی بۆ نووسین و نانلەسەرخواردن و دوو کورسی و دەستشۆرکێك و دۆڵابێکی گچکەی تێدابوو. مافی ئەوەشم هەبوو؛ گەرماو(حمام) ی هۆتێلەکە بەکاربێنم بۆخۆشتن. بەڕێوەبەری هۆتێلەکەش گەنجێکی تلکێفی زمانشیرین بوو. کوردێکی زۆریش ڕوویان لەو هۆتێلە دەکرد، بەتایبەتی خوێندکاران

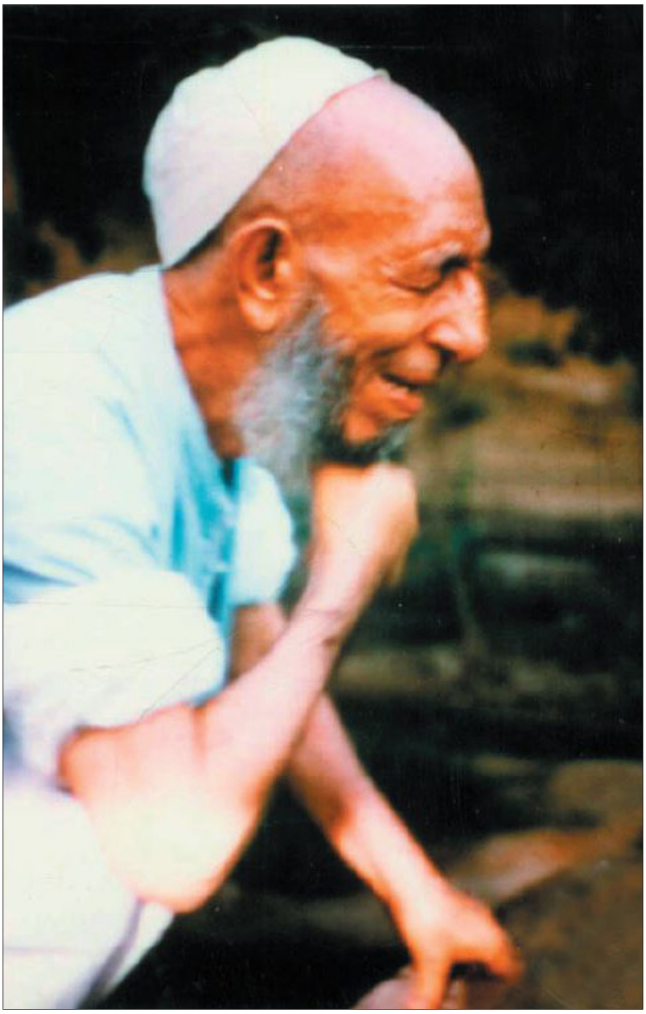

ئایەتوڵڵاهولعوزما سەید موحسین حەکیم

و رامیاران، لەوانە ڕەحمەتی ساڵح یوسفی و عومەردەبابە. هەر بەرامبەر هۆتێلەکە، چێشتخانەی "عەمۆ ئەلیاس" هەبوو، کە هی پیاوێکی ئەلقۆشی بوو، بەهۆی برادەرە ئەلقۆشییەکانمەوە، وەك مامۆستا مووسا نووح و عەبدولڕەحیم ئیسحاق، کە لە کەرکووکەوە هاوڕێیەتیمان لەگەڵ یەك بەستبوو، پاش کودەتای قاسم هاتبووونە بەغدا و، مووسا وەك مامۆستای دوانێوەندیی کەرخ و، عەبدولڕەحیمیش، وەك سکرتێری گشتیی سەندیکای کرێکارانی عێراق، عەمو ئەلیاسیش ببوو بە ناسیاوم. خواردنێکی خۆش و خاوێن و بەرێژە هەرزانی هەبوو. لەبەر ئەوە؛ مشووری چێشتلێنانم نەدەخوارد و، کاتی پاش قوتابخانەم، بەخوێندنەوە و نووسین و چالاکی

مەزاری ئیمام حوسێن

ڕۆشـنبیری وراميارييـەوە دەبردەسـەر. ئێوارانیـش کـە کاتـم هەبووایـە، دەچوومـە دوکانەکـەی (ئوسـتاد) بەشیر موشیر و، بـە دیدەنی(ئوسـتاد) و هاووڵاتیانـی کـوردی لـە هەمـوو بابەتێـك، چـاوم ڕۆندەبـووەوە. شـەوانیش تادرەنـگ، خەریکـی خوێندنـەوە و نووسـین دەبـووم.

هـەر ئـەو ڕۆژەش، دەسـتبەجێ پـاش دەرزیلێـدان، لەگـەڵ مامۆسـتا شـێخ عەبدولزەهـرە پێکـەوە کەوتینـەڕێ. لەپێشـەوە، بەسـواری پاسـێکی گچکـە چوویـن بـۆ حیللـە و چەنـد دەمژمێرێـك لـەوێ ماینـەوەو، گەڕەکـی کوردان(حـی الاکـراد)م دی کـە تـا ئەوکاتـە نێوەکـەی هـەر وەك خـۆی مابـوو، بـەڵام کوردەکانـی تواوبوونـەوە: هـۆزی گاڤانـی کـورد، کـە عـەرەب کردوویانـە بـە "جابـان"، شـاری حیللەیـان دروسـتکردووە. ئەوجـا کەوتینـەڕێ بـەرەو کەربەلا{کـە دەڵێـن نێوەکـەی لـە "کەرب"(کـرب) و "بەلا"(بـلا) ـ واتـە "خەفـەت و کوێرەوەری"یـەوە هاتـووە}. ژمـارەی دانیشـتووانی کەربـەلای ئـەو سـەردەمە، نێزیکـەی شەستهەزارکەسـێك دەبـوو، لـە نەجـەف گچکەتـر بـوو، کەچـی

کەربەلا پێتەختی ستانەکەبوو. دەوروبەری کەربەلا، هەمووی باخ و بێستانی خورما و میوەبوو. لەکەربەلا؛ چووینە سەر گۆڕی حسەینی کوڕی ئیمامی عەلی و گۆڕی عەباسی برای کە لە تەنیشتییەوە نێژراوە. حسەین لەم شارەدا بەدەستی لایەنگرانی مەعاویەی کوڕی ئەبوسوفیان، کە بنووسی سروش (وەحي) پەیامبەر بووە، کوژراوە. شیعەکان هەموو ساڵێك لە ساڵیادیدا پرسە دەگێڕن بۆی و لەخۆیاندەدەن و جنێو بە یەزیدی کوڕی مەعاویە دەدەن و تفونەحلەتی دەکەن بەتایبەتی لە رۆژی "عاشورادا". پاش ئەوە، چووینە دوکانی ناسیاوێکی شێخ عەبدولزەهرە، کە زۆر بەگەرمیی بەخێرهاتنمانی کرد و، تەلەفۆنی کرد بۆ ژنەکەی و، بە فارسی پێیگوت میوانی هەیە، وادیاربوو ژنەکەی کاتی نەبوو خواردن دروستبکا، پێیگوت، باشە ناتوانیت بێجگە لە پڵاو شتێکی دیکەش دروستبکەیت؟ "لەوەدا شێخ عەبدولزەهرە بەپێکەنینەوە پێیگوت "وریابە؛ مامۆستا جەمال فارسی دەزانێ". گوتم، "وادیارە خێزانەکەی کاتی نییە و، بەڕاستی پێویست ناکا ئێمە ببین بەبار بەسەرییەوە، لە شوێنێك نان دەخۆین". بەڵام کابرا بەرۆکی بەرنەداین و لە کۆڵمانەوەبووەوە و، بردینییە ماڵی خۆی، لەڕێ، مریشکێکی ئاوەڕووتکراوی کڕی و، کەچووینە ماڵەوە، ژنەکەی پڵاوی لێنابوو، خۆی رۆیشتبوو، پیاوەکە، مریشکەکەی کوڵاند و بە پڵاو و نانەوە خواردمان. لە قسەکردندا و، لە زمانشیرینی لە سنووربەدەر و، دەربڕینی ئەو وشە عەرەبییانەی کە کەوتوونەتە زاری فارسییەوە، بۆمدەرکەوت کە فارسە، هەرچەندە بە عەرەبییەکی بێگرێوگۆڵ قسەیدەکرد. داوای لێبووردنی کرد؛گوتی خزمێکی نێزیکی ژنەکەی نەخۆشە و، پێویست بووە بچێ بۆ سەردانیان. لە کاتی قسەکردندا، ناسیاوەکەی شێخ عەبدولزەهرە گوتی" شیعەکان بەتەمان حیزبێکی ئیسلامی دروستبکەن، بەڵام هێشتا بڕیاریاننەداوە؛ ئایا حیزبەکە هەر بۆ شیعەکان بێ، یان بۆ شیعەش و سوننەش بێ". شێخ عەبدولزەهرە گوتی:" حیزب و حیزبایەتیی شتێکی خراپە، لەوەش خراپتر ئاینزاگەریی(طائفیە)یە". خانەخوێکەمان دەیگوت؛"شیعە زۆرینەن، بۆچی دەبێ حکوومەت هەر بەدەست سوننەکانەوە بێ؟"، ئەز کە بێدەنگ دانیشتبووم؛ کابرا روویکردە من و گوتی: "ئەی باشە تۆ دەڵێی چی؟ "، گوتم "ئەز کوردم". کە ئەوەم گوت کابرا بە دەنگی بەرز گوتی: "بەخوای گەورە سویندتدەدەم، ئەم حکوومەتە سوننییەی عێراق چی بۆ ئێوە کردووە؟"،

مەزاری ئیمام عەلی

گوتم ئەوە هەموو کەسێك دەیزانێ؛ بەڵام هونەر ئەوەیە؛ گەلێکی زۆرلێکراو و بندەست، کە رۆژێ دەستی بوو، بندەستێکی دیکە بندەستتر نەکا، کابرا ژیرەك بوو، لەقسەکەم گەیشت و، گوتی: "ئەگەر شیعە دەستیان هەبێ لە عێراقدا، لەگەڵ ئێوە خراپنابن". گوتم "لەوبارەیەوە ناتوانم هیچ بێژم، چۆنکە جارێ هەردوولامان هیچمان بەدەست نییە". ئەوەشمگوت، "زۆردار و خراپەکار سەربە هەر ئایین و ئاینزا و رەگەز و گەلێك بێ، هەر خراپە. ئەوەتا زۆربەی زۆری موسڵمانانی کورد لە عێراقدا سوننین و کەمەیەکیان شیعەن، بەڵام هەردووکیان وەك یەك بندەست و بەشخوراون".

پاش ئەوە کەوتینەڕێ بەرەو کوفە. کوفە قەزایەك بوو سەر بە ستانی کەربەلا، بەترومبێلێکی خێرا چارەکێك تا بیست خولەك لە نەجەفەوە دووربوو. دانیشتووانەکەی، خۆی لە بیستهەزار کەسێك دەدا. ئەم شارە؛ پیرۆزییەکەی بۆ شیعەکان لەوەدایە کە مەڵبەندی جێنشینیی (خەلافەت)ی ئیمامی عەلی بووە.

عەلی، لە ساڵی 656دا، وەك چوارەمین جێنشینی پەیامبەر، هاتەسەر کار. شیعەکان پێیانوایە کە پەیامبەر، لە وتاری ماڵاواییدا(حجە الوداع) کە لە دەیەمین مانگی کۆچیدا داویێتی، عەلی کردووە بەجێنشینی خۆی، بەڵام خەلیفەکانی دی گزییانکردووە لێی. دەبێ ئەوە بزانین کە عەلی لە بنەماڵەی عیمرانە و، لە قورئانیشدا سوورەتێك هەیە بەنێوی (ئالی عمران). لە کووفە، چووینە مزگەوتەکەی کە یەکەمین ئیمامی شیعەکان(عەلی) لە ساڵی 661 ز و لەو مزگەوتەدا، بەدەستی عەبدولڕەحمانی کوڕی مولجیمی موڕادیی حەمیری کە یەکێکبووە لە "خەوارج"ەکان، بریندارکراوەو، لەئەنجامی ئەو برینداربیە و، ژەهراوییبوونی شمشێرەکەوە، کۆچیدواییکردووە. کووفە لە ساڵی638 دا؛لەلایەن سەعدی کوڕی وەققاس ەوە دروستکراوە. ماوەیەك مەڵبەندی خزمەتکردنی زمانی عارەبی بووە لە سەردەمیی ئەمەوییەکان و عەبباسییەکاندا. "قوتابخانەی کووفە" و "تیپی کووفی" لەم رووەوە بەنێوبانگن.
دوای ئەوە، گورج کەوتینەڕێ بەرەو نەجەف. لەپێشدا چووینە "سەحەن(صحن) کە گۆڕی ئیمامی عەلی لەوێیە. خەڵکێکی یەکجار زۆری لێبوو، هاتبوون بۆ سەردانی سەحەن و ماچکردنی داروبەردی ئەوێ. ئێدی، بەڕاستی ماندوو بووین، بەتایبەتی شێخ عەبدولزەهرە کە گەنج نەبوو. لەبەرئەوە چووین لەسەر بانی ماڵێکی چۆڵ کە خاوەنەکەی ناسیاوی شێخ عەبدولزەهرە بوو، نووستین تا بەیانی.

لەخزمەت ئایەتوڵڵاهولعوزما، سەیید موحسینی حەکیم دا

بەیانی زوو، پاش بەرچاییخواردنێکی هەژارانە، کەوتینەڕێ بەرەو مەڵبەندێك کە بە (منتدی النشر) نێویرۆییبوو. لەوێ، سەیید موحسین چاوەڕوانی ئێمەی دەکرد. شێخ عەبدولزەهرە هەواڵی ناردبوو بۆی کە دەچینە لای. لەبەر دەرگەی(منتدی النشر) شوێنێك هەبوو وەك هەیوانێکی گەورە، مەلایەك لەوێ وەستابوو، شێخ عەبدولزەهرە پێیگوت کە بچێ بەسەیید بێژێ ئەوا هاتووین. پاش ماوەیەکی زۆر کورت، سەیید موحسین بەڕوویەکی خۆشەوە هات بە پیرمانەوە و، بەدەستی راستی، دەستی راستمی گوشی و، بەدەستی چەپی قۆڵی راستمی گرت و، نێوچەوانمی ماچکرد. منیش دەستیم ماچکرد. سەیید زۆر بەگەرمی بەخێرهاتنمی کرد و، ئەوجا بەگەرمی

بەخێرهاتنی شێخ عەبدولزەهەرەی کرد کە ئەویش منی وەك مامۆستای ڕێزداری قوتابخانەکەیان ناساند. سەیید گوتی؛ "زۆر سوپاسی شێخ عەبدولزەهەرە دەکەم کە ئەم دەرفەتە خۆشەی هێنایەدی و گەنجێکی کورد ڕۆمەتدارمان دەکا". منیش دەستبەجێ گوتم؛ کورد دەڵێن "دڵ لەدڵ دەڕوانێ" کە بەعەرەبیش (القلوب سواقیه) یە و، بۆ منیش ڕۆمەت و خۆشییەکی گەورەیە کەوا ئەو بەختەم هەیە؛ بەخزمەت زانایەکی وا گەورە و پایەبەرز و، مرۆڤێکی وا سادە و ڕووخۆش و خاکی دەگەم کە باوکانە بەپیرمەوە هات. ئەززی سوپاسی هەڤاڵپیشە و هاوڕێی خۆشەویست شێخ عەبدولزەهەرە دەکەم کە ئەم هەلە خۆشەی بۆ من ڕەخساند".

(منتدی النشر) پەرتۆکخانەیەکی یەکجار گەورەبوو. بەشێکی بۆ وانەگوتنەوە دروستکرابوو. شوێنی دانیشتن لەسەر مۆبێلە و کورسی تێدانەبوو، بەڵکو ڕایەخی جوان ڕاخرابوون و دۆشەك بەسەریانەوە. ئێمەش لەسەر دۆشەکەکان دانیشتین. ئەو مەلایەی کە هاتین لەبەر دەرگەکە وەستابوو، هەر ئەو چایی هێنا بۆمان و ڕۆیشت. کەسی دیکە لەوێ نەبوو. هەر هەرسێکمان بووین. ئەوجا سەیید موحسین لە هەواڵی منی پرسی و ویستی بزانێ ئایا ڕازیم لە بارودۆخی قوتابخانەکە. (مەبەستی قوتابخانەی جەعفەرییەی بەغدا بوو). منیش گوتم زۆر ڕازیم و زۆر شادمانم کە لەوێ کار دەکەم. سەیید گوتی؛" شێخ عەبدولزەهەرە باسی خزمەتی تۆی کردووە بۆمان، خوای گەورە بتپارێزێ و پاداشت بداتەوە". زۆر سوپاسمکرد. ئەوجا باسی کوردە فەیلییەکانم کرد بۆی کە ڕێیاننادەن بە کوردی بخوێنن و زۆر خراپە دەکرێ لە دژیان. سەیید گوتی "پێیانبێژە نابێ ناهومێدبن، دەبێ داوای مافی خۆیان بکەن و کۆڵنەدەن، ڕۆژێك دێ دەگەنە مافی خۆیان بەیارمەتی خوا". ئەوجا سەیید لەبارەی کورد و هەڵوێستییانەوە بەرامبەر حکوومەتی قاسم پرسیاریکرد لێم. گوتم، ئەوەی ڕاستی بێ ؛ ڕەوشی کورد خراپە و، بەداخەوە، بەرەوخراپتریش دەچێ. کە قاسم هاتە سەرکار، کورد بەگشتی، چاوەڕوانی ئەوەیاندەکرد، ئەو خراپەکارییانەی کە لەسەردەمی شانشینیی و دەسەڵاتی ئینگلیزەکانەوە ڕوویانداوە و لە دژیانکراوە، ڕوونەدەنەوە. قاسم بەڵێنی دا بە کورد، وەك هاوبەش لە عێراقدا هەڵسوکەوت بکا لەگەڵیان. خۆشم یەکێك بووم لەو شاندەی کە پار لە کوردستانەوە لە27 ی تەمموزدا چووین بۆ بەغدا بۆ بینینی قاسم و، باسکردنی داخوازییەکانی کورد.

پارێـزەر برایـم ئەحمـەد؛ بەنێـوی شـاندەکەوە قسـەیکرد لەبـەردەم قاسـم دا لـە وەزارەتی بەرگـری و، باسـی بەشـخوراویی کـوردی کـرد، کەچـی قاسـم گوتی؛"نابـێ کـورد بەقسـەی ئیمپریالیسـتەکان تەفرەبخـۆن". وادیاربـوو؛ داواکردنـی مافـی گەلێکـی، بـە فیتـی ئیمپریالیسـتەکان دەزانـی. ئێسـتاش لـەو بەڵێنـە تەماوییـەی کـە لـە دەسـتوورەکەیدا دای بەکـورد و، دەستوورەکەشـی لـەو رۆژەدا بڵاوکـردەوە کـە ئێمـە چووینـە لای، یـەك خاڵـی نەهێناوەتـەدی. وەك دەردەکـەوێ، قاسـم گێـڕی گۆڕیـوە. کـە جـاران کۆمۆنیسـتەکانی دەکـرد بەگـژ بەعسـییەکان و ناسرییەکاندا، ئێسـتە دەیەوێـت بەعسـییەکان بەهێزبکاتەوە و، بیانـکا بەگـژ کۆمۆنیسـتەکان و کـورددا. کۆمۆنیسـتەکانیش، بەداخـەوە، لـەم فرتوفێڵەی قاسـم ناگـەن و هەرپشـتی دەگـرن...". سـەیید گوتـی: "ئاژاوەگێڕیـی هیـچ خزمەتێـك بـە قاسـم نـاکا، لەوانەشـە خـۆی تێدابچـێ". ئەوجـا گوتـی: "قاسـم رەوشـتێکی یەکجـار خراپـی هەیـە، ئـەوەش خۆبەزلزانیـن و لووتبەرزییـە. هـەر کەسـێکیش لووتـی بەرزبـێ، خـوا لووتـی دەشـکێنێ. خـوا لـە قورئانـی پیـرۆزدا دەبێـژێ..." ولاتمـش فـی الارض مرحـا.. " (بەلەنجـە و نـاز بەسـەر زەویـدا مـەڕۆ" سـورەتی (إسراء) ئایەتـی 37" .کـە ئەوەیگـوت، ئایەتەکـەم تەواوکـرد و گوتـم:" إنـك لـن تخرق الارض ولـن تبلغ الجبـال طـولا "(چۆنکـە تـۆ نـە دەکاریـت زەوی کونبکەیـت و، نەسەریشـت دەگا بەبەرزیـی چیـاکان). سـەیید زۆر زۆر پێیخۆشـبوو. شـێخ عەبدولزەهـرە گوتـی: "مامۆسـتا جەمـال، هـەر فیزیـك و ماتماتیکـی نەخوێنـدووە، بەڵکـو فیقهـی ئیسـلام و زانسـتە ئیسلامییەکانیشـی خوینـدووە و، بەشـێکی زۆری قورئانـی لەبـەرە". ئەمـە؛ زۆر بەدڵـی سـەیید بـوو، گوتی"بەسـایەی ئەمەوەیـە کـە عارەبییەکـەی وابەهێـزە". شـێخ عەبدولزەهـرە گوتی؛"بێجگـە لـە کـوردی، فارسـیش دەزانـێ". کـە ئەوەیگـوت؛ سـەیید ماوەیـەك بـە فارسـی کەوتـە قسـەکردن لەگەڵـم، بەڕاسـتی، فارسـییەکەی، وەك عارەبییەکـەی رەوان و رۆن بـوو.

شـایەنی باسـە، لـەو رۆژانـەدا؛ کۆمۆنیسـتەکان کەوتبوونـە دووژمنایەتیکردنـی سـەیید موحسـین، بەبیانـووی ئـەوەوە، کـە گوایـە پیاوێکـی" کۆنەپەرسـتە"و پشـتگیریی قاسـم نـاکا و، لـە نەجـەف و دەوروبـەری خۆپێشـاندانیان سـازدەکردو دەیانچڕاند"بڕووخـێ کۆنەپەرستی"(تسـقط الرجعیـة). ئەمـەش وەك وەرامێـك وابـوو بـۆ رەخنەگرتنـی سـەیید لـە هەڵسوکەوتی کۆمۆنیسـتەکان و قاسـم، کـە کۆمۆنیسـتەکان، ئەو سـەردەمە، قاسـمیان وەك بـت دەپەرسـت، ئەگەرچـی قاسـم، پـاش کارەسـاتی کەرکـووك لـە 14 ی تەممـووزی

1959دا کـە پیلانێـك بـوو تۆرانییـەکان و بەعسـییەکان و (کۆمپانیـای نەفتـی عێراقی IPC) سـەر بـە بەریتانیـا، نەخشـەیان بۆکێشـابوو، کۆمۆنیسـتەکانیش لـە نەزانـی خۆیـان؛ بـوون بەتەڵـەوە، قاسـم گێـڕی گـۆڕی بـوو، ڕەخنـەی لـە کۆمۆنیسـتەکان دەگـرت و تەنانـەت، لـە وتـاری ڕۆژی 1959/7/16دا لـە کڵێسـەی ماریوسـف لـە بەغـدا، کۆمۆنیسـتەکانی بـە "ئاژاوەگێڕ"(فوچوی)دایـە قەڵـەم، بـەڵام، پـاش سـێ سـاڵ، بۆیدەرکـەوت کـە ئەوانـەی ئـەو پیلانەیـان گێـڕا، بەعسـییەکان بـوون، ئەمەشـی بـە ڕۆژنامەی(الایـام) ژمـارە 59، تەممـووزی 1962 گـوت. لـە سـاڵی 1971دا لـە سـەمیناری (کوردسـتان و شۆڕشـەکەی)دا ئاماژەمکـرد بـۆی. بـەڵام ئـەم ئاگادارییـەی قاسـم درەنـگ بـوو. دەبـێ ئەمـەش بێـژم کـە کۆمۆنیسـتەکان هەتـا دواڕۆژی مانـی قاسـم؛ پشـتگیرییانکرد و بێجگـە لەمـەش؛ تاقمێـك دەستوەشـێن و جنێوفـرۆش و ڕووهەڵماڵـراو و خۆبژێـن و هەلپەرسـت کەوتبوونـە نێویانـەوەو، ئەمانیـش بێدەنگبـوون لـە کـردەوە ناڕەواکانیـان، لەترسـی ئـەوەی، نەبـا ژمارەی"جەمـاوەرە تێکۆشـەرەکەیان"کەمبێتەوە. لایەنگرانـی سـەییدیش لـەو ڕۆژانـەدا، وەك خـۆم بەچـاوی خـۆم دیـم، بەسـواری دەیـان قەمـەرە و لـۆریـی سـەربەتاڵ، بەنێوشـار و دەوروبـەردا فڕکەیـان دەهـات و هاواریـان دەکرد:"الدیـن دیـن الاسلام، ماکو شـیوعیە" (ئاییـن ئاییـنی ئیسـلامە، کۆمۆنیـزم بوونـی نییـە).

دوای ئەوە، سـەیید پرسـیاری ئەوەیکرد لێم ئایا "سـەرکردە(زەعیم) مەلامسـتەفای بارزانی، بـە سیاسـەتی قاسـم و سیاسـەتی حیزبەکـەی خۆی(پارتـی) ڕازییـە؟ ئایا ئـەو شـتانەی لـە ڕۆژنامـەی حیزبەکەیـدا (خەبـات) بڵاودەکرێنـەوە بەدڵـی سـەرکردە بارزانین؟"، (سـەرنج: "خەبات"بەعارەبـی لـە بەغـدا دەردەچـوو). گوتـم: "مامـە سـەیید؛ ئـەوەی لەبـارەی بارزانییـەوە دەتوانـم بەبەڕێزتانـی بێـژم؛ ئەنجامـی سـەرنجدان و بەدواداچوونـی ئـەو شـتانەیە کـە ڕوودەدەن، یـان ئـەو هـەواڵ و قسـانەن کـە لـەو کەسـانەوە دەیانبیسـتم، کـە زوو زوو دەچنـە لای بارزانـی، ئەگەرنـا خـۆم، بێجگـە لەوکاتـەی کـە بەمنداڵـی لـە سـلێمانی، مەلامسـتەفا و چەنـد بارزانییەکـی دیکـە، کـە لـەوێ دەستبەسـەربوون و لـە ماڵێکـدا نیشـتەجێبوون کـە لـە سـەرووی ماڵـی ئێمـەوە بـوو و، بەزۆریـی کـە بـەلای ماڵـی ئێمـەدا تێدەپەڕیـن دەمدیـن، ئەوەتـەی گەڕاوەتـەوە لـە سـۆڤێت، تەنـێ، دووجـار چـاوم پێیکەوتـووە. جارێکیـان لـە هۆتێلێکـی بەغدا(سـمیرأمیس)؛ ڕۆژی گەڕانـەوەی بـۆ بەخێرهاتنکردنـی و، جارەکـی دی، مـام جـەلال بردمـی بـۆ ماڵەکـەی لـە بەغـدا، کـە کاتـی

ئـەوە نەبـوو لـە نێزیکـەوە هیـچ پرسـیارێك بکـەم لێـی. چۆنکـە هەمیشـە خەڵکێکـی زۆری لـە دەورەو، خەڵکەکـەش لـە هەمـوو بابەتێکـن. بـەڵام، بەهـۆی ئەوانـەوە کـە دەیناسـن و زۆر نێزیکـن لێـی، دەزانـم کـە لـە رامیاریـی و رەوشـی حیزبەکـەی رازی نییـە، ئەوەبـوو لـە کۆتایـی مانگـی حوزەیرانـدا، هەمـزە عەبدوڵـلا و برادەرەکانـی، کـە رێبازێکـی سـەر بـە پارتـی کۆمۆنیسـتی عێراقیـان گرتبـوو، مەلامسـتەفا بەهێزێکـی چەکدارەوە چـووە سـەر مەڵبەنـدی پارتـی لـە بەغـدا و، ئەوانـەی لـە حیـزب هەڵپەسـارد. ئەمـەش ئـەو راسـتییە دەردەخـا، کـە لـە رەوشـی رامیاریـی سـەرکردەکانی پارتـی رازی نییـە، وەك بیستووشـمە بـاوەڕی بـە قسـە و بەڵێنـی قاسـم نەمـاوە. ئەوەشـم بیسـتووە کـە مەلامسـتەفا لـە سـۆڤێت؛ بەتایبەتـی لـە سـەردەمی سـتالیندا، ژیانێکـی زۆر ناخـۆش و تاڵـی بەسـەربردووە". کـە لـەم قسـانەدابووم، شـێخ عەبدولزەهـرە گوتی"بارزانـی پیاوێکە دەیـەوێ لـە کـورد نەتەوەیـەك پێکبهێنـێ و ئـەوەش مافێکـی رەوایـە". ئەوجـا گوتـم: " مامەسـەیید؛ کێشـەی کـورد کێشـەیەکی زۆر سـەختە و پێوەندیـی بـە ئێـران و ترکیـا و سـووریا و سـۆڤێت و ئەمریـکا و بەریتانیـا و فەرەنسـا و دەوڵەتـە عەرەبییەکانـەوە هەیـە و، کێشـەی کـورد هـەر تەنـێ پێوەندیـی بـە عێراقـەوە نییـە کـە بەریتانییـەکان بـۆ بەرژەوەندیـی خۆیـان، سـێ لایەنیـان (شـیعە و سـوننی و کورد)یـان ترانجدووەتـە نێـو ئـەم دەوڵەتـەوە، بـێ ئـەوەی مـاف و سـنووری هـەر یەکەیـان دەستنیشـانبکەن. خـۆ ئەگـەر بەڕێزتـان لەبـارەی ئـەم زۆرلێکراویـی و بەشـخوراوییەی کـوردەوە لێدوانێـك بـۆ رای گشـتی بڵاوبکەنـەوە، دەبێتـە هێزێـك بـۆ دڵـی کـورد و، زات دەنێتـە بەریـان دژ بـە فەرمانڕەوایـی بوەسـتن....".

لەمـەدا سـەیید گوتی:"ئـەم دەوڵەتـە دەوڵەتـی مەیمونە(دولـە القـرود) و دەوڵەتـی مـرۆڤ نییـە. دڵنیابـە، دەوڵەتـی مەیمـوون تاوەکـو سـەر بەرگە ناگرێـت". گوتم "راسـتتان فەرمـوو: کوردیـش دەبێژن:(سـەگی هـار تەمەنـی چـل شـەوە)"، گوتـی: "أحسـنتم". واتە"راسـتتانگوتووە".

لەمـاوەی قسـەکردندا سـەیید گوتی: "بەبـرا کوردەکانـم رابگەیێنە کە ئاگایـان لەخۆیان بێ و، دان بەخۆیاندابگـرن و هەڵنەچـن، تاوەکـو ئـەم دەورە، بەیارمەتـی خـوا، بەسـەردەچێ. هیـچ دوورنییـە ئـەم شێتە(مەبەسـتی لـە قاسـم بـوو: نەبـەز) لەپـڕ پەلامـاری کـورد بـدا و کوشتارێکی زۆر بـکا لێیـان و ئەوسـا بێـژێ: پیلانێکـی ئیسـتیعماری پووچکردووەتـەوە،

ئەو دەمەش ئەم تەفرەخواردووانە(مغفلین)ی سەرشەقامەکانیش(مەبەستی لەوانەبوو کە لەو رۆژانەدا، بەبیانووی بەربەرەکانێی"کۆنەپەرستی"یەوە لەخۆپێشاندانداببوون لە دژی: نەبەز) بکەونە چەپڵە لێدان بۆ سەرۆکی تاقانەیان(لەوەدا زەردەخەنەیەك گرتی:نەبەز) {سەرنج: کۆمۆنیستەکان قاسمیان نێونابوو"الزعیم الاوحد"(سەرۆکی تاقانە). پارتییەکانیش نێویاننابوو"کاکە کەریم". تەنانەت رەحمەتیی برایم ئەحمەد، هەڵبەستێکی بۆ پەسندانی قاسم رێکخستبوو گوتبووی: کەریم گۆشت و ئێسقان نییە، کەریم تاکەئینسان نییە کەریم خۆی بیروباوەڕە......هتد. جا ئەگەر گۆشت و ئێسقان نەبووبێ، دیارە دەبێ "کڕکڕاگە"بووبێ}.

پاش ئەم قسانە، جارەکی دی رووم لە سەیید نایەوە و گوتم: "چۆنە ئەگەر بەڕێزتان بیروڕایەکی خۆتان بەرامبەر کێشەی کورد بۆ خەڵکی عێراق بخەنەڕوو، پشتگیریی مافی کورد بکەن، کە ئەوانیش ئەوەیان پێدەبڕێ، وەك هەر گەلێکی دی بە ئازادی بژین". سەیید گوتی: "ئەز چیم پشتگیریی کورد بکەم. خوا پشتگیر و پەنای هەموو زۆرلێکراوێکە. ئەز لەبەندەیەکی بێدەسەڵات بەولاوە چی دی نیم". گوتم: "سەیید، راستتان فەرموو، ئێمەی بەندە هەمووومان بەرامبەر دەسەڵاتی خوا بێدەسەڵاتین، بەڵام وەك بەندەی خوا؛ دەبێ پشتی براکانمان بگرین و گوتم:"وکان اللە فی عون العبد مادام العبد فی عون أخیە"(تاوەکو بەندە لە یارمەتیدانی برای خۆیدابێ، خوا یارمەتی بەندەی خۆی دەدا)"، جارەکی دی سەیید گوتی: "أحسنت". ئەوجا گوتی: "ئەگەر زەحمەت نابێ بۆت و کاتت هەیە، کە گەڕایتەوە بەغدا، شتێك بنووسە بۆم لەبارەی کوردەوە بە گشتی و، بەتایبەتی کوردی عێراق و دەستەجۆراوجۆرەکانیان و داخوازییەکانیان؛ تاوەکو بەیارمەتی خوای مەزن بتوانین بەهەموو لایەکمان یارمەتی یەکدیی بدەین". گوتم: "وەی بەسەرچاو".

ئەوجا شێخ عەبدولزەهرە گوتی، لەوەپتر نامانەوێ زەحمەت بە سەیید بگەیەنین و دەمانەوێ ماڵئاوایی لە سەیید بکەین و کەمێك بە شاردا بگەڕێین. سەیید گوتی: "هیچ زەحمەتێکتان بۆ من پەیدانەکرد و خۆشیتان هێنا بۆم. بەڵام نابێ نانی نیوەڕۆ لە هیچ شوێنێك بخۆن و دەبێ بێنەوە ئێرە بۆ نانی نیوەڕۆ". زۆر سوپاسمان کرد. پاش گەڕان بەگەلێك شوێنی شاری نەجەفدا، بۆ نانی نیوەڕۆ گەڕاینەوە، سفرەیەك لەسەر زەوی راخرا، هەرسێکمان پێکەوە دەستمان بەخواردن

کـرد. خواردنەکـە خواردنێکـی دەروێشـانەبوو. پـڵاو و شـلەی باینجـان (یـان کووڵەکـە بـوو)، چەنـد پلەگۆشـتێکی کـەم لەنێـو شـلەکەدابوو، لەگـەڵ چەنـد کولێرەیەك و ماسـتاو. سـەیید گوتـی:" ببـوورە، ماسـتاوەکە لـە ماسـتی هەولێـر نییـە" (سـەرنج: لەوسـەردەمەدا، ماستی هەولێـر، یەکجار بەناوبانـگ بـوو، جارێکیـان نامەیـەك نێردرابـوو بـۆ وەزارەتێـك لەبەغـدا، لـە پشـتی پاکەتەکـە نووسرابـوو، بەرامبەر(لـبن اربیـل= ماسـتی هەولێـر). ئێسـتەش ماسـت لـە ئێـران و تورانـەوە دێ بـۆ هەولێـر. رووی زەمانـە و، ئەوانـە رەش بـێ کـە زەمانەیـان گەیانـدە ئـەم رۆژانـە).

پـاش نانخـواردن و چایـی خواردنـەوە، چەنـد میوانێـك هاتـن و، هەریەکەیـان باسـی شـتێك و پرسـیاری شـتێکی دەکـرد. ئـەوەی بـاش لەبیـرم مابـێ ئەوەیـە؛ یەکێـك وابزانـم لـە بەغـداوە هاتبـوو، گوتـی: "قاسـم هەڵوێسـتی گۆڕیـوە بەرامبـەر بـە کۆمۆنیسـتەکان، پێویسـتە لـەوەدا پشـتگیریی قاسـم بکـرێ". سـەیید گوتی"الكفـر ملـە واحدە"(واتـە: کفر لـە هەرلایەکەوەبـێ هـەر وەك یەکـە)؛ واتـە؛ نابـێ پشـتی خراپەکارێـك بگیـرێ دژ بـە خراپەکارێکـی دیکـە. ئەوجـا داوای رایەمـان کـرد لـە سـەیید بـۆ رۆیشـتن و، ئەویـش بەوپـەڕی سـادەیی و خاکێتییـەوە هەسـتایە سـەرپێ و، تاوەکـو بـەر دەرگەکـە لەگەڵـمان هـات و، بەوپـەڕی خۆشەویسـتییەکی باوکانـەوە منـی بەڕێکـرد و، جارەکـی دی سوپاسـی شـێخ عەبدولزەهـرەی کـردەوە بـۆ ئـەو دەرفەتـەی کـە رەخسـاندبووی. ئێدی لـە نەجەف نەمانیـەوە، یەکسـەر سـواری پـاس بوویـن و بـەرەو بەغـدا کەوتینـەڕێ، چەنـد پاسێکمان گـۆڕی تاوەکـو شـەو گەیشـتینەوە بەغـدا.

کـە چومـەوە ژوورەکـەم لـە هۆتێلەکـە، ئـەم بەسـەرهاتەم وەك خەونێـك هاتەبـەر چاو و، هەسـتم بـە خۆشـییەکی زۆر دەکـرد و، هـەر ئـەو شـەوە دەسـتمکرد بـە نووسـینی ئەوەی سـەیید موحسـین حەکیـم داوایکردبـوو لێـم و، بەڵێنم دابـوو پێـی. پـاش هەفتەیـەك، یان دەرۆژ؛ کارێکـی خەسـت و خـۆڵ، نێزیکـەی حەفتـا لاپـەڕەم نووسـی لەبـارەی مێـژوو و خاڵـە گرنگەکانـی کێشـەی کـوردەوە و، دامـە دەسـت شـێخ عەبدولزەهـرە، ئەویـش لـە هەلێکدا بـردی بـۆی و، کـە هاتـەوە گوتـی: "سـەیید زۆر پێیخۆشـبووە و، بەگەرمیی سـڵاو دەکا لێـت و نـزای خێـردەکا بـۆت". ئەمـە یەکەمیـن پێوەندییەکـی کوردیـی ـ رامیاریـی بـوو لەگـەڵ سـەیید موحسـین حەکیـم کـە رێبـەری شـیعەکانی جیهانـی ئـەو سـەردەمە بـوو. بـە دڵنیاییـەوە دەبێـژم، پێش ئـەم پێوەندییـە، نوێنەرانـی هیـچ کۆمـەڵ و رێکخـراو

و حیزبێکی کوردی، سەردانی ئەو پیاوەیان نەکردووە. سەرکردەکانی ئەو دەمەی کورد، لەباسی لێنین و ستالین و سۆڤێت و شووئین لایی چین و ماوی خەرەفاو بەولاوە، زمانیان بۆ هیچ نێوێکی دی گۆینەدەکرد. ئێستاکەش کە حیزبی"المجلس الأعلى للثورة الإسلامية في العراق" کە لە هەشتاکاندا لە ئێران دامەزراوەو، نەوەکانی سەیید موحسینی رەحمەتی دەیبەن بەڕێوە، بەرژەوەندیی رامیاریی وایکردووە لێیان، کە لەگەڵ پارتی و یەکێتی پێوەندییەکی رامیارییان هەبێ و، هێندەك لە سیاسەتکارانی کورد، نابەرپرسانە و خۆهەڵکێشانە دەبێژن کە ئەم پێوەندییەی ئەوڕۆیان باپیرانی هەردوولایان دایانمەزراندووە، درۆیەکی رووتە و جێی شەرمە.
هەروەها، بەدڵنیاییەوە دەبێژم کە ئەم پێوەندییەی من بوو بەهۆی ئەوەی سەیید موحسین ئەو فتوایە دەربکات لەکاتی شۆرشی ئەیلوولدا و بێژێ؛ "باوەڕداران، نابێ یەکدی بکوژن، ئەوی دەکوژێ و ئەوی دەشکوژرێ؛ هەردووکیان بە ئاگری دۆزەخ(جهنم)دەسووووتێن". ئەمەش، مانای وابوو؛ نابێ شەڕ و بەگژیەکداچوون لەنێوان کورد و عێراقدا هەبێ؛ بەڵکو کێشەی کورد بە ئاشتی چارەسەربکرێت. هەر لەسەر ئەمەش بوو کە دەسەڵاتدارانی شۆڤێنیستی ئەو سەردەمەی عێراق دەیانگوت"پیاوە نامۆکە"{مەبەستیان لە سەیید موحسین حەکیم بوو کە گوایە بەبنەچە و رەچەڵەك ئێرانییە و خەڵکی عێراق نییە}"دڵی بەسەربازی ئەم وڵاتە(عێراق) ناسووتێ، کە دەکوژرێ ...هتد". ئەم فتوایەش کارێکی زۆری کردە سەر سەربازە شیعەکان و پشتی ساردکردنەوە لە پەلاماردانی کورد و هێندێکیشیان رایانکردە لای پێشمەرگەی کورد.
کە لە ساڵی 1969دا لە هەمبۆرگ؛ نامیلکەی (حول المشكله الكرديه) واتە (لەبارەی کێشەی کوردەوە)م بە عارەبی نووسی و لەلایەن (یەکێتیی نەتەوەییی خوێندکارانی کورد لە ئەوروپا-نوکسەNukse)ەوە چاپ و بڵاوکرایەوە، زۆر بەرێزەوە نێوی سەیید موحسینم برد و هەڵوێستەکەییم بەرز نرخاند. هەروەها لەو سەمینارەدا کە بە زمانی عارەبی لە 21 ی گوڵان(مایس)ی 1994دا لە کوێلن(ئەڵمانیا)لە دووەمین کۆنگرەی (چارەسەرکردنی ئیسلامانەی کێشەی کورد) بەبانگێشتی "یەکگرتەی ئیسلامیی کوردستان" سازکرا؛ جارەکی دی باسی هەڵوێستی سەیید موحسین و چاوپێکەوتنم لەگەڵی کرد. ئەم سەمینارە لەژێر نێوی (المستضعفون الكرد واخوانهم

المسلمون) (کـوردی کەنەفتکـراو و بـرا موسـوڵمانەکانی) چاپـی یەکـەم (لەنـدەن 1997) چاپـی دووەم (سـلێمانی 2006) ل120) سـەرنج: (ئـەم سـەمینارە، دووجـار کـراوە بـە کـوردی لەلایـەن دوو کەسـەوە، کـە نـە لەگـەڵ یـەك هاوکارییانکـردووە و، نـە پرسـێکیان بەمـن کـردووە بـۆ وەرگێڕانـی و، نـە وەرگێرانەکەیـان نـاردووە بـۆ مـن بـۆ تەماشـاکردن. هـەردوو وەرگێڕانەکـە پـڕن لـە هەڵـەی زمانەوانـی و چاپـی: نەبـەز).

ئەوجـا ئێسـتە کاتێـك کـە سـەیید موحسـین حەکیـم، لەگـەڵ خومەینـی دا بـەراورد دەکـەم، جیاوازییەکـی گـەورە دەبینـم لەنێوانیانـدا. سـەیید موحسـین، فتـوای دا بـۆ نەڕشـتنی خوێنـی کـورد، بـەڵام خومەینـی فتـوای دا بـۆ ڕشـتنی خوێنـی کـورد. دیـارە بۆنـی گـوڵ و بۆنـی پیـڤـاز نابنـە یـەك.

پـاش دوو سـاڵ، مـاوەی "بەکرێدانـم بـە قوتابخانـەی دوانێوەندیـی جەعفەرییـە" لەلایـەن وەزارەتـی زانیارییـەوە، بەپێـی فەرمانـی وەزارەت ژمـارە 48413 ی 1960/9/19 و بـە واژۆی زەعیـم روکـن ئیسـماعیل عـارف ڤەزیـری زانیـاری، تەواوبـوو و، بڕیـاری گێڕانـەوەم بـۆ قوتابخانـەی نێوەندیـی زوبێـر دەرچـوو. زۆر هەوڵمـدا بمگێڕنـەوە بـۆ کەرکـووك، بـەڵام سـەرینەگرت. لەوماوەیـەدا، (بەڕێوەبەرێتیـی گشـتیی خوێندنـی کوردیی (مديريـة الدراسـات الكرديـة العامـة) لـە بەغـدا دمەزرابـوو، وەك لـە وتـاری (بەبۆنـەی ئاهەنگـی بەشـی کوردیـی لـە زانسـتگەی بەغدا/بەشـی کـوردی لـە زانسـتگەی بەغـدا لـە 1959دا چـۆن دامـەزرا)، خسـتمەڕوو، (پاشـکۆی رووداو ژ 86، 2009/11/16). دکتـۆر جەمـال حاجـی شـەفیق کـە لـە زانسـتگەی ژنێـڤ(سـویسرا) قانونـی خوێندبـوو، کرابـووە بەڕێوەبـەر و، مامۆسـتا سـادق بەهائەدیـن بـە یارمەتیـدەری. ئەوانـەی کـە دژایەتـی ئێمەیـان دەکـرد، مەبەسـتم لـە ئێمە(ئـەو هەشـت مامۆسـتایەیە کـە بیرخەرەوەکەمـان دا بـە قاسـم و ڤەزیـری زانیـاری بـۆ دامەزراندنـی بەڕێوەبەرێتیـی زانیاریـی کوردسـتان و، بەشـی کوردیـی لـە زانسـتگەی بەغـدا) کورسـییەکانی "بەڕێوەبەرێتـی گشـتیی خوێندنـی کوردیی"یـان لەنێوخۆیانـدا دابەشـکردبوو. گوتیـان هەولێریـش وەك کەرکـووك کوردسـتانە؛ دەبچـۆ لـەوێ خزمـەت بکـە. گوتـم: باشـە، لەبـەر خۆتـان و خزمەتتـان مـرم! "ئەوجـا بەپێـی بڕیـاری وەزارەتـی زانیاریی(معاريـف) ژ 53455 ی 1960/10/5 هـەر بـە ئیمـزای ئیسـماعیل ئەلعـارف گوێزرامـەوە بـۆ قوتابخانـەی نێوەندیـی زازا لـە هەولێـر و ئەوجـا بـۆ دوانێوەندیـی هەولێـر". بەڕێوەبـەری قوتابخانـەی دوانێوەندیـی جەعفەرییە و

مامۆستاکان، زۆریان پێناخۆشبوو کە زانیان بەجێیاندەهێڵم، تکایانکرد لێم بمێنمەوە. کە داوای لێبووردنم کرد، بە مامۆستا شێخ عەبدولزەهرەیان گوتبوو، پەشیمانمبکاتەوە. ئەویش گوتبووی"دوو ساڵ خزمەتی ئێمەی کرد، با ئەوجا خزمەتی کوردەکەی خۆشی بکا". ئەز، وەك مامۆستا لە قوتابخانەی جەعفەرییە جیابوومەوە، بەڵام بەدڵ جیانەبوومەوە لێی، تاوەکو ئێستەش بیری ئەوکاتە دەکەمەوە. ئەو دوو ساڵە، دوو ساڵی خۆشی ژیانم بوو. رۆژی ماڵاوایی، مامۆستایان و قوتابیان، ئاهەنگێکی جوانیان گێڕا بۆم، کە بەڕاستی خەفەتبار بووم، بەدوورکەوتنەوەم لێیان. ساڵی دوایی 1960 ـ 1961 بوومە مامۆستا لە هەولێر و، ئەوەش چیرۆکێکی خۆی هەیە، بامێنی بۆ کاتێکی دی.

چەند سەرنجێك:

(*) ـ شایانی باسە ئەو رۆژەی لەبەغدا کەوتمەڕێ بەرەو سویسرا، لە گوڵانی 1962دا بەڕێکەوت لە فڕۆکەدا لەگەڵ گەنجێکی عەرەبی بەغدایی ناسیاویم پەیداکرد کە بۆ رابواردن و گەشتیاریی دەچوو بۆ ژنێڤ(سوێسرا). گوتی ماوەیەك لە ژنێڤ دەمێنێتەوە. رۆژێکیان لە بازاڕ چاومان بەیەککەوتەوە و ماوەیەك پێکەوە گەڕاین، گوتی بەتەمایە بگەڕێتەوە بەغدا، ئەگەر کارێکم هەبێ بیکا بۆم. منیش گوتم نامەیەك دەنووسم بۆ مامۆستایەکی هەڤاڵم کە لە قوتابخانەی دوانێوەندیی جەعفەرییەیە، ئەگەر بکرێ بیبەی بۆی. گوتی"بەسەر چاو" ماڵی ئاوابێ نامەکەی گەیاندبووە شێخ عەبدولزەهرە. ئەویش وەرامی نامەکەی دابووەوە. ئەوەی لێرەدا بگوترێ ئەوەیە بەر لەوەی بەرەو ئەورووپا بکەومەڕێ، جارەکی دی لەبەغدا چوومە سەردانی هەڤاڵ مامۆستاکانم لە قوتابخانەی جەعفەرییە. شێخ عەبدولزەهرە دەیویست پەرتۆکێك لەبارەی بابییەکان و بەهائییەکانەوە بنووسێ و ئەزژی دەمزانی کە پەیامبەری بەهائییەکان"عەبدولبەها" (1817 ـ 1892) پاش ئەوەی لەلایەن مەلا ئێرانییەکان و مەلاکانی بەغداوە تەنگی پێهەڵچنرابوو، روویکردبووە کوردستان و دوو ساڵ لە سلێمانی (1854- 1855)و لە مزگەوتی شێخەڵڵای هەولێر (کە بەمزگەوتی دوودەرگە بەنێوبانگ بوو) بەنێوی خواستەمەنیی دەروێش محەممەدەوە مامۆستایی

کردبوو و باوەڕنامە(إجازە)یەکی ئایینی کە بەخەتی خۆی و بە فارسی بۆ قوتابییەکی نووسی بوو، لەلای بەڕێوەبەرانی ئەو مزگەوتە مابوو، کە ماڵیان چووبووە بەغدا، بەهۆی دۆستایەتییانەوە لەگەڵ من، بەتایبەتیی کە یەکێک لە کچەکانیان شووی بە کوڕێکی کەرکووکی هاوڕێم کردبوو، رازیبوون کە کۆپییەکی ئەو باوەڕنامەیە بدەن بە شێخ عەبدولزەهرە، کە ئەو بەڵگەنامەیەی لە پەرتۆکەکەیدا بەکارهێناوە. دانەیەکی لەو پەرتۆکەی ناردبوو بۆم، بەڵام نازانم دام بەکێ و نەیدامەوە.

(*) ـ کە لە قوتابخانەی جەعفەرییە بووم، ماوەیەك سەردەمی "لێشاوی کۆمۆنیستەکان" بوو. مامۆستایەکی بەشی زمان و وێژەی عەرەبی لە زانستگەی بەغدا کە نێوی دوکتۆر عەبدولڕەزاق محێدین و شیعەیەکی عەرەبی ناسیۆنالیست بوو، بەڵام سەربە "بەعسییەکان"نەبوو، زۆر ئازایانە و بابەتانە؛ وتاری رەخنەگرانەی لەبارەی کۆمۆنیستەکان و کردەوەکانیان دەنووسی لە یەکێك لە رۆژنامەکانی بەغدا کە ئێستە نێوەکەییم نایەتەوە بیر. هەر لەو ماوەیەشدا، لەگەڵ شاندێکی عێراقی سەفەرێکی سۆڤێتی کرد، کە گەڕایەوە وتارێکی نووسی کە ئێستەش سەرنێوەکەییم لەبیرماوە: (أمە تأکل و تنام و تستحم فی غرفە واحدە - نەتەوەیەك دەخوا و دەخەوێ و خۆی دەشوا لەتاکە ژوورێکدا)، باسی ژیانی کولەمەرگیی راستە خەڵکەکەی سۆڤێتی کردبوو کە خێزانەکانیان، هەر یەکەیان لە ئاپارتمانێکی یەك ژووریدا ژیان دەبەنەسەر. شێخ عەبدولزەهرە کە ئەم مامۆستایەی دەناسی، منی برد بۆلای و، پێکەوە، کارێکی وامانکرد کە دوکتۆر عەبدولڕەزاق محێدین لە یەکێك لە وتارەکانی دا، کە ئەوەش بەبۆنەی نووسینێکی رۆژنامەی (إتحاد الشعب)ەوە بوو، کە باسی کۆماری کوردستانی تێدا کرابوو، بنووسێ "کوردەکان مافی ئەوەیان هەیە سەربەخۆبن" (من حق ألاکراد أن یستقلوا...). ئەم قسەیە بۆ ئەو رۆژە قسەیەکی بەجەرگانەبوو، چۆنکە پارتییەکان زاتی ئەوەیان نەبوو، بەئاشکرا باسی ئۆتۆنۆمیش بکەن. ئەمەش بووە هۆی ئەوەی کە رەحمەتی مەسعوود محەممەد، هەلێك هەڵبکەوێ بۆی و ماوەیەك بە وتاری نێو رۆژنامە لەگەڵ ئەم مامۆستا عارەبە بکەوێتە وتووێژ. لەسەردەمی عەبدولڕەحمان عارف دا، دوکتۆر عەبدولڕەزاق محێدین بووە ڤەزیری "یەکێتی"(عەرەب) کە ڤەزیرێتییەکی تازەدامەزراوبوو لە عێراقدا، پاش ئەوە کرا بە سەرۆکی ئەکادێمیای زانستیی عێراق.

(*) ـ گەلێك لـە كەسـايەتييە ناسراوەكانـی بەغـدا، بەتايبەتيـی شـيعەكان كـە منداڵەكانيان لـە قوتابخانــەی جەعفەرييــە دەيانخوێنــد، دەهاتــن بــۆ ســەردانمان. يەكێــك لەوانــە سـەييد عەبدولـڕەزاق ئەلحەسـەنی بـوو كـە تاريق(طـارق)ی كـوڕی قوتابـی مـن بـوو لـە پۆلـی سـێيەمدا. تاريـق سـەر بەچەپييـەكان بـوو، حـەزی لەچـارەی باوكـی نەدەكـرد و دەيگوت"باوكـم ناسيۆناليسـتە". حەسـەنی، هـەر لەسـەردەمی دامەزراندنـی حكوومەتـی عێراقـەوە، لەلايـەن ئينگليزەكانـەوە كرابـووە بنووسـی كـۆڕی ڤەژيران(سـكرتير مجلـس الـوزراو) و چەنـد پەرتۆكێكيشـی لەبـارەی مێـژووی ڤەژيرەكانـی عێراقـەوە نووسـيوە. هەروەهـا پەرتۆكێكيشـی لەبارەی"مێـژووی راميارييـی نوێـی عێـراق"ەوە بڵاوكردووەتـەوە. كـە لەمانـەدا هەوڵيـداوە بزووتنـەوەی كـورد، بـە فيتـی ئينگلـزەكان بداتـە قەڵـەم. سـەير ئەوەيـە، شـێخ عەبدولزەهـرە و چەنـد مامۆسـتايەكی ديكـەش؛ هۆشـيارييان دابەمـن و گوتيـان؛ وريابـە لـە حەسـەنی، حەسـەنی سـيخوڕە. حەسـەنی؛ لەسـەرەتای سـەردەمی قاسـم دا زۆر ترسـی لەخـۆی و پلەكـەی هەبـوو، بـەڵام مرۆڤـی هەلپەرسـت لـە هەمـوو سـەردەم و بازاڕێكـدا جێيانـدەبێتـەوە. پەرتۆكەكانـی وەك فاكـت سەرنجڕاكێشـن، چۆنكـە بەڵگەنامەگەلێكيـان گرتووەتەخـۆ، كـە بـۆ مێژوونـووس بەكەڵكـن، بـەڵام ئـەم پيـاوە بەمێژوونـووس دانانـرێ، بەڵكـو بەكۆكـەرەوەی فاكتگـەل. حەسـەنی و دوكتـۆر كەمـال مەزهـەر دۆسـتايەتييان خـۆش بـوو و، هەردووكيـان زوو زوو پەسـنی يەكدييـان دەدا. چۆنكـە هەردووكيـان لـە شـێواندنی مێـژووی كـورددا دەسـتێكی درێژيـان هەبـوو. نووسـينەكانی د.كەمـال مەزهـەر و كەسـانێكی ديكەشـم خسـتووەتە ژێـر هوردبينـی لێكۆڵينـەوە، لـەناميلكەيەكـدا لەژێـر نێـوی (شـێواندنی مێـژووی كـورد لـە هـزر و بەرهەمـی سـەر كاخـەزی چينـی هـوردە بۆرژوازيـی كـورددا) كـە ئەگـەر تەمـەن بەبەرييـەوە مابـێ، بڵاودەكرێتـەوە.

(*) ـ پاشنيوەڕۆيەك عەقيـد فازيـل عەبـاس مەهداوی(العقيـد فاضـل عبـاس المهـداوی) سـەرۆكی دادگـەی بەرزيـی سـوپايی تايبەتيی(المحكمـە العسـكريە العليـا الخاصـە) كـە كۆمۆنيسـتەكان نێويانانبـوو "دادگـەی گەل"(محكمـە الشـعب) لەگـەڵ عەقيـد وەسـفی تاهيـر (العقيـد وصفـی طاهـر) ئەندامـی دادگـە؛ هاتـن بـۆ قوتابخانەكەمـان. وەسـفی تاهيـر تاوەكـو رۆژی كودەتـا(14ی تەممـووز پاسـەوانی نووری سـەعيد بوو (كـە بەنووری پاشـا نێـوی رۆيبـوو)، بـەڵام رۆژی "شـۆڕش" ويسـتبووی بچـێ نـووری سـەعيد بكـوژێ،

نووری سەعیدی زۆرزان هەرزوو بەجلکی ژنانەوە رایکردبوو، بەڵام دوایی بەهۆی پێلاوە پیاوانەکەیەوە ناسرایەوەو بەشێوەیەکی دڕندانە لەلایەن خەڵکەوە لەتوپەتکرا. بەبۆنەی هاتنی مەهداوی و وەسفی یەوە بۆ قوتابخانەکەمان، قوتابییەکان لە ساڵۆنی قوتابخانەکەدا کۆبوونەوە و کردیان بەچەپڵەلێدان و کوڕوکچی قوتابی لەسەر شانۆکە هەڵپەڕکێی عارەبی و کوردییان پێشاندا و، مەهداویش گەلێك باسی "برایەتیی کورد و عارەب"ی کرد و گەلێك جنێوی ئاڕاستەی بەعسییەکان و میسرییەکان کرد. بۆ سبەینێ؛ دارودەستەی بەعسییەکان و دووژمنانی قاسم و نەیارانی شیعەکان، وایان بڵاوکردبووەوە کە لە قوتابخانەی شیعەکان، کچان بەخواستی مەهداوی دانسیانکردووە و بەڕێوەبەرێتیی قوتابخانەش هیچی نەگوتووە. قوتابییەکان لەمە تووڕەبوون و پەلاماری مامۆستایەکی میسرییان دا، کە لە قوتابخانەکەماندا بەکرێ راگیرابوو، بەپاڕانەوەی من و شێخ عەبدولزەهرە لە"سەحل"(سحل)کردن رزگاری بوو. شایەنی باسە، کە بەڕێوەبەری قوتابخانە مامۆستا حەسەن زەلزەلە ئێمەی مامۆستای بە مەهداوی ناساند و کە سەرە هاتە سەر من، گوتی؛"مامۆستا جەمال لەبرا کوردەکانمانە"، مەهداوی زۆربە رووخۆشییەوە گوتی: "لە لاوانی کوردستانیت"، گوتم: "نەخێر لەهیج حیزب و کۆمەڵەیەکدا نیم"، گوتی: "بۆچی؟ ئەوانە خزمەتی کورد دەکەن". گوتم "بۆچی خزمەت هەر ئەوەیە کە لەنێو حیزب، یان کۆمەڵەیەکدا بکرێ؟"، گوتی "نا. بەڵام پێکەوەبوون هێزە". مەهداوی لەگەڵ منی کورد، پتر لە هەموو مامۆستاکانی دی قسەی کرد. راستییەکەی مەهداوی، سەرەڕای هەموو قسەی قۆڕ و کردەوەی قۆڕی؛ جۆرە خۆشەویستییەکی هەبوو بەرامبەر بە کورد، نازانم ئەوە لەچییەوە هاتبوو، بەڵام ئەوە دەزانم کە مەهداوی پوورزای قاسم بوو. قاسمیش نیوەکورد و نیوە عارەب، نیوە شیعە و نیوە سوننی بوو. جا ئایا ئەم هەستەی مەهداوی لەم پێوەندییەوە بوو یان نا، نازانم. چۆنکە مەهداویش و قاسمیش هەدووکیان دەیانگوت"ئێمە عەرەبین".

(*) ـ قوتابخانەی جەعفەرییە هەرچەندە قوتابخانەی شیعە عەرەبەکان بوو؛ بەڵام گەلێك کورد کە شیعە نەبوون، دەهاتن بۆ خوێندن لەوێ، بەهۆی بوونی من لەو قوتابخانەیە. یەکێك لەوانە هاوبیر کامیل ژیر بوو کە ئەزموونی بەکالۆریای پۆلی پێنجەمی (بەشی وێژەیی) بەشێوەی دەرەکی لەو قوتابخانەیەدا بەسەرکەوتن دا،

پاش ئـەوەی ماوەیـەك خەریکـی بەهێزکردنـی بـووم لـە ماتماتیکـی گشـتی دا.
(*) ـ زۆر هەوڵمـدا لەبـارەی چارەنووسـی قوتابخانـەی دوانێوەندیـی جەعفەرییـە و مامۆسـتاکانی ئـەو سـەردەمەوە کـە لـەوێ بـووم، بەتایبەتیـی مامۆسـتایان شـێخ عەبدولزەهـرە ئەلسـەغیر و حەسـەن زەلزەلە(بەڕێوەبـەری قوتابخانەکـە) و ئەبوشـەزا(یارمەتیدەری بەڕێوەبـەر)، هێنـدەك زانیاریـی پەیدابکـەم، لـێ، ئـەوەی، کـە تائێسـتا دەسـتمکەوتووە ئەوەیـە کـە قوتابخانـەی دوانێوەندیـی جەعفەرییـە، تائێسـتە، لـە شـوێنەکەی جارانیـدا، کـە لەپشـت پێچی"حافـز قازی"(حافـڤ القاچـی) یـەوە بـوو، هەرمـاوە، بـەڵام لەسـەردەمی دەسـەڵاتدارێتی بەعسـییەکاندا، نێوەکـەی کـراوە بـە (قوتابخانـەی دوانێوەندیـی شـەهید محەممـەد سـەلمان)و، پاش رووخانـی رژێمـی بەعـس، نێـوە کۆنەکـەی خـۆی وەرگرتووەتـەوە.
هەرچـی مامۆسـتا شـێخ عەبدولزەهـرەی هەڤاڵمامۆسـتامە، ئـەوا بەپێـی هەواڵێـك کـە لـە بەڕێـز جەمالەدینـی کـوڕی وەرگیـراوە، باوکـی کـە لـە 1918دا لەدایکبـووە و تاوەکـو سـەرەتای هەشـتاکان هـەر لـەوێ مامۆسـتابووە، ئەوجـا کـە خانەنشـین کـراوە، مـاوەی سـاڵێك یـان سـاڵونیوێك، بـووە مامۆسـتا لـە حەوزەکانـی نەجـەف و، پـاش ئـەوەش بـووە مامۆسـتا لە"ئینسـتیتۆتی ئیسـلامی"(المعهد الاسـلامی) لـە سـامەڕا و، هـەر لـە سـامەڕا، لـە 1987دا کۆچیدواییکـردووە و لـە نەجـەف نێـژراوە. ڕەوانـی شـادبێ.
لەبـارەی پەرتۆکەکـەی باوکییـەوە (البهائییون)بەڕێـز جەمالەدیـن گوتوویەتـی کـە کاتـی خـۆی لـە لوبنـان چاپکـراوە، بـەڵام بەهـۆی سـووتانی ماڵەکەیانـەوە؛ گەلێـك شـتیان لەنێوچـووە و، ئێسـتەش هیـچ دانەیەکیـان لـەو پەرتۆکـە لانەمـاوە. بـەڵام، دەگـەڕێ بەدوایـدا، ئەگـەر دەسـتیکەوت، ئـەوا هەمـووی فۆتۆکۆپـی دەکات بۆمـان.
بەڕێـز جەمالەدیـن، جـارێ تەندروسـتیی خراپـە و ناتوانـێ خـۆی زۆر مانـدوو بـکات.
لەبـارەی مامۆسـتایان حەسـەن زەلزەلـە و ئەبوشەزاشـەوە، هیـچ زانیارییەکـی نییـە، چۆنکـە ئـەو لـە سـاڵی 1976دا لـەو قوتابخانەیـە قوتابـی بـووە و لـە زەمانـی ویدا؛ ئـەو دوو مامۆسـتایە لـەوێ نەبـوون.

بەرلین پاییزی 2009

ئازادی لە سەربەخۆیی بەنرخترە

کاژێـر 10-11ی پێش نیوەڕۆی 2012/10/14، چاپی ئەوروپـای هەفتەنامـەی (رووداو) سـەمینارێکی بـۆ پرۆفیسـۆر د.جەمـال نەبـەز و د.هانەلـۆرە کویشـلەر سـازکرد، لـە چوارەچێـوەی پێشـانگەی نێودەوڵەتیـی کتێـب لـە فرانکفۆرتـی ئەڵمانیـا لـە هۆڵـی 5.1ی ئـەو پێشـانگەیەدا. ژمارەیـەك کـورد و ئەڵـمان لـەو سـەمینارەدا ئامادەبـوون. پووختـەی قسـەکانی مامۆسـتا جەمـال نەبـەز کـە لێرەدا بڵاوکراونەتـەوە بـە زمانـی کـوردی بـوون، لەلایـەن ئەیـوب نـووری راسـتەوخۆ دەکرانـە ئینگلیـزی لـە سـەمینارەکەدا.

مامۆسـتا جەمـال نەبـەز کـە لـە 1933/12/1 لـە سـلێمانی لەدایکبـووە، لەسـەرەتای سـاڵانی شەسـتەکانەوە لـە ئەڵمانیـا دەژیـا و لـە رۆژی 2018/12/8 هـەر لەوێـش کۆچـی دواییکـرد.

پرۆفیسـۆر د.جەمـال نەبـەز خاوەنـی چەندیـن کتێـب و لێکۆڵینـەوەی دانسـقەیە لەسـەر زمـان و مێـژوو و بیـری نەتەوەیـی کـوردی. هەمیشـە بۆچوونـی تایبەتـی نەتەوەییانـەی خـۆی هەبـووە سـەبارەت رووداوەکانـی کوردسـتان لـە رێگـەی نووسـین و سـەمینارەکانییەوە.

ئەمەی خوارەوە پووختەیەکە لە قسەکانی د.جەمال نەبەز لەو سەمینارەدا:

....

زۆر کـەس هـەن سـەبارەت ئـەو دەوڵەتانـەی کوردسـتانیان داگیر و دابەشـکردووە، چونکە خۆیـان کێشـەیان لەنێوانـدا هەیـە، ئەگـەر کـورد بێـن بڵێـن ئێمـە دەمانـەوێ ئێسـتا

دەوڵـەت دروسـتبکەین، بـەڕای ئـەو کەسـانە ئـەوە کاتێکـی باشـە. لـە سـەتەی رابـردوودا چەنـد دەرفەتێـك کەوتنـە دەسـت کـورد، یەکێـك لەوانـە رووخانـی ئیمپراتۆریەتـی عوسـمانی بـوو، بەوشـێوەیە کـورد، عـەرەب، لاز و چەرکـەس دەرفەتیـان هەبـوو ببنـە دەوڵەتـی سـەربەخۆ.

ئێستاش زۆر دەوڵـەت هـەن ترسیان لـێ نیشتووە کە کـورد ببنـە خاوەن دەوڵەتێکـی سـەربەخۆ، جـا بۆیـە دەڵێـن، ئێسـتا سـەردەمی دەوڵەتـی ناسـیۆنال نەمـاوە، ئـەوان نموونـە بـە یەکێتیـی ئەوروپـا دەهێننـەوە، دەڵێـن ئەوروپـا سـەردەمێك شـەڕی نێوخۆییان هەبـوو، بـەڵام ئەوەتـا یەکێتیـی ئەوروپایـان دروسـتکردووە. ئێسـتا دەبـێ ئێمـە تەماشـای ئـەوە بکەیـن کـە یەکێتیـی ئەوروپـا نەبووەتـە هـۆی ئـەوەی کـە گەلـی ئەڵمانیـا، گەلـی فەرەنسـا، گەلـی ئیتاڵیـا و گەلانـی ئیتاڵیا لەنێـو یەکتردا بتوێنەوە بەشـێوەی ئاسمیلاسـیۆن. ئەمڕۆش تەماشـا بکـەن، یەکێتیـی ئەوروپـا کـون و کەلەبـەری تێبـووە، ئەوەتـا تەماشـای کێشـەی یـۆرۆ بکـەن بزانـن گەیشـتووەتە چـی؟ تاکـەی یەکێتیـی ئەوروپـا بەوشـێوەیە سـەردەگرێ ئـەوەش نازانـم، مـن خـۆم پێموایـە باسـکردنی یەکێتیـی ئەوروپـا واتـە باسـکردنی یەکێتـی دراو، ئـەوە هەنگاوێکـی زووبـوو، پێویسـتبوو ماوەیـەك دوابخرێـت.

دەوڵەت دروستکردن بۆ کورد شتێکی ناچارییە

ئەوانـەی بـە کـورد دەڵێـن کاتـی دەوڵەتـی ناسـیونال نەمـاوەو بۆچـی کـورد نایێـن لەنێـو ئـەو دەوڵەتانـەدا داوای ئـەوە بکـەن ببنـە هاونیشـتمان، بۆچـی نابنـە هاونیشـتمانی ئـەو وڵاتانـە و ببڕێتـەوە، کەچـی هـەر ئەو کەسـانەن کە پشـتگیری دەوڵەتە ناسیونالیستەکانی خۆشـیان دەکـەن. هەروەهـا ئەوەشـمان بینـی چـۆن دەوڵەتـی ئەڵمانیـا و دەوڵەتـی تورکیـا، پشـتگیری دروسـتبوونی دەوڵەتـی کۆسـۆڤۆیان کـرد، چـۆن پشـتگیری دامەزرانـی دەوڵەتـی کرواتیایـان کـرد، لەکاتێکـدا ئـەو دوو دەوڵەتـەش دەوڵەتـی ناسـیونالن. شـتێکی دیکـەش هەیـە حەزدەکـەم بیڵێـم، چونکـە چەنـد کوردێـك لێـرە دانیشـتوون، ئەویـش ئەوەیـە کـە چەنـد کوردێکـم بینـی دەیانگـوت ئەگـەر کوردسـتان بـووە دەوڵـەت ، بـەڵام نەبـووە دەوڵەتێکـی لیـبراڵ و سـێکولاری جیاکـەرەوەی ئاییـن و دەوڵـەت، ئـەوکات ئێمـە ئـەو کوردسـتانەمان ناوێـت. پێیاندەگوتـم ئەگـەر دەوڵەتـی کوردسـتان دروسـتببێ،

دیمەنێك لە سەمیناری د.هانە کویشلەر و د.جەمال نەبەز ، کە ئەیوب نووری بەڕێوەیدەبرد. (فۆتۆ : گۆران محەممەد)

گەرەنتی هەیە کە گەلی کورد ئازادبێ، ئەم گومانە شتێکی راستە، بۆچی؟ چونکە زۆر نەتەوە هەن دەوڵەتیان هەیە، بەڵام ئەو گەلانە ئازاد نین. زۆر لە دەوڵەتە عەرەبییەکان و دەوڵەتە ئیسلامییەکان و دەوڵەتەکانی دیکە، دەوڵەتی خۆیان هەیە و سەربەخۆن، بەڵام گەلەکانیان ئازاد نین. ئەو کوردانەی ئەو رەخنەیە دەگرن، ئەوانە ناتوانن دوو شت لە یەکتر جیابکەنەوە، دەوڵەت پەیوەندی بە سنوور و خاکەوە هەیە، پەیوەندی بە گەل و ئازادی و دیموکراسی و ئەو شتانەوە نییە. ئێستا بەو کەسانە دەڵێین ئەگەر کورد گوتیان ئێمە سەربەخۆییمان ناوێ، دەوڵەتمان ناوێ، دەمانەوێ وەك هاونیشتمانی ئەو دەوڵەتانەی کوردستانیان داگیرکردووە، تەنیا ئازادبین، هەر تەنیا ئازادیمان پێبدرێت، هیچمان ناوێ ئەوەنەبێ لەسەر ئەم خاکی کوردستانە کە هەزاران ساڵە لەسەری دەژین، بمێنینەوە، خاکەکەمان نەبێتە ترکستان و عەرەبستان و فارسستان، باشە ئایا ئەو دەوڵەتانەی کوردستانیان داگیرکردووە ئامادەن ئازادی بدەنە کورد، لە کاتێکدا ئامادەنین ئازادی بدەنە گەلەکانی خۆیان لە ترك و عەرەب و فارس. ئەوە شتێکە هەموومان بە چاوی خۆمان دەیبینین، لەو دەوڵەتانەدا عەرەب، ترك و فارس ناتوانن بەشێوەیەکی ئازادانە و بەشێوەیەکی

دیمەنێك لە سەمینارى د.هانە کویشلەر و د.جەمال نەبەز (فۆتۆ : گۆران محەممەد)

دیموکراتی کاربکەن. ئینجا کەوایە ئایا کورد دەتوانن ئەو خاکەی هەیانە واتە کوردستان بپارێزن. کەواتە شتێکی ناچارییە، کورد بۆ ئەوەی بتوانێ خاکی خۆی بپارێزێ و هیوایەکی هەبێ بۆ ئازادی، پێویستە وڵاتی خۆی جیابکاتەوەو دەوڵەتی خۆی هەبێت.

زۆر لەو گەلانەی دەوڵەتیان هەیە ئازاد نین

بەلای منەوە وەك کەسێکی پۆلیتۆلۆگ کە زانستی سیاسیم خوێندووە، دەوڵەت هیچ کاتێك نابێ بە دەوڵەتی هەموو نەتەوە یان هەموو گەلێك، ئەو دەوڵەتە یان دەسەڵاتە بەدەستی یەك کەسەوە واتە دیکتاتۆرێك، یان دەسەڵاتە بەدەستی تاقمێکەوە یان بەدەستی تاقمێکەوە کە دێن بە ئیدیۆلۆژییەکی ناسیونالیستی یاخود بە ئیدیۆلۆژیەکی ئایینی ئەو گەلە بەڕێوەدەبەن، بەڵام ئەگەر کورد دەوڵەتیان ببێ، دەتوانن دەوڵەتەکەی خۆیان بپارێزن.

بەلای منەوە ئازادی زۆر بەنرخترە لە سەربەخۆیی و دەوڵەت، چونکە گەلێك کە

ئازاد بوو هەرکاتێك بیەوێ دەتوانێ دەوڵەت دروستبکات، کورد زۆر حەزیکردووەو ئێستاش حەزدەکات لەو دەوڵەتانەی تێیدا دەژی، بە برایەتی و دۆستایەتی لەگەڵ ئەو گەلانەی کەوا دەوڵەتەکەیان هەیە دابنیشن بە دیالۆگ قسە بکەن و بە دیالۆگ کێشەی کورد چارەسەر بکەن، بەڵام تائێستا ئەو چارەسەرە نەبووە، چونکە نە کورد ئازادن و نە ئەو گەلانەش ئازادن. مەبەستم لە ئازادی، ئازادی جۆری بیرکردنەوەیە، ئازادی جۆرە تۆلێرانسێکە کە دەبێ هەر لە منداڵێتییەوە ئەو شتە دروستبکرێت. ئێستا دوای نەمانی تێرۆریزمی سۆڤیەتی (بەڕاستی دەوڵەتی یەکێتی سۆڤیەت دەوڵەتێکی تێرۆریست بوو)، کە دوای نەمانی دەوڵەتەکانی ئەوروپای ڕۆژهەڵات سەربەخۆییان دەستکەوت، لە ئۆزبەکستان، ئەرمەنستان و ئەوانیدیکە دەوڵەتی سەربەخۆ دروستبوون، بەڵام گەلەکانیان ئازاد نین. بە پێچەوانەوە لە چیکۆسلۆڤاکیا دوو گەلی ئازاد هەبوون، چیك و سلۆڤاك، لەبەرئەوەی ئەو دوو گەلە بەڕاستی مێشکیان ئازادبوو و سەرکردەکانیان بەڕاستی نوێنەری گەل بوون، نوێنەری دیموکراسی و تۆلێرانس بوون، توانییان بڵێن هەریەکەمان با دەوڵەتی خۆمان هەبێت بە جیا.

بیروباوەڕی خۆم وایە و پێش چل پەنجا ساڵیش لە نووسینەکانمدا باسی ئەوەم کردووە کە گەلانی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست عەرەب بن، ترك بن، فارس بن، بلوچ بن، پەشتون بن و ئەرمەن بن دەتوانن بەشێوەی کۆنفیدراسیۆنێك دەوڵەتێکی گەورە دروستبکەن و، وەك دۆست و برا هەرکەس لە سنووری خاکەکەی خۆیدا سەربەستی هەبێت، بەڵام هەموویان بتوانن لە کۆمەڵی نەتەوە یەکگرتووەکاندا نوێنەرێکیان هەبێت.

ڕۆژئاواییەکان زۆر ناهەقییان کرد

ئێستا ئەگەر بگەڕێینەوە سەر باسی کێشەی کورد، ئەو دەرفەتانەی لە سەتەی رابردوودا دەست کورد کەوتن، وەك دەرفەتی جەنگی جیهانی یەکەم کە ئیمپراتۆریەتی عوسمانی رووخا و شانشینی قاجاری نەما، ئەوە دەرفەتێکی گرنگ بوو بۆ کورد کە بتوانێ دەوڵەتی کوردی دروستبکات، بەڵام دەوڵەتە ئەوروپاییەکان

کە جەنگییان بردبووەوە، بەریتانیا، فەرەنسا، ئیتاڵیا و یۆنان، بەڵێنیان دابووە کورد و ئەرمەن کە دەتوانن بەپێی پەیماننامەی سیڤەر دەوڵەتی خۆیان دروستبکەن، بەڵام ئەو هێزە ئەوروپاییانە، بەریتانیا و فەرەنسا بەپێی بەرژەوەندیی ئیمپریالیستیانەی خۆیان هاتن کوردستانیان دابەشکرد، بەشێك بۆ ئێران و بەشێك بۆ سووریا و بەشێك بۆ تورکیا و بەشێك بۆ عێراق، ئەم دەوڵەتە دەستکردانەیان دروستکردن. بەڕاستی ئەوروپا و جیهانی رۆژئاوا نەك هەر زۆر ناهەقی و گوناهیان کردووە بەرامبەر کورد، بەڵکو هەروەك د.هانەلۆرە کویشلەر لێرە پێش من باسیکرد، ئەوروپایی و رۆژئاوایی ناهەقیان بەرامبەر زۆر گەل کردووە. با هەر باسی کورد نەکەین و نموونەیەکی دیکە باسبکەین. نموونەی فەلەستین و ئیسرائیل، پاش ئەوەی کۆمەڵەی نەتەوە یەکگرتووەکان بڕیاریدا لەو شوێنەی بەدەست بەریتانیاوە بوو دوو دەوڵەت دروستبکرێن، دەوڵەتێك بۆ عەرەب و دەوڵەتێك بۆ جووەکان، بەبێ ئەوەی بێن لەنێوان عەرەب و جوودا جۆرە دۆستایەتییەك و جۆرە تێگەیشتن و جۆرە تۆلێراسێك پێبگەیێنن کە هەریەکەیان لەشوێنی خۆیان بن، بەریتانییەکان هەستان رۆیشتن و عەرەب و جووەکانیان تێکەڵی یەکتر کرد و کردیانە شەڕ، ئەوکات ئەو دەوڵەتە عەرەبانەی کە هەبوون هەموویان سیستەمەکانیان بەدەست چەند پاشا و فیۆداڵێکەوە بوو، ئەوەبوو پەنجا ساڵ شەڕی عەرەب و جوو دروستبوو، کە بەڕاستی ئەوە پێویست نەبوو، بەڕاستی ئەوە بێ تاوان و گوناح بوون، چونکە هەر کەسێك بکوژرێ جوو بێت، عەرەب بێت، موسڵمان بێت یان دیان، ئێزدی بێت، عەلەوی بێت یارسانی بێت، ئەو بەر لە هەر شتێك مرۆڤە، کوشتن و خوێن رشتن پێویست نییە. هیچ شتێك ئەوە ناهێنێ مرۆڤ بچێ مرۆڤێکی دیکە بکوژێت.

لە بەشی بندەستی عێراق دەرفەتەکە بەکارنەهێندرا

لێرەدا لەبەر کەمی کات، دەمەوێ ئەوە بڵێم کە هەرچەندە کورد مافی ئەوەی هەیە دەوڵەتی سەربەخۆی ببێ، مافی ئەوەی هەیە لە هەموو کوردستانی گەورە نەك هەر لەو پارچەیەی کەوا حکومەتێکی ئۆتۆنۆمی تێدایە، دەوڵەت دروستبکات و ئەوانەی کە مرۆڤن و بەڕاستی مرۆڤ دۆستن، پێویستە لە هەموو

لایەکی جیهانەوە پشتیوانی بکەن، بەڵام لەنێوخۆی وڵاتی کوردستاندا بەتایبەتی لە بەشەکەی بندەستی عێراق، کارێکی وانەکراوە کە ئەو دەرفەتە بەکاربهێندرێت، چونکە ئەو دەرفەتە لەساڵی 2003دا کاتێك ئەمریکاییەکان هاتنە کوردستان، دەکرا ئەو شتە بکرێت، بەڵام ئەوان نەیانکرد.

ئێستاش تاقمێکی کۆنەپەرستی شیعە لە عێراق هاتوونەتە سەرکار، دیسان کێشەیان بۆ کورد دروستکردووەو، ئێستا شەڕی شیعە و سوننە وەك د.هانەلۆرە کویشلەر پێش من باسیکرد، ئەوەش شتێکی زۆر خراپە، تێکەڵبوون لەسەر هەر ئیدیۆلۆژیەك بێت، ئیدیۆلۆژی ناسیونالیستی بێت، یان ئیدیۆلۆژی ئایینی بێت یان چینایەتی بێت. وەك هانەلۆرە کویشلەر گوتی، خەڵکی رۆژئاوا پێویستە هەوڵێك بدەن کە پشتگیری ئازادی و دیموکراسی بکەن لە کوردستان، پشتگیری ئەم حیزب و ئەو حیزب نەکرێت، پشتگیری حیزبەکان خراپە، دەبێ پشتگیری خەڵکی کوردستان بکەن، پشتگیری ئەو کەسانە بکەن لە کوردستان کە بۆ ئازادی و بۆ برایەتی کار دەکەن.

Tango
Argentino

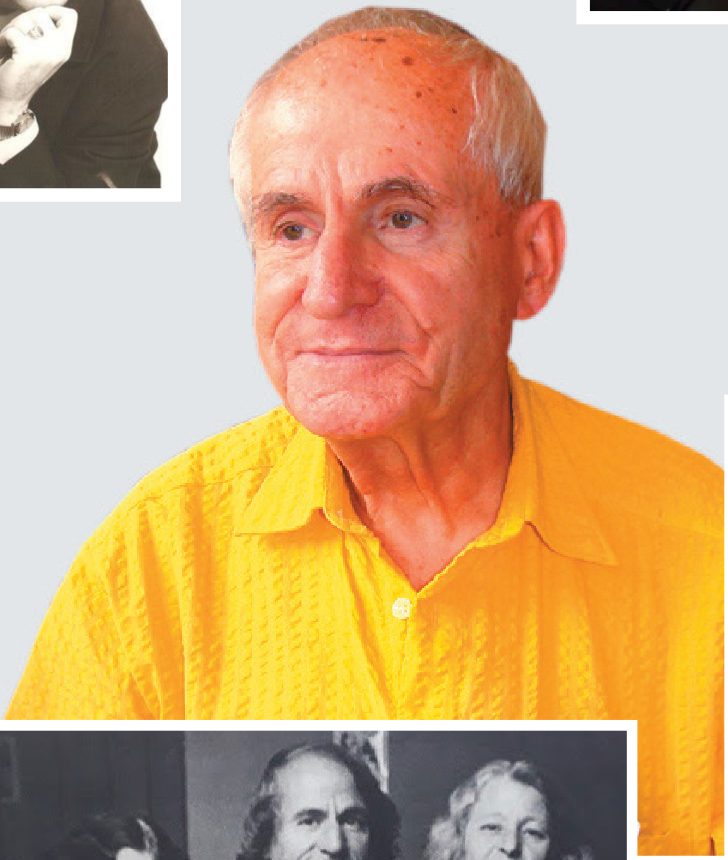

هەڤپەیڤین لەگەڵ

د.جەمال نەبەز

ئـەو هەڤپەیڤینـەم لـە رۆژی 22ی نیسـانی 2007 لـە بەرلیـن لەگـەڵ مامۆسـتا جەمـال نەبـەز کـرد. پرسـیارێك کـە زۆر کـراوەو دوای کۆچکردنیشـی لەلایـەن زۆر کەسـەوە وروژێندرایـەوە لـەو هەڤپەیڤینـەدا کـراوە، بۆچـی ناگەڕێیـەوە کوردسـتان؟ هەرچەنـدە مـن خـۆم ئەوکاتیـش بۆچوونێکـی زۆر جیـاوازم هەبـوو لەوانـەی ئـەو پرسـیارەیان دەورووژانـد، بـەڵام وەك رۆژنامەڤـان دەبووایـە ئـەو پرسـیارە بـەردەوام وروژاوە بکـەم. ئێمـە بـەدوای بەرهەمـی بیرمەندانـی کورددا دەچیـن نـەك ناونیشـانی نیشـتەجێبوونیان، د.جەمـال نەبـەز جگـە لـەو کارەی بـۆ گوزەرانـی خـۆی (کـە بەشـێکی زۆری ئـەوەش هـەر دەخسـتەوە خزمەتـی کوردسـتان) هەمـوو هـەوڵ و بەرهەمـی بـۆ کوردسـتان بـوو.

هەڤپەیڤینەکـەم بـە شـەو لـە رێسـتۆرانتێك لەگـەڵ پرۆفیسـۆر د.جەمـال نەبـەز کـرد، هەڤپەیڤینەکەمـان درێـژەی کێشـا و کرێکارانـی رێسـتۆرانتەکەیش پەلـەی داخسـتنیان بـوو، بۆیـە هـەروەك لـە کۆتایـی هەڤپەیڤینەکـەش دا هەسـتی پێدەکرێـت، هەڤپەیڤینەکـە دەبووایـە فراوانتربێـت لـەوە، نـەك خوێنـەر هەسـتبکات لەپـڕدا کۆتایـی هاتـووە.

ئـەو هەڤپەیڤینـەم کاتـی خـۆی بەشـێوەی نووسـراو بـۆ نـاردەوە، بـەڵام ئـەوکات گوتـی پێویسـت نـاکات ئێسـتا بڵاویبکەینـەوە، بەداخـەوە بڵاوکردنـەوەی کەوتـە دوای کۆچـی دوایـی خـۆی.

هەڤپەیڤین : ئاکۆ محەممەد

بنەچە و خوێندن

- لە باوکمەوە دەچینەوە سەر ئاغاکانی دزەیی
- باوکم لە سلێمانی گیرسابووەوە، ئیتر ببووە خەڵکی سلێمانی
- دایکم پێیگوتم خواپەرست بە و مەلا پەرست مەبە
- باوکم زۆر دۆستی شێخی شەدەڵە و عەبدولکەریمی عەلەکە بوو
- هەموو قورئانم لەبەربوو

ئاکۆ محەممەد: بەڕێزتان ساڵی 1933 لە سلێمانی لەدایکبوون؟
جەمال نەبەز: بەڵێ لە 1933/12/1 لە سلێمانی لەدایکبووم.
ئاکۆ محەممەد: هەر بە بنەچە خەڵکی سلێمانین؟
جەمال نەبەز: نەخێر. لە باوکمەوە ئێمە دەچینەوە سەر ئاغاکانی دزەیی. هۆمەری دزەیی ئەو زانیاریانە باش دەزانێت، کە یەکێك لە ئاغاکانی دزەیی ڕێی کەوتووەتە سلێمانی و باپیری منیش لەو بنەماڵەیەیە. باپیری من مەحموود ئاغا وەك ئاغایەکی دزەیی، واتە باوکی باوکم، کچێکی یەکجار زۆر جوانی دۆزیوەتەوە کە لە بنەماڵەیەکی یەکجار هەژار بووە، ئەو کچە ناوی ئامینە بووە، واتە دایکی باوکم. هەرچی دۆست و خزم هەبووە پێیانگوتووە ئەو کچە مەهێنە، ئەوە سواڵکەرە و ئەوە هەژارەو ئەوە چییە، باپیرم گوتوویەتی نا، ئەوە ئەو ژنەیە کە من دەکاتە پیاو و، هێناویەتی. خەڵك زۆر رقیان لەو ژنە هەڵگرتووە چونکە لە شەو و رۆژێکدا دەوڵەمەند بووە و ناویان ناوە "ئامینەخانی تازە دەوڵەمەند". دوای ئەوەی باپیرم ئەو ژنەی هێناوە هەرچی موڵك و ماڵ و پارەی هەبووە خستوویەتییە بەردەستی ئامینەخان. باوکم دەیگوت، دایکم بەڕاستی ژنێکی زیرەك بوو.
ئاکۆ محەممەد: رقی دزەییان لە باپیرت لەبەر ئەوەبووە کە دزەییەکان ژنیان لە

کەس نەدەهێنا و ژنیان نەدەدا بە کەسێکی دەرەوەی دزەییان؟

جەمال نەبەز: ئەوە راستە. لەبەرئەوەش دزەییەکان زۆر رقیان لە باپیرم هەڵگرت و زۆر قسەی ناشیرینیان پێگوتووە، بەڵام ئەو هەر سووربووە لەسەر ئەوەی کە ئەوە ژنێکی باشە و هەر دەبێ بیهێنێ و هێناویەتی. باوکم دەیگوت بەڕاستی دایکم ژنێکی تێگەیشتوو و زیرەك بوو و بەڕاستی یارمەتی باوکمی داوە.

هەر لە منداڵیشەوە هەوڵیداوە باوکی منیش بخاتە بەر خوێندن و پێیبگەیێنێت. لەبەرئەوە باوکم زانستەکانی مەلایەتی تەواوکردوون، لەلای زۆر مەلای زانا خوێندبووی، بەڵام باوکم دەیگوت تۆ ئەم خوێندنە دەخوێنی، بەڵام قەت نابێ مەلایەتی بکەی، خواپەرست بە، مەلا پەرست مەبە. ئەوە ئامۆژگاری دایکی باوکم بووە بۆ باوکم. ئینجا باوکم زمانی عەرەبی، فارسی، ترکی و کوردی زۆر بە باشی دەزانی. سەرەتایەکی زمانی ئینگلیزیشی دەزانی. زۆر شیعری فارسی و ترکی و عەرەبی لەبەربوو.

دایکیشم خەڵکی سلێمانی نییە. دایکم کچی مەلا فەتاحی سەرکۆیی یە. کە بە مەلا فەتاحی جافەران بەنێوبانگە، بەڵام لەڕاستیدا باوکی دایکم خەڵکی سەرکۆیە، سەرکۆ خەڵکی ناوچەی قەراخە. قەرەداخ ناوێکە لە سەردەمی عوسمانییەکان بەکارهێنراوە، هەرچەندە بنەچە و رەچەڵەکی وشەکە ترکی نییە، کوردییە. بە کوردی بە ناوچەی قەرەداخ دەگوترێت زەردیئاوا. لەبەرئەوە من نە لە باوکمەوەو نە لە دایکمەوە خەڵکی سلێمانی نیم. (بەپێکەنینەوە) کوردم.

ئاکۆ محەممەد: باپیرت چ ساڵێك چووەتە سلێمانی؟

جەمال نەبەز: بەڕاستی نازانم. بەڵام مامۆستا نەجمەدین مەلا بە دووردرێژی ئەو باسەی دەزانی، چونکە مامۆستا نەجمەدین مەلا خزمایەتییەکی لەگەڵ باوکم هەبوو. زۆرجار ئەو باسی دایکی باوکمی بۆ دەگێڕامەوە کە ژنێکی زیرەك بووەو ژنێکی تێگەیشتوو بووە. تۆ وەرە ژنێکی هەژاری نەخوێندەوار ئەوەندە جوان بوویێت، ئەوەندە زیرەك بووبێت و بتوانێ کاربکاتە سەر خەڵك، لە قسەکردن و لە هەڵسوکەوتیان.

ئاکۆ محەممەد: باپیرت کە چووەتە سلێمانی بە دەوڵەمەندی چووە، موڵکەکانی لە دەشتی دزەییان لێ نەسەندراونەتەوە؟

جەمـال نەبـەز: بەڵـێ، بـەڵام نازانـم زەویەکانـی لـێ سـەندراون یـان نـا. موڵکـی لـە سـلێمانی هەبـووەو بـە پـارە کڕیویەتـی.

ئاکۆ محەممـەد: خـۆت چەنـد زمانێـك دەزانـی، وابزانـم هەشـت زمـان دەزانـی، چـۆن فێریـان بـووی؟

جەمـال نەبـەز: هەندێـك لـەو زمانانـە بـە منداڵـی فێریـان بـووم، چونکـە باوکـم زۆر هاوڕێـی هەبـوون. لەوانـە عـەرەب و فـارس. زۆر دۆسـتی کاکەییـەکان بـوو. باوکـی ئەحمـەد سـمێڵ هەبـوو لـە سـلێمانی، پێیاندەگـوت حەمەغـای برایـم ئاغـای خومیلـە. ئـەوە یەکێکبـوو لـە گەورەکانـی کاکەییـەکان. ئەحمـەد سـمێڵ قوتابـی بـوو و لەگـەڵ ئێمـە دەیخوێنـد، باوکـم زۆر دۆسـتی شـێخی شـەدەڵە بـوو، کـە حەقـە بـوو. لەگـەڵ جـووەکان دۆسـت بـوو، لەگـەڵ عەبدولکەریمـی عەلەکـە، کـە کاتـی خـۆی وەزیری شـێخ مەحمـوود بـوو. لەگـەڵ کەسانێك دۆسـتبوو کـە موسـڵمان نەبوون، لەگەڵ ئـەوەی باوکم بەڕاسـتی موسـڵمانێك بـوو موسـڵمانێتی خـۆی پاراسـتبوو. لـە ڕۆژووگرتـن و نوێژکـردن دا، بـەڵام زۆریـی لـە ئێمـەی منداڵەکانـی نەدەکـرد و بڵێـت، هەسـتن بچـن نوێـژ بکـەن یـان ڕۆژوو بگـرن، ئەمانـەی نەدەگـوت، بـەڵام خـۆی نوێـژی دەکـرد و ڕۆژووی دەگـرت و بەڕاسـتی خواپەرسـت بـوو و موسـڵمان بـوو. هیـچ ڕۆژێـك لـە ڕۆژان نەمبیسـتووە بەرامبـەر یەکێـك کـە ناموسـڵمان بێـت قسـەیەکی خراپـی کردبێـت. کریسـتیان لەگـەڵ ئێمـە نانیـان دەخـوارد لـە مـاڵ. دەمگـوت باوکـە ئەوانـە چـۆن خۆمانـەن، دەیگـوت ڕۆڵە ئەگـەر خـوا وەکـو ئێمەبێـت ناتوانـێ نیوەڕۆژێـك حوکمـی ئـەو دونیایـە بـکات، ئـەو دووبەرەکـی و دووژمنایەتییـە کاری ئێمـە و خەڵکـە، موسـڵمان و دیـان و جـوو ئەوانـەن کـە ئـەو ئایینانەیـان هەیـە، ئەگەرنـا لـەلای خـوا ئـەوە نییـە. لای خـوا ئـەو دووبەرەکـی و جیـاوازی و بەگژیەکداچوونـە نییـە، کـە ئـەو بکـەی بەگـژ ئـەودا و ئەویدیکـە بـەدژی ئەویدیکـەدا.

ئاکۆ محەممەد: خوێندنت لەگەڵ ئامادەییش لە سلێمانی تەواوکردووە؟

جەمـال نەبـەز: بەڵـێ، بـەڵام مـن لەپـاڵ ئـەوەی کـەوا دەچوومـە قوتابخانـە، لـەلای مـەلا دەمخوێنـد و هەروەهـا لـەلای باوکـم. دوای ئـەوەی کـە چوومـە قوتابخانـە، کـە ئـەوکات تەمەنـم چـوار سـاڵی بـوو، باوکـم قەڵەمـی دایـە دەسـتم و گوتـی:(اقرا باسـم ربك).بەوشـێوەیە دەسـتم کـرد بـە خوێنـدن. گوتـی ڕۆڵـە دەبـێ بنووسـی. ئینجـا شـتێك

هەیە دەمەوێ بیڵێم کە من چۆن فارسی فێربووم. لە سلێمانی فارس نەبوون، بەڵام ئەوکاتەی کە من منداڵ بووم، لە سلێمانی شابەندەری ئێران هەبوو، کونسوڵخانەیەکیان هەبوو تۆزێك لە ماڵەکەی ئێمە بەرەوژووتر. ماڵەکەشمان لە گۆیژەبوو، نزیك قاوەخانەی سەرچیمەن. ئەوان ماڵیان لە دەوروبەری قاوەخانەکە بوو، شوێنێکیان گرتبوو و کردبوویانە کۆنسوڵخانە. منداڵەکانی دەهاتنە خوارەوە لەگەڵ ئێمە یاریان دەکرد و بە فارسی قسەیان دەکرد، منیش یاریم لەگەڵیان دەکرد و بە فارسی قسەم لەگەڵ دەکردن، کە باوکم ئەوەی زانی بە فارسی قسە دەکەم، گوتی رۆڵە ئەمە وانابێت، دەبێ تۆ دابنیشی و گوڵستان و بووستان و ئەو شتانەی هێنا و گوتی بە باشی دەبێ فێری ئەو زمانە ببی، ئەگەرنا بەوشێوەیە نابێت و لەبیرت دەچێتەوە. دوایی ئیتر وردە وردە ئەوەبوو فارسییەکەشم پێشکەوت. خەڵك دەهاتن لەگەڵ باوکم بە عەرەبی قسەیان دەکرد، منیش دەچووم بە عەرەبی قسەم لەگەڵ دەکردن، ئیدی ئەم زمانانە چ کوردی و چ فارسی و چ ترکی لە منداڵییەوە گوێم راهات پێیان.

ئینجا دوای ئەوە کە چوومە قوتابخانەی سەرەتایی تاقیکردنەوەیەکیان پێکردم، نەیانخستەمە پۆلی یەکەم یان دووەم، یەکسەر منیان خستە پۆلی سێیەمەوە. سێ مانگ لە پۆلی سێیەم مامەوە، ئینجا منیان خستە پۆلی چوارەمەوە، بەڵام لە قوتابخانەی ناوەندی یەك ساڵ دواکەوتم، چونکە ئەوساڵە سوورێژەم گرت، سوورێژەیەکی یەکجار پیس، لەوانەبوو نەژیم و بمرم، ئیدی بەباشی نەمدەتوانی بچمە قوتابخانە و ئەو ساڵە دواکەوتم. ئیدی دوای ئەوە وردە وردە پێشکەوتم لە قوتابخانە. ئەو سەردەمە قوتابخانەی ناوەندی سێ ساڵ بوو، دواناوەندی دوو ساڵ بوو. من چوومە بەشی زانستی، لەبیرمە لە جەبر و سێگۆشەکاندا 99م وەرگرتبوو. لە زمانی عەرەبی 81م وەرگرتبوو، بەهۆی خوێندنی ئیسلامەتی، فێری زمانی عەرەبی ببووم.

ئاکۆ محەممەد: ئەوکات لە سلێمانی خوێندن بە زمانی عەرەبی بوو؟

جەمال نەبەز: نەخێر. قوتابخانەی سەرەتایی بە کوردی بوو، بەڵام من بە خوێندنی ئیسلامەتی و قسەکردن لەگەڵ ئەو عەرەبانەی دەهاتنە لای باوکم فێری عەرەبی ببووم. من هەموو قورئانم لەبەربوو، هەر بە تەواوی.

ئاکۆ محەممەد: ئێستا لە بیرت نەماوە؟

جەمـال نەبـەز: ئـەی چـۆن. (وَالنَّجْـمِ إِذَا هَـوَى (1) مَـا ضَـلَّ صَاحِبُكُـمْ وَمَـا غَـوَى (2) وَمَـا يَنْطِـقُ عَـنِ الْهَـوَى (3) إِنْ هُـوَ إِلَّا وَحْـيٌ يُوحَـى (4) عَلَّمَـهُ شَـدِيدُ الْقُـوَى (5) ذُو مِـرَّةٍ فَاسْـتَوَى (6) وَهُـوَ بِالْأُفُـقِ الْأَعْـلَى (7) ثُـمَّ دَنَـا فَتَـدَلَّى (8) فَـكَانَ قَـابَ قَوْسَـيْنِ أَوْ أَدْنَى). هەندێکیـم لەبیرچووەتـەوە، دەزانـی چەنـد ساڵە. بـەڵام بەوشـێوە دەتوانـم زۆر شـت لـە قورئـان بـە ئەزبـەری بخوێنمـەوە. ئـەوکات بێجگـە لـە قورئـان، زۆر شـت دەخوێنـدرا وەك:(مغنـى اللبيـب عـن كتـب الأعاريـب) کـە ئەمـە بنەچـەی ڕێزمانـی زمانـی عەرەبییە. ئینجا لەوانـە هەیـە بـۆ نموونـە: اقتـران جـواب الـشرط بالفـاء، اسـمیە طلبیـە، وبجامـدن وب مـاء و ب لم و ب قـد و بالتنفیـس، تەنفیـس واتـە سـین و سـوف. کـە دەنووسـم بـە عەرەبـی، بۆچـی تـۆ پێتوایـە ئـەو عەرەبییـە لـە قوتابخانـە فێربوومـە، نەخێـر ئـەوە لـە خوێندنـی فیقهـی ئیسـلام یـان بڵێیـن ئیسـلامەوانییەوە فێربـووم.

ئاکۆ محەممەد: لەلای کێ دەتخوێند؟

جەمـال نەبـەز: لـەلای زۆر مـەلا دەمخوێنـد. بەتایبەتـی مـەلا ئەبووبەکر، کـە پێیاندەگوت مـەلا ئەبووبەکـری خانەقـا، بەڕاسـتی مرۆڤێکـی زیـرەك بـوو. ئـەوکات وانەبـوو مـەلاکان بچـن پـارە لـە حکومـەت وەربگـرن، مـەلاکان خۆیـان کاریـان دەکـرد و بەخۆڕایـی دەرسیان دەگوتـەوە، بـەڵام باوکـم پـارەی دەدایـێ، بـۆ دەرس خوێندنـی مـن. لـە دوای ئـەوە، ڕۆژێـك لـە ڕۆژان ئـەو مەلایـە ئەوەنـدە هـەژار ببـوو ڕووی نەهاتبـوو بـە کـەس بڵـێ نانمـان نییـە، چووبـووەوە مـاڵ خـۆی سـەربڕی. دەیانگـوت شـێتە. ئەوەنـدە هـەژار و بـێ نـان بـوو.

ئاکۆ محەممەد: نازانی ساڵی چەند بوو خۆی سەربڕی؟

جەمال نەبەز: بەخوا نازانم ساڵی چەند بوو، بەڵام پێموایە لە پەنجاکان بوو.

ئاکۆ محەممەد: مامۆستاکانتان لە قوتابخانەی سەرەتایی کوردبوون یان عەرەب؟

جەمـال نەبـەز: لـە قوتابخانـەی سـەرەتاییدا، مامۆسـتاکان کوردبـوون، بـەڵام هەموویـان خەڵکـی سـلێمانی نەبـوون. کەرکووکـی تێدابـوو، کۆیـی تێدابـوو، هەولێریـی تێدابـوو. مامۆسـتا عومـەر سـاقی هەبـوو، هەولێـری بـوو، لەوانەیـە تـۆ بیناسـی، ئەمـری خـوای کـرد. کـە مـن لـە هەولێـر مامۆسـتابووم، عومـەر سـاقیش دیسـان مامۆسـتابوو، دەیزانـی کـە کاتـی خـۆی لـە سـلێمانی دەرسـی پێدەگوتیـن، ئـەوە هەولێـری بـوو. عەبدوڵـڵا پیـرە

هەبــوو، کابرایەکــی کۆیــی بــوو. عەبدوڵــڵا ســدیق هەبــوو لــە قوتابخانــەی ســەرەتایی کەرکووکــی بــوو.

ئاکـۆ محەممـەد: کـە باپیـرت مەحمـوود ئاغـا ناوچـەی دزەییانـی بەجێهێشـتووە، دواتـر هیـچ پەیوەندییەکـی نەبـووە لەگـەڵ دزەییـان؟

جەمال نەبەز: نەخێر.

ئاکۆ محەممەد: لەسەردەمی تۆشدا پەیوەندییەکە دروستنەبووەوە؟

جەمـال نەبـەز: نەخێـر دروسـتنەبووەوە، چونکـە ئیـدی وەك دەڵـێ باوکـم لـە سـلێمانی گیرسـابووەوە، ئیـتر ببـووە خەڵکـی سـلێمانی، بـەڵام هـەر دەیگـوت کـە ئێمـە بـە بنەچـە و رەچەڵـەك دزەییـن.

خوێندن و ناسینی ئوستاد

- لە ساڵی 1951 ئوستادم ناسی
- مەلا جەمیل رۆژبەیانی زانایەکی گەورەبوو
- پێمناخۆشە قسە بە د.عیزەدین بڵێن

ئاکۆ محەممەد: دوای ئامادەیی لە کوێ خوێندت؟

جەمـال نەبـەز: دوای ئـەوەی چوومـە بەغـدا، چوومـە کۆلێـژی پـەروەردە، کـۆن نـاوی (دار المعلمیـن العالیـە) بـوو، کـە مـن چـووم پێیاندەگـوت کۆلێـژی پـەروەردە و سـەر بـە زانسـتگەی بەغـدا بـوو. مـن لـە سـاڵی 1949-1950 چوومـە ئـەوێ. ئینجـا مـن چوومـە بەشــی فیزیــك. ئــەوکات فیزیــك و ماتماتیــك پێکــەوە دەخوێنــدران، بــەڵام بەڕاســتی مـن بـۆ فیزیـك نەچوومـە ئـەوێ، دەمویسـت ئەستێرەناسـی بخوێنـم، زۆر حـەزم لـە ئەستێرەناسـی بـوو، ئێسـتاش حـەزی لێدەکـەم و لـە مـاڵ تیلیسـکۆپم هەیـە، هەندێجـار کـە ئاسـمان تۆزێـك روونـاك دەبێـت دەچمـە دەرەوەو تەماشـای ئەسـتێرەکان دەکـەم. کتێبـی ئینسـترۆنۆمی و ئەوانـەم هەیـە. ئەویـش بابەتێکـی دوور و درێـژە و جارێکیـان

لێرە لە بەرلین، پرۆفیسۆرێکی زۆر گەورەی ئەنسترۆنۆمیم ناسی، دەتوانین باسی ئەوەش بکەین ئەگەر کات هەبوو.
بەڵام من چووم فیزیکم خوێند، فیزیك و ماتماتیك، بۆ ئەوەی وردە وردە بچم ئەسترۆفیزیك بخوێنم، واتە فیزیکی ئەستێرەناسی، بەڵام ئیتر ئەوەبوو کە دەستم کرد بە خوێندن کرد لە زانستگەی بەغدا، سیاسەت و چالاکی سیاسی هاتەپێشەوە، هەستم بەوە دەکرد کە بەڕاستی نەتەوەی کورد، نەتەوەیەکی لێقەوماوەو، ئێمە کە لە زانستگەی بەغدا بووین، ژمارەی کەم خوێندکاری کوردبووین لەوێ. عەرەبەکان تاقمێکی لێدەرچێ کە چەپی بوون، کە پێیاندەگوتن کوڕی باش، ئەوانیدیکە هیچ پەیوەندییەکی خۆشیان نەبوو لەگەڵ ئێمە.
ئاکۆ محەممەد: چەپییەکان باشتربوون؟
جەمال نەبەز: چەپییەکان باشتربوون، سەر بە پارتی کۆمۆنیستی عێراق بوون. ئەوانە تۆزێك لەگەڵ دۆزی کورد خراپ نەبوون. ئەوانیش هەر بە قسە، چونکە کاتێك کە ئەوانیش دەستیان رۆیی، ئەوەنەبوو ئەو بەڵێنانەی دابوویان جێبەجێیان بکەن. لەسەردەمی عەبدولکەریم قاسمدا ماوەیەکی زۆر دەستیان رۆیی.
ئاکۆ محەممەد: لەساڵی 1953دا گوتیان بەپێی پێناسەی ستالین، چونکە کورد ئابووری هاوبەشی نییە کەواتە نەتەوە نییە؟
جەمال نەبەز: بەڵێ، بەڵام کۆنتر لەوە لەساڵی 1948دا کە من لە قوتابخانەی دواناوەندی بووم لە سلێمانی، لەوێ جۆرە بزووتنەوەیەك پەیدابوو کە پێیاندەگوت "تەحەڕوور" ، ئەمانە ئەوانەبوون کە باوەڕیان بە یەکێتی عێراق هەبوو. بۆچی پێیاندەگوتن "تەحەڕوور"، ئەمانە خۆیان سەر بە پارتی کۆمۆنیستی عێراق بوون. ئەوانە عەرەب بوون و پارتێك هەبوو بەناوی (حزب التحرر الوگنی)، داوای مۆڵەتیان کردبوو، بەڵام ئەوانەی لە پارتی کۆمۆنیستی عێراقدا بوون، نەیاندەتوانی بە ئاشکرا کار بکەن و بە خۆیان بڵێن کۆمۆنیست، چونکە پارتی کۆمۆنیست، رێبەندبوو، واتە قەدەخەبوو. لەبەرئەوە بەناوی "تەحەڕوور"ەوە کاریاندەکرد. ئەوەبوو حکومەت مۆڵەتی نەدایە "تەحەڕوور". ئەوەشت پێبڵێم یەکێك لەو هەڵە گەورانەی کە حکومەتی عێراق دەیکرد، ئەوەبوو کە هەرکەسێك بێزاری خۆی دەرببڕییا و دژی رژێم قسەی بکردبا، یان رەخنەیەکی بگرتبا، دەیانگوت ها ئەوە کۆمۆنیستە.

لەبەرئەوە هەرکەسێك قسەی باشی بکردبا دەیانگوت ئەوە کۆمۆنیستە. واتە ئەوەی حکومەت دەیکرد پڕوپاگەندەیەکی بێ عەقلانەبوو بۆ پارتی کۆمۆنیستی عێراق. ئینجا ئەوە لە سلێمانی هەر رۆژێك نا رۆژێك، بەدروشم و با بژی . با بژی دەچوونە دەرەوەو، باسی ئەوەیان دەکرد بژی برایەتی کورد و عەرەب، بڕووخێ ئیستیعمار و نازانم چی.

تاقیکردنەوە دەبوو نەدەهاتن بۆ تاقیکردنەوە. رۆژێکیان پیاوێکی زۆر بە نێوبانگ هەبوو، ناوی محەممەدعەلی مستەفا قەرەداخی، نووسەری هەموو کتێبی ئەندازە و جەبر و ئەو شتانە بوو بۆ قوتابخانەکانی ناوەندی و دواناوەندی، خەڵکی قەرەداخ بوو. محەممەد عەلی مستەفا، حکومەت ناردبووی بۆ سلێمانی بۆ ئەوەی لەگەڵ قوتابییەکاندا قسە بکات و بزانێ چیان دەوێت، ئەوانیش کۆبوونەوەو پێیگوتن چیتان دەوێت، گوتیان دەمانەوێ پەیمانی پۆرتسمۆس کە لەنێوان عێراق و بەریتانیا بەسترابوو هەڵبوەشێندرێتەوە، گوتی باشە دەینووسین و دەیدەینە پەرلەمان، ئەگەر گوتی لاییبەن، حکومەت دەبێ لایبدات. هەندێك شتی دیکەیان خستە پێشەوەو گوتی باشە. گوتیان دەبێ تاقیکردنەوەش نەکرێت و نەهێڵدرێت، گوتی نا نا ئەوە نابێت. ئیدی بووە هەرا و گوتیان ئەوە کابرایەکی کۆنەپەرستە. ئەویش گوتی ئەوەی ئێوە دەیڵێن لەسەر پەیمانی پۆرتسمۆس و ئەوانە بەسەرچاو دەیاننووسم، بەڵام مەسەلەی تاقیکردنەوەکان لێی نابوورین و دەبێ تاقیکردنەوەی خۆتان بکەن. بەزۆری خەڵکەکە حەزیان نەدەکرد بچنە خوێندن، بەڵکو دەهاتنە دەرەوەو بەسەر شەقامەکەدا دەگەڕان و خۆپیشاندانیان دەکرد و باسی برایەتی کورد و عەرەبیان دەکرد. بەزۆری باسی برایەتی کورد و عەرەبیان دەکرد. تاقمێکیش هەبوون بەرامبەر بەمە، ئەوانە پارتی بوون، پێیاندەگوتن پارتی. ئەوکات پارتی تازە دروستببوو، پارتی لە 1946 دروستبوو، مەلا مستەفاش لە یەکێتی سۆڤیەت بوو، بەڵام ئەوانەی کە خۆیان بە پارتی دادەنا بەناوی مەلا مستەفای رەحمەتییەوە قسەیان دەکرد و دەیانگوت ئەو گەورەمانە. ئینجا لەبەرئەوەی ئەو لە یەکێتی سۆڤیەت بوو، "تەحرووڕ"ەکانیش نەیاندەوێرا زۆر قسەی لە دژ بکەن، چۆن دەبێ قسە لە دژی یەکێك بکەن کە لە قیبلەی ئەوان بێت، بەڵام دژی پارتییەکان بوون. "تەحەڕووڕ"ەکان دەیانگوت کورد نەتەوە نییە، چونکە ئابووری هاوبەشی نییە، ئەوەشیان لە ستالینەوە وەرگرتبوو.

ستالین دەڵێ ئەو نەتەوەیەی ئابووری هاوبەشی نەبێت، نەتەوە نییە. لەڕاستیدا ئەوە قسەی ستالین نییە، بەڵکو قسەی بۆرژوواکانە و کاژیکنامە وەڵامی ئەوەی داوەتەوە و باسی ئەوەی بە باشی کردووە، چونکە دەوڵەت ئابووری هاوبەش دروستدەکات، ئابووری هاوبەش دەوڵەت دروست ناکات. تاوەکو نەتەوەیەك دەوڵەتی نەبێت، ئابووری هاوبەشی نابێت. ئەگەر ئابووری هاوبەشی نەبێت، واتای ئەوە نییە نەتەوە نییە. با وادابنێین نەتەوەیەك سبەی دەوڵەتەکەی لەکیس دەچێت و ئابوورییە هاوبەشەکەی نامێنێت، بەڵام لە نەتەوەبوون ناکەوێت. بۆ نموونە ئەڵمانیا بووە دوو دەوڵەت و دوو ئابووری، بەڵام نەتەوەی ئەڵمان لە نەتەوەبوون نەکەوت. هەستی کۆمەڵگەیەك بەوەی چارەنووسێکی هاوبەشیان هەیە، ئەوە نەتەوە دروستدەکات، نەك ئەوەی کەوا بڵێین ئابووری هاوبەشی هەیە یان نا. لەگەڵ ئەوەی کوردستان دابەشکراوە بەسەر چەند دەوڵەتێکدا، دەبینی خەڵك لە سلێمانییەوە چوونەتە سنە شتومەکیان کڕیوەو گەڕاونەتەوە، بەبێ ئەوەی گوێبدەنە هیچ. هەرچەندە سنووریش بووە و نەیانهێشتووە بچێت، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا هەرچوونەتە ئەوێ، لە ناوچەی بادینانەوە چوونەتە بەرەو ژوور و گەڕاونەتەوە، خەڵك لە بادینانەوە چوونەتە قامشلۆ و گەڕاونەتەوە. ئەو دابەشبوونە ئەوە ناگەیێنێ کورد نەتەوە نییە. ئێستاش کورد دەوڵەتی نییە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا ئەگەر پێنج شەش کورد، ئەگەر هەریەکەیان خەڵکی شوێنێك بن و پێکەوە کۆببنەوە، هەست بەوەدەکەن کە نزیکایەتی و لێکچوونیان لەگەڵ یەکتری زۆر زۆر زیاترە لەو عەرەب و تورك و فارسانەی لە یەك دەوڵەتدا لەگەڵ ئەواندا دەژین.

ئاکۆ محەممەد: هەر لە کاتی چوونت بۆ زانستگەی بەغدا بەشیر موشیرت ناسی و پەیوەندیت لەگەڵ مام جەلال و خەڵکی دیکەدا دروستبوو؟

جەمال نەبەز: من لە ساڵی 1951 مامۆستا بەشیر موشیر(ئوستاد)م ناسی. بە ڕێگەدا دەچووم، بە ڕێکەوت چوومە دووکانێك ڕۆژنامە وکتێبی کوردی دانابوون، منیش قسەم لەگەڵ کرد و ئیتر بووینە دۆست. دوای ئەوەش پێکەوە چووین بۆ نەورۆز، بۆ ماڵی مارف جیاوك. ئەو کاتی خۆی (یانەی سەرکەوتن)ی دروستکردبوو. مارف جیاوك مۆڵەتی یانەی سەرکەوتنی وەرگرتبوو، بەڵام دوای ئەوەی ئەوانەی ئەندامبوون لە یانەی سەرکەوتن دا، وەك ئەمین زەکی و تۆفیق وەهبی و پیاوە

گەورەکانی ئەوڕۆژە، ئابۆنەی خۆیان نەدابوو، ئەویش نەیتوانیبوو کرێی خانووەکە بدات، یانەی سەرکەوتنی خستبووە ماڵەکەی خۆی هەر بە ناو، لەسەر خانووەکەی نووسیبوو (یانەی سەرکەوتن- نادي الارتقاء الکوردی). جا رۆژێك ویستمان بچین بۆ ئەوێ، ئوستاد فەرمووی: شتێك بنووسە بۆ ئەوە، من پێتدەڵێم و تۆ بنووسە. منیش دەمزانی مەبەستی چییە، هەندێك شتم نووسی و لەوێ گوتی بیخوێنەوە، منیش گوتم ئەمڕۆ ئوستاد دەستی نەخۆشی هەیە (بەپێکەنینێکی زۆرەوە)، رەفیق چالاکی رەحمەتی گوتی "بەڵێ قاچی بە قووڕ گیرێ". ئینجا ئوستاد گوتی چاوت لێیە باشم گوتووە.

بەڕاستی ئوستاد مرۆڤێکی زۆر زۆر پاکبوو. بەڕاستی من کەم کەسم دیوە وەك بەشیر موشیر پاك، بە ویژدان، کورد، بەناموس، دڵپاك و حەز لە چاکەی خەڵك بکات. ئەمانەی هەموو هەبوون. نەك هەر من، زۆر کەسی وەك من ئامادەبوون لە خزمەتیدابن. من زۆر شتم بۆ دەنووسی، خەڵکی دیکەش دەینووسی. دوای ئەوە، تۆ پێتوایە ئەگەر ئێمە شتێکمان بنووسیبووایە، دەمانتوانی شتێك بنووسین بەناوی خۆمانەوە، وەك ئەوەی بەناوی بەشیر موشیرەوە دەماننووسی، دەستبەجێ دەیانگرتین، بەڵام هیچیان لەو نەدەکرد.

ئاکۆ محەممەد: بۆچی؟

جەمال نەبەز: دەیانزانی ئەو پیاوێکی پیرەو خۆیشی ئەو شتانە نانووسێت.

ئاکۆ محەممەد: خەڵکی کوێ بوو؟

جەمال نەبەز: کەس نازانێت، دەڵێن خەڵکی سلێمانی بوو. بەڵام کوردییەکەی "ئەمین"، خەڵك هەر دەڵێ من، بەڵام ئەو دەیگوت "ئەمین"، شێوەیەکی دیکە بوو.

ئاکۆ محەممەد: دووکانداریيەکەی چیبوو، چی دەفرۆشت؟

جەمال نەبەز: کاتی خۆی، کۆن بەرگدروو بوو، ئینجا شتێکی هەبوو هەڵیواسیبوو، نووسیبووی (صاحب المقص الذهبی). بەڵام من کە ئەوم ناسی رۆژنامە و کتێب و پاکەتە جگەرەو بەکرەی درووماني دەفرۆشت. ئیتر ئێمەش جاروبار یارمەتیمان دەدا.

ئاكۆ محەممەد: ئینجا ئێوە كە ئەو هەمووە لێی كۆدەبوونەوە، كارەكەی نەدەوەستا و هیچی دەفرۆشت؟

جەمال نەبەز: هەندێ خەڵك دەهات شتیان لێدەكڕی. ئینجا خۆی چی هەبوو، شتێكی وانەبوو.

ئاكۆ محەممەد: نهێنی كۆكردنەوەی ئەو هەموو خەڵكە لەلایەن ئەوەوە لەچیدابوو؟

جەمال نەبەز: خەڵكەكە خۆشیاندەویست. هەندێك شتی دەگوت قسەكانی خۆشبوون، وەك فەلسەفە بوون. بەڕاستیش قسەكانی فەلسەفە بوون.

ئاكۆ محەممەد: ئەوە راستبوو دەیگوت كورد لە چینیش هەیە و ئەوكات دەیگوت كورد 40 ملیۆنە؟

جەمال نەبەز: عێراق خۆی ئەوكات وابزانم حەوت ملیۆن بوو، ئەوكات دەیگوت لەو عێراقە لە حەوت ملیۆن ئەوەندەی كوردبێت، تۆ بڵێی لە چین كە ئەوەندە زۆرە 15 ملیۆنی كورد نەبێت. ئینجا لەو دواییە مامۆستا محەممەدەمین پێنجوێنی چووبووە نزیك چین، گوتی وەڵڵا بابە چەند گوندێك هەن لەوێ هەموویان كوردن. كەواتە قسەكانی ئوستاد لە قسەی هەموو كەسێك راستتربوون. حەزیدەكرد كورد پێشكەون، ئەگەر رقی لە كوردیش هەستابووایە دەیگوت: وەڵڵاهی وام لێهاتووە لە داخی ئەم كوردە چەقۆیەك لە دیماغی خۆم بدەم. ئینجا رەفیق چالاك گوتی: نەكەی بە قوربانت بم، ئەگەرنا ئەو كوردە بێ گەورە دەمێنێتەوە.

ئینجا لەساڵی 1993 بوو وابزانم، لە پاریس كۆنفرانسێكیان سازكردبوو بەناوی (زمانی كوردی بەرەو ساڵی 2000)، منیشیان بانگكردبوو بۆ ئەوەی شتێك بڵێم، قسەكان بە ئینگلیزی بوون، دواتر كراوەتە تركیش. ئینجا لەوێ لەگەڵ برایم ئەحمەد چاومان بە یەك كەوت، شەو یەكێك نازانم خزمی ئیبراهیم ئەحمەد بوو یان كەسێكی ناسیاوی بوو، بە ئۆتۆمبیل ئێمەی برد بۆ لایەك، منیش لە ئۆتۆمبیلەكەدا باسی ئەم قسەیەی ئوستادم كرد :چەقۆیێ لە دیماخی خۆم دەدەم. ئیبراهیم ئەحمەد گوتی جا وەڵڵا چەقۆیەكە بەر هیچ نەدەكەوت. گوتم ئەگەر ئوستاد دەما، دەتوێرا ئەو قسەیە بكەی، جارێكی دیكە شتێكت بنووسیبووایە بە میقەسی زەهبی وتارەكەتی لە رۆژنامەكەدا دەبڕی و رۆژنامەكەی فڕێدەدا، وەك وتارەكەی مارف خەزنەدار. ئەمە وابوو، مارف خەزنەدار وتاری لە هەر رۆژنامەیەكدا بنووسیبووایە،

رۆژنامەکـەی دەفرۆشـت، بـەڵام وتارەکـەی مـارف خەزنـەداری بـە مقـەس لێدەکـردەوە. ئینجـا سـەمەد مەنجـەڵ کۆیـی هەبـوو، دەیگـوت " ئـەوە چییـە رەقابـە لایـبردووە".

ئاکۆ محەممەد: دەڵێن ئێستاش مام جەلال موعجیبی ئوستادە؟

جەمـال نەبـەز: جـا کـێ موعجیبـی نییـە. نـەك هـەر مـام جـەلال، ئـەژدادی مـام جەلالیـش موعجیبیەتـی. بەڕاسـتی بەشـیر موشـیر بیزانیبووایـە کەسـێك پاکـە و خراپـە نـاکات و باسـی کـورد دەکات، خۆشیدەویسـت. دەیگـوت هـەر وتارێکـم هەبـوو دەبـێ بـڵاوی بکاتـەوە، مـام جـەلال ئـەوکات رۆژنامـەی پارتـی بەدەسـتەوەبوو. جـا رۆژێکیـان وتارێکـمان بڵاوکردبـووەوە، هەندێـك وشـەی ئەوروپایـی تێدابـوون، وەك ئیتنۆلۆگـی و ئینترۆپۆلۆگـی و ئەمانـە، کابرایـەك هاتبـوو. گوتـی ئوسـتاد، ئەمـڕۆ وتارەکـەی تۆمـان خوێنـدەوە، گوتـی ئێـی، گوتـی، بـەڵام هەنـدێ وشـەی تێدابـوو تێیاننـاگـەم. گوتـی وەکـو چـی؟ ئینجـا پێیگـوت ئـەوە بـۆ تـۆ نەنـووسراوە، ئەوە بـۆ حکومـەت نـووسراوە، حکومەت خـۆی تێـدەگات، بـۆ تـۆم نەنووسـیوە. ئینجـا مەسـەلەی سـەعید قـەزاز و ئوسـتادیش هەبـوو. رۆژێـك درەنـگ بـوو، نزیکـەی 10ی شـەو دەبـوو، دووکان و شـت نەمابـوون، بـەڵام ئێمـە دانیشـتبووین، لەپـڕ ئۆتۆمبێلەکـەی لەبـەردەم دووکانەکـەی ئوسـتاد وەسـتا و هـات و لەپـڕ گوتـی: ئـەرێ وەسـتا بەشـیر، چییـە ئـەو قسـە قۆڕانـە دەنووسرێـن لـە رۆژنامـەدا، کـێ بـۆ تۆیـان دەنووسـێت. ئیـتر کـە بـە ئوسـتادی گـوت وەسـتا، ئینجـا قسـەی قـۆڕ و کـێ بـۆت دەنووسـێت، زۆر پەسـتبوو، یەکسـەر گوتـی: سـەعید بێـگ، ئەمیـن کـێ بـۆم دەنووسـێ، ئەمیـن خـۆم قەلەمـم بەقوەتـە و دەینووسـم، کـێ بـۆم دەنووسـێت. ئینجـا گوتـی کـە تـۆ قەلەمـت بـە قوەتـە، بۆچـی لـەدژی حکومـەت دەنووسـی، حکومـەت چـی لـە تـۆ کـردووە؟ ئوسـتاد گوتـی: حکومـەت خـۆی گـەواد نەبێـت بۆچـی لـەدژی دەنووسـم، ئـەی بۆچـی لـە دژی جەنابـت نانووسـم. ئیـتر وەڵـڵا سـەعید قـەزاز هیچـی نەکـرد و گوتـی ئیـتر کەواتـە هـەر لـە دژی حکومـەت بنووسـە(بـە پێکەنینێکـی زۆرەوە). ئەمـەش ئـەوە پیشـاندەدات کـە سـەعید قـەزاز کەسێکی خانـەدان بـوو و هیچـی پێنەگـوت و هیچـی نەکـرد.

ئاکۆ محەممەد: ئەو هەموو وتارانەتان لە کام رۆژنامە بۆ بڵاودەکردنەوە؟

جەمـال نەبـەز: لـە هەمـوو رۆژنامەکانـدا. چ رۆژنامەیـەك هەبـوو وتـاری بەشـیر موشـیر بڵاونەکاتـەوە، بـە کـوردی و بـە عەرەبـی. مـن بـۆم دەنووسـی، وردی بـۆی دەنووسـی

کـە ئـەو پێیدەگـوت (وەوەردی)، چونکـە وردی نـاوی خـۆی بـە دوو (و) دەنووسـی. هەمـوو جاریـش دەیگـوت نازانـم بۆچـی بەخـۆی دەڵـێ (وەوەردی). هـەژار شـیعری بـۆ دەنووسـی، کامیـل ژیـر شـیعری بـۆ دەنووسـی. هەندێجـار برایـم ئەحمەدیـش شـتی بـۆ چاپدەکـرد. مـام جەلالیـش شـتی بـۆ چاپدەکـرد.

ئاکۆ محەممـەد: د.عیزەددیـن مسـتەفا رەسـووڵ کتێبێکـی لەبارەی ئوسـتادەوە نووسـی، دواتـر مـەلا جەمیـل و مـارف خەزنـەدار وەڵامێکیـان بـۆ نووسـی. هەنـدێ شـتیش لـە گۆڤـاری (خوێنـدکاری کـورد) بڵاوبـووەوە کـە گوایـە بەڕێـزت زانیاریـت پێدابـن و ئەوانیـش نووسـیبێتیان؟

جەمال نەبەز: هیچ ناوی من نووسرابوو.

ئاکۆ محەممەد: نەخێر.

جەمال نەبەز: ئێ کەواتە نازانم.

ئاکۆ محەممـەد: هیـچ رەخنـەت هەیـە لەسـەر ئـەو کتێبـەی عیزەدیـن مسـتەفا رەسـوول؟

جەمـال نەبـەز: عیزەدیـن مسـتەفا شـتێکی نووسـیوە، وەك بابەتێـك لەبارەی ئوسـتاد. رەخنەکـەی مـن ئەوەیـە کـە دەبووایـە نـاوە راسـتەقینەکان بنووسـێت، ئەگەرنا ئـەو شـتانەی نووسـیویەتی روویانـداوە، هەندێـك شـتی بەچـاوی خـۆی بینیـوە، هەندێـك شـتی بەچاوی خـۆی نەبینیـوە، بـەڵام ئـەو شـتانە هـەن کـە ئـەو نووسـیویەتی.

ئاکۆ محەممـەد: ئـەی رات چبـوو سـەبارەت وەڵامەکـەی مـەلا جەمیـل رۆژبەیانـی و د.مـارف خەزنـەدار؟

جەمال نەبەز: من وەرامەکەی مارف خەزنەدارم نەدیوە.

ئاکۆ محەممەد: نووسیبووی، بەڵام بە ناوێکی خوازراو؟

جەمـال نەبـەز: نەمبینیـوە، بـەڵام وەرامـی مامۆسـتا جەمیلـی رۆژبەیانیـم دیـوە، بـەڵام وەکـو دەڵـێ لـە تووڕەبوونـەوە ئـەو شـتانەی نووسـیوە، دەیتوانـی ئـەو شـتانە بنووسـێ، بـەڵام بەشـێوەیەکی زۆر نەرمـتر. مامۆسـتا جەمیـل کـە تووڕەبـووە، خـۆت دەزانـی ئـەو مامۆسـتای هەموومانـە، پـاش مردنیشـی دەبـێ هەمومـان بـە مامۆسـتای خۆمانـی بزانیـن. پیاوێکـی گەورەبـوو، زانایەکـی گەورەبـوو، بەڕاسـتی لەنێـو کـورددا کـەم زانـای وەك ئـەوم بینیـوە، هـەزار چـرا لەسـەر گـۆڕی بـن، بـەڵام

عیزەدینیش بـۆ مـن هاوڕێـی منداڵییـە. عیزەدیـن هەنـدێ کار و کـردەوەی هەیـە مـرۆڤ دەتوانـێ ڕەخنـەی لێبگرێـت، بـەڵام مـن پێمناخۆشـە قسـە بـە عیزەدیـن بگوترێـت.

ئاکۆ محەممەد: دوای تەواوکردنی کۆلیژی پەروەردە، بوویە مامۆستا لە بەسرە؟

جەمـال نەبـەز: نەخێـر بوومـە مامۆسـتا لـە کەرکـووک، دوای کەرکـووک منیـان دوورخسـتەوە بـۆ بـەسرە.

ئاکۆ محەممەد: بۆچی؟

جەمـال نەبـەز: لەبـەر کاروبـاری سیاسـەت و ئەمانـە. لـە کەرکـووک منیـان لـە سـێ قوتابخانـە دانابـوو. قوتابخانـەی موسـەڵلا، قوتابخانـەی شـەرقی، قوتابخانـەی غەربـی. دووسـاڵ لـەوێ مامـەوە. لەسـاڵی 1957 منیـان نـارد بـۆ زوبێـر لـە پارێزگـەی بـەسرا.

نووسین و کاری رامیاری

- بۆ نووسینی نامیلکەی (کفاح الاکراد) بۆ عەبدولناسر چوومە سووریا
- سەید موحسین حەکیم پێیگوتم: بە برا کوردەکانم بڵێ ئەم دەوڵەتە دەوڵەتی مەیمونانە
- یەکەمین نووسینم ساڵی 1952 لە (ژین) بڵاوکراوەتەوە

ئاکۆ محەممەد: هەڵسوکەوتی عەرەبەکان لەگەڵ ئێوە چۆن بوو؟

جەمـال نەبـەز: زۆربـاش بـوو. کـە مـن چوومـە بـەسرا، لەپێشـەوە منیـان کردبـووە مامۆسـتای زمانـی عەرەبـی، ئـەو فەرمانـە لـە وەزارەتـەوە هاتبـوو، ئینجـا لەپێشـدا چوومـە وەزارەتـی مەعاریـف، گوتـم مـن ناچـم بـۆ ئـەوێ و وازدەهێنـم، بۆچـی مـن بەناحـەق دەنێـرن، مـن دەمـەوێ لـە کوردسـتان بمێنمـەوە. کابرایـەك هەبـوو، وابزانـم نـاوی عەبـود زەلزەلـە بـوو لـە وەزارەتـی زانیـاری کاری دەکـرد، گوتـی ئەگـەر نەچـی بـۆ ئـەوێ دەبـێ ببـی بـە سـەرباز. ئینجـا دەسـتیکرد بـە جنێـودان بـە جەمـال عەبدولنـاسر،

گوایە من لە کەرکووك چەپی بووم و لایەنی جەمال عەبدولناسرم گرتووە. منیش پێمگوت، من خۆم کوردم. گوتی کە کوردی بۆچی واو وا، جنێوی زۆر پیسی دا، کە من نامەوێ بیانگێڕمەوە. منیش پێمگوت ئەوە گەورەی ئێوەی عەرەبە، گوتی نا نا گەورەی ئێمە نییە. گوتم گەورەی عەرەبە و تۆ بۆچی جنێوی پێدەدەی و چ هەقت بەسەریەوە هەیە. ئینجا گوتی ئێمە لە دەوڵەتێکدا دەژین و دەستی کرد بە پەسندانی نووری سەعید و مەلیك. منیش ئیدی ئەوەبوو ڕۆیشتم بۆ بەسرا. لەوێ نووسیبووی، بکرێتە مامۆستای زمانی عەرەبی، ئەو لەو باوەڕەدابووە کە لەوانەیە من نەتوانم زمانی عەرەبی بڵێمەوە. کە من چوومە بەسرا، ماوەیەك زمانی عەرەبیم گوتەوە، قوتابییەکان گوتیان دەمانەوێ عەرەبیمان پێبڵێت، ئیدی منیان گێڕایەوە بۆ مامۆستایەتی فیزیك و ماتماتیك. محەممەدعەلی مستەفا، وەك موفەتیش هاتە ئەوێ و، کە منی دی لەوێ، ئەو منی کردەوە مامۆستای فیزیك و ماتماتیك، پێیگوتن: بابە ئەوە بەخۆڕایی لە کەرکووك دەرکراوە. ئینجا کە من گەڕامەوە بۆ پشووی بەهار، لە ڕێگەی بەغداوە بە تاکسی گەڕاینەوە بۆ سلێمانی، بە ئۆتۆمبێلی کابرایەك پێیاندەگوت برای بەکری نادی، ئەو شەوە سەرخۆشبوو، تاکسییەکە لە ڕێگە شەڕەشۆقی کرد لە چۆڵی قورفە لەگەڵ ئۆتۆمبێلێکی دیکە، پەراسووم شکا، شەویلەم هەڵدڕا، چەند ددانم شکا، بێهۆش بووم، ژنێکی کەرکووکی لە تەنیشتمەوە دانیشتبوو لە ئۆتۆمبیلەکەدا، مریشکێکی لەباوەشدابوو، خۆی مردبوو، مریشکەکەی مابوو. فازیل هەبوو هەولێری بوو، فەقیرە قاچ و دەستی شکابوو، ئیتر تووشی پەرێشانی بووین. بەکری نادی، ئۆتۆمبێل لێخووڕەکە، کە شەوێ ئەو هەموو عەرەقەی خواردبووەوە، ستێرنەکە چووبوو بۆ ورگی، پەرێشانی کردبوو. من هەر ئەوەندەم ئاگا لێبوو، پۆلیسێك منی ڕاکێشایە دەرەوە و بە کوردی دەیگوت ئەمەش دەمرێت. سەیرە کە منیان هێنایەوە بۆ نەخۆشخانەی کەرکووك، ئاخر لە کەرکووك لە قوتابخانەی شەو، کە پێیاندەگوت قوتابخانەی ئەهلی حیکمەت، لەوێش دەرسم دەگوتەوە، چەند قوتابی من هەبوون، نەخۆشەوان بوون، کە منیان بینی زۆریان پێناخۆش بوو، کە من نەفیکراوم و وام بەسەرهاتووە، زۆر یارمەتیاندام. ئیتر من گوتم دەگەڕێمەوە بۆ سلێمانی و چوومە ئەوێ، لەوێ دکتۆرێك هەبوو قادر شاڵی، پێیانگوتبوو بەڵکو بچی تەماشای بکەی، نەهاتبوو. چونکە زانیبووی

من لەسەر سیاسەت نەفیکراوم، نەهاتبوو. هەروەها دکتۆر کەمال عەبدوڵڵا ناجی هەبوو، مێردی کچەکەی سەعید قەزاز پەریخان، گوتبووی وەڵڵاهی سەریشم ببڕن دەبێ بچم سەری لێبدەم. ئەو هات دەرمانی کردم و شیرینقەی لێدام، ماڵی ئاوابێت.

ئاکۆ محەممەد: لە هەولێریش مامۆستایەتیت کردووە؟

جەمال نەبەز: بەڵێ لەساڵی 1960. من لە زوبێر گەڕامەوەو ئەوەم بەسەرهات، تەندروستیم زۆر تێکچوو، سێ مانگ ئیتر مۆڵەتیان پێدام. ئەوەبوو ئیتر کودەتای عەبدولکەریم قاسمی بەسەرداهات. ئێمە یادداشتێکی دوور و درێژمان دایە قاسم، بۆ مافی رۆشنبیری و خوێندەواری و زانیاری کورد و لە رۆژنامەی (البلاد) بڵاومانکردەوە. عەبدولکەریم قاسم دەستبەجێ رۆژنامەکەی داخست و فەرمانیدابوو ئێمەش بگرن. د.عیزەددین مستەفا رەسووڵ ئەوە دەزانێت، ئەو رۆژەی کە من ئەو وتارەم بڵاوکردەوە، من کردمە کوردی و ئەو لە رادیۆ کاری دەکرد و کاری بۆ من جێبەجێکرد کە لە رادیۆشەوە بە کوردی خوێندرایەوە.

ئاکۆ محەممەد: لە یادداشتێکی دیکەدا هەر ئەوکات هەندێک داواکاریشتان لە جەمال عەبدولناسر کردبوو؟

جەمال نەبەز: راستە، بەڵام ئەوە شتێکی جیابوو. راستییەکەی جەمال عەبدولناسر لە 1951 و 1952دا هاتە پێشەوە، یەکەمجار لەگەڵ محەممەد نەجیب، دوای ئەوەش بە تاقی تەنیا هاتەپێشەوە، من هەر زوو هەستم بەوەکرد کە ئەو لە دژی حکومەتی عێراق و پەیمانی بەغدا و ئێران و تورکیا و ئەمانەیە. دەمزانی نابێتە دۆستی کورد، بەڵام گوتم لەوانەیە ئەم کابرایە، بتوانی وای لێبکەی بێلایەن بوەستێت. هەر هیچ نەبێت سڵاوێك ببێت لەنێوانماندا و چوار قسە لەسەر مەسەلەی کورد بڵێت. من ئەوکات بە رەحمەت بێت لەگەڵ ئەحمەد هەردی قسەم کرد، گوتم من بە تەمام شتێك بنووسم بۆ جەمال عەبدولناسر، گوتی جا چۆن دەینووسی، گوتم بەخوا دەبێ بچمە دەرەوە بینووسم. ئەوساکە واتە ساڵی 1956 سووریا وڵاتێك بوو تۆزێك سەربەستی تێدابوو. گوتم دەچم لەوێ ئەو کارە دەکەم و بەڕاستییەکەیشی چووم. ئەوسا مامۆستابووم لە کەرکووك و چووم پاسپۆرتم وەرگرت و چوومە سووریا و لوبنان. د.عیزەددین ئاگای لێبوو. ئەوکات

کـە مـن لـە هۆتێلـی (فلسـطین شرق الاردن) دانیشـتم، کابرایـەك هەبـوو کوردبـوو، نـاوی ئەبـو ئەیـوب بـوو، ئـەو خاوەنـی هۆتێلەکـە بـوو. پیاوێکـی ڕەش و پیسـکەبوو بەڕاسـتی. ئینجـا ئـەوە لـەوێ دانیشـتم، هەفتەیـەك بـە شـەو و ڕۆژ ئـەو نووسـینەم نووسـی. بەنـاوی (کفـاح الاکـراد). بـەڵام مـن نەچوومەتـە میسر وەك گیونشـەر دەڵێـت، بـەڵام مەسـەلەکە ئەوەیـە پەیوەنـدی دروسـتبوو. پیاوێـك هەبـوو بـە وڵاتینامـە میسری بـوو، لـە بەغـدا دەژیـا. بـرای محەممەدعەلـی عەونـی بـوو، نـاوی نەجمەدیـن عەونـی بـوو، باوکـی خوشـکە دووڕییـە عەونـی. لەگـەڵ ئـەو قسـەم کـرد، ئەویـش گوتـی دەبـێ عەبدولنـاسر شـتێکی لەبەردەسـت بێـت بـۆ ئـەوەی بزانێـت مەسـەلەکە چییـە. گوتـی مـن ئـەوکات بەهەمـوو جۆرێـك دەتوانـم یارمەتیتـان بـدەم. کـە ئەمـە وایلێهـات، لەگەڵ مامۆسـتا عەلـی تۆفیـق و فایـەق عـارف کـە مامۆسـتای کیمیایـە ئێسـتا لـە سـلێمانی، قسـەم لەگـەڵ ئـەوان کـرد و هەسـتام چـووم بـۆ سـووریا و ئـەوەم نووسـی. لەگـەڵ ڕەوشـەن بەدرخـان و عیزەددیـن چوویـن بـۆ لوبنـان و ئـەو کتێبەمـان بـرد و لەوێـوە بـە پۆسـتە ناردمـان. ئەوسـاکە لوبنـان زۆر ئازادبـوو، وەك ئەورووپـا بـوو. ناردمـان بـۆ هەمـوو ئەمـلاو ئـەولا. دوو دانەشـمان نـارد یەکێکـی بـۆ سـەعید قـەزاز و یەکێکـی بـۆ کەسـێکی دیکـە. دوو دانەشـم لەنێـو پێڵاوەکانمـدا هێنانـەوە، یەکێکـم دا بـە ئەحمـەد نەقیبـی بـرادەرم، ئێسـتەش مـاوەو لـە سـلێمانییە، ئـەوە لێیپرسـە دەڵـێ، بەهـۆی ئـەو کتێبـەی تـۆوە ئەندامـمان بـۆ پارتـی پەیـدا دەکـرد. ئینجـا لـەوێ بـە نەجمەدیـن عەونیـم گـوت ئـەوە کتێبەکـەم هێنـاوە دانەیـەك بـۆ تـۆ و دانەیەکیـش لـە سـلێمانییە. بـەڵام بـەر لـەوەی ئـەو دانەیـە بدەمـە نەجمەدیـن عەونـی، پیشـانی ڕەفیـق حیلمیـم دا، چونکـە باسـی ئەویشـی تێدابـوو و زۆری پێخۆشـبوو. نەجمەدیـن عەونـی گوتـی مـن قسـە لەگـەڵ باڵیـۆزی میسر دەکـەم. باڵیـۆزی میسر پێیگوتبـوو بەهەمـوو جۆرێـك دەبـێ ئـەم کابرایـە ببینـی بـۆلام، پێیگوتبـوو: سـەرۆك کتێبەکـەی خوێندووەتـەوەو زۆری پێخۆشـبووە.

ئینجـا بـە نەجمەدیـن عەونیـم گـوت مـن چـۆن بچـم بـۆلای و ئـەو هەمـوو چاوەمـان لەسـەرە، گوتـی نـا، دەچیـن بـۆ ماڵێـك کـە لـە خێزانـی ئیسرابادییـەکان بـوو، کـە ژنـی نەجمەدیـن لـەو خێزانـە بـوو، گوتـی مـن و تـۆ بـە ئۆتۆمبێـل دەچینـە ئـەوێ و لـەوێ دەبیـن و کارێکـی وادەکـەم بـە ئۆتۆمبیلێـك بچیـن پشـتەکەی وا گەورەبێـت، کـە تـۆ

بخەینە سندووقی دواوە و لەوێوە دەتبەینە باڵیۆزخانە. ئیدی خەڵك لە دەرەوە ناتیبینێت. گرنگ چووین بۆ لای باڵیۆز، بەخێرهاتنی کردم و گوتی : سەرۆك کتێبەکەی زۆر پێخۆشبوو و سەرۆك حەزدەکات بزانێت ئێوە چیتان دەوێت. منیش گوتم من یەکێکم و دەبێ پرس بە برادەرەکانم بکەم، گوتی بچۆوە لەگەڵ برادەرەکانت قسە بکە و بۆم بنووسن و پێمانبڵێن چیتان دەوێت. گوتی ئێمە ناتوانین هەموو شتێکتان بۆ بکەین، بەڵام پێمانبڵێن چیتان دەوێت و ئێمە حەز لە دۆستایەتی ئێوە دەکەین.
کە چوومەوە سلێمانی لەگەڵ ئەحمەد هەردی، فایق عارف، عەبدوڵڵا میدیا و مامۆستا عەلی تۆفیق قسەمان کرد و باسی ئەوەمان کرد کە داخوازیمان چی بێت، باسی ئەوەکرا کە رادیۆیەکی کوردی لە میسر دابنرێت. ئینجا مامۆستا ئەحمەد هەردی دەیگوت ئاخر ئەوە سوودەکەی چییە، لەوێ هەر پڕوپاگەندە بۆ خۆیان دەکەن. گوتم ئەوە راستە، بەڵام هەر بە کوردی قسەکردن واتای داننانە بە ئێمە. دواییش دەرکەوت کە ئەوە راستە. ئینجا کە چوومەوە بۆ بەغدا داخوازییەکانمان پێگەیاند. پێمانگوت دەمانەوێ پشتیوانیمان لێبکەن کە کورد لە دەوڵەتەکانی تورکیا و سووریا و عێراق و ئێران هەندێ مافیان دەستبکەوێ و ئاگاتان لە مەسەلەی کوردبێ و، بێجگە لەوەش کوردۆلۆگی لە زانستگەکان بخوێنن و رادیۆی کوردی لە قاهیرە دابنرێت و هەندێك کتێبمان بۆ چاپ بکەن و هەندێ کورد لەوێبن پەیوەندییان لەگەڵ ئێمە هەبێت، ئەوکات پەیوەندی زۆر زەحمەت بوو، ئەگەر پۆستەیەکت بناردبووایە بە دوو مانگ دەگەیشت. ئەوکات ئینتەرنێت و شتی لەوشێوەیە نەبوو. بەوشێوەیە عەبدولناسر لە دوای ئەوە رادیۆی کوردی لە قاهیرە دانا.
ئینجا ئەوەش بڵێم من ئەوکاتە کە لە دیمەشق بووم، خەریکی کتێب نووسین و ناردن بووم، رۆژێك لە ماڵی رەوشەن بەدرخان عەزیز شەریفم بینی. عەزیز شەریف ئەو کتێبەی خوێندبووەوە و وایزانیبوو رەوشەن بەدرخان نووسیویەتی، لەدوایی زانی من نووسیومە. گوتم بەڵام لەلای کەس باسی نەکەی، گوتی نا بابە شتی وانییە. گوتم دە تۆش قسەیەکمان بۆ بکە لەلای جەمال عەبدولناسر، گوتی بەسەرچاو. ئەویش خوا هەڵناگرێ قسەی بۆ بەرژەوەندی ئێمەی کورد کردبوو. ئیتر ئەوەبوو ئەو رادیۆیە دانرا، بەڵام دوای دانانی ئەو رادیۆیە، سەعید قەزاز هاتە

سلێمانی و گلەیی کرد و دەستیکرد بە قسەکردن و ئەوە چییەو، ئینجا مۆڵەتی دا بە دەرچوونی هەندێ گۆڤاری کوردی. لەدوای ئەوە حکومەتی ئێران کێچ کەوتە کەوڵی و ئەوەبوو لە سنە رادیۆیەکیان دانا و لە تارانیش رادیۆیان بە کوردی دانا. ئیدی بەوشێوەیە شتێك دروستبوو. بەڕاستی شتێك دروستبوو. جەمال عەبدولناسر هاتە سەر ئەو رێگەیەی تۆزێك خۆی لە کورد نزیککردەوە. من هیچ لەو بڕوایەدا نەبووم جەمال عەبدولناسر ببێتە دۆستی ئێمە و نەشدەبووە دۆستی ئێمە، چونکە کاری بە بەعسییەکان بوو و لەگەڵ ئەوان کاری دەکرد. هاوکاری قەومییە عەرەبەکانی دەکرد. کاتی خۆیشی بە مام جەلالی گوتبوو، هەرچۆنێك بێت ئێمە دژی ئەوەین پارچەیەك لە نیشتیمانی عەرەب جیاببێتەوە. ئێمە دەمانزانی ئەو چۆنە، بەڵام ویستمان هیچ نەبێت لە هەندێك شتدا بێلایەن بوەستێت.

ئاکۆ محەممەد: پەیوەندیتان لەگەڵ مەرجەعی شیعەکان سەید موحسین حەکیم پەیداکردبوو. ئەوە چۆن بوو؟

جەمال نەبەز: من کە لە پارێزگەی بەسرا دەرسم دەگوتەوە، ویستم بگەڕێمەوە کەرکووك، بەڵام منیان نەگەڕاندەوە. رۆژێك فرەنسیس ئەلمالیح، کوڕێکبوو خەڵکی عەینکاوە بوو. وابزانم بەعسییەکان کوشتیان. ئەو سەر بە پارتی کۆمۆنیستی عێراق بوو، هەتابڵێی مرۆڤێکی باشبوو، هەتابڵێی مرۆڤێکی زۆر رێکوپێك و زمان شیرین و دڵ و دەروون پاکبوو. ببووینە دۆستی یەك. من چووبوومە بەغدا هەوڵی ئەوەم دەدا بمگەڕێننەوە کەرکووك، رۆژێك پێیگوتم، فەیسەل سامیر بەڕێوەبەری گشتیی پەروەردە، ساڵی 1952 کە من لە زیندانی ئەبوغرێب گیرابووم بۆ چەند هەفتەیەك، ئەو فەیسەل سامیرەش ئەوکاتە لەوێ گیرابوو، ئەو چەپی بوو، یەکترمان دەناسی. ئەو بووە بەڕێوەبەری گشتیی پەروەردە، منیش چووم بۆ لای، گوتی هەردووکمان پێکەوە دەچین بۆلای. من و فرەنسیس چووین بۆلای، گوتی ئێستە چ پێویست دەکات بگەڕێیەوە بۆ کەرکووك، ئەوە ئامادەیی جەعفەری هەیە و لێرە بەدوای مامۆستای ماتماتیکدا دەگەڕێن، بچۆ لەوێ کاربکە و ئێمە بە قەرز و ئیعارە، دەتدەینە ئەوان و لە بەغدا بیت باشترە، دەتوانی لێرە زیاتر خزمەتی کورد بکەی. قسەکەی چووە دڵمەوەو، گوتم باشە. کە لە ئامادەیی جەعفەری دامەزرام، تەماشا دەکەم نیوەی قوتابییەکانی کوردی فەیلین، چونکە ئەوان

خۆیـان قوتابخانـەی ناوەنـدی و ئامادەییـان نەبـوو. قوتابخانـەی سـەرەتاییان هەبـوو، دەهاتـن لـە جەعفـەری دەیانخوێنـد. مامۆسـتایەك لـەوێ هەبـوو نـاوی عەبدولزەهـرە ئەلسـەغیر بـوو، مامۆسـتای ئاییـن و زمانـی عەرەبـی بـوو. بووینـە دۆسـتێکی تـەواو، زۆر منـی خۆشدەویسـت. بەڕاسـتی مرۆڤێکـی باشـبوو. دوو سـێ ڕۆژ هاتـە پێشـەوە پشـووبوو. گوتـی ئـەرێ تـۆ چیدەکـەی ئـەو ڕۆژانـە، گوتـم وەڵڵاهـی نازانـم، گوتـم ئێسـتا بچمـەوە کوردسـتان، ڕۆژێـك ئەمسـەر و ڕۆژێـك ئەوسـەر، کەسـوکارم هـەر نیازیـان تـازە دەبێتـەوە، گوتـم بۆیـە ناچمـەوە ئـەوێ. ئینجـا گوتـی کەوایـە وەرە بابچیـن بـۆ نەجـەف و کەربـەلا، گوتـم باشـە و چوویـن کـە ئـەوکات سـاڵی 1959 بـوو. مەسـەلەکە زۆر دوور و درێـژە، حەزدەکـەم بـە کورتـی بێگێڕمـەوە، گوتـی بابچینـە لای سـەید. واتـە سـەید موحسـین حەکیـم. چوویـن بـۆ لای سـەید. وابزانـم کـە چوویـن لـە شـوێنێك پێیاندەگـوت مونتـەدای نـەشر، لـەوێ دەرسـی دەگوتـەوە. سـەید موحسـین ئـەوکات تەمەنـی 55-60 دەبـوو، بەتـەواوی نازانـم. بـەڵام هەتابڵێـی بەخۆوەبـوو. پێشـتر پێیگوتبـوو کـە مـن دەچمـە لای، کـە زانـی ئێمـە چوویـن، هەتـا بـەر دەرگاکـە بەپیرمانـەوە هـات و نێوچەوانـی منـی ماچکـرد. منیـش دەسـتی ئـەوم ماچکـرد. گوتـی یاخـوا بەخێربێـی بـۆ ئێـرەو، گوتـی ئـەوە خۆشـییەك و گەورەییەکـە. منیـش بەڕاسـتی شـەرمم کـردەوە، کـە ئـەو پیـاوە بەوشـێوەیە قسـە بـکات. کـە چووینـە ژوورەوە زۆر پرسـیاری لێکـردم، زانـی کـە منیـش فیقهـی ئیسـلام و ئـەو مەسـەلانەی ئیسلامەتیم خوێنـدووە زۆری پێخۆشـبوو. عەبدولزەهـرە ئەلسـەغیریش باسـی منـی بـۆ کردبـوو. لێـی پرسـیم، تـۆ عەرەبـی لەکـوێ فێربـووی، هـەروەك چـۆن تـۆ ئـەو پرسـیارانەت لـە مـن کـرد، ئەویـش ئـەو پرسـیارانەی کـرد. شـێخ عەبدولزەهـرەش پێیگـوت فارسـیش زۆربـاش دەزانێـت، سـەید موحسـین حەکیمیـش فارسـی زۆر بەباشـی و ڕێکوپێکـی دەزانـی. ئینجـا باسـی کـورد هاتەپێشـەوە، گوتـی بارودۆختـان چۆنـە، گوتـم بارودۆخـمان بـاش نییـە. گوتـم ئاخـر ئـەوە حالـە، کاتـی خـۆی ئێمـە داوامـان کـرد هیـچ نەبێـت مافـی کولتووریـمان بدەنـێ، ئەوەتـا ناماندەنـێ. کۆمۆنیسـتەکان کاتـی خـۆی بەڵێنیـان پێدایـن پشـتمان بگـرن، ئێسـتا پشـتمان ناگـرن. ئینجـا لەوکاتـدا کۆمۆنیسـتەکان خەڵکیـان کۆدەکـردەوە لـە دژی سـەید موحسـین، کـە ئـەوە کابرایەکـی کۆنەپەرسـتە. ئینجـا ئەوانـەی سـەر بـە سـەید موحسـین خەڵکیـان بـە لـۆری دەهێنـا بـۆ سـەر شـەقام و هاواریـان دەکـرد(دیـن دیـن الاسـلام و ماکـو شـیوعیە).

سەید موحسین حەکیم زۆر باسی کوردی لێپرسیم بە دوور و درێژی. لای نیوەڕۆ گوتی من جەمال دەبەمە دەرەوە بۆ پیاسە بۆ ئەوەی شارەکە بگەڕێت چونکە ئێرەی نەبینیوە، گوتی دەبێ نیوەڕۆ بێنەوە پێکەوە نان بخۆین و، من نان ناخۆم تاوەکو ئێوە نەگەڕێنەوە، کە چووینەوە نان چی، بەڕاستی هەژارێك چ دەخوات، ئەوەش وابوو. ئەوەم لەو بینی و لە ماڵی شێخ مەحموودیش بەڕەحمەت بێت، ئەو نانە هەرزانەم بینی. سەید موحسین لەگەڵ ئێمە لەسەر زەوی دانیشت و بەهەرسێکمان بەدەست نانەکەمان خوارد، برنجێك و شلەیەك. ئاویشیان بۆ دانابووین لەجیاتی ماستاو دەمانخواردەوە. پیاوێکی هەتابڵێی بێ فیز بوو، هەتابڵێیش زانابوو. بڕوابکە زۆر شتی دەزانی. لەقسەکردندا بۆم دەرکەوت کە ئەو پیاوە زۆر شت دەزانێت. دوای ئەوە کاتێك رۆیشتم، گوتی سڵاو لە برا کوردەکانم بکە کە چوویەوە بۆ کوردستان و پێیانبڵێ : " ان هذه الدولە هی دولە القرود و دولە القرود لاتدوم- ئەم دەوڵەتە دەوڵەتی مەیمونانە، دەوڵەتی مەیمونانیش تەمەن درێژنابێت". ئینجا گوتی دەتوانی شتێکم بۆ بنووسی لەسەر مەسەلەی کورد، کورد چیان دەوێت، ئاواتیان چییە. گوتم بەسەرچاو.

کە گەڕامەوە بۆ بەغدا 70 لاپەڕەم بۆ نووسی و، دامە دەستی شێخ عەبدولزەهرە کە بۆی بەرێت. ئینجا کە شێخ عەبدولزەهرە گەڕایەوە، گوتی وەڵڵاهی سەید موحسین زۆر زۆر سڵاوت لێدەکات و گوتوویەتی بڕۆ لەجیاتی من نێوچەوانی ماچ بکە.

ئاکۆ محەممەد: جارێك کەسێك لە گۆڤاری گوڵان دا لەسەر کتێبەکەی (ئەمیری حەسەنپوور) نووسیبووی کە بەڕێزت 7 بڕوانامەی دکتۆرات هەیە، بەڵام ئەوەی من بزانم هەر ئەوەی میری کوردییە کە لە بواری مێژوودایە؟

جەمال نەبەز: من حەوت بڕوانامەی دکتۆرام نییە. ئینجا حەوت بڕوانامەی دکتۆرام بۆ چییە، بەڵام من پۆلۆتۆلۆگیشم خوێندووە. من فیزیك و ماتماتیکم خوێندووە. رۆژهەڵاتناسی و پەروەردەم لە هامبۆرگ خوێندووە. تێزی دکتۆراکەم لە مێژووە. هەروەها پۆلۆتۆلۆگیم خوێندووە بە دیپلۆم لەپاڵ یاسا و رۆژنامە و تەلەڤزیۆن و رادیۆ کە هەموویان پێکەوە پێیاندەگوترێت پوبلیتسیستیک، واتە راگەیاندن.

ئاکۆ محەممەد: یەکەمین نووسینت کەی بڵاوکردووتەوە؟

جەمـال نەبـەز: وابزانـم یەکەمیـن نووسـینم لەسـاڵی 1952 یـان 1953 بڵاوکراوەتـەوە. کـە لـە رۆژنامـەی (ژیـن) بـڵاوم کـردەوە لـە دژی پێـڵاوی باتـە. کـە ئەوکاتـە رۆژنامـەی ژیـن مامۆسـتا گـۆڕان دەیـبرد بەڕێـوە. ئـەوکات زۆر پڕوپاگەنـدە بـۆ پێـڵاوی باتـە دەکـرا و ئەوانـەی پێلاویـان دەفرۆشـت لـە سـلێمانی، پێڵاوەکانیـان نەدەفـرۆشران. گوتبـووم پێویسـتە ئـەو پێڵاوە نەهێڵـن و نەفرۆشرێـت و تـۆش لـە رۆژنامـەی ژیـن پڕوپاگەنـدەی بـۆ نەکـەی. ئەویـش وەرامـی دابـووەوە کـە ئـەو قسـانە راسـتن، بـەڵام ئاخـر ژیـن بەچـی بـژی ئەگـەر ئـەو رێکلامانـە بڵاونەکەینـەوە.

ژیان لە ئەوروپا و گەڕانەوە بۆ کوردستان

- میراتی بارزانی پێشمەرگەیە نەك کۆشك و تەلار
- بارزانی سەرۆکێکی لەشکریی گەورەبوو، کە بەڕاستی رەنگە لە ماوتسی تۆنگیش کۆنتربووبێت لە پارتیزانیدا
- لەساڵی 1962 هاتمە دەرەوە و بڕیارم دابوو بۆ ماوەیەکی کورت بێت
- بڕیارم داوە بە سەردان بچمەوە، بەڵام لەکاتێکدابێت کە بگونجێت
- لە کوردستان حاڵم خۆشتر دەبێت چونکە لێرە هەر بە رێگەوە نان دەخۆم، بەڵام لێرە سەربەستیم هەیە
- مستەفا سلێمان لە وەزارەتی بەرگریی هەواڵەکانی پێشمەرگەی بۆ دەناردین و ئێمەش لێرە بڵاومان دەکردنەوە

ئاکۆ محەممەد: چۆن بوو بڕیاری ئەوەتدا رووبکەیە ئەوروپا؟

جەمـال نەبـەز: مـن لەسـاڵی 1962 هاتمـە دەرەوە، بڕیارمدابـوو هـەر بـۆ ماوەیەکـی کـورت بێـت، بـەڵام دوایـی ئیـتر ئـەو بـەزم و رەزمـەی کودەتـای بەعسـییەکانی بەسـەردا هـات و شـەڕی بەسـەردا هـات و لێـرەش خەریکـی سیاسـەت و ئەمبـەر و ئەوبـەر بـووم.

ئینجا بێجگە لەوەش هەستم بەوەکرد ئەوانەی کە کاربەدەستی شۆڕشن، ڕێنادەن کە من بچمە ئەوێ. خۆ منیش نەمدەتوانی بچمەوە ناو شارەکان و لەبەردەست بەعسییەکاندا بژیم. لەبەرئەوە ئیتر بڕیارمدا لێرە بمێنمەوە تاوەکو هیچ نەبێت خوێندنەکەم تەواو دەکەم. کە خوێندنی یەکەمم تەواو کرد لەساڵی 1969دا ویستم بگەڕێمەوە. نامەم نووسی بۆ مامۆستا فەرەیدوون عەلی ئەمین، هاوبیرێکی هێژابوو بەڕاستی، هەزار چرا لەسەر گۆڕی بێت. پێمگوتبوو قسە بکە لەگەڵ ئەوان بزانە رایان چییە؟ ئەویش پەیوەندی کردبوو بەوانەی لەنێو شۆڕشدان، ئەوان پێیانگوتبوو ڕێنادرێ بێتەوە. بێگومان ئەوانەی خۆیان بە کاژیکەوە هەڵواسیبوو ئەو سەردەمە، وەك حەمەی عەزیز، وەك شێخ محەممەدی هەرسین، ئەمانە دەیانتوانی بە مەحموود عەلی عوسمان بڵێن کابرا تۆ کێی و بۆچی رێگە لەم کابرایە دەگری بگەڕێتەوە، بەڵام پێیان نەگوتبوو. بە فرەیدوونیان گوتبوو بابە پێی بڵێ نەگەڕێتەوەو بڕایەوەو بەزم و رەزم دروست نەکات. ئیتر لەبەرئەوە فرەیدوون نامەی بۆ من نووسیبوو، نامەکەشی سەیرە، بە پۆستە ناردبووی لە تارانەوە، ئەو فڕۆکەیەی کە ئەو نامەیەی هێنابوو، فڕۆکەکە سووتابوو و کەوتبووە خوارەوە، بەشێك لە نامەکەش سووتابوو. ئینجا بۆیان ناردم و گوتیان ئەو نامەیە بۆ تۆ هاتووە، بەڵام ماوەیەکی زۆری بەسەردا تێپەڕی. ئیتر کە نامەکە گەیشت و خوێندمەوە زانیم کە مەسەلەکە چۆنە. دوای ئەوەش ئیتر جارێکیان فرەیدوون عەلی ئەمین هاتبوو بۆ بوولگاریا یان وڵاتێکی دیکەبوو، نامەیەکی زۆر دڵسۆزانەی بۆ ناردم.

ئاکۆ محەممەد: بۆچی ئێستا کە بەشێکی باشووری کوردستان ئازادە ناگەڕێیەوە بۆ کوردستان؟

جەمال نەبەز: جارێ بەشێك لە باشووری کوردستان ئازاد نەبووە، ئازادی واتای دوو شت دەدات. یەکەم: یەکسانی. واتە یەکسانی کورد لەگەڵ ئەو نەتەوانەی کە وڵاتەکەیان داگیرکردووە، کە ئەمە ئەو یەکسانییە نییە. یەکسانی ناوخۆشی، واتە یەکسانی ژن و پیاو، یەکسانی لە دەسەڵاتدا و نەبوونی حیزب حیزبێنە، خەڵك فێرکردن بەوەی کەوا ئەو سیستێمەی کە هەیە دەبێ سیستێمێکی دیموکراتی بێت، نەك بە قسە بەڵکو بە کردەوە، ئەمانە بەداخەوە من هیچی نابینم لە کوردستان. لەبەرئەوە من ئەوە ناڵێم کە ئازادە، دەڵێم ئەمڕۆ کوردستان بەدەست

تاقمێك كوردەوەیە. دەتوانم ئەوە بڵێم، بەڵام كوردستان ئازادە نا. نە لەباری ناوخۆییەوە ئازادە و نە لەباری دەرەكییەوە كوردستان ئازاد نییە. بەڵكو كوردستان ئەمڕۆ بەدەست حكومەتی بەعسەوە نییە، بەڵكو بەدەست تاقمێك كوردەوەیە. ئایا من دەتوانم لە كوردستان چی بكەم ئەگەر بچمەوە كوردستان. هەر دەبێ خەریكی نووسین بم، واتە دەبێ چی بكەم. ئەوەی كە من لێرە دەیكەم هەر ئەوەیە كە دەتوانم بچم لەوێ بیكەم، ئەگەر ڕێگەم بدەن. لێرە سەربەستییەكی زۆر زۆرم هەیە، ئێستا تۆ خۆت ڕۆژنامەنووسی، ئەوەندەی من سەربەستیت هەیە لەوێ، نا. بێگومان نە تۆ و نە هیچ ڕۆژنامەنووسێكی دیكە ئەوەندەی من سەربەستی نییە. من دەتوانم بەسەربەستی زۆر شت بكەم، زۆر شت بڵێم، بەڵام ئەو سەربەستییەم لەوێ نامێنێ. ئینجا من كە بچم كە سوودێك نەگەیێنم، بۆچی دەبێ ئەو بارودۆخەی كە ئێستا هەمە، كە پێمخۆشە، چونكە دەتوانم هەندێك كار بكەم بە ئارەزووی خۆم، بەبێ ئەوەی كەس پێمبڵێت وامەكە، وامەڕۆ و وابچۆ، ئەوەی فەرمان دەكات بەسەرمدا لێرە نییە. لەوێ دەبێ ئەگەر بچم لە ماڵیش دابنیشم، ئەوەش هەر وازم لێناهێنن. ئەوكاتیش ئەگەر هەر كەس هیچیشم پێنەڵێ، ویژدانی خۆم وازم لێناهێنێ، لەبەرئەوە دەبێ كاربكەم، كە كارم كرد تووشی بەزم و ڕەزم دەبم و ناتوانم لە كارەكەم بەردەوام بم.

ئاكۆ محەممەد: بڕیارتداوە بەسەردانیش نەگەڕێیەوە؟

جەمال نەبەز: بەسەردان بەڵێ. بڕیارم داوە بە سەردان بچمەوە، بەڵام سەردان دەبێ لەكاتێكدابێت كە بگونجێت، ئەوكاتە. دەبێ هەڵبیژێرم بزانم كەی دەبێت، تائێستا بەڕاستی ئەوكاتە گونجاوە نەهاتووەتە پێشەوە. تۆ خۆت دەزانی پاش ئەوەی ئەو "نەوای ئارام"ە دامەزرا، من حەوت ساڵ خەریكبووم پارتی و یەكێتی وا لێبكەم لەگەڵ یەكتری ڕێكبكەون، ڕێككەوتنێك نەك لەسەر كاخەز، بەڵكو لە دڵەوە، بەڵام نەبوو. ئێستەش ئەو ڕێككەوتنە هەر نییە. ئێستا دەڵێن میراتی بارزانی، میراتی بارزانی چییە؟ خانووە، كۆشكە، زەوییە، ئاوە؟ نەخێر، بارزانی كە چووە ڕەحمەتی خوا، جووتێك كڵاشی شڕی لێ بەجێماو هیچ نا. نە خانوو، نە هیچ، هیچ شتێكی لێ بەجێ نەما. نازانم ئەگەر كاتژمێرێكی لە دەست بوویێت، بەخوا ئەوەش نازانم. هیچی لێ بەجێنەما. میراتی بارزانی پێشمەرگەیە.

بارزانی سەرۆکێکی سەربازی و لەشکریی گەورەبوو، کە بەڕاستی رەنگە لە ماوتسی تۆنگیش کۆنتربوبوبێت لەو پارتیزانیەدا، من ئەوە دەزانم. میراتی بارزانی یەك شتە: پێشمەرگە. ئێ باشە خۆ ئەمڕۆ پێشمەرگەش نەماوە، پێشمەرگە واتە لەشکری نەتەوە، ئێستا بوونەتە چەکداری ئەم حیزب و ئەو حیزب. فەرموو با بیکەنە پێشمەرگە. بابیکەنە یەك. ئێستا با داراییەکەیان بکەنە یەك. عەیبە ئەو شتانەی ئێستا هەن، بەڕاستی من بە ئاشکرا بیڵێم، ئێستا بچمەوە ئەوێ ناڵێن کابرا ئێستا تۆ بۆچی وادەکەی و واناکەی. ئەرێ باشە تۆ ئەوە چەند ساڵە لەوێی و ئێستا هاتوویەتییەوە ئەو قسانە چییە. کەواتە من نەچمەوە باشترە. من کاتێك دەمەوێ بچمەوە کە خێرێکم ببێت، بەڵام ئەو خێرەم نابێت دەزانم. ئەوەی لێرەش دەیکەم، ئەو تەقە تەقە، تۆزێك ئەگەر کارێك بکەم، بەخوا ئەوەشم پێناکرێت لەوێ. جا من بچمەوە چی. وەك خۆت دەمبینی، ئەوەی کە من لێرە هەمە ئەوەیە، لەوێ رەنگە بچمەوە لەوێ زۆر حاڵم خۆشتربێت، ژیانم باشتربێت. من لێرە جاروبار بە رێگەوە نان دەخۆم. هەفتەی جارێك بچم خواردنێك بخۆم، خواردنێکی کوردی، ئەگەرنا رۆژەکانی دیکە، دێمە شوێنێکی بەوشێوەیە دادەنیشم و هەروا شتێك دەخۆم بە رێگەوە. لەوێ لەوانەیە بتوانم هەموو رۆژێك خواردنی کوردی بخۆم. لەوێ بتوانم زۆر باش بژیم. هەتاو هەیە لەوێ، ئێرە وڵاتێکە رۆژێك هەتاوەو بیست رۆژ سەرمایە و بارانە و بەفرە، بەڵام لێرە سەربەستی هەیە.

ئاکۆ محەممەد: ئێستا چ کارێك دەکەی بۆ ژیان؟

جەمال نەبەز: لە هەندێك شوێن، بەڵام نەك وەك دەوامکردن، بەڵکو جاری وا هەیە بۆ چەند رۆژێك، جاری وا هەیە بۆ هەفتەیەك کار دەکەم. وەك ئەوەی لە عێراق پێیدەڵێن موحازیر. کاتی خۆی من لە زانستگەی بەرلین کارم دەکرد. ژیان هیچ کێشە نییە بۆ من. ژیانی من دەڕوات بەڕێوە، هەروەها من پێویستیم بەوە نییە هیچ کەسێك یارمەتیم بدات و دەستیش لە کەس پان ناکەمەوە و تاوەکو بشمێنم هەروا دەبم. بەڵام ئەگەر من بڕۆمەوە بۆ ئەوێ، دەبێ بڕۆمەوە بۆ کوردستان، دەبێ رۆڵێك ببینم. ئینجا هەندێجار کە دەزگایەکی چاپی ئەڵمان کە کتێب چاپدەکەن، کتێبێك لەسەر بابەتێك چاپ دەکەن، بۆ منی دەنێرن بۆ ئەوەی هەڵیبسەنگێنم و دەڵێن بیخوێنەوە بزانە بە دڵی تۆ چۆنە. کاری من لەوەدا لە

سنووری رۆژهەڵاتناسی و زانستی رامیاریدایە کە کتێبەکە پەیوەندی بە پرسەکانی رۆژهەڵاتەوە هەبێت، بەرامبەر بەوەش دەتوانی پارە وەربگری. چونکە خوێندنەوەی کتێبێکی چوارسەت لاپەڕەیی و هەڵسەنگاندنی پێویستی بە کاتە. لەگەڵ ئەوەشدا ژیانی من، هەر خۆم و خۆمم، بۆیەش زۆر زەحمەت نییە.

ئاکۆ محەممەد: ئێوە ماوەیەکی زۆر هەواڵەکانی شۆڕشی ئەیلوولتان لە ئەورووپا بڵاودەکردەوە. ئەوە چۆن بوو؟

جەمال نەبەز: هەواڵەکانی شۆڕشی ئەیلوول لە رێگەی مستەفا سلێمانەوە دەگەیشتنە دەستی ئێمە. ئەوە هاوبیرێکی هێژابوو و وابزانم ئێستا لە سلێمانی دەژیت. مستەفا سلێمان ئەو سەردەمە ئەفسەربوو لە وەزارەتی بەرگریی عێراق. ئەوکات هەواڵی پێشمەرگە نەدەهاتنە دەرەوە، مستەفا سلێمان هەموو رۆژێك یان هەر رۆژێ نا رۆژێك کارتێکی بۆ من دەنارد و پوولێکی گەورەی پێوەدەنا و لەژێر پوولەکە دەینووسی ئەمڕۆ پێشمەرگە وایانکرد و حکومەتی عێراق وایکردووە. منیش پوولەکەم لادەبرد و هەواڵەکانم دەنووسینەوە بە فەرەنسی و دەماننارد بۆ میر کامەران بەدرخان و ئەویش لە رۆژنامەی (لۆمۆند)ی فەرەنسی بڵاویدەکردنەوە. رۆژێك کامەران بە منی گوت کە باڵیۆزی بەریتانیا لێیپرسیم کێ ئەو دەنگوباسانە بۆ تۆ دەنێرێت، چونکە زۆر راستن. گوتی منیش راستییەکەم پێنەگوت و گوتم من پەیوەندیم هەیە. ئینجا میر کامەران پێیدەگوتم ئافەرینت لێ بێت ئەو دەنگوباسانە لە کوێوە دێنی. منیش پێمگوت میر ئەو شتانە باس مەکە. لە نامیلکەی (رۆژانی ئاوارەییم لە سویسرە) ئەوانەم نووسیوە. میر کامەران زۆر حەزی دەکرد پێی بڵێم کە کێ ئەو هەواڵانە دەنێرێت، بەڵام پێمنەگوت، لەگەڵ ئەوەشدا میر دڵی نەئێشا.

مرۆڤێکی نەبەز

ئاکۆ محەممەد

لەنێـو گێـژاوی کۆیلەکردنـی مرۆڤـی کـورد بـۆ ئایدیۆلۆژیـا ، لەنێـو گێـژاوی دیلکرانـی مرۆڤـی کـورد بـۆ ئایدیۆلۆژیـای هـاوردە، مرۆڤێکـی زانـای کـورد لەنێـو ئـەو گێـژاو و سەرلێشـواندنەدا ، ئازایانـە و بەشـێوەیەکی زۆر هوشـیارانە ، نادروسـتی ئـەو روانگەیـەی بەشـێوەیەکی زانسـتانە رووندەکـردەوە. ئـەوە بـۆ نـەوەی ئێسـتا کـە بەشـێوەیەکی یەکلاکـەرەوە بـۆی روونـە کـە قۆناخـی پارتـی ئایدۆلـۆژی و کۆیلەکردنـی مـرۆڤ بـۆ ئایدیۆلۆژیایـەك تێپەڕیـوە و نابـێ بگەڕێتـەوە ، لەوانەیـە هێنـدە شـتێکی گرنـگ نەبێـت، بـەڵام بـۆ ئـەوکات کـە زۆربـەی زۆری حیزبـەکان و رۆشـنبیرانی کـورد وەك مـۆدە خۆیـان کردبـووە هەڵگری بیروباوەڕێـك کـە لەناخـی خۆشـیاندا دەیانزانـی راسـت نییـە، زۆر گرنگبـوو، بـۆ ئـەوەی رووبـەری بیرکردنـەوەی ئـازاد پەیدابـێ و بیرکردنـەوە لـە بەرژەوەنـدی نەتەوەیـی لەپێشـەوەبێت نـەك بەرژەوەنـدی ئایدیۆلـۆژی - حیزبـی.

ئـەو مرۆڤـە لەسـاڵانی پەنجاکانـدا دەیگـوت، کوردسـتان وڵاتـە و هەیـە، داگیرکـراوە و دەوڵەتـی نییـە، بـەڵام بیرکردنـەوەی زاڵ ئەوەبـوو ئـەوەی ئابـووری هاوبەشـی نەبێـت نەتـەوەش نییـە . دەیگـوت دەبـێ خوێنـدن و سیسـتەمی پەروەردەیـی کـوردی هەبێـت نـەك تەنیـا خوێنـدن بـە کـوردی، پێیاندەگـوت دەیەوێـت پـەروەردەی قلیاسـان

دروستبکات. دەیگوت دەبێ کورد بە رێنووسی کوردی لاتینی بنووسێت بۆ ئەوەی زیاتر لەتنەبێت و لەپێشکەوتنی تەکنەلۆژی دانەبڕێت ، دەیانگوت دەیەوێت ریزی کرێکارانی عێراق لەتبکات . ئەو مرۆڤە دەیگوت ، داگیرکەرانی کوردستان دیارن، بەڵام دەبێ بزانین ئەوانەی ئەو دەوڵەتانەیان لە رۆژهەڵاتی نێوەڕاستدا دروستکرد، ئەوانیشبوون کوردستانیان لەتکرد و تائێستاش دەیانەوێت بە داگیرکراوی و لەتکراوی بیهێڵنەوە .

ئەو مرۆڤە لە رۆژی 1ی دیسەمبەری 1933 لەسلێمانی لەدایکبووە ، ئەو پرۆفیسۆر د.جەمال نەبەزە . ئەو بە هەموو پرەنسیپەکانی مرۆڤایەتییەوە مرۆڤێکی گەورەیە، بەپێی هەموو پێوەرەکانی کوردایەتی ، کوردستانی و مرۆڤێکی نەتەوەییە. بۆیەش من و هەموو ئەوانەش کە تاوەکو رادەیەکی زۆر لە رێگەی کتێبەکانی ئەوەوە فێربووین نەکەوینە ئەو گێژاوە و دەبێ کورد وەك نەتەوە خاوەن وڵات و مافەکانی دیکە و، بەڕادەی ئەوان سەربەخۆ و ئازادبێت، لەهیچ یاسایەکی نێودەوڵەتی و ئایینێکدا نەهاتووە کە نەتەوە سەردەستەکانی سەت لەسەت سەربەخۆ بن و کوردیش پێنج لەسەت ئازادبێت. دەبێ لەورۆژەدا پیرۆزبایی لەدایکبوون لە مامۆستا جەمال نەبەز بکەین. هەرچەندە خۆی پێیوایە ئەوە هەڵکشانی تەمەنە و ئەوەش لەجیاتی خۆشی ، مرۆڤ لە مردن نزیکدەکاتەوە . بەڵام من لەگەڵ ئەوەشدا ئەو بۆنەیەم هەڵبژارد بۆ ئەوەی لە وتارێکی تایبەتدا ، رێز لەو زانا و بیرمەندە گەورەیەی کورد بگرین.

مامۆستا جەمال نەبەز، رۆڵێکی بەرچاوی هەبووە لەنێو بزووتنەوەی نیشتمانیی هەموو پارچەکانی کوردستاندا . ئەو لەگەڵ شەش هاوبیری دیکەیدا، دیارترین دامەزرێنەری (کاژیك)ە. لە کاژیکنامە و پەرتووکەکانی دیکەیدا بناخەی بیری نەتەوەیی کوردی هاوچەرخی نووسیوەتەوە. کێشەی کوردی بۆ زۆر نێوەندی میللی و رۆشنبیریی عەرەب لە عێراق و وڵاتانی عەرەبی روونکردووەتەوە. هەواڵەکانی کوردستان و شۆڕشی کوردستانی گەیاندووەتە نێوەندە ئەوروپاییەکان لەکاتی شۆڕشی ئەیلوول دا. دەیان سەمیناری بۆ نێوەندە ئەکادیمی و رۆشنبیرییە ئەوروپاییەکان سازکردووە. بەشێوەیەکی زانستکارانە بەشێکی مێژووی هاوچەرخی کوردی ساخکردووەتەوە. کاری زۆر ناوازەی زانستکارانەی لەسەر زمانی کوردی و

ستاندارتکردنی زمانی نووسینی کوردی کردووە و، بنەچەی وشە کوردییەکانی روونکردووەتەوە.
هەموو ئەوانەی لە دوای هەرەسی شۆڕشی ئەیلوول ، لەدوای ئەنفال و شکستی شۆڕش لەساڵی 1988 و هەروەها هەموو ئەوانەی دوای ئەوەش ناچاربوونە بچنە ئەورووپا و کاریان کەوتبێتە لای ، شایەتی ئەوپەڕی ئەرکوەخۆگری بۆ مامۆستا جەمال نەبەز دەدەن.
مامۆستا جەمال نەبەز لە سەمینار و لێکۆلینەوە زانستییەکانیدا ، رەخنەگرێکی توند ، بەڵام ئاستبەرزی بارودۆخی کوردستانە ، ئەوەش لە پاکی خۆیەتی و بەهۆی پەرۆشیی ئەوە بۆ رەوشی نەتەوەی کورد و گەلی کوردستان . بەڵام مامۆستا جەمال نەبەز کە بە زمانی ئەورووپاییەکان و بۆ ئەورووپاییەکان قسە دەکات ، قسەکانی بە جۆرێکی دیکەیە ، کە تەنانەت کەم کەس هەیە بەوشێوەیە بتوانێت بەدڵگەرمی و بەشێوەیەکی زۆر باوەڕپێهێنەرانە باسی کوردستان و کولتووری کورد بۆ کەسانی بیانی بکات و ، من خۆم شاهێدی ئەوەبوومە ، هەموو کەسیش دەتوانێ ئەوە لەو کتێبانەی مامۆستا جەمال نەبەزدا ببینێت کە بە زمانی ئینگلیزی و ئەڵمانی و عەرەبی نووسیونی .
مامۆستا جەمال نەبەز ، لە لێکدانەوە و شرۆڤە نووسراوەکانیدا پشتی بە زانیارییە دروستەکان بەستووە ، لەبەرئەوەش زۆر لە پێشبینییەکانی بەدیهاتوون ، ئەوکاتەی چارەنووسی کەرکووك و زۆر ناوچەی کوردستانی لەباشووری کوردستاندا گرێدران بەجێبەجێکردنی ماددەی 140ی دەستووری عێراقەوە ، زۆر بەو هەڵەیە دڵتەنگبوو، هیچ دڵیشی بە دەستووری عێراق خۆشنەبوو . لەبیرمە لەساڵی 2005 پێش گشتپرسی کردن لەسەر دەستوور پێیگوتم ، دڵخۆشبوون بەو دەستوورەی عێراق بێمانایە ، چۆنکە لە رۆژهەڵاتی نێوەڕاستدا ، دەستوور بریتییە لە هێز نەك ئەوەی پێیدەڵێن دەستوور ، ئینجاش لەعێراقدا راوێژ و بڕیاری گەلێری و دەوڵەتیش لای مەرجەعییەتە نەك لای هیچ سازییەکی بڕیاردەر .
مامۆستا جەمال نەبەز ، هەموو پەیوەندییەکانی لەگەڵ بیرمەندانی جیهان و دەزگا ئەکادیمییەکانی جیهان و نێوەندە ئەورووپاییەکان هەمووکات لەپێناو دۆزی کوردستان بەکارهێناون . بە رەنجدانێکی زۆری مێشکی و هێزی شانی خۆی سەربەرزانە ژیاوە

و، خزمەتـی نەتـەوەی کـوردی کـردووە و بەشـداریێکی گەورەبـووە لـە هوشـیارکردنەوەی نەتەوەکەیـدا . بۆیــەش خۆشەویســتی و شــانازی پێوەکردنێکــی نەتەوەیــی گشــتگیر شـایەنی مامۆسـتا جەمـال نەبـەزن .

* رۆژی 01-12-2018 لە ماڵپەڕی رووداو بڵاوکراوەتەوە.

ڕەسمەن ئینفیسالی بوو

ئاکۆ محەممەد

ئوستاد بەشیر موشیر دەیگوت "جەمال بۆیە تۆم زۆر خۆشدەوێت ، چۆنکە تۆ ڕەسمەن ئینفیسالیت"، لە ڕاستیدا ئەوە بەس بوو بۆ ئەوەی مامۆستا جەمال نەبەزت خۆشبوێت ، بەتایبەتی کە ئەو لە چەندین لێکۆڵینەوەی زانستانە و کتێبی تایبەتدا بیری سەربەخۆییخوازیی کوردی خستووەتە چوارچێوەی بیروباوەڕێکی تایبەتەوە کە بە "بیری نەتەوەیی" یاخود بە "قوتابخانەی کوردیی ناسیۆنالیزم" ناوی دەنا، لە کتێبێکیشدا زۆر بە وردی ڕوونیکردەوە کە "بیری نەتەوەیی" چ جیاوازییەکی هەیە لەگەڵ بیری قەومییەتی ڕۆژهەڵاتی و ناسیۆنالیزمی ڕۆژئاوایی . زۆر کەس لەنێو کورددا هەوڵیانداوە و کاریان کردووە لەپێناو داڕشتنەوەی هەستی کوردی لەچوارچێوەی نووسیندا، بەڵام کاری مامۆستا جەمال نەبەز بەتەواوی پێگەیشتوو بوو، تەوەری سەرەکی کارکردنی ساڵانێکی زۆری بوو کە سەرەتاکەی لە کۆتایی ساڵانی پەنجاکاندا لە کاژیکنامەوە دەستیپێکرد . کورد بۆ دۆزینەوەی سەرەتاکانی دەرکەوتنی بیری نەتەوەیی دەگەڕایەوە بۆ دەقەکانی ئەحمەدی خانی، بەڵام زۆرجار ئەوە لەلایەن زۆر لە لێکۆڵینقانەکانەوە بە هەستێکی شاعیرانە لێکدەدرایەوە. مامۆستا جەمال نەبەز بە چەند کتێبێکی زانستانەی درێژکراوەی

یەکـتر، بیـری نەتەوەیـی کـوردی لەچوارچێوەیەکـی دیـاردا داڕشـتەوە و خسـتوویەتییە بەردەسـتی خوێندەوارانـی نەتەوەکـەی.

ئـەو کتێبانـەی مامۆسـتا جەمـاڵ نەبـەز کـە لـە دوای راپەڕیـن کەوتنـە دەسـت مـن و کەسانی وەك مـن لـە باشـووری کوردسـتان، زۆر گرانبـوون لـەڕووی نرخـەوە و زۆریـش سـەختبوون بـۆ خوێندنـەوە بەهـۆی ئـەوەی هەموویـان کۆپیکـراوی چەنددەسـتکراو بـوون. ئـەو کتێبانـە ئێسـتاش بـە تیـراژ و چاپـی باشـەوە لـە کوردسـتان نەکەوتنـە بەردەسـتی خوێنـەران. هەرچەنـدە زۆر درەنگیشـە ، بـەڵام دیسـانەوەش دڵخۆشـم کـە دەبینـم ئێسـتا هەندێـك کـەس دەنووسـن : پێویسـتە بەشـێك لـە کتێبەکانـی مامۆسـتا جەمـاڵ نەبـەز بخرێنـە نێـو پرۆگرامـی خوێندنـەوە .

مامۆسـتا جەمـاڵ نەبـەز هەوڵێکـی زۆری دا کـە سیسـتەمی کـوردی لـە خوێنـدن و پـەروەردەدا هەبێـت لـە کوردسـتان. لەبەرئـەوەش هەمیشـە گفتوگۆیەکـی زۆر خەسـتی لەسـەر ئـەوە دەکـرد کـە تەنیـا خوێنـدن بـە کـوردی بـەس نییـە ، بەڵکـو پێویسـتە سیسـتەمی خوێنـدن و پـەروەردە کـوردی بێـت. لـە هەمانکاتـدا هەوڵـی دەدا زانسـتەکانیش بـە کـوردی بخوێنرێـن هـەر لەوپێناوەشـدا لـە ساڵی 1960 دا پەرتووکـی (سـەرەتای میکانیـك و خۆماڵەکانـی مـاددە)ی بڵاوکـردەوە ، کـە یەکەمیـن کتێبـی زانسـتی فیزیایـە بـە کـوردی .

ئـەو کتێبـەی کاتـی خـۆی بـۆ خوێندکارانـی ناوەنـدی نووسـیبوو. هەوڵێکـی زۆری دا بـۆ ئـەوەی کـورد یـەك رێنـووس (رێنووسـی لاتینـی) و رێزمانێکـی هاوبەشـیان هەبێـت، پێیوابـوو بناخـەی دروسـتکردنی زمانـی ئەدەبـی یەکگرتـووی کـوردی ئەوەیـە. مامۆسـتا جەمـاڵ نەبـەز بەتەنیـا بـوو، پشـتیوانی لێنەکـرا، هەندێجـار دەروێشـانی ئایدیۆلۆژیاکانیـش زۆر دژایەتییـان کـرد ، بـەڵام لەگـەڵ ئەوەشـدا خـاوەن کاریگەرییەکـی زۆربـوو ، هەرچەنـدە مامۆسـتا جەمـاڵ نەبـەز ، بەهیـوای لەدایکبوونـی دەزگای تـەواو سـەربەخۆ ، خـۆی لـە قسـەکردن لەسـەر شاشـەی تەلەڤزیۆنـەکان دەپاراسـت و داوای لەوشـێوەیەی رەتدەکردنـەوە ، لەبەرئـەوەش ئـەوەی ناسیویانە ئەوانـەن کـە لـە رێگـەی کتێـب و وتارەکانییـەوە ناسـیویانە .

کتێـب و لێکۆڵینـەوە زانسـتییەکانی مامۆسـتا جەمـاڵ نەبـەز بـە توانایـی و زیرەکـی ئـەو مرۆڤەیـان ئاشـنا دەکـردی، بـەڵام کـە ئاشـنایەتی راسـتەوخۆت لەگەڵـدا پەیـدا دەکـرد ،

گەورەیـی ئـەو مرۆڤـەت زیاتـر بـۆ دەردەکـەوت. هیـچ پێشـمەرگەیەکی ئاوارەبـوو بـۆ ئەوروپـا و هیـچ سیاسـەتکارێکی کـورد نییـە کـە چووبێتـە شـوێنێك مامۆسـتا جەمـال نەبـەز کاری لـەوێ هەبووبێـت و هـاوکاری نەبووبێـت. هیـچ رێکخراوێکـی پیشـەیی کـوردی نییـە لـە ئەوروپـا ، پێویسـتیان بـە مامۆسـتا جەمـال نەبـەز بووبێـت و یارمەتـی نەدابـن. مرۆڤێکـی دەسـتکراوەی هەمیشـە حـەز لـە سـەربەرزی بـوو ، بۆیـەش بـە درێژایـی تەمەنـی سـەربەرزانە ژیـا .

مـن یەکەمجـار لەسـاڵی 1999، دوای وەرگرتنـی ژمـارەی تەلەفۆنەکـەی لـە بەهەشـتی د.مـارف خەزنـەدار ، لـە رێگـەی تەلەفۆنـەوە قسـەم لەگـەڵ کـرد . دوای ئـەوە لـە سـاڵی 2000دا بـەردەوام وتارەکانـی بـۆ رۆژنامـەی (میدیـا) دەنـاردن. وتارەکانـی سـەنگ و رەواجێکـی زۆر گەورەتریـان دابـووە رۆژنامـەی میدیـا ، هەروەهـا نـەوەی نوێـش ئاشـنای بۆچوونەکانـی مامۆسـتا جەمـال نەبـەز بـوون . مـن خـۆم وەك سەرنووسـەری میدیـا ، زۆر دڵخۆشـبووم کـە مامۆسـتا جەمـال نەبـەز وتارەکانـی بـۆ دەناردیـن ، بـەڵام لەهەمانکاتـدا هەسـتمدەکرد کـە دەبـێ مامۆسـتا جەمـال لەجیاتـی ئـەو وتـارە بیروەرییەکانـی و لێکۆڵینـەوەی زانسـتانە لەسـەر ئـەو بوارانـە بنووسـێت کـە بەڕاسـتی لەنێـو کـورددا کەسـانی دیکـە توانایـان بەسـەردا ناشـکێت ، چەنـد جارێـك ئـەوەم پێگـوت ، دەیگـوت راسـتە ، بـەڵام ئـەوەش پێویسـتە کـە لەسـەر رووداوە هەنووکەییـەکان بنووسرێـت . دوای نەمانـم لـە رۆژنامـەی میدیـا، کتێبێکـی لەسـەر بنەچـەی وشـە کوردییـەکان و لێکۆڵینەوەیەکـی زانسـتانەی لەسـەر یارسـانەکان نووسـی ، کـە بەڕاسـتی دوو کاری زۆر نموونەییـن .هەروەهـا سـێ باسـی وەك پاشـکۆی تایبـەت بـە سـێ وێسـتگەو بیـرەوەری گرنگـی لـە رۆژنامـەی (رووداو)دا بڵاوکردنـەوە ، کـە تێیـدا زۆر رووداو رووندەکاتـەوە لـە مێـژووی هاوچەرخـی کـورددا روویانـداوە .

لـە مانگـی نیسـانی 2006 بـۆ یەکەمجـار لـە بەرلیـن راسـتەوخۆ مامۆسـتا جەمـال نەبـەزم بینـی ، ئـەوە رۆژێکـی زۆر خۆشـبوو بـۆ مـن . شـەو دەبووایـە پێکـەوە دابنیشـین ، دوای ئـەوەی نانـی ئێوارەمـان خـوارد ، هەندێـك پـارەی بـۆ خەرجییەکانـی مـن خسـتبووە زەرفێکـەوە ، لەگـەڵ بلیتێکـی یـەك مانگـەی ترێـن لـە ئەڵمانیـا . زۆرم هەوڵـدا قەناعەتـی پێبێنـم وەرینەگـرم ، بـەڵام نەمتوانـی بەسـەر پێداگیرییەکەیـدا سـەرکەوم . کـە گەڕامـەوە کوردسـتان ، هەندێـك پـارەی دیکـەم خسـتە سـەر پـارەی نـاو زەرفەکـەی مامۆسـتا جەمال

نەبەز و کتێبی (کێشەی کورد ، لەبەر گڕی ئاگردانی شەڕی عێراق و ئێران دا) بۆ چاپکرد، دوای ئەوە ئینجا سێ پەرتۆکی دیکەشمان بۆ چاپکرد.
دوای ئەوە دوو جاری دیکە مامۆستا جەمال نەبەزم بینییەوە ، جاری دووەم لە پێشانگەی کتێب بوو لە فرانکفۆرت لەساڵی 2012 ، کە ئێمە وەك رووداو زیاتر لەبەر ئارەزووی ئەو بەشداریمان کرد و بە درێژایی ئەو چوار رۆژە تاوەکو شەو بەیەکەوە بووین ، جاری دواییشیان لە شاری کوێلن بوو ، کە بەتایبەت لە بەرلینەوە هات بۆ بینینی ئێمە و دواتریش یەکسەر گەڕایەوە بۆ بەرلین . هەموو ئەو جارانەش پێکەوە نانمان دەخوارد ، جاری وابووە زۆربووین ، بەڵام هەمیشە ئەو پارەی هەمووانی دەدا ، لەکاتێکدا ئەو هیچ مووچەیەکی نەبوو و بە کاری زانستانە و وەرگێڕان دەژیا . لەگەڵ هەموو خەڵکیشدا هەروابوو ، نەیدەهێشت یەك نانیش بە رەنجی کەسێکی دیکە بخوات . لەبەرئەوەش مامۆستا جەمال نەبەز هیچ سامانێکی دارایی بەجێنەهێشت ، بەڵام بیری نەتەوەیی و سامانێکی گەورەی نووسراوی بۆ بەجێهێشتین .

ماڵئاوا مامۆستا گیان و رووحت شاد.

* ئەم وتارە بە بۆنەی کۆچی دوایی مامۆستا جەمال نەبەز لە رۆژی 10-12-2018 لە ماڵپەڕی رووداو بڵاوکراوەتەوە.

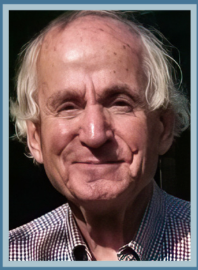

پێیاندەگوتم ئەگەر دەوڵەتی کوردستان دروستببێ، گەرەنتی هەیە کە گەلی کورد ئازادبێ، ئەم گومانە شتێکی راستە، بۆچی؟ چونکە زۆر نەتەوە هەن دەوڵەتیان هەیە، بەڵام ئەو گەلانە ئازاد نین. زۆر لە دەوڵەتە عەرەبییەکان و دەوڵەتە ئیسلامییەکان و دەوڵەتەکانی دیکە، دەوڵەتی خۆیان هەیە و سەربەخۆن، بەڵام گەلەکانیان ئازاد نین. ئەو کوردانەی ئەو رەخنەیە دەگرن، ئەوانە ناتوانن دوو شت لە یەکتر جیابکەنەوە، دەوڵەت پەیوەندی بە سنوور و خاکەوە هەیە، پەیوەندی بە گەل و ئازادی و دیموکراسی و ئەو شتانەوە نییە. ئێستا بەو کەسانە دەڵێین ئەگەر کورد گوتیان ئێمە سەربەخۆییمان ناوێ، دەوڵەتمان ناوێ، دەمانەوێ وەك هاونیشتمانی ئەو دەوڵەتانەی کوردستانیان داگیرکردووە، تەنیا ئازادبین، هەر تەنیا ئازادیمان پێبدرێت، هیچمان ناوێ ئەوەنەبێ لەسەر ئەم خاکی کوردستانە کە هەزاران ساڵە لەسەری دەژین، بمێنینەوە، خاکەکەمان نەبێتە ترکستان و عەرەبستان و فارسستان، باشە ئایا ئەو دەوڵەتانەی کوردستانیان داگیرکردووە ئامادەن ئازادی بدەنە کورد، لە کاتێکدا ئامادەنین ئازادی بدەنە گەلەکانی خۆیان لە ترك و عەرەب و فارس. ئەوە شتێکە هەمووومان بە چاوی خۆمان دەیبینین، لەو دەوڵەتانەدا عەرەب، ترك و فارس ناتوانن بەشێوەیەکی ئازادانە و بەشێوەیەکی دیموکراسی کاربکەن. ئینجا کەوایە ئایا کورد دەتوانن ئەو خاکەی هەیانە واتە کوردستان بپارێزن. کەواتە شتێکی ناچارییە، کورد بۆ ئەوەی بتوانێ خاکی خۆی بپارێزێ و هیوایەکی هەبێ بۆ ئازادی، پێویستە وڵاتی خۆی جیابکاتەوەو دەوڵەتی خۆی هەبێت.

2021